

Cilt: 34

Sayı: 3

Temmuz 2025

Hicran HAMZA ÇELİKAY
Kübra YÜKSEL

Büyükşehir Belediyelerinin Uluslararası Göç Süreci Politikaları

Elif Balam SIZAN

Mecliste Ankara: 1920-1923 Yılları Arasında Ankara Belediyesi

Utku ÜTÜK

Uluslararası Çevre Uyuşmazlıklarının Çözümünde Tahkim

Tuğçe UĞURLU
Bora BALUN

**Türkiye’de Barınma Hakkına Yönelik Temel Problemler
ve Alternatif Yaklaşımlar**

Sabriye AK KURAN

**Türkiye’de Yeşil Teknolojilerle İlgili Patentler:
Kavramlar, Politika Belgeleri Ve Mevcut Eğilimler**

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ
ÜNİVERSİTESİ

Çağdaş YEREL YÖNETİMLER

Cilt 34 - Sayı 3 - Temmuz 2025

 ANKARA
HACI BAYRAM VELİ
ÜNİVERSİTESİ

Çağdaş YEREL YÖNETİMLER Dergisi

ISSN 1300 – 1825

Sahibi

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi adına
Prof. Dr. Mehmet Naci BOSTANCI

Yazı İşleri Müdürü ve Editör

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ

Editör Yardımcıları

Öğr. Gör. Dr. Gülbahar TÜRKMENÖĞLU
Arş. Gör. Dr. Zarif Songül GÖKSEL

Yayın İdare Adresi

Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rektörlüğü
85. Cad. No: 8 Yücetepe / ANKARA

Yayının Türü

Yaygın Süreli Yayın

Yayın Şekli

3 Aylık – Türkçe

Dizgi - Mizanpaj

Mebid Eğitim Danışmanlık Yayıncılık
Organizasyon Ticaret Limited Şirketi

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ
Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN
Prof. Dr. Hasan YAYLI
Prof. Dr. Uğur SADIOĞLU
Prof. Dr. Ayşe Çolpan KAVUNCU YALDIZ

“ Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi (ÇYYD), yerel yönetimler, kentleşme ve çevre sorunları konusunda gerek yurt içindeki gerek başka ülkelerdeki olay ve örnekleri, gelişmeleri, uygulama ve çözüm yollarını araştıran ve inceleyen özgün makaleleri kabul etmektedir.

Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi iki hakemli, ulusal bir yayındır. Yılda 4 sayı (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim) yayımlanmaktadır. Yayın Dili Türkçedir. TÜBİTAK - ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı indekslerinde ve TR Dizin’de taranmaktadır. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi 1992 yılından beri düzenli olarak yayımlanmaktadır. Dergide yayımlanan yazılar yazarın kişisel görüşünü yansıtır. Yayımlanan yazılar kaynak gösterilerek kullanılabilir. ”

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Urkhan ALAKBAROV, Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi
Prof. Dr. Kamil Ufuk BİLGİN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut GÜLER, Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Can HAMAMCI
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ, Kapatokya Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşegül MENGİ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tarkan OKTAY, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan TEKELİ
Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Erbay ARIKOĞA, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Kemal ÖKTEM, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet MUTLU, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Hacer Tuğba EROĞLU, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mithat Arman KARASU, Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup BULUT, Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf ERBAY, İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. Musa EKEN, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Can Umut ÇİNER, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ÖNDER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Barış ÖVGÜN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Asım BALCI
Prof. Dr. Hazal İlgin BAHÇECİ BAŞARMAK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniv.
Prof. Dr. Mustafa Kemal BAYIRBAĞ, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim BUDAK, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Refik YASLIKAYA, Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Ozan ZENGİN, Ankara Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers For This Issue

Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Burak Hamza ERYİĞİT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Deniz İŞÇİOĞLU (Doğu Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Hazal İlgin BAHÇECİ BAŞARMAK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniv.)
Prof. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Süheyla Suzan GÖKALP (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Tayfun ÇINAR (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Hale BİRİCİKOĞLU (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahsen SAÇLI (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Can Giray ÖZGÜL (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Hayriye SAĞIR (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Arzu MALTAŞ EROL (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN (Medeniyet Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

Çağdaş YEREL YÖNETİMLER Cilt 34, Sayı 3, Temmuz 2025

Büyükşehir Belediyelerinin Uluslararası Göç Süreci Politikaları

Hicran HAMZA ÇELİKİYAY

Kübra YÜKSEL

1

Mecliste Ankara: 1920-1923 Yılları Arasında Ankara Belediyesi

Elif Balam SIZAN

39

Uluslararası Çevre Uyuşmazlıklarının Çözümünde Tahkim

Utku ÜTÜK

71

Türkiye’de Barınma Hakkına Yönelik Temel Problemler ve Alternatif Yaklaşımlar

Tuğçe UĞURLU

Bora BALUN

121

Türkiye’de Yeşil Teknolojilerle İlgili Patentler: Kavramlar, Politika Belgeleri Ve Mevcut Eğilimler

Sabriye AK KURAN

151

Makale Yazım Kuralları

183

Contents

Contemporary LOCAL GOVERNMENTS Volume 34, Issue 3, July 2025

International Migration Process Policies of Metropolitan Municipalities

Hicran HAMZA ÇELİKİYAY
Kübra YÜKSEL

1

Ankara in the Parliament: Ankara Municipality Between 1920-1923

Elif Balam SIZAN

39

Arbitration In the Resolution of International Environmental Disputes

Utku ÜTÜK

71

Basic Problems and Alternative Approaches to the Right to Housing in Türkiye

Tuğçe UĞURLU
Bora BALUN

121

Patents On Green Technologies In Türkiye: Concepts, Policy Documents And Current Trend

Sabriye AK KURAN

151

Author Guidelines

183

Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim aylarında yayımlanır.
Published quarterly in January, April, July and October.

Tel/Phone : +90 312 231 7360
URL: www.yayin.hacibayram.edu.tr

Büyükşehir Belediyelerinin Uluslararası Göç Süreci Politikaları¹

*Hicran HAMZA ÇELİKİYAY**
*Kübra YÜKSEL***

Öz: Türkiye, yer aldığı coğrafi konum ve çevresinde gelişen iç karışıklıklar, savaş ve diğer krizler nedeniyle transit bir ülke konumunda iken son dönemlerde hem transit hem de hedef ülke konumuna gelmiştir. Özellikle 2011 yılında başlayan Suriye Krizi ile hedef ülke konumu pekişmiş ve yoğun kitlesel göç ile karşılaşmıştır. Yoğun göç, “açık kapı” politikası ile plansız bir şekilde göçmenlerin geçici barınma merkezlerinden kentlere yerleşmeleri ile sonuçlanmıştır. Kentlerde ilk temas noktaları yerel yönetimler, büyük oranda ise belediyeler olmuştur. Bu yeni durum karşısında yerel göç politikalarına duyulan ihtiyaç artmış, ancak 4 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) başta olmak üzere birçok temel göç politika belgelerinde yerel yönetimlere doğrudan bir sorumluluk verilmemiştir. 5393 Sayılı Belediye Kanunu da net olarak görev tanımı yapmamakta hatta kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır.

Bu çalışmada, Büyükşehir Belediyelerinin (BŞB) göçmenlere yönelik politikaları faaliyet raporları üzerinden analiz edilmiştir. Çalışma kapsamını Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) verileri temel alınarak 7 coğrafi bölgeden seçilen Suriye kitlesel göçü sonrası ikinci koruma statüsünde en fazla nüfusu barındıran 7 Büyükşehir Belediyesi (Gaziantep, İstanbul, İzmir, Konya, Mersin, Samsun, Van)

¹ Bu çalışma 03-05 Şubat 2025 tarihinde Ankara’da düzenlenen *IV. Uluslararası Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Konferansı*nda “Belediyelerin Göçmenlere Yönelik Politikaları” başlığı ile sözlü olarak sunulan bildirinin MAXQDA Analizleri eklenerek genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir. Çalışma, 323K385 numaralı ve “Yüzyıllık Süreçte Türkiye’nin Dış Göç Politika Analizi ve Belediyeler İçin Politika Önerileri” başlıklı TÜBİTAK1001 projesi kapsamında sürdürülen araştırmalara dayanmaktadır. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK’a teşekkürlerimizi sunarız.

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hicrancelikyay@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4256-1397

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, kubrayuksel@outlook.com, ORCID: 0000-0002-3772-8789.

Makale Geliş Tarihi: 03.04.2025

Makale Kabul Tarihi: 25.05.2025

oluşturmaktadır. Büyükşehir Belediyelerinin 2019-2023 dönemi faaliyet raporları nitel araştırma tekniği kullanılarak içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Nitel analizde MAXQDA nitel analiz programı kullanılmıştır. Çalışmada, belediyelerin kullandıkları kavramlar farklılık gösterdiğinden kapsayıcı bir inceleme için göç, göçmen, mülteci, sığınmacı, yerinden edilmiş ve Suriye kavramları ile tarama gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, BŞB'lerin Suriye krizi sonrası kitlesel göç akınından etkilendiği, belediyelerin göç politikalarının hem yöntem olarak hem de uygulamada farklılık gösterdiği, kurumsal yapılarının her belediyede kendi dinamikleri çerçevesinde şekillendiği, 2013 yılı sonrası özellikle YUKK'ta açıkça belirtilmesine rağmen faaliyet raporlarında göçmen, mülteci, sığınmacı gibi kavramların birinin yerine kullanıldığı, hizmetlerin yasal dayanağı konusunda genel bir açıklama getirilmediği görülmektedir. Belediyeler, göçmenlere hizmetlerinde pragmatik ve verimlilik odaklı stratejileri daha fazla izlemek zorunda kalarak kent sınırları içerisinde hem yerli halkın hem de göçmenlerin artan sorunları karşısında yeni yaklaşımlar aramak zorunda kalmışlardır. Diğer yandan, göç olgusunun iyi yönetilmediğinde kentsel güvenliği ve toplumsal huzuru tehlikeye atacak boyuta gelebileceği öngörülmektedir. Yerel hizmetlerin belirli bir standartta olması, kentler arasında uyumun sağlanması ve belirli bir oranda etkinlik ve verimliliğin hedeflenmesi için belediyelere rehberlik edecek politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belediyelerin Göç Politikaları, Büyükşehir Belediyeleri, Faaliyet Raporları, Suriye Krizi

International Migration Process Policies of Metropolitan Municipalities

Abstract: Türkiye, owing to its geographical location and the internal turmoil, warfare, and other crises in its surrounding regions, has recently transitioned from being predominantly a transit country to also becoming a target country. The Syrian crisis, which commenced in 2011, has particularly augmented its status as a target country, resulting in substantial mass migration. This significant influx of migrants has led to unplanned settlements, moving from temporary accommodation centers to urban areas under an "open door" policy. Local governments, especially municipalities, have served as the initial points of contact in these urban settings. Consequently, this evolving situation has heightened the demand for localized migration policies; however, many essential migration policy documents, particularly the Law on Foreigners and International Protection No. 6458 (YUKK), adopted on April 4, 2013, do not assign direct responsibilities to local governments. Moreover, the Municipality Law No. 5393 lacks a clear definition of duties and contains inherent contradictions.

This study analyzes the policies of Metropolitan Municipalities in relation to migrants through an examination of activity reports. The research encompasses seven metropolitan municipalities—Gaziantep, Istanbul, Izmir, Konya, Mersin, Samsun, and Van—that host the largest populations under secondary protection status following the Syrian mass migration, selected based on data from the Presidency of

Migration Management (GİB). The activity reports from 2019 to 2023 were subjected to content analysis using qualitative research techniques, facilitated by the MAXQDA qualitative analysis software. Given the diversity of terminologies employed by the municipalities, a thorough examination was conducted utilizing concepts such as migration, immigrant, refugee, asylum seeker, displaced person, and Syria.

The findings indicate that Metropolitan Municipalities have been significantly impacted by the mass migration following the Syrian crisis, with varying migration policies in terms of methodologies and implementations. Institutional frameworks have evolved according to the unique dynamics within each municipality. Notably, while the YUKK established clarity regarding terminologies post-2013, terms such as immigrant, refugee, and asylum seeker have been used interchangeably in the activity reports, lacking comprehensive legal explanations for the provided services. Municipalities have increasingly adopted pragmatic and efficiency-oriented strategies in their service delivery to immigrants and have sought innovative solutions to address the growing challenges faced by both local and migrant populations within urban environments. Instead, if immigration is inadequately managed, it poses risks to urban security and social stability. To achieve a certain standard in local services, foster harmony within cities, and ensure targeted effectiveness and efficiency, it is imperative to develop policies guiding municipal actions.

Key Words: *Municipalities' Migration Policies, Metropolitan Municipalities, Activity Reports, Syrian Crisis*

Giriş²

Türkiye, yer aldığı coğrafi konum ve çevresinde gelişen iç karışıklıklar ve diğer krizler nedeniyle önceleri transit bir ülke konumunda iken özellikle 2011 yılında başlayan Suriye Krizi sonrası hedef ülke konumuna gelmiş ve yoğun kitlesel göç ile karşılaşmıştır. Bu yoğun göç, “açık kapı” politikası ile plansız bir şekilde göçmenlerin geçici barınma merkezlerinden kentlere yerleşmeleri ile sonuçlanmıştır. Göçmenlerin ilk temas noktaları yerel yönetimler, büyük oranda ise belediyeler olmuştur. Belediyeler, geçen süreçte göçmenlerle ilgili hizmetlerde başat role sahip olmuştur.

Göç İdaresi Başkanlığı tarafından Türkiye’deki kayıtlı Suriyeli sayısı 13.02.2025 tarihi itibarıyla 2 milyon 838 bin 292 kişi olarak belirtilmektedir (goc.gov.tr., 2025). Başkanlık, 2024 yılı itibarıyla geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin sayısını 57 bin 774 olarak

²Bu çalışmada kullanılan göçmen terimi, 2510 Sayılı İskân Kanunu’nda yer alan anlamından farklı olarak Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda (YUKK) ve Kanunun uygulama yönetmeliğinde bahsi geçen yasal kalış imkanına sahip yabancı, uluslararası koruma başvurusu veya statüsü sahibi kişiler ile geçici korunan Suriyelileri kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

açıklamıştır. Suriyeli göçmenlerin %98,15'i kentlerde veya kent çeperlerinde yaşamaktadır (go.gov.tr, 2021 ve mülteciler.org.tr, 2024). Bu yeni durum karşısında yerel göç politikalarına duyulan ihtiyaç artmış, ancak 2013 yılında kabul edilen 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) başta olmak üzere birçok temel göç politika belgelerinde yerel yönetimlere doğrudan bir sorumluluk verilmemiştir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin kentlere yönelen ve geçmişteki göç hareketlerinden farklı dinamikler taşıyan, toplumsal, ekonomik veya siyasi gelişmeler sonucu ortaya çıkan uluslararası nitelikli yeni göçlerle farklı bir forma bürünen kent mültecileri karşısında yeni yasal, kurumsal ve idari düzenlemelere ihtiyaç duyacağı öngörülmektedir (Hamza Çelikyay ve Küçükakbulut, 2025). Suriye krizinden sonra ve özellikle Batı Asya ve Afganistan'dan gelen yeni göçlerle karşı karşıya kalan belediyelerin yetki ve sorumlulukları göç politikalarının uygulanması noktasında hala tam netlik kazanamamıştır.

1951 yılında imzaya açılan Birleşmiş Milletler Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci terimi, *“ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi”* olarak tanımlanmaktadır (UNHCR, 2025). Uluslararası mülteci koruma rejiminin temelini Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Ek Protokolü oluşturmaktadır.

Türkiye, 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne coğrafi çekince (sınırlama) ile taraf olmuştur. Türkiye, 29 Ağustos 1961 tarihinde bu konudaki deklarasyonunu açıklamış ve ilgili ibareyi "Avrupa'da meydana gelen olaylar nedeniyle" şeklinde anladığını ve kabul ettiğini ifade etmiştir. Türkiye, 1968 yılında 1967 Protokolüne katılmıştır, ancak 1951 Sözleşmesi ile getirdiği coğrafi kısıtlamayı kaldırmamıştır. Bu çerçevede, Avrupa ülkeleri (Avrupa Konseyi üye ülkelerden gelen kişiler) dışından gelen sığınmacılara mülteci statüsü tanınmamakta, Sözleşme hükümlerine göre mülteci statüsü taşıyan kişiler 'sığınmacı' olarak tanımlanmakta ve üçüncü bir ülkeye yerleştirilene dek kendilerine geçici koruma sağlanmaktadır (cenevreofisi-dt.mfa.gov.tr).

Diğer yandan, Türkiye'ye bireysel olarak sığınma başvurusunda bulunan farklı coğrafyalardan (Irak, İran, Afganistan vb. diğer ülkeler) gelen kişilerin 6458 Sayılı Kanun'un 62. Maddesinde *“şartlı mülteci”* olarak kabul edileceği belirtilmektedir. Kanun'un 91. Maddesine göre Türkiye'ye kitlesel göç ile gelen ve kayıtlı olan Suriyeliler ise *“Geçici Koruma Statüsü”*nde yer alacaktır (YUKK, 2013). Hem uluslararası hem de ulusal politika belgelerinin içerdği farklı kavramlar çalışmada bütünsel bir kavramın belirlenmesi

gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, kapsayıcı bir kavram olarak çalışmada *göçmen* terimi tercih edilmiştir.

Yeni dinamikleriyle ve özellikleriyle ortaya çıkan göç olgusu, sadece ülkelerin ulusal düzeyde gündemlerinde yer alan bir konu olmayıp aynı zamanda doğrudan kent mekânını, yerel hizmetleri ve toplumsal uyumu etkileyen çok boyutlu bir sorunsal haline gelmiştir (Uzun, 2024: 23). Türkiye, Suriye’de başlayan iç karışıklıklar sürecinde 2011 yılı itibariyle yoğun bir dış göç dalgası ile karşılaşmıştır. Bu yıla kadar transit ülke özelliği ön plana çıkan Türkiye, 2011 yılı itibariyle hedef ülke haline gelmiştir. Süreç içerisinde göçmenler Türkiye genelinde kent merkezlerine gelerek bu alanlara yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Böylelikle, halka en yakın hizmet birimleri olan belediyelerin hizmet ve sorumluluk alanında, kentlerde yaşamlarına devam etmişlerdir. Böylelikle belediyeler, vatandaş olmayan ama hemşehri olan yabancılarla karşı karşıya kalmışlardır. Belediyeler, plansız ve ani gelişen bu süreçte bir yandan hizmet kalitesini düşürmemeye; diğer yandan hemşehrilerine karşı görev ve sorumluluklarını genişleterek hizmet vermeye çalışmışlardır. Göçmenlerin kentsel yaşamda karşılaştığı sorunlar yalnızca kendilerinin yaşam kalitesini değil, aynı zamanda kentte yaşayan herkesin yaşam refahını ve hizmet kalitesini de etkileyecek hale gelmiştir. Göçmenlere yönelik kapsayıcı, sürdürülebilir ve katılımcı yerel politikaların geliştirmesi yönetsel ve toplumsal bir zorunluluk olmuştur.

Kentlerde ortaya çıkan bu durum karşısında belediyelerin göçmenlere sunacağı kentsel hizmetlerde çok daha fazla sorumluluk alması beklenirken özellikle mevzuatın getirdiği kısıtlar nedeniyle bazen göçmenleri göz ardı ederek, bazen dikkate alıp özel politikalar geliştirerek bazen de Türk vatandaşlarına yaptıkları hizmetlerin kapsamına katarak yarı-aktif bir rol üstlendikleri bilinmektedir. Türkiye’de belediyeler bu farklı yaklaşımlar ile göçmen politikalarını belirlemektedir. Mevzuattaki belirsizlikler, göçmenlere olan hizmetlerde görev ve sorumlulukların net olmayışı, belediye yönetimlerinin yaklaşım farklılıklarını ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze değin göç politikalarını belgeler üzerinden analiz eden bir araştırmanın gerekliliği düşünülerek hazırlanmıştır. Çalışma; belediyelerin göçmenlere yönelik hizmetlerinde karşılaştıkları yasal, yönetsel, mali, idari kısıtlar ve sorunları ortaya koymak, belediyeler perspektifinden sorunları ele alarak analiz etmek ve karar alıcılara politika önerileri getirmek üzere tasarlanmış TÜBİTAK 1001 projesinin ön bulgularına dayanmaktadır. Projenin kapsamı içerisinde yer alan Türkiye’nin 7 coğrafi bölgesinden en yüksek göçmen nüfusu barındıran 7 ilde Büyükşehir Belediyelerinin (Gaziantep, İstanbul, İzmir, Konya, Mersin, Samsun, Van) 2019-2023 dönemi faaliyet raporlarında göç

politikaları incelenmiştir. Elde edilen bulgular MAXQDA nitel analiz programı ile analiz edilerek belediyelerin göçmenlere yönelik hizmetlerinde yürüttükleri politikalarda öne çıkan yaklaşımlar, faaliyetler ve stratejiler ortaya konulmuştur. Belediyelerin kullandıkları kavramlar farklılık gösterdiğinden kapsayıcı bir inceleme için göç, göçmen, mülteci, sığınmacı, yerinden edilmiş ve Suriye kavramları ile tarama gerçekleştirilmiştir. Araştırmada belediyelerin faaliyet raporlarına yer verilmesinin nedeni, belediyelerin göç alanında geliştirdikleri politikaların olup olmadığını sorgulanmasıdır. Özellikle 2011 yılı sonrası belediyelerin, yerel hizmetlerin oluşturulmasında göçmenlerle birebir kendi sınırlarında karşı karşıya geliyor olması bu çalışmanın yapılmasının motivasyonunu oluşturmaktadır. BŞB'ler vatandaşlara hizmetlerini gerçekleştirirken aynı zamanda göçmenlerin kent yaşamında karşılaştıkları sorunlar, engeller ve çözümlerine dair hak temelli ve insan odaklı hizmet sunumunda önemli aktörler olmaktadır. Özellikle büyükşehirlerde artan göçmen nüfusu görmezden gelinemeyecek boyuta ulaşmıştır. Bu nedenle, BŞB'lerin göçmenlere dair politika üretmek zorunda olduğu düşünülmektedir.

BŞB'lerin faaliyet raporları incelendiğinde, BŞB'lerin Suriye krizi sonrası kitlesel göç akınından etkilendiği, faaliyet raporlarında göçmen, mülteci, sığınmacı gibi kavramların birinin yerine seçilerek kullanıldığı, kavram kullanımında uyum olmadığı, hizmetlerin yasal dayanağı konusunda genel bir açıklama getirilmediği, İstanbul ve Gaziantep haricinde belediyelerin özel bir birim kurma yoluna gitmedikleri, yoğun olarak uluslararası fonlar, uluslararası örgütler, ve STK'lar ile işbirliği yaparak göçmenlere yönelik hizmetlerini yürüttükleri, çalışmaların yoğun olarak eğitim, meslek edindirme, farkındalık çalışmaları, uyum ve sosyal yardımlar konularında olduğu görülmüştür. Türkiye'nin 7 bölgesinde 7 büyükşehir yönetiminin birbirinden farklı politikalar izlediği, göç politikalarının kentler arası uyum ve bütünlük göstermediği görülmüştür. Bu bağlamda, yasal ve yönetsel düzlemde kent yönetimlerine rehber olacak yerel göç politikalarının ortaya konulması önerilmektedir.

Belediyeler ve Yasal Mevzuat: Çıkmazlar ve Kısıtlar

Göç yönetimi ve politikaları hem uluslararası hem de ulusal dinamikleri içerse de alınan kararların etkileri yoğun olarak yerel düzeyde hissedilmektedir. Göç, yerelden küresele uzanan çözüm yaklaşımıyla ele alınarak öncelikle kentsel bir mesele olarak düşünülmelidir. Artan göçler karşısında yerel hizmet sorumluluklarıyla karşı karşıya kalan belediyelerin göç yönetimine dâhil edilmesi, yetki ve sorumluluklarının net olarak belirlenmesi ve mevzuatta yer bulması önemlidir (Uzun, 2024: 23-24). Türkiye'de belediye yönetimlerinin göçmenlere hizmetlerinde referans alabileceği iki temel kanun olan gerek

2013 yılında kabul edilen 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) gerekse 5393 Sayılı Belediye Kanunu net olarak görev tanımı yapmamakta hatta kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır (5393 Sayılı Kanun, 2005 ve 6458 Sayılı Kanun, 2013).

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 13. Maddesinde “hemşehri hukuku” yer almaktadır. Bu maddede “*Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır*” denilmektedir. Maddenin belediyelere göçmenlere hizmet etme olanağı verdiği söylenebilir. Madde, kentte yaşayan kişilerin belediye ile ilişkisini tanımlamaktadır. Kentlerde göçmenler artık beldelerin yeni sakinleri olarak “*hemşehri*” olmaktadır. İlgili maddede, ikamet edilen belde üzerinden hemşehri tanımı yapmakta ve hemşehrilerin belediyelerin yardımlarından faydalanacağı belirtilmektedir. Maddede vatandaşlık ayrımı yapılmamakta, belediye sınırları içinde ikamet eden herkesin kentsel hizmetlerden faydalanacağı belirtilmektedir. Maddenin devamında hemşehrilerin belediye hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı olduğu ve katılım süreçlerine (örneğin gönüllülük ya da yerel karar alma süreçleri) dahil olabileceği ifade edilmektedir. Bu maddeye göre belediyeler hizmetlerini göçmenlere de götürebileceklerdir.

Diğer yandan, Kanun'un 14. Maddesi ise belediye görev ve sorumlulukları sıralandıktan sonra hizmetlerinin verilmesinde “*vatandaşlığın*” esas alındığına dair bir düzenleme yapmıştır. Belediyeler, 5393 Sayılı Kanun'un 13. Maddesine göre hareket edebilecek iken diğer yandan 14. Maddeye göre vatandaş olma şartı ile karşılaşmaktadır. Ayrıca, Kanunun 13. Maddesinde *hemşehri* olma durumu ikamet etme ile de ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla belediyeler, göçmenlere yapacağı hizmetler hem ikamet etme (ikameti belgelendirme) zorunluluğu hem de vatandaş olma durumu ile karşılaşmaktadır. Ayrıca, Kanun'un 38. md./n fıkrasında başkanın “*Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödenegi kullanmak, engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak*” yetkisi bulunmaktadır. Bu maddeye göre Belediye başkanı kentinde yaşayan ihtiyaç sahibi kimselere belediye bütçesinden pay ayırabilecektir. Maddede açıkça göçmenlere yönelik bir kısıtlama belirtilmemektedir. Buna rağmen, bütçeden ayrılacak payda kentteki göçmenlere de yer verilmesinin olası bir Sayıştay denetimi halinde, sorunlar yaşanma ihtimali bulunduğu ifade edilmektedir (Erdoğan, 2017).

5216 Sayılı Kanun büyükşehir belediyesi ve büyükşehir sınırları içerisindeki ilçe belediyelerini kapsamakta hizmetlerin plânlı, programlı, etkin, verimli ve uyum içinde yürütülmesini sağlayan hükümler

barındırmaktadır. Kanun'a getirilen en önemli yenilik 6360 Sayılı Kanun ile olmuştur. 6360 Sayılı Kanun'unda Büyükşehir Belediyesi sınırları il mülki sınırına kadar genişletilmiştir. BŞB hizmetleri sadece kent merkezinde değil, il mülki sınırına kadar tüm ili kapsayacak şekilde gerçekleştirilecektir. Kanun ile BŞB nüfusu 750.000 olarak belirlenmiştir. Böylelikle BŞB'ler, diğer illerden daha fazla nüfusa ve daha geniş bir coğrafi alanda hizmetlerini gerçekleştireceklerdir.

6360 Sayılı Kanun'un 25. Maddesi ile belediyelerin en büyük gelir kaynağı olan merkezi idareden aktarılan paylarda önemli bazı değişiklikler yapılarak, büyükşehir belediyelerinin artan hizmet çeşitliliğinin ve giderlerinin karşılanması hedeflenmiştir. Ancak BŞB'ler için Genel Bütçe Vergi Gelirleri (GBVG) payı arttırılmış olsa da bütçenin kentte yaşayan yeni kent göçmenleri nüfusu hesaba katılmamıştır. Bu durumda BŞB'nin göçmenlere yönelik hizmetleri için bir olumlu farklılık oluşmayacaktır.

Bu çalışmanın konusu ve odağından uzaklaşmadan her iki kanun kapsamında göçmenler ve kentteki yabancılar/misafirler için herhangi bir hüküm veya yenilik olup olmadığına bakıldığında kanunlarda vatandaş olmayanlarla ilgili hizmet yükümlülüğü olmadığı görülecektir. Burada göçmen hizmetleri bağlamında dikkat edilebilecek husus 6360 Sayılı Kanun ile BŞB'lerin hizmet alanının genişletilmesi, bütçelerinin arttırılmış olsa da kentteki yeni hemşehrilerin bu kapsamda değerlendirilmemesi, BŞB'nin ilçe belediyeleri ile koordinasyon görevinin olması ve diğer il veya ilçe belediyelerinden daha fazla sorumluluk taşınması ve hizmet yükümlülüğünün olmasıdır. Dolayısıyla, BŞB'ler diğer belediyelerden farklı olarak daha fazla görev ve sorumluluk altında göçmen politikalarını yürütmek durumunda kalmaktadır. Bununla birlikte, 5216 Sayılı Kanun'un 10. Madde'sinde *"Büyükşehir ve ilçe belediyeleri; görevli oldukları konularda bu Kanunla birlikte Belediye Kanunu ve diğer mevzuat hükümleri ile ilgisine göre belediyelere tanınan yetki, imtiyaz ve muafiyetlere sahiptir"* denilerek BŞB'lerin yine Belediye Kanunu ve diğer mevzuat hükümlerine tabi olduğudur. Dolayısıyla, 5393 Sayılı Kanun çerçevesinde yapılan göçmen hizmetleri konusundaki tartışmalar BŞB'ler için de geçerli olmaktadır.

6458 Sayılı Kanun (YUKK), göç yönetimi ile ilgili yeni terimleri literatüre kazandırmıştır. 1951 Cenevre Sözleşmesi ile getirilen *"coğrafi kısıtlama"* kavramı (Avrupa Konseyi üye ülkeler dışından gelen yabancıların mülteci olarak kabul edilmemesi) yeni kanunda da yer almaktadır. 6458 Sayılı Kanun çerçevesinde, Türkiye'ye kitlesel akınlara gelen Suriye uyruklu yabancılara geçici koruma statüsü verilmiş ve bu sayede göçmenlerin kayıt altına alınması sağlanmıştır (Sağır ve Koç, 2025: 39). Ancak, bu kanunda da

yerel yönetimlere yönelik görev tanımı bulunmamaktadır. 6458 sayılı Kanun “uyum” başlığı altındaki 96. Maddesinde

Genel Müdürlük, Türkiye'nin ekonomik ve mali kapasitesinin elverdiği ölçüde, yabancılar, başvuru sahipleri ve uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler ile toplum arasında karşılıklı uyumun sağlanması ve bilgi birikimi ile donatılması amacıyla uyum faaliyetleri planlayabilir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bu amaçlar için kamu kurum ve kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin ve uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarına başvurabilir (YUKK, 2013)

denilmektedir. Görüldüğü üzere, yerel yönetimlere herhangi görev, sorumluluk ve yetki verilmemiştir. Vatandaş olmayanlara verilecek hizmetin Belediye Kanunu’nda açıkça belirtilmemesi göçmenlere hizmet sunumunun oldukça karmaşık ve farklı yürütülmesine yol açmaktadır. Belediyelere yönelik mevzuatta göçmenlerle ilgili netliğin olmayışı ve bir kısım boşluk alanlarının belediye başkanlarınca inisiyatif kullanılarak yorumlanması Türkiye’de belediyelerin göçmenlere yönelik hizmet tutumlarında farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yaklaşımlar:

- 1) Göçmenlere hizmet sunumunu açıkça reddeden belediyeler,
- 2) İlgisiz kalan/görmezden gelen belediyeler,
- 3) Sınırlı ve kısmi insani yardım sunan belediyeler,
- 4) Etkin bir şekilde göçe yanıt veren, sosyal yardımın ötesinde uyum ve entegrasyona yönelik çalışmalar yürüten belediyeler olarak sıralanabilir.

Göçmenlerin kentlerin nüfusunu arttırması belediyelerin mali yüklerini de arttırmaktadır. Nüfus ile orantılı sunulmaya çalışılan hizmetlerin niteliği ve veriminin düşmesi kentsel yaşam kalitesinin korunamaması tehlikesi ile karşı karşıya kalan belediyeler Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden (GBVG) aldıkları paylar konusunda yeni düzenlemeler beklemektedir. Bu yerlerde hemşehriler için tahsis edilen kaynakların sığınmacılar paylaşılması nedeniyle kentsel yaşam kalitesinin korunmasında güçlük çekilmektedir. Artan göç ile paralel olarak zabıta, yeşil alan, toplu taşıma, enerji, su, istihdam, çevre temizliği gibi kentsel hizmetlerin yoğun olarak yürütülmesi ihtiyacı oluşmuştur. Dolayısıyla belediyelerde nitelikli eleman eksikliğinin giderilmesi, norm kadro taleplerinin karşılanması önem kazanmıştır.

Türkiye’de göç alanında belediyelerin etkileri üzerine yapılan araştırmalarda farklı noktalara vurgular yapılsa da temelde yerel yönetim birimi olarak belediyelerin göç sürecine aktif katılım sağlamaları gerektiği belirtilmektedir (Danış ve Sert, 2019; Saraçoğlu, 2023; Erginli ve Akdoğan,

11	Gaziantep	2.164.134	403.721	15,72	Göç Yönetimi ve Uyum Şube Müdürlüğü
12	Hatay	1.544.640	213.483	12,14	Mevcut Değil
13	İstanbul	15.655.924	500.309	3,10	2021 yılında kurulmuş sonrasında kaldırılmış.
14	İzmir	4.479.525	114.298	2,49	Mevcut Değil
15	Kahramanmaraş	1.116.618	81.823	6,83	Mevcut Değil
16	Kayseri	1.445.683	77.634	5,10	Mevcut Değil
17	Kocaeli	2.102.907	50.510	2,35	Mevcut Değil
18	Konya	2.320.241	117.132	4,81	Mevcut Değil
19	Malatya	742.725	27.041	3,51	Mevcut Değil
20	Manisa	1.475.716	12.777	0,86	Mevcut Değil
21	Mardin	888.874	46.180	4,94	Mevcut Değil
22	Mersin	1.938.389	183.435	8,65	Mevcut Değil
23	Muğla	1.066.736	10.158	0,94	Mevcut Değil
24	Ordu	775.800	822	0,11	Mevcut Değil
25	Sakarya	1.098.115	14.862	1,34	Mevcut Değil
26	Samsun	1.377.546	8.080	0,58	Mevcut Değil
27	Şanlıurfa	2.213.964	243.759	9,92	Mevcut Değil
28	Tekirdağ	1.167.059	11.457	0,97	Mevcut Değil
29	Trabzon	824.352	3.574	0,43	Mevcut Değil
30	Van	1.127.612	1.300	0,12	Mevcut Değil

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı ve belediyeler internet sitelerinden faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur (goc.gov.tr, 2025).

Tablo 1'e bakıldığında, göçmenlerle ilgili hizmetlerle en çok karşı karşıya kalan belediyelerin öncelikle kurumsal yapılarında ilgili birim kurma yoluna gitmedikleri, 30 büyükşehirden sadece 3 tanesinin özel bir birim ile hizmetlerine devam ettikleri görülmektedir. Bu durum, belediyelerin göçmenlere olan hizmet sunumlarında bir yol haritasına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Büyükşehir Belediyeleri'nin Göç Politikaları: Faaliyet Raporları (2019-2023) Üzerinden Analiz

Kentlerde göçmenlerin aldıkları hizmet bağlamında ilk karşılaştıkları birimlerden biri olan belediyelerin göç sürecindeki konumları önemli olmaktadır. Belediyeler göçmenlerin kentte yaşadıkları sorunların çözümlerine dair orta ve uzun vadede neler yaptıkları ve raporlarına ne şekilde dahil ettiklerini faaliyet raporlarında açıklamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde çalışma kapsamını oluşturan 7 büyükşehir belediyesinin faaliyet raporları incelenecektir.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi

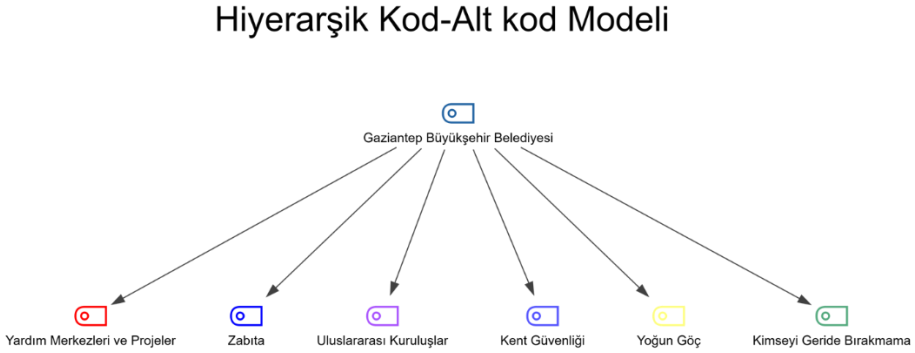
Gaziantep, Suriye krizi başladığı ilk yıllardan itibaren açık kapı politikasına geçildiği dönem ve sonrasında yoğun kitlesel göç ile karşılaşmıştır. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, sosyal tabakalaşma ve gettolaşma gibi sorunlarla birlikte kentte yaşayan tüm bireyler için eşit vatandaşlık anlayışı çerçevesinde göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması (barınma, gıda, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerin sağlanması) yoluna gitmiştir. Belediye ilk olarak acil insani yardım kapsamında aşevleri ve iftar çadırları kurmuş ve gıda yardımı yapmıştır. Kadın Aile ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı bünyesinde Göç Yönetimi ve Uyum Şube Müdürlüğü kurulmuştur. Hizmetler bu müdürlük kanalıyla gerçekleştirilmektedir.

2015 yılında hizmete giren ENSAR Toplum Merkezi aracılığıyla kentlerde yaşayan Suriyeli kadın ve çocuklara eğitim, sağlık, hukuk, istihdam, sosyal hizmetler, kültürel ve sportif faaliyetler alanlarında danışmanlık ve destek hizmeti sunulmuştur. Merkezin faaliyetleri BM Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ile yapılan proje kapsamında karşılanmaktadır. GASMEK ve UNICEF iş birliği kapsamında ailelere eğitimler verilmiştir. 2018 yılında yapılan Anadolu Ajansı kaynaklı bir haberde sosyal projeler sayesinde okula devam etme imkanı bulduğu, okullaşma oranının %60 olduğu ifade edilmektedir (dailymotion.com). Yine aynı yıl İhlas Haber Ajansı'na dayandırılan bir haberde ise sosyal destek programlarıyla yaklaşık 500 bin Suriyelinin topluma entegre edildiği ifade edilmektedir (guncelgazete.com). Bu bağlamda *Belediye Göç Yönetiminin Desteklenmesi Projesi- Qudra 2*,

Dünya Vatandaşı Olma Yolunda Mültecilere Ortak İnsani Değerlerin Kazandırılması Projesi gibi birçok uluslararası projeler gerçekleştirilmiştir (webdosya.csb.gov.tr).

Diğer yandan, kent güvenliği ve esenliği kapsamında Zabıta Daire Başkanlığı şehir genelinde denetimlerini devam ettirmiş, kentin genel düzenini bozacak davranış ve girişimlere yönelik tedbirler almıştır. Başkanlık tarafından “çek-çek” olarak tabir edilen kâğıt toplayıcılarına yönelik denetimler yapılmıştır. Dilencilik yapan Suriye uyruklu kişiler dilencilik faaliyetinden men edilmiştir. Şekil 1’de Gaziantep BŞB’nin göçmenlere yönelik hizmetlerinde öne çıkan başlıkların kod dağılımı görülmektedir.

Şekil 1. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kod Dağılımı

Göç Yönetimi ve Uyum Şube Müdürlüğü faaliyetleri ile Gaziantep’in göç politikası yerel halkı ve göçmenleri gözetken, insan hakları ve sosyal adalet temelinde insan odaklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Belediye yönetimi tarafından yeni duruma uyum sağlamak adına müdürlüğün geleneksel görev tanımını genişleterek aşağıdaki ilkelerin belirlendiği ifade edilmektedir:

- Zarar Vermeme (Do No Harm)
- Çatışmaya Duyarlılık (Conflict Sensitivity)
- Kimseyi Geride Bırakmama (Leave No One Behind)
- Şehir Hakkı (Right to City)

Zarar Vermeme ilkesi ile göçmenlere yönelik hizmetlerde, vatandaşların haklarının ihmal edilmemesi, kentteki kaynakların adil paylaşılması ve hizmetlerin toplumda kutuplaşmaya neden olmadan yürütülmesini esas almaktadır. Gaziantep BŞB örneğinde bu ilkenin

göçmenlerle vatandaşların birlikte faydalandığı ortak eğitim ve sosyal hizmet projeleri ile hayata geçirilmesi olarak değerlendirilebilir.

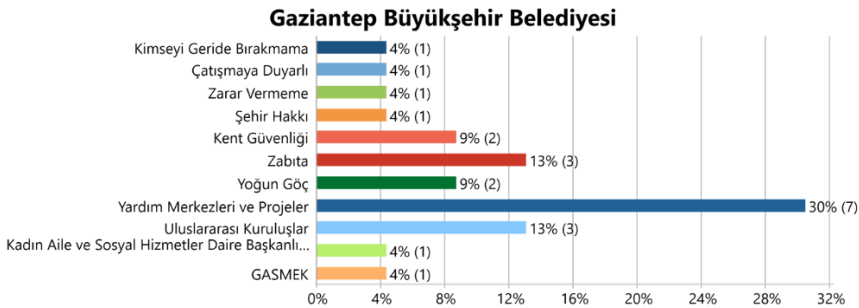
Çatışmaya Duyarlılık ilkesi, mevcut ya da potansiyel toplumsal çatışmaların farkında olunmasını ifade etmektedir. Gaziantep BŞB, bu çerçevede göçmenlere yönelik hizmetleri planlarken, vatandaşların hassasiyetlerini dikkate almakta, iletişim dili ve yöntemlerini buna göre şekillendirmektedir.

Kimseyi Geride Bırakmama ilkesi, BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın temelidir ve her bireyin eşit hizmet hakkına sahip olduğunu vurgular. Kentte yaşayan herkesin belediye hizmetlerine erişebilmesini ifade etmektedir.

Şehir Hakkı ilkesine uygun olarak göçmenlerin yalnızca yardım alan değil, karar alma süreçlerine katılan ve şehir kültürüne katkı sağlayan bireyler olmaları desteklenmektedir. Gaziantep BŞB'nin çok dilli katılımcı faaliyetleri, sosyal girişimcilik destekleri ve ortak mekan kullanımı gibi uygulamaları ilkenin uygulanmasına örnek olarak verilebilir.

Gaziantep BŞB, kurumsal yapısına Göç Yönetimi ve Uyum Şube Müdürlüğü'nü ekleyerek göçmenlerle ilgili faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Birim tarafından uluslararası projeler, insan hakları ve sosyal adalet temelinde faaliyetler ve vatandaş ile göçmenler arasında uyum çalışmaları yürütülmüştür. Kentin göçmen faaliyetleri için ilkeler belirlenmiştir. Analiz için oluşturulan kod modelinin yansısı Gaziantep BŞB'nin izlediği göç politikalarının oransal dağılımı Şekil 2'deki biçimdedir:

Şekil 2. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Oransal Dağılımı

Belediye hizmetlerinde ilke olarak benimsenen zarar vermeme, çatışmaya duyarlılık, kimseyi geride bırakmama ve şehir hakkını gözetme dışında kalan diğer başlıklar yapılan uygulamalardan ortaya çıkan başlıklardır.

Şekil 2’de yer aldığı üzere, yardım merkezi ve projeler ile uluslararası kuruluşlarla yapılan iş birlikleri öne çıkmaktadır. Kent güvenliği, uyum ve entegrasyonun sağlanmasında görev alan zabıta birimi de uluslararası kuruluşlar ile aynı oranda grafikte yer almaktadır. Tüm bu faaliyetlerde “şehrin yoğun göç alıyor olması” kentin zayıf yönü olarak belirlenmiştir (acıikveri.gaziantep.bel.tr). Gaziantep BŞB’nin göç politikaları kelime bulutu Şekil 3’te gösterilmektedir.

Şekil 3. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kelime Bulutu

Kelime bulutu, Şekil 2’de yer alan hizmetlerin oranları ile uyumlu bulunmuştur. Yardım merkezi ve projeler, uluslararası kuruluşlar ile yapılan çalışmalar Gaziantep BŞB’nin göçmenlere yönelik hizmetlerinin temel dinamiklerini oluşturmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin (İBB), 2019-2023 faaliyet raporları incelendiğinde, ilk yıllarda yoğun olarak kurumlararası yönetim, süreklilik, paydaş düşüncelerinin ön plan çıktığı görülmektedir. İncelenen İBB faaliyet raporlarında “her dönem göç alan, İstanbul’umuzu, adil, yeşil ve yaratıcı bir kente dönüştürmek önceliğimiz” denilmektedir. Tersine iç göçü desteklemek adına İBB, memleketine gidebilecek maddi imkânı bulunmayan aileleri geri dönme süreçlerinde desteklemektedir.

2019 yılında, Sosyal Hizmetler Müdürlüğü bünyesinde Göç Birimi kurulmuştur. Böylece kentsel hizmetlerin göçmenleri de kapsayacak şekilde güçlendirilmesi ve kentte birlikte yaşam ve uyumun sağlanması hedeflendiği belirtilmektedir. Birimin 5393 Sayılı Belediye Kanun’un Hemşehri Hukukunu esas alan 13. Maddesi uyarınca kurulduğu ifade edilmektedir. 2019 yılı sonunda 2020-2024 yıllarını kapsayacak biçimde Göç ve Uyum Eylem Planı hazırlanmıştır. Dört temel öncelikte;

- Kentteki belediye hizmetleri ve ilçe belediyeleri arasında koordinasyonun sağlanması,

- b) İyi yönetim ilkesinin benimsenmesi,
- c) Belediyelerin hizmet kapasitelerinin artırılması,
- d) Politika yapımı ve kapsayıcı hizmet sunumun sağlamak amacıyla göç alanında nitelikli ve analitik veri akışının sağlanması sıralanmaktadır.

İBB 2020 faaliyet raporunda “mülteci” konusunda ulusal politikalar oluşturulması için öncülük yapılacağı belirtilmiştir. İBB Meclisi’nde Göç, Göçmen ve Mülteciler Komisyonu kurulmuştur. Komisyonunda “göçmen” kavramı kullanılmasına rağmen faaliyet raporunda “mülteci” kavramının tercih edildiği görülmektedir. Belediye tarafından demografi, göç ve nüfus politikaları konularında araştırmalar yapılacağı ifade edilmiştir (sehirplanlama.ibb.istanbul,2020).

İstanbul Göç Araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede hem geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilerin, hem diğer göçmen ve mülteci gruplarının bu konulardaki deneyimlerinin, hem de İstanbul’da ikamet eden Türk vatandaşlarının söz konusu göçleri ve göçmenleri nasıl algıladıklarının, göçlerden ekonomik, kültürel, sosyal ve mekânsal olarak nasıl etkilendiklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır (Doğan, N. Süleymanoğlu, R., vd., 2021).

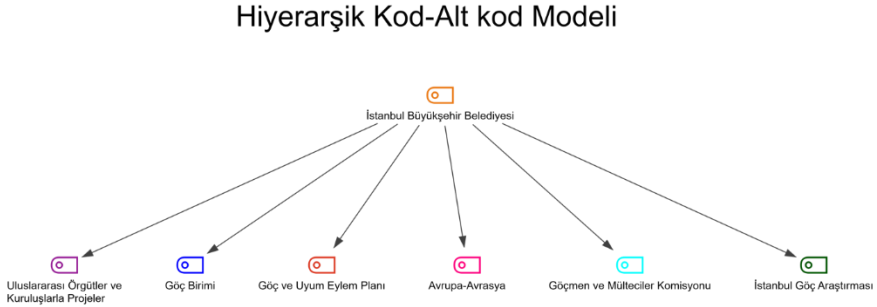
Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) İstanbul Saha Ofisi ile İBB Göç Birimi tarafından 32 ilçede yürütülen İstanbul Belediyeleri İhtiyaç Analizi çalışması yapılmıştır. İlçe belediyelerinin göç alanındaki ihtiyaçlarının tespit edilmesi, kurumlar arası ilişkileri de güçlendirebilecek politika önerileri oluşturulması hedeflenmiştir (ibb.istanbul, 2020). Raporlarda kentte göç ve mültecilik meselesini çok boyutlu olarak ele almak amacıyla İBB Göç ve Uyum Merkezinin hayata geçirileceği ifade edilse de bu merkez hakkında detaylı bilgi edinilememiştir.

B40 Balkan Şehirleri Ağı, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), GIZ, BM Dünya Gıda Programı, BMMYK, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı (WALD) gibi kuruluşlarla göçmenlere yönelik sosyal ve kültürel uyum, yasal haklarda farkındalık, psiko-sosyal destekleri içeren projeler gerçekleştirilmiştir (ibb.istanbul, 2021).

Göç yönetimi ve toplumsal uyum alanında politik tutarlılığının bir göstergesi olarak Göç ve Uyum Politikaları Şube Müdürlüğü’nün kurulması 2021 Eylül ayında Belediye Meclisinin kararıyla onaylanmıştır. Ancak 2023 yılı kurumsal yapısında bu birim bulunmamaktadır.

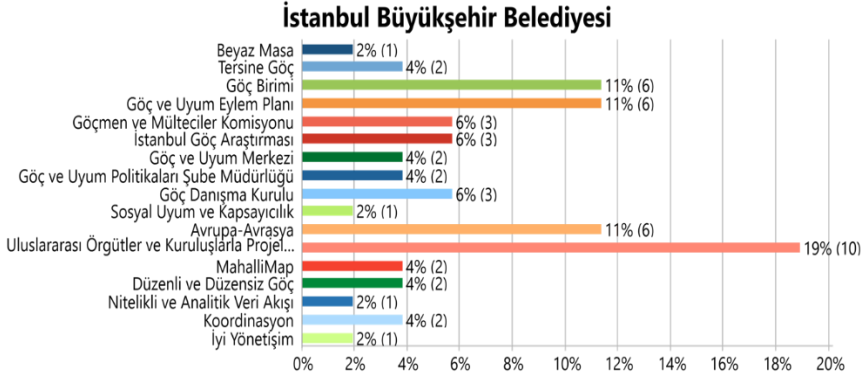
İstanbul Vizyon Çalışması ve Bütünleşik Mekânsal Gelişim Strateji Belgesi’nde demografi, göç ve nüfus politikaları konusunda 1.329 kişiye ulaşıldığı belirtilmektedir. *MahalliMap* olarak adlandırılan ve göçmenlerin de kullanımına sunulan, İBB ve 10 ilçe belediyesinin kentsel kamusal hizmetlerin derlendiği Kapsayıcı Şehir Haritası çalışmaları başlatılmıştır. Şekil 4’te İstanbul BŞB’nin göçmenlere yönelik hizmetlerinde öne çıkan başlıkların kod dağılımı görülmektedir (ibb.istanbul, 2022).

Şekil 4. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kod Dağılımı

Tüm çalışmalarda sosyal uyumun desteklenmesi, hizmetlerin kapasitelerinin göçmenleri kapsayacak şekilde geliştirilmesi, göçmen kadınların güçlendirilmesi, personelin kapasite geliştirme teknik eğitimleri ile personelin göç, göçmenlik, göç mevzuatı gibi konularda uzmanlaşması, yerel düzeyde ilçe belediyeleri ile göç alanında koordinasyon sağlanması amaçlanmıştır.

Düzensiz göçler neticesinde artan trafik yoğunluğu, bölgesel düzeyde itfaiye olay sayılarının artması sebepleriyle yangınlara ortalama varış süresi için hedeflenen değerden sapma gibi durumlar geliştirilmesi gereken yönler olarak belirtilmektedir. İBB, Göç ve Uyum Eylem planı hazırlayarak kentin önceliklerini belirlemiştir. Kentin karşı karşıya kaldığı trafik, yangına müdahale süresi gibi risk ve kısıtlar da göz önüne alınmıştır. İlçe belediyeleri ile eşgüdümlü çalışmalar gerçekleştirilmiştir (ibb.istanbul., 2023). Analiz için oluşturulan kod modelinin yansira İstanbul BŞB’nin izlediği göç politikalarının oransal dağılımı Şekil 5’teki şekliyle bulunmuştur:

Şekil 5. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Oransal Dağılımı

İBB, göçmenlere yönelik faaliyetlerini diğer belediyelerde olduğu gibi ulusal ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği içerisinde projeler gerçekleştirmiş ve bu çalışmalarını kurumsal yapısına yansıtarak çeşitli birim ve komisyonların kurulmasıyla desteklemiştir. Bu çalışmalar Şekil 5'te en yüksek %19 oranıyla yer almaktadır. Göç birimi, Göç Danışma Kurulu, Göç ve Uyum Politikaları Şube Müdürlüğü, Göç ve Uyum Merkezi, Göçmen ve Mülteciler Komisyonu ilgili çalışmalar için kurulan birimlerden ve kuruluşları 5393 sayılı Yasa'nın 13. Maddesine dayandırılmıştır. İstanbul için Avrupa ve Avrasya olarak çalışmaların kapsama alınması grafikte %11 oranında yer almaktadır.

Etkin ve verimli politikaların ortaya çıkarılmasında önemli unsurlar olarak kabul edilen Beyaz Masa uygulamaları, sosyal uyum, nitelikli ve analitik veri, iyi yönetim gibi uygulamaların %2 gibi en az oranda yer alması dikkat çekicidir. Şekil 6'da İBB göç politikaları kelime bulutu yer almaktadır.

Şekil 6. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kelime Bulutu

Şekil 6'da yer alan kelime bulutunda uluslararası örgütler ile iş birlikleri ve projeler belirgin olarak görülmektedir. Bu durum diğer BŞB'ler

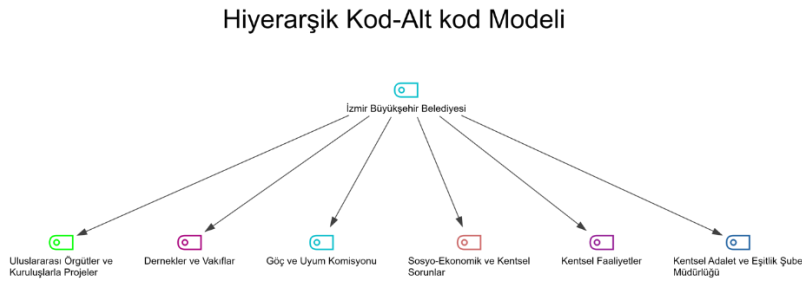
ile benzer bir görüntü vermektedir. Belediye yönetimleri, bütçe ve diğer kaynakların kısıtı dolayısıyla daha kolay erişebilecekleri uluslararası fon ve krediler içeren projeler ile göçmen hizmetlerini yürütmeyi tercih etmişlerdir. Bu faaliyeti “göç ve uyum eylem planı” takip etmiştir. İBB için önemli bir çalışma olan eylem planı, faaliyetlerin yürütülmesinde stratejik belge kabul edilmiş ve izlenmiştir. İstanbul’un Avrupa-Asya geçiş aksında bulunması hizmetlerde anahtar kelimelerin iki kıta üzerinde belirginleşmesini sağlamıştır. Göç Birimi ve Göçmen Komisyonu ise hizmetlere yardımcı birimler olarak kelime bulutunda yer almaktadır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi

İzmir Büyükşehir Belediyesi’nde Sosyal Projeler Daire Başkanlığı bünyesinde BMMYK ile imzalanan protokol kapsamında Mülteci Masası kurulmuştur. Kentsel Adalet ve Eşitlik Şube Müdürlüğü, “Mültecilere Yönelik Sosyal İçerme Faaliyetleri Sayısı” ve “Türkiye’de Göç ve Mültecilere Müdahale Alanında Belediyenin Kapasitesinin Güçlendirilmesi” projelerini gerçekleştirmiştir. Mülteci Merkezi proje çalışmaları tamamlanmıştır. Meclis bünyesinde Göç ve Uyum Komisyonu kurulmuştur. Mültecilere yönelik sosyal içerme faaliyetlerinin yürütülmesi için bütçe ayrılmıştır.

Belediye çalışanlarına yönelik mülteci bilgilendirme kitapçığı, göçmenlere yönelik kentsel hizmetlere dair bilgiler, kent mekanlarının kullanımları, ihtiyaç duyulan hizmetlere erişimi kolaylaştıran kent haritaları tasarlanmıştır (izmir.bel.tr., 2022). Şekil 7’de İzmir BŞB’nin göçmenlere yönelik hizmetlerinde öne çıkan başlıkların kod dağılımı görülmektedir.

Şekil 7. İzmir Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kod Dağılımı

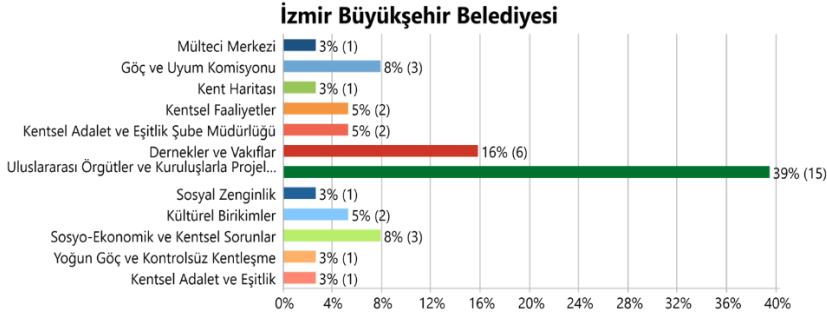
Kentsel adalet ve eşitlik, uluslararası projeler, uyum ve entegrasyon çalışmaları, sosyo ekonomik ve kentsel sorunlar analizi oluşturan alt kod modelinde yer alırken; şehrin çok kültürlü ve çok kimlikli yapısını bir zenginliğe dönüştürme noktasında bir arada yaşama ve barış kültürünü

destekleyen çalışmalar, bir arada yaşama konularında konferans ve çalıştaylar, kültürlerarası diyalogu ön plana çıkaran sosyo-kültürel etkinlikler faaliyet raporlarında yer almaktadır.

Dış İlişkiler ve Turizm Daire Başkanlığı ile BMMYK, AB, Avrupa Konseyi, UNICEF, Manchester Üniversitesi, İsviçre Federal Dış İşleri Bakanlığı, Friedrich Naumann Vakfı, Hrant Dink Vakfı, İnsan Hakları Akademisi, Genç LGBTİ Derneği, Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, BİR İZ Derneği, Almanya'dan bir dizi STK ile çeşitli projelerde işbirlikleri ve ortak faaliyetler yapılmıştır (izmir.bel.tr., 2023).

Yoğun göç, nüfus artışı, kontrolsüz kentleşme ve sanayileşme vb. sebeplerle kent ve çevre kirliliğinin artması, kaçak yapılaşmayı tetikleyen faktörlerin varlığı, sosyo-ekonomik sorunlar, yetki alanının büyüklüğü iyileştirmeye açık yönler olarak belirtilmiştir. Ülke genelinde izlenen mülteci politikasının, bu konuyu çözümü zor hale getirmesi, göç sonucu artan nüfus ile kentsel atıkların artması, çevre ve temizlik hizmetlerinin yoğunlaşma ihtiyacı, göçle gelenlerin kendi aralarında gruplaşmaları sonucu kent hayatına entegre olamaması gibi durumlar riskli yönler olarak belirtilmiştir. Göç ile gelenlerin getirdiği kültürel birikimleri ise sosyal zenginlik olarak görülmektedir. İzmir BŞB'nin izlediği göç politikalarının oransal dağılımı Şekil 8'deki şekliyle bulunmuştur:

Şekil 8. İzmir Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Oransal Dağılımı

İzmir BŞB'nin göç politikalarında %39 oranıyla uluslararası örgütler ile yapılan projeler öne çıkmaktadır. Çalışmalarda dikkat çeken husus iş birliği yapılan ulusal ve uluslararası vakıfların çeşitliliğidir. Dernekler ve vakıflar %16 ile ikinci yoğun oranda yer almaktadır. Bu vakıflarla diğer belediyelerde belirtilmeyen ve raporlarda rastlanmayan faaliyetlerden toplumsal cinsiyet eşitliği ve LGBTİ bireyler ile ilgili projeler de geliştirilmiştir. Göçmenlere sosyal ve psikolojik destekler sağlanmıştır. Kentsel adalet, eşitlik, kültür ve kent kimliğinin güçlendirilmesine yönelik faaliyetler planlanmıştır. İzmir

BŞB’de göçmenlerin varlığı sosyal zenginlik olarak görülmekte ve bu doğrultuda politikalar şekillenmektedir. Şekil 9’da kelime bulutu yer almaktadır.

Şekil 9. İzmir Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kelime Bulutu

İzmir BŞB’nin kelime bulutunda uluslararası örgütler ile iş birlikleri ve projeler ile dernek ve vakıf çalışmaları belirgin görülmektedir. Belediye, uluslararası örgütlerle iş birliği yapmış; aynı zamanda diğer dernek ve vakıflar ile çalışmıştır. Bu belirginlik diğer BŞB’lerin kelime bulutunda öne çıkan faaliyetlerle uyum göstermektedir. İzmir BŞB’de aynı zamanda Göç ve Uyum Komisyonu da göçmen hizmetlerinde yer almaktadır.

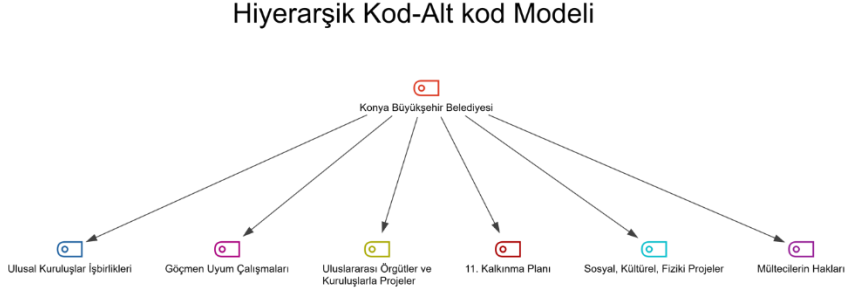
Konya Büyükşehir Belediyesi

Konya Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı noktasal verilerin temin edilmesi konusunda Sağlık, Milli Eğitim, Turizm ve Tapu İl Müdürlükleri, Göç İdaresi, Emniyet Müdürlüğü, Jandarma, vb. kurumlarla protokoller gerçekleştirmiştir. Gençlik ve Spor Hizmetleri Daire Başkanlığı BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) doğrultusunda; dezavantajlı gruplara yönelik kurslar açmış, sosyal uyum etkinlikleri düzenlemiştir. Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı dezavantajlı bireylerle ilgili sosyal, kültürel ve fiziki projeler üretilmiş, göçmenlere yönelik çalışmalar yapılmış ve belediye personeline mültecilerle görüşme eğitimleri vermiştir. Gençlik ve Spor Hizmetleri Daire Başkanlığı *Şehir ve Göç* temalı çevrimiçi etkinlik düzenlemiştir. Zabıta Daire Başkanlığı tarafından yabancılar ve alınacak tedbirler çerçevesinde yabancı dildeki tabelalara yönelik müşterek denetim ve kontroller gerçekleştirilmiştir (konya.bel.tr., 2021).

Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği gerçekleştirilmiştir. ILO ile mesleki eğitimler; BM ile birliğinde mülteci-göçmen ve yerel halkla birlikte uyum sürecini destekleyici atölye çalışmaları başlatılmıştır. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, AB, BMMYK diğer proje ve faaliyet yapılan kurumlardır. Mültecilerin uyumuna yardımcı olmak için mültecilerin hakları, dil engellerinin üstesinden gelmeleri, zihinsel ve psikolojik sağlıkları vb. konularda desteklenmesi ve eğitilmesi amaçlanmıştır.

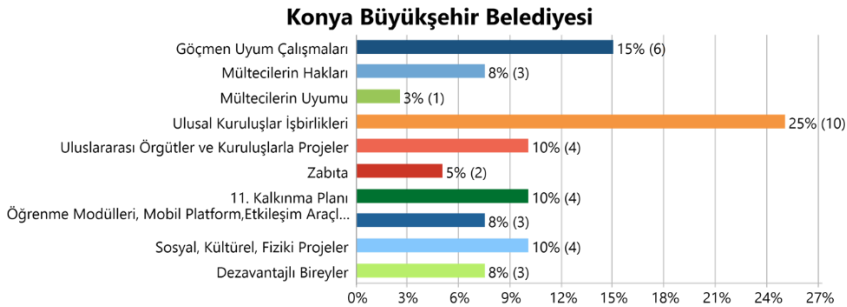
Öğrenme modülleri, mobil platform ve etkileşim araçları geliştirilmiştir (konya.bel.tr., 2022). Şekil 10'da Konya BŞB'nin göçmenlere yönelik hizmetlerinde öne çıkan başlıkların kod dağılımı görülmektedir.

Şekil 10. Konya Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kod Dağılımı

Diğer belediyelerden farklı olarak 11. Kalkınma Planı Konya BŞB kod dağılımında yer almıştır. Ulusal-uluslararası örgüt ve kuruluşlarla yapılan projelerin yansira sosyal ve kültürel projeler faaliyet planlarında önemli bir yer tutmuş ve ayrı bir kod olarak analize katılmıştır. Mültecilerin ve ev sahibi toplumun kendi kendine yeterliliğinin, ekonomiye katılımının ve geçim kaynaklarının mesleki eğitimlerle desteklenmesi; uyuşmazlık çözüm becerileri eğitimlerinin verilmesi hedeflenmiştir. 11. Kalkınma planı kapsamında göçmen çocukların sosyal uyumuna katkı sağlayacak kurslar açılmış ve faaliyetler; mülteci ve dezavantajlı kadınlara yönelik öğrenme ve hedef odaklı çalışmalar, akranlı öğrenme, tecrübe paylaşımı; kırılgan gruplar için çalıştay uygulama modeli geliştirilerek eğitimler ve etkinlikler planlanmıştır (konya.bel.tr., 2022). Konya BŞB'nin izlediği göç politikalarının oransal dağılımı Şekil 11'deki şekliyle bulunmuştur:

Şekil 11. Konya Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Oransal Dağılımı

Diğer belediyelerden farklı olarak Konya BŞB de göç politikaları yoğun olarak uluslararası örgüt ve kuruluşlarla değil ulusal kuruluşlarla yürütülen iş birlikleri ile gerçekleştirilmiştir. %25 oranla temsil edilen bu faaliyetleri uyum çalışmaları, 11. Kalkınma Planı hedefleri doğrultusunda yapılan çalışmalar, uluslararası örgüt ve kuruluşlarla yapılan faaliyetler izlemiştir. Şekil 12’de yer alan kelime bulutunda ulusal kuruluş ve iş birlikleri, uyum çalışmaları ve 11. Kalkınma Planı hedefleri öne çıkmaktadır.

Şekil 12. Konya Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kelime Bulutu

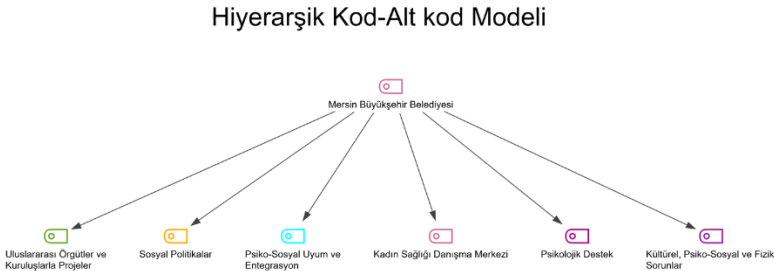

Konya BŞB’de tek bir merkez kurulmamış, hizmetler ilgili çeşitli birimler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Merkezi yönetim taşra teşkilatı il müdürlükleri ve göç idaresi ile ortak çalışmalar yapılmıştır. 11. Kalkınma Planı dikkate alınarak göçmen uyum çalışmaları gerçekleştirilmiş; sosyal beceriler, psikolojik destekler ve hukuk desteği verilmiştir.

Mersin Büyükşehir Belediyesi

Mersin Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı tarafından göç ile Mersin’e gelen bireylere sosyal uyum çalışmaları yapılmıştır. Üniversite çağında eğitimine devam etmeyen veya güçlük yaşayan mülteci gençlere psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmeti verilmiştir. “Herkes için Hep Birlikte” sloganı ile Sosyal Politikalar Çalıştay düzenlenmiştir. Şekil 13’te Mersin BŞB’nin göçmenlere yönelik hizmetlerinde öne çıkan başlıkların kod dağılımı görülmektedir.

Şekil 13. Mersin Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kod Dağılımı

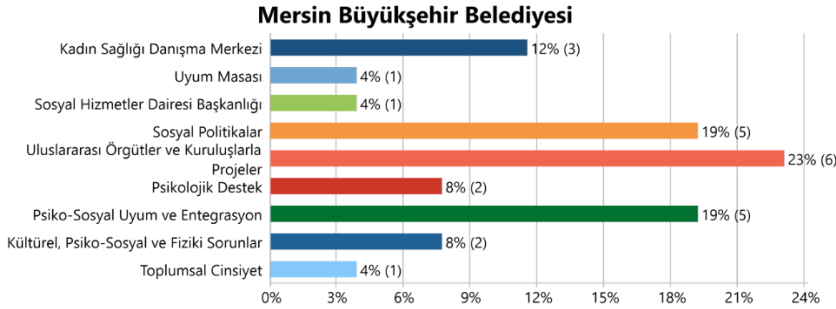

Mersin BŞB göç politikalarında kadın sağlığı danışma merkezi, psikolojik destek merkezi gibi merkezler ile psiko-sosyal sorunların ele alındığı ve sosyal politikaların öncelendiği hizmetler öne çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı hizmet sunumunu benimsemesi, kadınların ve diğer kırılgan grupların kentsel hizmetlere erişimlerini kolaylaştırmak hedeflenerek Yerel Eşitlik Eylem Planı yayımlanmıştır. Dış İlişkiler ve Projeler Şube Müdürlüğü ile IOM ortak girişimiyle Kadın Sağlığı Danışma Merkezi hayata geçirilmiştir.

Mersin ilinin kitlesel göçten en çok etkilenen kentlerin başında geldiği ifade edilerek Uyum Masası kurulmuştur. Sosyal Uyum Merkezi'nde psikososyal destek, tercümanlık desteği, iş ve meslek danışmanlığı, eğitim danışmanlığı ve sağlık danışmanlığı hizmetleri verilmiştir (mersin.bel.tr., 2019).

Mersin Büyükşehir Belediyesi ile IOM arasında göçmen kadınların istihdam projeleri gerçekleştirilmiştir. BMMYK ile Suriyeli mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarına sosyal aktiviteler düzenlenmiştir. 11. Kalkınma Planı çerçevesinde Eğitim, Gençlik, Sosyal Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele, Nüfus ve Yaşlanma ve Dış Göç konularında proje ve programlar planlamıştır (mersin.bel.tr., 2022). Mersin BŞB'nin göç politikalarının dağılımı Şekil 14'teki şekliyle bulunmuştur:

Şekil 14. Mersin Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Oransal Dağılımı

Uluslararası projeler %23 oranıyla gösterilirken bu oranı %19 ile psiko-sosyal uyum çalışmaları ve sosyal politikalar izlemiştir. Kadın Sağlığı Danışma Merkezi çalışmaları diğer yüksek oran %12 ile grafikte temsil edilmektedir. Göçmenlere yönelik çalışmaların farklı daire başkanlıkları bünyesinde zaman zaman da uluslararası projelerle yürütüldüğü görülmektedir. Belediye, Uyum Masası kurarak göçmenlerin kente uyumunu kolaylaştırıcı eylemler gerçekleştirmiştir. Faaliyetler sosyal politikalar çerçevesinde sağlık, psiko-sosyal, psikolojik destek gibi alanlarda

yoğunlaşmıştır. 2019-2023 yılı Mersin BŞB'nin incelenen faaliyet raporları kelime bulutu Şekil 15'te yer almaktadır.

Şekil 15. Mersin Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kelime Bulutu

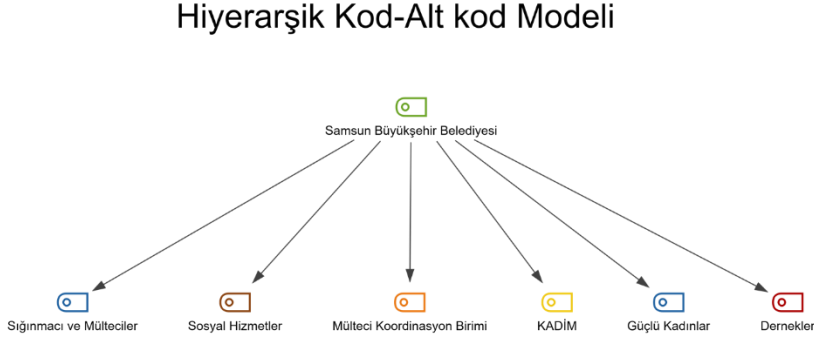

Kelime bulutunda belediyenin göçmenlere dair hizmetlerinde iş birliği içerisinde olduğu uluslararası örgütler ve uluslararası projeler yer almaktadır. Bu diğer incelenen BŞB'ler ile uyumlu bir tablo olarak yorumlanabilir. Psiko-sosyal uyum ve entegrasyon çalışmaları, sosyal politikalar ve kadın sağlığı merkezi çalışmaları belirgindir. Bu faaliyetlerin Mersin BŞB için özel olduğu, belediyenin uyum ve entegrasyon faaliyetlerine, sosyal politikalara ve kadın çalışmalarına önem verdiği ve faaliyetlerini bu yönde planladığını göstermektedir.

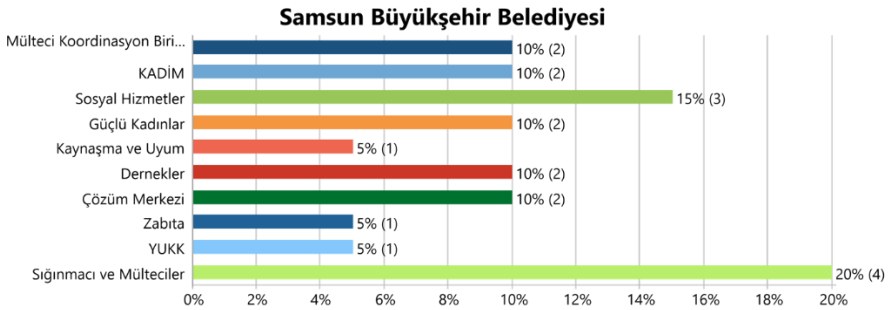
Samsun Büyükşehir Belediyesi

Samsun Büyükşehir Belediyesi'nde göçmenlerle direkt temas halinde bulunan Sosyal Hizmetler, Zabıta ve Çözüm Merkezi gibi birimlerin personellerine, 6458 Sayılı Kanun çerçevesinde eğitim verilmiştir. Göç alanındaki farkındalıkların artırılması, doğru bilinen yanlışların düzeltilmesi amacıyla KADİM (Kardeşlik Akrabalık Dayanışma ve İletişim Merkezi) kurulmuştur. Mülteci Koordinasyon Birimi tarafından yardımlar yapılmıştır (samsun.bel.tr., 2021).

Türkiye'de ikamet eden yabancıların elektronik ortamda dilekçe gönderebildikleri *e-dilekçe modülü* açılmıştır. Şekil 16'da Samsun BŞB'nin göçmenlere yönelik hizmetlerinde öne çıkan başlıkların kod dağılımı görülmektedir.

Şekil 16. Samsun Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kod Dağılımı

KADİM, Mülteci Birimi, Sosyal hizmetler yansıra mülteci ve sığınmacı kavramları kod olarak yer almıştır. Bu kavramların faaliyet raporlarında sıkça yer aldığı ve hukuksal tanımından bağımsız olarak kullanıldığı görülmektedir. Kadın çalışmaları dikkat çeken diğer bir kod olarak analize dahil edilmiştir. Dünya Çocuklar Gününde Türk ve Yabancı Uyruklu çocukların kaynaşmaları ve birbirleriyle uyum sağlamaları için etkinlik düzenlenmiştir. Dünya Göçmenler Günü, Moral Günü etkinlikleri düzenlenmiş ve kadınlara yönelik sosyal ve kültürel faaliyetler yapılmıştır. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) tarafından belediye personellerine eğitim verilmiştir (samsun.bel.tr). Samsun BŞB'nin izlediği göç politikalarının oransal dağılımı Şekil 17'deki şekliyle bulunmuştur:

Şekil 17. Samsun Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Oransal Dağılımı

Sığınmacı ve mülteci kavramları yapılan faaliyetlerde %20 ile en yüksek oranı kapsamaktadır. Sosyal hizmet çalışmaları %15 ile ikinci yüksek oranda görülmüştür. Mülteci Koordinasyon Birimi, KADİM, kadınlara yönelik çalışmalar, çözüm merkezi kapsamındaki faaliyetler ise eşit yoğunlukta analizde yer almaktadır. Samsun BŞB'de faaliyetlerin özel olarak

sınıflandırılmadığı, Türk vatandaşlar için geliştirilen e-dilekçe modülü, Güçlü Kadınlar Projesi, sosyal yardımlar gibi uygulamalardan göçmenlerin de yararlandığı görülmektedir. Şekil 18’te kelime bulutu yer almaktadır.

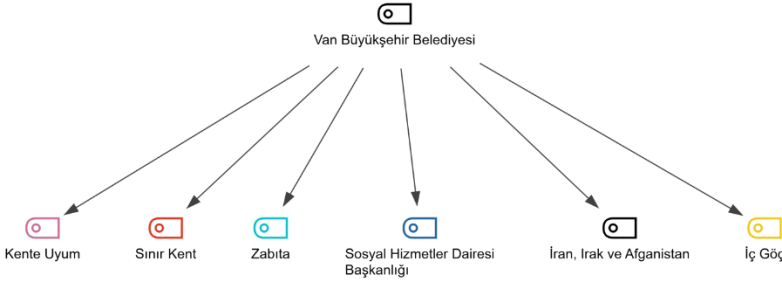
Şekil 18. Samsun Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kelime Bulutu

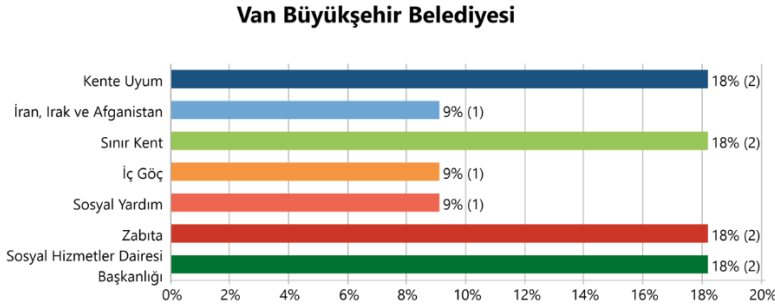
Analizler sonucu sığınmacı ve mülteci kavramları ve bunları temsil eden faaliyetler, sosyal hizmetler, çözüm merkezi ve kadınları güçlendirmeye yönelik çalışmalar öne çıkmaktadır. Ayrıca diğer BŞB’lerden farklı olarak Samsun BŞB’de göçmenlerin sorun ve ihtiyaçlarına yönelik KADİM adında bir merkez kurulmuş ve bu merkezin faaliyetleri yoğun olarak gerçekleştirilmiştir.

Van Büyükşehir Belediyesi

Van Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı, göç edenlerin şehre uyum sağlamaları ve toplum bilincini geliştirmeleri için eğitim seminerleri düzenlemiş, kentsel yaşam değerlerinin kazandırılması çalışmaları yapmıştır. Van BŞB Zabıta birimi tarafından Van ilinin diğer illerden göç alan metropol bir kent olması nedeniyle yoğun iç göçe maruz kaldığını ve sınır komşusu İran, Irak ve Afganistan’dan gelen sığınmacılarla kentin dış göçün merkezi haline geldiği vurgulamıştır. Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı tarafından sosyal yardım faaliyetleri yürütülmüştür (van.bel.tr.). Şekil 19’da Van BŞB’nin göçmenlere yönelik hizmetlerinde öne çıkan başlıkların kod dağılımı görülmektedir.

Şekil 19. Van Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kod Dağılımı**Hiyerarşik Kod-Alt kod Modeli**

Van'ın sınır kent olması ve Irak, İran ve Afganistan gibi ülkelerden gelen düzensiz göç ile karşı karşıya kalması analize dahil olan kodlarda belirgin olarak yer bulmuştur. Bu durum Van BŞB'nin göçmenlere yönelik kente uyum çalışmalarını da arttırmıştır. İç göç de diğer belediyelerden farklı olarak Van BŞB'nin göç politikaları analizinde önemli bir yer almaktadır. Van ili hem iç göç hem de dış göç ile yoğun olarak karşı karşıya kalmıştır. Van BŞB'nin izlediği göç politikalarının oransal dağılımı Şekil 20'deki şekliyle bulunmuştur:

Şekil 20. Van Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Oransal Dağılımı

Van BŞB, göçmenlerin kente uyumları ve toplumsal bilinçlerinin artması yönünde faaliyetler geliştirmiştir. Zabıta birimi yoğunluklu olarak kent güvenliği konusunda çalışmalarını arttırmıştır. Van'ın sınır kenti olması nedeniyle diğeri ülkelerden gelen göçmenlerle ilgili farklı sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmış ve bu doğrultuda önlemler alınmıştır. Van BŞB'nin göç politikaları kelime bulutu Şekil 21'de gösterilmektedir.

Şekil 21. Van Büyükşehir Belediyesi Göç Politikaları Kelime Bulutu

Kelime bulutunda göçmenlere yönelik atılan adımlarda Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı çalışmalarının ön planda olduğu görülmüştür. Ayrıca Van'ın bir sınır kenti olma özelliği nedeniyle Irak, Afganistan ve İran'dan gelen düzensiz göçün getirdiği sorunlar, göçmenlerin kente uyumu, kent güvenliği ve bunları temsil eden faaliyetlerin öne çıktığı görülmüştür.

Sonuç ve Değerlendirme

Büyükşehir belediyeleri faaliyet raporlarına göçmenlere yönelik yapılan hizmetlerin genel olarak yansıdığı görülmüştür. Belediyeler, Türkiye'nin özellikle 2011 sonrası karşılaştığı bu yeni durumu analiz ederek kaynaklarının sınırlılıkları ve sorumluluk alanları çerçevesinde kentleri için gerekli gördükleri hizmetleri gerçekleştirmiş, duyarsız kalmamışlardır.

Hizmetlerin gerçekleştirilmesinde gerek ulusal gerekse uluslararası kurum ve kuruluşlar ve STK'lar ile proje gerçekleştirme yoluna gidildiği görülmüştür. Bu projelerin tüm belediyelerde en yoğun faaliyet alanı olduğu saptanmıştır. Bu durum, belediyelerin göçmenler için kullanabilecekleri özel bir bütçe kaleminin olmamasına dayandırılabilir. Tablo 2'de büyükşehir belediyeleri ve iş birliği yapılan uluslararası örgüt ve STK'lar yer almaktadır.

Tablo 2. Büyükşehir Belediyeleri Tarafından İş Birliği Yapılan Uluslararası Örgüt ve STK'lar

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	ULUSLARARASI ÖRGÜT / STK
GAZİANTEP BŞB	BM, IOM, UNICEF, JICA
İSTANBUL BŞB	ILO, BMMYK, GIZ, WALD
İZMİR BŞB	BMMYK

KONYA BŞB	ILO, BM, AB, BMMYK
MERSİN BŞB	IOM, BMMYK, GIZ
SAMSUN BŞB	-
VAN BŞB	-

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmaların yoğun olarak eğitim, meslek edindirme, farkındalık çalışmaları, uyum ve sosyal yardımlar konularında olduğu görülmektedir. Bazı belediyeler kurumsal yapılarında özel bir birim kurarak diğerleri ise mevcut birimleri üzerinden çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Faaliyet raporlarında göçmen, mülteci, sığınmacı gibi kavramların birinin yerine geçerek kullanıldığı veya bazı belediye raporlarında hepsinin/birkaçının kullanımının tercih edildiği görülmüştür. Belediyeler, kavramsal olarak net ve belirgin bir tercihte bulunmamışlardır. Belediyelerin Cenevre Anlaşması coğrafi kısıtı ile gelen mülteci tanımı veya YUKK'ta yer alan kavram ve tanımlamaları dikkate almayarak güncel/popüler isimlendirmeleri tercih ettikleri görülmüştür (TBMM, 1961) ve (YUKK, 2013). Tablo 3'te belediyeler ve göçmenlere yönelik hizmetleri gerçekleştirdikleri kurumsal yapılarındaki birimler yer almaktadır.

Tablo 3. Büyükşehir Belediyeleri ve Birimleri

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	GÖÇMEN İLGİLİ BİRİMİ	GÖÇMEN ÇALIŞMALARIN I YÜRÜTEN BİRİM	ÖZEL MERKEZ / BİRİM /KOMİSYON
GAZİANTEP	Göç Yönetimi ve Uyum Şube Müdürlüğü	Kadın Aile ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı, Zabıta Daire Başkanlığı	Oluşturulmamış
İSTANBUL	Göç ve Uyum Politikaları Şube Müdürlüğü (2021 Meclis kararıyla onaylanmış ancak Belediyenin güncel organizasyon şemasında Şube	Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, Beyaz Masa İletişim Noktaları,	Göç birimi, Göç Danışma Kurulu, Göç ve Uyum Merkezi, Göç Göçmen ve Mülteciler Komisyonu

	Müdürlüğü mevcut değil)		
İZMİR	Oluşturulmamış	Sosyal Projeler Daire Başkanlığı, Kentsel Adalet ve Eşitlik Şube Müdürlüğü	Mülteci Masası
SAMSUN	Oluşturulmamış	Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı	Mülteci Koordinasyon Birimi
VAN	Oluşturulmamış	Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı, Zabıta Daire Başkanlığı	Oluşturulmamış
KONYA	Oluşturulmamış	İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Gençlik ve Spor Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Şube Müdürlüğü, Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü, Zabıta Daire Başkanlığı	Oluşturulmamış
MERSİN	Oluşturulmamış	Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı, Engelliler ve Sağlık Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Kadın ve Aile Daire Başkanlığı, Kadın Sağlığı Danışma Merkezi	Uyum Masası

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Hizmetlerin yasal dayanağı konusunda genel bir açıklama görülmemektedir. Sadece İstanbul BŞB, ilgili kurumsal yapısına eklediği birimin 5393 sayılı Belediye Kanunun Hemşehri Hukukunu esas alan 13. Maddesi uyarınca kurulduğunu ifade etmiştir. İstanbul BŞB ve Gaziantep BŞB haricinde belediyeler özel bir birim kurma yoluna gitmemiştir. Ancak İBB, 2019 yılında kurduğu birimi devam ettirmemiştir. Bununla ilgili herhangi bir gerekçe bulunamamıştır. Gaziantep BŞB, Göç Yönetimi ve Uyum Şube Müdürlüğü altında hizmetlerine devam etmektedir. Gaziantep'te kentin göçmen faaliyetleri için ilkeler belirlenmiştir. Kent güvenliği ve esenliğini sağlayacak denetimler Zabıta birimi tarafından gerçekleştirilmiştir. İBB ise Göç ve Uyum Eylem Planı hazırlayarak kentin önceliklerini belirlemiştir. İBB Göç Birimi tarafından ilçe belediyeleri ile eşgüdümlü çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 32 ilçede İstanbul Belediyeleri İhtiyaç Analizi çalışması yapılmıştır.

Belediyeler çalışmalarını özel olarak göçmenler üzerine planladığı görülmekle birlikte Samsun BŞB halihazırda Türk vatandaşları için gerçekleştirdiği hizmetler kapsamına göçmenleri de eklemiştir. Samsun BŞB'de faaliyetlerin özel olarak sınıflandırılmadığı, Türk vatandaşlar için geliştirilen e-dilekçe modülü, Güçlü Kadınlar Projesi, sosyal yardımlar gibi uygulamalardan göçmenlerin de yararlandığı görülmektedir.

Genel olarak BŞB'lerin Suriye krizi sonrası kitlesel göç akınından etkilendiği, raporlarında göçmenlerin ifadesinde Suriye yer aldığı gözlemlenirken Van sınır kenti olması nedeniyle Van BŞB diğeri illerden farklı sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmış ve bu doğrultuda önlemler almıştır. Van BŞB, Faaliyet raporlarında İran, Irak ve Afganistan'dan gelen göçmenlerden bahsetmekte ve çalışmalarını bu şekilde yönlendirmektedir.

İzmir BŞB ve Mersin BŞB'lerinin toplumsal cinsiyete duyarlı hizmet sunumu kapsamında Yerel Eşitlik Eylem Planları oluşturdukları, Kentsel Eşitlik çalışmalarına yer verdikleri görülmektedir. İzmir BŞB'nin faaliyetlerinde dikkat çeken husus iş birliği yapılan ulusal ve uluslararası vakıfların çeşitliliğidir. Bu vakıflarla toplumsal cinsiyet eşitliği ve LGBTİ bireyler ile ilgili projeler de geliştirilmiştir. İzmir'de göçmenlerin varlığı sosyal zenginlik olarak görülmektedir. Mersin BŞB'de göçmenlere yönelik faaliyetler sosyal politikalar çerçevesinde sağlık, psiko-sosyal, psikolojik destek gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Konya BŞB, 11. Kalkınma Planı vurgusu ile öne çıkmaktadır. Faaliyet raporlarında 11. Kalkınma Planı hedeflerini dikkate alarak göçmenlerle ilgili çalışmaları gerçekleştirdiği ifade edilmektedir.

Belediyeler, göçmenlere hizmetlerinde yeni yaklaşımlar denemek ve çözümler aramak zorunda kalmışlardır. Belediyelerin kimlere hizmet vereceği ya da göçmenlere hizmet verip veremeyeceği mevzuatta belirsiz iken bu durumun incelenen kentlerde birbirinden çok farklı algılanıp uygulandığı görülmüştür. Kurumsal yapılarındaki farklılık ve faaliyet raporlarında kullanılan terminoloji bunun en güçlü örneğidir. Belediyeler yeni hemşerilerine hitap ederken mülteci, sığınmacı, göçmen terimlerinden birini veya birkaçını aynı anda kullanabilmektedir.

Belediyelerin bütçe kısıtı yaşadıkları, bunu aşmak için çeşitli uluslararası/ulusal kurum ve kuruluşlar ile proje geliştirdikleri görülmüştür. Hizmetlerde kaynakların rahatlıkla kullanılması ve bütçenin genişletilmesi için belediyelerin GBVG tahsilatından aldıkları kişi başı paylarının kentte yerleşik yaşayan göçmenlerin de eklenerek hesaplanması gerekliliği görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de sınır kentlerin karşılaştığı sorunlar sınır veya transit kent olmaları, demografik ve kültürel yapıları, yönetim yaklaşımları gibi birçok parametreye dayalı olarak farklı sorunlarla mücadele etmektedir. Göç olgusu iyi yönetilmezse kentsel güvenliği ve toplumsal huzuru tehlikeye sokacak boyuta gelebileceği öngörülmektedir. Uyum ve entegrasyon çalışmalarının güvenlik ekseninde en etkin yerelde yürütülebileceği göz önüne alınmalıdır. Belediyelerin göçmenlere yönelik görev ve sorumluluklarının net olarak belirlenmemiş olması faaliyet raporlarına yansımıştır. Yerel hizmetlerin belirli bir standartta olması, kentler arasında uyumun sağlanması, etkinlik ve verimliliğin hedeflenmesi için çalışmaları belirli bir standarda taşıyacak politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Beyaz Gazete (2018). *Eğitimde Gaziantep Model’iyle Okullu Oldular*, <https://www.dailymotion.com/video/x6fongb>, 2018.

Danış, D. ve Sert, D. (2019). “*Göçü Yerelden Yönetmek*”. Saha (6), 24-31.

Doğan, N., Süleymanoğlu Kürüm, R., Bekaroğlu, E. A., & Cin, M., (2021). *İstanbul Göç Araştırması 2020*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

Erdoğan, M. (2017). *Kopuştan “Uyum”a Kent Mültecileri Suriyeli Mültecileri ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği*, İstanbul: MBB Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları. ISBN 978-605-83293-4-8.

Erginli, B. E. ve Akdoğan, I. (2024). *Belediyelerde Göç Veri Yönetimi ve Veriye Dayalı Karar Alma Politika Raporu*, RESLOG ve TESEV. ISBN 978-91-531-1126-

9. <https://www.reslogproject.org/wp-content/raporlar/belediyelerde-goc-veri-yonetimi-ve-veriye-dayali-karar-alma-tesev.pdf> (01.02.2025).

Göç Araştırmaları Derneği (GAR), <https://gocarastirmalaridernegi.org/tr/> (10.01.2025).

Gaziantep BŞB, *Açık Veri Portalı*, <https://acikveri.gaziantep.bel.tr/eu/dataset/gaziantep-buyuksehir-belediyesi-faaliyet-raporu> (01.02.2025)

Göç İdaresi Başkanlığı (2021). *Geçici Korumaya Ait Kayıt İşlemleri*, <https://www.goc.gov.tr/> (01.02.2025).

Göç İdaresi Başkanlığı (2025). *Geçici Koruma Sayıları*, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (01.02.2025).

Güncel Gazete, “*Gaziantep Büyükşehir Türkiye’ye Model Oldu*”, <https://www.guncelgazete.com/gundem/gaziantep-buyuksehir-turkiyeye-model-oldu-10088> (01.02.2025).

Hamza Celikyay, H. ve Kucukakbulut, E. (2025). Kentsel Göç Politikaları ve Belediyelerin Sorumlulukları: Yasal, Kurumsal ve İdari Düzlemde Bir Değerlendirme. *Cumhuriyetin 100.yılında yerel yönetimler* içinde. (Ed. A. Kavas ve H. Olgun). Ankara: İdealkent Yayınları.

İBB, *Faaliyet Raporları*, <https://ibb.istanbul/ibb/faaliyet-raporlari/> (05.01.2025).

İçişleri Bakanlığı (2018). *Ulusal Eylem Planı (2018-2023)*, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf> (10.01.2025).

İzmir BŞB, *Kurumsal*, <https://www.izmir.bel.tr/tr/Dokumanlar/23/43> (05.01.2025).

Konya BŞB, *Faaliyet Raporları*, <https://www.konya.bel.tr/birim/strateji-fon-ve-hibeler-sube-mudurlugu/faaliyet-raporu> (05.01.2025).

Maltaş Erol, A., ve Görmez, K. (2021). “Yürünebilirliğin Kentsel Dirence Etkisi: Eskişehir Karapınar Mahallesi Örneği”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 441-459.

Mersin BŞB, *Dökümanlar*, <https://www.mersin.bel.tr/dokumanlar/mbb-faaliyet-raporlari> (05.01.2025)

Mülteciler Derneği (2024). *Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2024*,

<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi-haziran-2024/> (05.01.2025).

Sağır, H., ve Koç, S. (2025). “Türkiye’de Dış Göç ve Kentsel Yönetişim: Uyum Süreçleri, Sosyal Dinamikler ve Yönetim Politikaları”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 34(1), 33-82.

Samsun BŞB, *Faaliyet Raporları*, <https://samsun.bel.tr/icerik/faaliyet-raporlari> (05.01.2025).

Saraçoğlu, H. (2023). “Göç Yönetimi Politikalarının Şekillenmesinde Yerel Yönetimler ve Stk’lar Arasındaki İşbirliğinin Etkisi: Van İli Özelinde Analiz”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 170-185.

TBMM (1961). *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi*, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM___/d00/c002/km__00002024s0053.pdf (10.01.2025).

T.C. BM Cenevre Ofisi Nezdinde Daimi Temsilciliği, “Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK - UNHCR) 29.01.2019”, <https://cenevreofisi-dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/353727> (10.01.2025).

UNHRC (2025). *Mülteci Kimdir?*, <https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-protect/refugees> (10.01.2025).

Uzun, Ş. (2024). “Cumhuriyetin İkinci Yüzyılına Girerken Türkiye’de Göç, Değişen Demografi ve Göç Yönetimi”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 33(1), 1-32.

Van BŞB, *Kurumsal Raporlar*, <https://van.bel.tr/Strateji.html> (15.01.2025).

5393 Sayılı Kanun (2005). *Belediye Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> (15.01.2025).

6458 Sayılı Kanun (2013). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)* www.mevzuat.gov.tr (18.01.2025).

<https://webdosya.csb.gov.tr/db/habitat/haberler/bm-habitat--8230-54330-20210817155232.pdf> (08.01.2025).

<https://sehirplanlama.ibb.istanbul/vizyon-2050/> (02.02.2025).

Extended Summary

International Migration Process Policies of Metropolitan Municipalities

Due to its geographical location and the internal conflicts and crises developing in its surrounding region, Türkiye initially functioned as a transit country. However, especially following the onset of the Syrian Crisis in 2011, it transformed into a destination country, experiencing large-scale mass migration. This intense influx, combined with an “open-door” policy, led to the unplanned settlement of migrants from temporary accommodation centers into urban areas. The first point of contact for migrants became local governments, primarily municipalities, which have since played a leading role in providing services to migrants.

The need for local migration policies increased; however, despite the enactment of key legislative documents such as the Law on Foreigners and International Protection (Law No. 6458) in 2013, no direct responsibilities were assigned to local governments regarding migration management. The two principal legal texts in Türkiye that could serve as a reference for municipal administrations -Law No. 6458 and the Municipal Law No. 5393- do not provide clear definitions of duties, and in some instances contain contradictory provisions. Particularly in the aftermath of the Syrian crisis and with subsequent migration waves from West Asia and Afghanistan, the authorities and responsibilities of municipalities regarding migration policy implementation have remained ambiguous.

Although municipalities are expected to take greater responsibility in providing urban services to migrants, legislative constraints have resulted in their adopting a semi-active role. Legal uncertainties and unclear definitions of duties and responsibilities have led to divergent approaches among municipal administrations.

This study draws on preliminary findings from a TÜBİTAK 1001-funded research project designed to identify and analyze the legal, administrative, financial, and managerial constraints faced by municipalities in their services for migrants, and to develop policy recommendations for decision-makers from a municipal perspective. Within the scope of the project, migration policies were examined through the activity reports (2019–2023) of the metropolitan municipalities in seven provinces with the highest migrant populations from each of Türkiye's seven geographical regions (Gaziantep, Istanbul, Izmir, Konya, Mersin, Samsun, Van). Findings obtained from these reports were analyzed using the qualitative analysis software MAXQDA, revealing key approaches, activities, and strategies municipalities have adopted in their services for migrants. Given the municipalities' varied terminology, a comprehensive review was conducted using keywords such as migration, migrant, refugee, asylum seeker, internally displaced, and Syria. The inclusion of municipal activity reports in the research aimed to investigate whether municipalities have developed any specific policies related to migration. The motivation for this study lies in the fact that municipalities directly encounter migrants within their jurisdictions when delivering local services.

Analysis revealed that metropolitan municipalities generally reflected their services for migrants in their activity reports. Municipalities analyzed the new situation facing Türkiye post-2011, and within the limitations of their resources and areas of responsibility, carried out services they deemed

necessary for their cities, demonstrating responsiveness rather than indifference.

It was observed that metropolitan municipalities were affected by the mass influx following the Syrian crisis; however, there was inconsistency in terminology, with terms such as migrant, refugee, and asylum seeker being used interchangeably, and no general explanation regarding the legal basis of these services was provided. Except for Istanbul and Gaziantep, municipalities did not establish specialized units; instead, they largely conducted their services in cooperation with international funds, international organizations, and NGOs. Activities were predominantly focused on education, vocational training, awareness-raising, integration, and social assistance. Across the seven metropolitan municipalities studied, significant differences were found in their policies, and no consistent or coherent intercity migration policy framework emerged.

While some municipalities planned activities specifically for migrants, others, such as the Samsun Metropolitan Municipality, incorporated migrants into services already designed for Turkish citizens without distinguishing them as a separate category. For instance, e-petition modules, women's empowerment projects, and social assistance programs designed for Turkish citizens were also extended to migrants.

In general, metropolitan municipalities were notably affected by the mass influx after the Syrian crisis, with references to Syria commonly found in their reports. The Van Metropolitan Municipality, being a border city, faced distinct challenges compared to other provinces, leading it to focus its activities on migrants from Iran, Iraq, and Afghanistan, as reflected in its reports.

It was found that the Izmir and Mersin Metropolitan Municipalities developed Local Equality Action Plans and engaged in urban equality initiatives as part of their gender-sensitive service delivery. Notably, Izmir's cooperation with a diverse range of national and international foundations enabled the development of projects addressing gender equality and the rights of LGBTI individuals, reflecting a perspective that views the presence of migrants as a source of social enrichment. Mersin's activities were concentrated on health, psychosocial, and psychological support within the framework of social policies. The Konya Metropolitan Municipality indicated that it carried out migration-related activities in consideration of the objectives of Türkiye's Eleventh Development Plan.

Municipalities have been compelled to explore new approaches and seek solutions in providing services to migrants. The ambiguity in legislation regarding whether municipalities have the authority to serve migrants has

resulted in varied perceptions and implementations across cities. It was also observed that municipalities faced budgetary constraints and sought to overcome these through project-based collaborations with various international and national organizations.

In conclusion, the challenges faced by municipalities depend on numerous parameters such as whether the city is a border or transit location, demographic and cultural characteristics, and administrative approaches. Given that integration efforts can be most effectively conducted at the local level within a security-sensitive framework, it is crucial to recognize that the undefined nature of municipal responsibilities toward migrants has been reflected in their activity reports. Developing policies to establish clear standards for local services, ensure coherence across cities, and improve efficiency and effectiveness is essential.

Mecliste Ankara: 1920-1923 Yılları Arasında Ankara Belediyesi

*Elif Balam SIZAN**

Öz: Ankara, Anadolu yarımadası içerisinde sürekli bir yerleşim yeri olarak var olmuştur. Ankara kentinin bu sürekliliği Anadolu coğrafyası içindeki konumu, kenti ortak bir buluşma yeri ve yönetim merkezi olarak ortaya çıkarmıştır. Ankara uzun tarihselliği içinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar hem merkez hem de çeperde bir kent olarak var olmuştur. Bu nedenle de Ankara'nın resmen başkent olması, Ankara kenti tarihi için bir dönüm noktasıdır. Ankara'nın merkez ve merkeziyetçiliğine ilişkin değerlendirmeler, çalışmalara ve araştırmalara defalarca konu edilmiştir. Fakat Ankara kentinin merkez olma/merkeze dönüşme süreci ya da kentin idari ve beledi hizmetlere duyduğu ihtiyaç İstanbul'un ki kadar ilgi çekmemiştir. Bu sebeple Ankara'nın başkent olması kentin bir kurumu olan Ankara Belediyesi için de bir dönüm noktası olmuştur. 13 Ekim 1923 tarihi itibarıyla Ankara Belediyesi bir başkent belediyesi haline gelmiştir. Bu çalışmada, 23 Nisan 1920-13 Ekim 1923 tarihleri arasında belediyelerin, özelde Ankara Belediyesi'nin, küçük-orta ölçekli bir belediye olarak, Büyük Millet Meclisi'nde nasıl gündem olduğu incelenecektir. TBMM, 23 Nisan 1920 ile 13 Ekim 1923 tarihleri arasında toplam 5 yasama yılında 588 ayrı oturumda toplanmıştır. Çalışma belirtilen oturumlarda Ankara kentini ve kentin mecliste konu edilmesini takip edecektir. Bununla birlikte ilk bölüm, Osmanlı Devleti'nin idari ve beledi örgütlenmesinin serencamını ve belirlenen tarih aralığında Ankara vilayeti ve kentinin durumunu izah edecektir. İkinci bölümde ise TBMM zabıt cerideleri, zaptı sabık hulasaları ve içtimai ati ruznameleri de ayrıca izlenecek ve gündem takip edilecek; bu çerçevede yalnızca mecliste müzakere edilen maddeler değil aynı zamanda sualler, teklifler, tezkereler, takrirler ve encümen mazbataları Ankara ve Ankara Belediyesi özelinde gözlenecektir. Bu çalışma, bir Osmanlı yerel yönetim birimi olarak belediyenin dönemin en güçlü kamusal alanı olan mecliste nasıl yer bulduğunu izlemeyi hedeflemektedir. Bu yolla da Ankara kentinin yaşadığı ve yaşayacağı değişimin ilk adımlarını görmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Ankara Belediyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yerel Yönetimler, Belediye, Beledi Hizmetler

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, elif.sizan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9384-6763.

Makale Geliş Tarihi: 31.01.2025
Makale Kabul Tarihi: 04.04.2025

Ankara in the Parliament: Ankara Municipality Between 1920-1923

Abstract: *The city of Ankara has existed as a continuous settlement in the Anatolian peninsula. The city's geographical location within the Anatolian region has historically contributed to its role as a prominent meeting point and administrative centre. Throughout its extensive history, Ankara has functioned as both a centralised and peripheral city, a dynamic that has persisted until the establishment of the Republic of Turkey. The official designation of Ankara as the capital of the Republic of Turkey thus marks a pivotal turning point in the city's historical trajectory. Assessments of Ankara's status as a centre and its centrality have been the focus of numerous studies and research endeavours. Nevertheless, the process of Ankara's emergence as a centre or the city's necessity for administrative and municipal services has not garnered as much attention as that of Istanbul. Consequently, Ankara's rise to the role of capital signified a pivotal moment not only for the city but also for the Ankara Municipality, which serves as the institutional body representing the city. Following the establishment of the capital municipality status on 13 October 1923, the Ankara Municipality assumed a pivotal role in the city's governance and administration. This study will examine how municipalities, and Ankara Municipality in particular, as a small-medium sized municipality, was on the agenda of the Grand National Assembly between 23 April 1920 and 13 October 1923. It is noteworthy that the Grand National Assembly convened in 588 separate sessions during the five-year period between 23 April 1920 and 13 October 1923, which is indicative of its significant legislative activities. The study will follow the city of Ankara and its subject matter in the parliament during these sessions. The initial phase of the study will elucidate the administrative and municipal structure of the Ottoman Empire, along with the status of the province and city of Ankara within the specified timeframe. The second part of the study will examine the minutes of the Grand National Assembly of Turkey (TBMM), the summaries of the previous minutes and the agenda. In addition to the items discussed in parliament, the study will also observe the questions, proposals, memorandums, motions and committee deliberations, focusing particularly on Ankara and the Ankara Municipality. The present study has been designed to trace the manner in which the municipality, in its capacity as an Ottoman local government unit, came to occupy a position within the parliament, which at the time represented the most powerful public space. In this manner, the study seeks to observe the initial steps of the changes that the city of Ankara has undergone and will continue to undergo.*

Keywords: *Ankara, Ankara Municipality, Grand National Assembly of Türkiye, Local Governments, Municipality, Municipal Services.*

Giriş

*Bak dedi Yarbay, işte
Ankara. Şu tepedeki küçük köy mü? (...)
Böyle ufacak bir yer bu kadar büyük bir ad
taşısın (Ellison, 1973, s. 129-130).*

Milli Mücadele'nin nihayete ermesinin hemen ertesinde Anadolu izlenimlerini aktarmak amacıyla Ankara'ya gelen gazeteci Ellison, "çok

uzaktan geldiği” bu kenti ilk gördüğünde küçük bir köy zannetmiş fakat kentte geçirdiği günlerin ardından, “*yeni Türkiye’nin kalbi*” olarak tanımlamıştı (1973, s. 130). Ankara, 13 Ekim 1923 tarihinde Türkiye’nin başkenti olmasına ilişkin düzenleme ve on altı gün sonra gerçekleşecek olan cumhuriyet rejiminin ilanıyla, yeni Türkiye’nin somut simgesi olmak göreviyle yüklenmiştir. Tankut bu görevi Ankara’nın “*yeni devlet modelinin yeni başkent modeli*” olarak görmüş, Ankara’nın bu modele uygun biçimde imarı konusunu ele almıştır (1993, s. 16). Pérouse da Ankara’nın simgeselliğini devlet ve başkent arasındaki bir özdeşlik ve inşa konusu olarak ele alır, “*yenilik*” devlet ve başkent için ortak bir değişim anlamını taşır (2023, s. 43). Fakat Ankara, Roma’nın Galatia eyaletinin başkenti olduğunda da simgeselliğiyle¹ tarihte bilinmiştir. Ankara adı verilmiş ve varlığı Strabon² tarafından, kalesiyle birlikte belirlenip (2000, s. 63), kayıt altına alınan bu coğrafyanın, iki farklı tarihsel kesitin benzerlikleri başkent olmakla sınırlı değildir. Başkent *Ankyra* ve başkent Ankara’nın yönetim mekanizması aradan geçen yüzlerce yıla rağmen tarihi bir rastlantıyla benzeşmiştir. *Sympoliteia*³ ve Milli Mücadele döneminde nihayetinde Ankara’da toplanan Kongreler⁴, parçası oldukları mekânın geleceğine ilişkin karar almak adına bir araya gelmeleriyle de benzeşmişlerdir. Yine de bu rastlantısal benzerliği tarihsizleştirmemek dolayısıyla da toplumsallığından koparmamak gerekir. Bununla birlikte rastlantı, bir yerleşim yeri olarak Ankara’nın, ortak bir buluşma yeri ve yönetim merkezi olma halini güçlendiren niteliklerdendir.

Ankara’nın sürekli bir yerleşim yeri olması, kentin tarihinin paleolitik dönemlere kadar geriye götürülebilir olmasıyla da izlenebilir. Erzen de Ankara’daki yerleşim ve insan varlığını arkeolojik buluntulara dayandırarak

¹ Ankara, M.Ö. 1. yüzyıl itibarıyla Roma’nın imar faaliyetlerinin yürütüldüğü ve bu faaliyetin merkezine de imparator ve imparatorluk kültürünün yerleştiği ve simgeselleştiği bir mekân haline gelmiştir (Tanıtkan, 2006, s. 92).

² Tarihte ilk coğrafyacı olarak bilinen Strabon, Antik Anadolu coğrafyası üzerine kaleme aldığı eserinde, coğrafyayı, halkları, yöneticileri ve belli yapı ve adetleri konu edinmiştir. Strabon, Galatia’yı oluşturan farklı toplulukları sıralayıp, bölgelerini ve komşularını belirledikten sonra bu topluluklardan birini, “*Tektosag*”ları *Ankyra* Kalesi’nin sahibi olarak aktarır (2000, s. 63).

³ *Sympoliteia*, “*iki ya da daha fazla kentin politik birlikteliği*” (Dinç, 2010) veya “*çok sayıda ayrı cemaatin birleşimi*” (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 84) anlamına gelen toplumsal ve siyasal bir oluşumdur. Kongreler gibi *sympoliteia* da “*meşru iktidarın*” tesisine giden yolda uzun dönemli olmayan bir basamak olarak değerlendirilebilir (Reger, 2004, s. 170).

⁴ Tanör, Milli Mücadele döneminde organize olmuş ve Ankara’da nihai biçimini alan kongreleri “*temsili güce sahip, ülkenin ya da bölgenin siyasi ve idari geleceğiyle ilgili kararlar alan*” kurumlar olarak tanımlar (2016, s. 94).

kentin, “*belli bir şahıs tarafından kurulmuş olmasa*” da “*yavaş yavaş büyüyen*” bir kent olmasına ve “*Hititlerden önceki devirlerde, bugünkü söyleyişine yakın bir hâl alan*” isimlendirmesine vurgu yapmıştır (1946/2010, s. 27). Bununla birlikte Ankara’nın bir kent olarak merkeziyeti arızı; içinde bulunduğu geniş coğrafya için bir geçiş noktası olması ise kentte yerleşimin olduğu her dönem için esas olmuştur. Aydın’ın ifadesiyle:

Ankara, olmak zorundaydı, (...) batıdan doğuya, kuzeyden güneye giden bütün yollar bu tarihsel düğüm yerinde, üstelik bütün yollara hakim bir kayalığın tepesinde bir hisarla taçlandırılarak tahkim edilmiş bu noktada buluşmaktaydı (1999, s. 66).

İlkçağlarda Anadolu’da bulunan yerleşik uygarlıkların, Roma Uygarlığının, Bizans İmparatorluğu’nun, Selçuklu Devletleri’nin, Osmanlı Devleti’nin ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti’nin bir parçası olan Ankara’nın kentsel tarihi kentin başkent olmasıyla bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Dönüm noktası aynı zamanda bir merkeziyeti ifade eder. Merkeziyetin farklı yüzleri vardır: “*çok yönlü askeri ve siyasal bir hareketin yönetileceği merkez rolü*” olarak (Tankut, 1993, s. 16), diğer Türkiye kentlerine “*bir örnek merkez ve laboratuvar*” olarak (Geray, 2000, s. 10), yeni rejimin kenti başkent olarak seçmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan “*toprak rantının*”⁵ paylaşımında devletin merkezi bir rol oynaması olarak (Aydın, 2017, s. 31). Ankara’nın merkez olmasına ve merkeziyetçiliğine ilişkin değerlendirmeler, çalışmalara ve araştırmalara defalarca konu edilmiştir. Fakat Ankara kentinin merkez olma/merkeze dönüşme süreci ya da kentin idari ve beledi hizmetlere duyduğu ihtiyaç İstanbul’unki kadar ilgi çekmemiştir. Ankara’da Milli Mücadele sırasında yaşananlar bir diğer ifadeyle kentin 1920-1923 yılları arası tarihi, savaşlar, rejim değişikliği, meclis ve meclis içi muhalefet temelinde ele alınmış; kent, kentsel yaşam, kentsel hizmetler ve eskisi/yenisıyla Ankara sakinleri göz ardı edilmiştir. Oysa, 1920-1923 yılları Ankara kenti ve sakinleri için yeni başlangıçlar, yeni sorunlar ve yeni çözümler dönemi idi. Dönemin odağında ise tek bir kurum bulunuyordu: Türkiye Büyük Millet Meclisi.⁶

⁵ Aydın, Ankara’nın toprak rantının paylaşımının bir “*iç kolonizasyon süreci*” olarak anlaşılması gerektiğini vurgular. Ülkeye yayılacak bu durumun “*ilk uygulama alanı olarak*” Ankara’yı görür. Aydın’a göre bu “*iç kolonizasyon*” geçmişin fetih temelli elde edilen toprak payından farklı olarak, merkezi devletin “*plan ya da planlamama kararıyla*” elde ettiği kazanç anlamına gelir (2017, s. 31).

⁶ 23 Nisan 1920 tarihinde, “*reis-i sin*”, en yaşlı üye olan, Sinop Vekili Şerif Bey, Meclis’in ilk toplantısına başkanlık etmiş ve açılış konuşmasında “*Büyük Millet Meclisi*” ifadesini kullanmıştır (1336/1920, 1.Devre/1.Sene, Cilt 1, 1. Birleşim, 23 Nisan 1920, s.2). Bu ilk günü izleyen oturum, yasama yılı ve dönemlerinde vekiller tutarlı biçimde Türkiye Büyük Millet Meclisi ifadesini kullanmışlardır. Meclisin ismine ilişkin “*tartışma*” nihai olarak hükümetin barış görüşmeleri adına aldığı davet

Millet Meclisi, Milli Mücadele'nin olduğu gibi Ankara'nın kendisinin de izlenebildiği yer olmuştu. Ankara ile Meclis, 23 Nisan 1920 itibarıyla eş anlamlı hâle gelse de Ankara kentinin de mecliste duyulmaya ihtiyacı vardı. Ankara sık tekrarlanan haliyle küçük-orta ölçekli bir kasaba idi ve yakın zamanda büyük bir yangın atlatmış olmasının da etkisiyle hem altyapı hem de nitelikli yapı ihtiyacı içindeydi. Bu eksikliklerin dile getirildiği en önemli mekân ise meclis olmaktaydı. Gündemdeki konular çeşitliydi: Kentteki konut yetersizliğinden temizliğe, olan ya da olmayan yolların halinden sağlıksız koşullara, otel ve yatakhane ihtiyacından küçük ve büyük baş hayvanların durumuna (...) Meclis, tek bir oturumunda bir yandan İstiklal Mahkemelerine ilişkin düzenleme yapıp diğer yandan da Ankara'nın yakın kazalarından birinin veteriner ihtiyacının karşılanmasına ilişkin Dâhiliye Vekâlet'ine soru önermesini gündeminin merkezine alabiliyordu.

Meclisin gündemine konu olan Ankara tartışmalarını ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki, Payitaht ve Makarr-ı İdare meselesi⁷, bir diğer ifade ile yönetim sorunudur. Yönetim sorununun da iki veçhesi vardır: Yönetimin ne olduğu ve nerede olduğu/olmaya devam edeceği. “*Başkent Monarşisi*”nin (Tanör, 2016, s. 86) Payitahtı ve meclisin açılışını izleyen günlerde “*Başkent Komisyonu*” (Cantek, 2003, s. 69) kuranların Makarr-ı İdaresi, İstanbul ve Ankara arasında bölünmüş bir iktidarın meclisteki yansıması olmuştur. Meclisteki Ankara tartışmalarının ikincisi ise Ankara kentinin yeterliliğine ilişkindir. Bu yeterlilik tartışmalarının satır araları başkentlik konusuyla ilgili olsa da 1920-1923 yılları arasında Ankara pek çok vekil tarafından⁸ “*sadece geçici bir yönetim merkezi, askeri üs gibi*” (Cantek,

sonrasında gündeme gelmiştir. Görüşme davetini ileten ülkelerin “*Ankara Büyük Millet Meclisi*” tabirini kullanması ve İstanbul’un da bu tabiri tekrar ederek TBMM’ye telgraf göndermesi (1338/1922, 1.Devre/3.Sene, Cilt 24, 129. Birleşim, 30 Ekim 1922, s. 271), Meclisi, 1 Kasım 1922 yılında Teşkilat-ı Esasiye’yi değiştirmeye yöneltmiştir. Antalya Mebusu Rasif Efendi, “*Ankara Büyük Millet Meclisi olamaz beyefendiler! Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır ve hududun hükümrani yalnız bu Meclisi Alidir*” ifadeleriyle iktidar ikiliğinin sonlandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Saltanatın kaldırılmasını takip eden günlerde de muhtelif yerlerden Meclise tebrik telgrafları iletilmiştir. “*Hâkimiyet-i Milliye’nin Mecliste istikrarı münasebetiyle*” Ankara Belediyesi de TBMM’ye bir tebrik telgrafı sunmuştur (1338/1922, 1.Devre/3.Sene, Cilt 24, 133. Birleşim, 6 Kasım 1922, s. 398).

⁷ Kartal (2013), Ankara ve İstanbul arasındaki başkentlik tartışmasının dönemin gazetelerine nasıl yansıdığını ele almıştır.

⁸ Bazı vekiller ise Türkiye’nin yönetim ve karar alma merkezinin değişmekte olduğunu farkındaydı. Çorum vekili Ferid Bey, meclisin kendisini görevlendirdiği bir denetim sorumluluğundan istifasına ilişkin izahat verirken, “*(...) her hangi bir evrakın tetkikine ihtiyaç görülse bunun mullaka merkezde, Ankara’da olması şart değildir*” ifadelerini kullanmaktaydı (1338/1922, 1.Devre/3.Sene, Cilt18, 17. Birleşim, 30 Mart 1922, s.412). Meclis’te ikinci grup olarak tanımlanan “*muhalifler*”

2003, s. 71) görülmekteydi. Bu sebeple vekiller, Ankara'nın yeterliliğini Ankara Belediyesi'nin niteliği, seçimleri ve sunduğu beledi hizmetler ekseninde meclis gündemine taşımaktaydılar. Ankara'nın resmen başkent olması, kentin tarihi için bir dönüm noktası olmakla birlikte kentin bir kurumu olan Ankara Belediyesi için de bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönüm noktası 13 Ekim 1923 tarihindeki meclis görüşmelerinde Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey'in ifadelerine de yansımıştır:

*Ankara bittabi Merkezi Hükümet olmakla değişecektir. Ankara'da gerek idari, gerek beledi velhasıl istirahat hususunda her türlü ihtiyacatımızın temini temennisini ref' ile lâyhahai kanuniyenin derhal kabul buyurulmasını istirham ederim.*⁹

13 Ekim 1923 tarihi itibarıyla Ankara Belediyesi bir başkent belediyesi haline gelmiştir. 23 Nisan 1920-13 Ekim 1923 tarihleri arasında belediyelerin, özelde Ankara Belediyesi'nin, küçük-orta ölçekli bir belediye olarak, Büyük Millet Meclisi'nde nasıl gündem olduğu bu bağlamda incelenecektir.

Bu çalışmanın hedefi, 1920-1923 yılları arasında, merkezi idare/taşra, merkezi idare/yerel yönetimler gibi tanım ve kurumsallaşmaların, özellikle Tanzimat dönemi ve izleyen yıllardaki idari reformlarla belirli birikime¹⁰ ulaşmış bir coğrafyada, küçük-orta ölçekli bir kente ne ölçüde ulaştığını anlayabilmek ve Ankara kentinin yüklendiği kentli sorumluluğunu¹¹ izleyebilmek olacaktır. Bu noktada Ankara kentinin neresi olduğunun da belirlenmesi gerekir. Çalışmaya konu olan Ankara, Keleş'in ifadesi ile "Eski Ankara"dır:

(...) sınırlarında önemli değişmeler olmamış, maddi yapısını, görünüşünü ve eskiliğini az çok koruyabilmiş olan, Kale surları içindeki ve yakınındaki mahallelerden oluşan 1920-1923'lerin Ankara'sıdır (1971, s. 5).

de Ankara'da konumlanan bu yeni siyasal iktidarın geçici sayılması gerektiğini vurgulamaktaydılar (Demirel, 2003, s. 16).

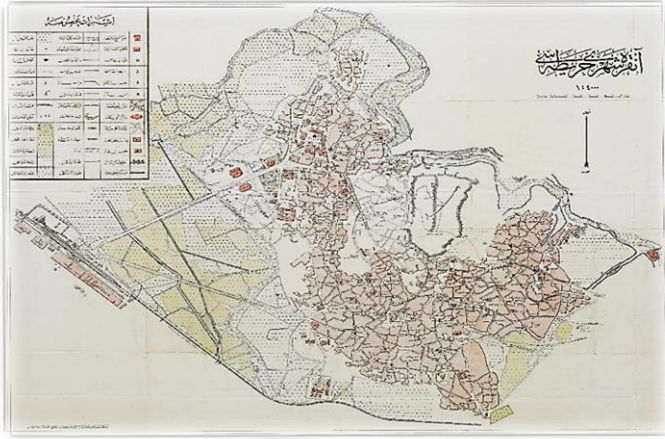
⁹ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 35. Birleşim, 13 Ekim 1923, s. 669).

¹⁰ Ortaylı, "bazı başarısızlıklarına rağmen" idari reformların "merkeziyetçi bir devlet mekanizmasını gerçekleştirmekte hayli yol aldıklarını"; benzer bir ilerlemenin yerel yönetimler söz konusu olduğunda gözlemlenmediğini fakat gerçekleştirilen "idari reformlar(ın), yerel yönetimin doğuşu için gerekli ortamı hazırlamış" olduğunu ifade eder (1985, s. 21).

¹¹ Kentli sorumluluğu, bireyin/kentlinin, kente ve kent formuna ilişkin beklentileri olarak anlaşılmalıdır. Bu beklentiler, bir kentin büyüklüğü, nüfusu, kurumları ve bu kurumlarının sunduğu kentsel hizmetler olduğu kadar demokratik yaşam, siyasal katılma ve yurttaşlık bilinci olarak da görülmelidir.

Milli Mücadele'nin devam ettiği yıllarda Mustafa Kemal Paşa'nın daveti ile Ankara'ya gelen “İstanbul'da Harbiye Nezareti Harita Dairesi'nde görevli 22 haritacı subay” tarafından hazırlanan (Günel & Kılıcı, 2015, s. 79) ve (Harita 1.) “1924 Ankara Şehir Haritası” olarak bilinen harita, 1920-1923 yılları arasında Mecliste gündem olan Ankara'dır. Günel ve Kılıcı (2015, s. 79), haritanın 1920-1923 yılları arası Ankara'sının, yerleşim alanlarının, mahallelerinin, mezarlıklarının, hanlarının, çarşılarının, suyollarının, çeşmelerinin ve özel işaretlerde kendine yer bulan farklı yapı türleri ile kentin fiziki durumunu yansıttığını ifade ederler. Bu fiziki fakat aynı zamanda siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel durum, meclis tutanaklarında da izlenilebilir nitelikteydi.

Harita 1. 1924 (Ankara Şehir Haritası - Ankara City Map)

TBMM, sıradan bir toplanma gününde, zaptı sabık hülasası¹², sualler, evrak-ı varide¹³, mazbatalar, icra vekilleri muamelatı, azayı kiram muamelatı¹⁴ ve müzakere edilen maddeler ile gündemini oluşturur. TBMM, 23 Nisan 1920 ile 13 Ekim 1923 tarihleri arasında toplam 5 yasama yılında 588 ayrı oturumda toplanmıştır (Tablo 1). Bu çalışma belirtilen oturumlarda Ankara kentini ve kentin nasıl konu edildiğini takip edecektir. Bununla birlikte ilk bölüm, Osmanlı Devleti'nin idari ve beledi örgütlenmesinin serencamı ve belirlenen tarih aralığında Ankara vilayeti ve kentinin durumunu izah edecektir.

¹² Bir önceki gün olan oturumun özeti.

¹³ Gelen evrak

¹⁴ Vekiller hakkında bilgi.

Tablo 1. 23/04/1920-13/10/1923 TBMM Oturumlar¹⁵

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ				
	Yasama Yılı	Başlangıç	Bitiş	Oturum
1. Dönem	1. Yasama Yılı	23/04/1920	28/02/1921	159
1. Dönem	2. Yasama Yılı	01/03/1921	28/02/1922	167
1. Dönem	3. Yasama Yılı	01/03/1922	28/02/1923	201
1. Dönem	4. Yasama Yılı	01/03/1923	16/04/1923	26
2. Dönem	1. Yasama Yılı	11/08/1923	28/02/1924 ¹⁶	114

Ankara Vilayetinden Başkent Ankara'ya

Memlekette belediye yok canım (Emin Bey, 1920)¹⁷.

Ankara kentinin küçük-orta ölçekli, 19. yüzyılın Osmanlı Belediyesi'nden 20. yüzyılın Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentine dönüşmesi siyasal, yönetsel, ekonomik ve askeri bir karardır ve kenti, kentliliği, kentsel yaşamı ve belediyeyi etkilemiştir. Bu karar, yalnızca rejimde ve toplumsal yaşamda bir dönüşümü değil aynı zamanda kentlere ve belediyelere bakışta da bir değişim hedefini içermektedir.

Ankara, Osmanlı belediyelerinin Türkiye'nin yerel yönetimleri için yeterli olmadığının birinci elden deneyimlendiği kent olmuştur. Ortaylı, Osmanlı Belediyelerini ve bu belediyelerin Türkiye Cumhuriyeti yerel yönetimler deneyimine bıraktığı “mirası” değerlendirirken, belediyeyi var olmuş fakat kenti yönetecek bir teşkilatlanmaya sahip olamamış bir yapı olarak ele alır:

Osmanlı belediyesi ne kentin kendini yönetmesi, ne de bir tüzel kişilik anlamına gelir. Belediye; şehre, belediyeye ait işler demektir. Şehrin fiziki varlığı, temizliği, aydınlığı ile ilgili bir memuriyeti ifade eder. (...) Anayasal monarşiye geçişle birlikte Osmanlı belediye örgütü bir kanun konusu olmuştur. (...) (belediye) Merkezi hükümetin bir şubesi

¹⁵ TBMM'nin dönem ve yasama yılları başlangıç, bitiş tarihleri ve oturum sayılarına ilişkin tablo meclisin tutanak dergisinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

¹⁶ Çalışma özelinde incelenen beşinci yasama yılına karşılık gelen, TBMM, 2. Dönem 1. Yasama yılı 13 Ekim 1923 tarihine kadar taranmıştır. Bu sebeple belirtilen dönemde 35 oturum incelenmiştir.

¹⁷ (1336/1920, 1. Devre/1. Sene, Cilt 5, 84. Birleşim, 16 Ekim 1920, s. 86).

gibidir ve cumhuriyet rejimine de böyle devredilmiştir. Osmanlı Tanzimat'ı, belediyeyi, başkent ve büyük şehirlerin tefrişi için düşünmüştür. (...) Osmanlı belediyesi ismi var olan, ama örgütlenme ve yaşamını kuramamış bir varlıktır (1990, s. 69).

Osmanlı belediyesi, 19. yüzyılın ürünüdür. Uzun 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin imparatorluğu yeniden örgütlemeyi hedeflediği ve bu hedefinde de imparatorluktaki çözülmenin durdurulması çabasının merkezi bir nitelik taşıdığı yüzyıl olmuştur. Bu dönüşüm ve çözülme dinamiği içerisinde Tanzimat ve sonrasındaki reformlarda idari yapı ve kent önemli bir yer işgal eder.¹⁸ Osmanlı modernleşmesi öncelikli olarak bir idari modernleşmedir. İdari modernleşmenin temel görünümü ise devletin toprak üzerindeki taşra ve beledi örgütlenmesidir. Muhassıllık ve memleket meclisleri, vilayet, liva, kaza idare meclisleri, yerel haklın öncelikle vergilerinin toplanmasını fakat artık göz ardı edilemeyecek ihtiyaçlarının da kendi temsilcileri tarafından dile getirilebilmesini sağlayacak yapılardır. Bu çerçevede Oktay (2005, s. 257), Osmanlı belediyelerinin, Cumhuriyete uzanan yıllarda, üç ayrı dönemde incelenebileceğini vurgular ve dönemleştirmeyi kurumların ortaya çıkışı ve beledi hizmetleri göz önüne alarak yapar: “1855-1876 Kuruluş”; “1877-1908 Durgun Gelişme”; “1908-1922 Kurumsallaşma”.

Osmanlı Devleti'nde ilk belediye, payitahtın ihtiyaçları temelinde 1855 yılında ilk Şehremini'nin göreve başlamasıyla, İstanbul Şehremaneti olarak hizmet sunmaya başlamıştır. Ardından 1858 yılında yabancıların ve azınlıkların yoğun olarak yaşadığı Galata ve Beyoğlu bölgesinde Altıncı Belediye Dairesi kurulmuştur (Ortaylı, 1985; Görmez, 1997; Oktay, 2005).

¹⁸ İdari reformlar kentsel ve kırsal alan idareleri temelinde vilayet, liva ve kaza idare meclisleri, devamında da nahiye ve köy idarelerini birer yerel yönetim birimi olarak ortaya çıkarmıştır. Bu idareler, ilk ve belediyelere nispeten güçlü yerel birimleri olmuşlardır ve günümüz Türkiye'sinin il özel idareleri ve köylerinin de temelidirler. Bunlar belediyelerin kurumsallaşmasından farklı bir yol izlemişlerdir. İl özel idareleri ve köylerin özgün ölçekleri belediyelerden ayrışmalarının sebeplerindendir. Ayrıca Ortaylı'nın da ifade ettiği gibi belediyeler, komün tarihinden de izlenebileceği gibi, “sadece bir idari organizasyon biçimi değil, siyasal katılma bilincidir; yerel yönetim örgütünün yönetilenlerdeki bu bilinçle birlikte, merkezi hükümet karşısında var olması gerekir” (1985, s. 19). Görmez'in de vurguladığı gibi yalnızca “düzenli kent hizmetlerinin yürütülmesi amacı”, belediyelerin komünal özellikler edinmesi için yeterli değildir (1997, s. 197). Farklı yerel yönetim biçimleri ve kurumsallaşmalarının Osmanlı-Türkiye modernleşmesi ve idari tarihi göz önüne alındığında her bir yapının tarihi, ölçeği ve temsili niteliği farklıdır ve farklı yönetim ilkeleri ile açıklanmalıdır. Bu çalışmada bir Osmanlı yerel yönetim birimi olarak belediyenin, Ankara kentinin belirlenmiş bir tarih aralığında dönemin en güçlü kamusal alanı olan mecliste nasıl yer bulduğunu izlemeyi hedeflemiştir. Bu sebeple vilayet, liva, kaza, nahiye ve köyler belediyelerle ilgileri bağlamında ele alınacaktır.

Fakat bu örnekler yalnızca İstanbul'un beledi hizmetlerle tanışmasını sağlamış taşra kentlerini içermemiştir.

Osmanlı Devleti'nin İstanbul dışında, taşra kentlerinde, belediyelere ilişkin ilk çalışmalarının 1864 Vilayet Nizamnamesi ile başladığı görülür; bununla birlikte, Ortaylı (1985, s. 158), “*liva ve kaza merkezlerinde seçimli üyelerden oluşan meclis-i beledilerin*” tüzel kişiliklerinin tartışmalı olduğunu ve zaten her liva ve kazada da kurulamadıklarını ifade eder. Sarıoğlu da belediyelerin, “*daima gelirleri az, personeli yetersiz, denetleme yetki ve kapasitesi yönünden etkisiz*” olduğunu belirtir (2001, s. 129). Osmanlı Devleti'nde yine aslen taşra teşkilatını düzenleyen ve 1871 yılında çıkarılan Nizamnamede¹⁹ de kent ve kasabaların beledi işlerini görebilmek için bir belediye merkezinin teşkiline hükmetmiş²⁰ ve İstanbul dışındaki kentlerde, Osmanlı belediye teşkilatının kurulması yönünde ilk adımlar devam etmiştir (Coşkun, Yıldırım, & Şen, 2021, s. 4-5). Fakat Anadolu kentlerinin belediyeleri söz konusu olduğunda başat dönüşüm, Ortaylı'nın da ifade ettiği gibi “*Anayasal monarşi ile birlikte*”, 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi ile mümkün olmuştur. Kanun-i Esasi'nin 112. maddesi²¹, hem başkent İstanbul'da hem de taşrada bir diğer ifade ile Anadolu'da/Ankara'da seçimle işbaşına gelecek belediye idarelerine hukuki bir temel olmuş ve belediyelerin görevleri ve üyelerine ilişkin düzenlemelerin kanunla belirlenmesini güvence altına almıştır.

19 Mart 1877 tarihinde toplanan ilk Osmanlı Mebusan Meclisi, 13 Mart 1878 tarihinde süresiz olarak tatile çıkarılmadan önce 1876 Kanun-i Esasi'de güvence altına alınmış belediyelerle ilgili düzenlemeleri hazırlayıp, yasalaştırmıştır. Meclisi açan ve süresiz olarak tatile gönderen 2. Abdülhamit de Meclis-i Mebusan'ın Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan açılış törenindeki konuşmasında beledi kanunların ivedilikle hazırlanması gerektiğini tavsiye etmiş (Ortaylı, 1985, s. 170) ve mebusların buna imkânları bulunduğunu vurgulamıştır:

(...) sizlere lâzım olan uhde-i hamiyetinize muhavvel vezaif-i kanuniyyeyi hiç kimseden çekinmeyerek ve devlet ve memleketimizin selâmet ve saadetinden başka bir şey düşünmeyerek sadıkane ve müstakimane ifa eylemektir. (...) İntihab kanunnamesi ve vilâyat ve idâre-i nevahi kanun-i umumîsi ve devair-i Belediyeye kanunu (...)

¹⁹ İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyât Nizâmnamesi.

²⁰ “Madde 111- Vâli ve mutasarrıf ve ka'immakam makarrı olan ve her bir şehir ve kasabada umûr-ı belediyeye için meclis-i beledi nâmıyla bir meclis vardır.”

²¹ “Madde 112- Umuru belediye dersaadet ve taşralarda bilintihap teşkil olunacak devairi belediye meclisler ile idare olunacak ve bu dairelerin sureti teşkili ve vezaifi ve âzasının sureti intihabi kanunu mahsus ile tâyin kılınacaktır.”

*sirasile müzakere ve mütaleası ve kararlarının itası nezdimizde matlûb-i kat'idir.*²²

5 Ekim 1877²³ tarihinde, “Batılı tarzda bir yerel yönetim anlayışıyla birlikte, öncelikle temiz, düzenli ve ferah kentler yaratmayı amaçlayan”, Vilayet Belediye Kanunu yürürlüğe girmiştir (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 248). 1877 Vilayet Belediye Kanunu, belediye meclisinin merkezi bir konumda olduğu ikili bir örgütlenme düzenlemiştir. Buna göre belediyenin organları: “*Belediye dairesi meclisi ve belediye meclis reisidir*” (Ortaylı, 1985; Coşkun, Yıldırım, & Şen, 2021, s. 10). Vilayet Belediye Kanunu’nun 6. faslının 50 ve 55. maddeleri arasında düzenlenen Cemiyet-i Belediye, Osmanlı taşrasının belediye örgütlenmesini anlamak için önemli bir birim olarak görülebilir (Coşkun, Yıldırım, & Şen, 2021, s. 13). Taşra ve belediye idarecilerinin yılda iki kez bir araya gelmesiyle oluşan²⁴ Cemiyet-i Belediye, İstanbul’da bulunmayan ve yalnızca taşra belediyelerine özgü bir “(aşırı) vesayet makamı” (Ortaylı, 1990, s. 72) olarak görülmekle birlikte beledi hizmetlerin sunumu için “koordinasyon” ve “yol gösterici” bir işbirliği olarak da görülmüştür (Coşkun, Yıldırım, & Şen, 2021, s. 14). Bu çerçevede Aydın vd.’nin 1877 düzenlemesini takip eden sürede, Ankara’da faaliyete geçen belediye örgütünü değerlendirmesinde de taşra ve belediye iş birliği dikkat çekmektedir:

Bir modernleşme projesi olarak algılanması gereken taşra kent ve kasabalarında belediyelerin kurulmasıyla birlikte, Ankara’da da faaliyete geçen belediye teşkilatı, kuruluşundan itibaren merkezi yönetimin taşradaki temsilcileriyle eklemlenerek kentin temizliğinden imarına sağlık işlerinden çevre ile ilgili sorunlara varıncaya kadar birçok önemli çalışma yapmıştır (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 249).

1877 Vilayet Belediye Kanunu, Osmanlı Devleti’nin taşra belediyeleriyle ilgili geçerliliğini cumhuriyete değin sürdüren nihai

²² Us (1939, s. 11), açılış konuşmasını, Takvîm-i Vekâyî’nin 1867. sayısından aktardığını vurgulamıştır.

²³ Meclis-i Mebusan’da mebuslar tarafından dile getirilen, özel nitelikli bir kanunun çıkarılmaması gerektiğine ilişkin eleştirilere rağmen, İstanbul’u konu edinen Dersaadet Belediye Kanunu da aynı tarihte yürürlüğe girmiştir (Ortaylı, 1990, s. 72).

²⁴ “*Madde 50- Senede iki defa meclis-i idare-i mahalli ile meclis-i beledi birleşerek bir cemiyet-i belediye akdolunacaktır.*

Madde 52- Cemiyet-i belediyye hükümet-i mahalliyyenin daveti üzerinde senede iki defa içtima edecek be birinci icimai he sene nisanı içinde vukubulup nihayet on beş gün devam edecektir. (...)”

düzenlemesidir. Oktay da 1877-1922²⁵ yılları arasında, taşra belediyeleri konusunda, mali alanlarda yapılan mevzuat çalışmaları dışında önemli bir düzenlemenin olmadığını vurgular (2005, s. 258). Ankara özelinde de 1877 Vilayet Belediye Kanunu, 16 Şubat 1924 tarihinde 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu yürürlüğe girene kadar geçerli olan düzenlemedir.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda, özellikle “*Osmanlı Asya'sında*” (Ortaylı, 1985, s. 166), toprak üzerinde örgütlenmesi çerçevesinde idari olan, yerel olan veya hizmet niteliği vurgulanan idarelere dair kurumsallaşmasının emekleme döneminde olduğu düşünülürse²⁶ Ankara Belediyesi bu taksimatta nerede konumlandırılabilir? Sorunun cevaplanması Ankara sancağının devamında Ankara Vilayeti'nin tespitiyle mümkündür. Sancağın ve vilayetin tespiti aynı zamanda bu idari birimlerde yaşayanların tespittir. Bir diğer ifadeyle devletin idari taksimatının belirlenmesi nüfusun ve nüfus hareketlerinin belirlenmesidir: “*İmparatorluk içinde insanlar bir idari birimden diğerine geçmektedir*” (Karpat, 2003, s. 45). Bu çerçevede 2. Mahmud döneminde 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımı²⁷ bir başlangıç olacaktır. Nüfus sayımına göre Osmanlı Devleti idari bölünmesinde Anadolu Eyaleti içinde yer alan Ankara Sancağı, Ankara kenti ile birlikte 9 kaza ve 2 nahiyeden oluşmaktadır.²⁸ Sancağın toplam nüfusunun 57.149; Ankara kentinin ise 11.496 kişiden oluştuğu ortaya çıkmıştır (Karpat, 2003, s.

²⁵ 1922 yılından sonra ise belediyelere bütüncül bir bakışın tesis edilebilmesi ancak 1930 yılında mümkün olacaktır. 3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu'na kadar, farklı ve özel düzenlemeler konu olan beledi idareler mevcuttur. Bunlar, İstanbul ve Ankara Şehremanetleridir.

²⁶ Keskin, bu kurumsallaşmanın emekleme ve erginliğe erişme sürecini bir iktidar sorunu olarak ele aldığı çalışmasında, toprak üzerinde örgütlenmeyi Osmanlıdan Cumhuriyete devam eden bir süreç olarak görür. Özellikle 1908 ve 1923 yılları arasının, Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilecek anayasal ve yasal düzenlemeler ve merkeze yerleştirilecek yönetim ilkeleri için bir “*düşünsel altyapı*” sağladığını vurgular: “*Vilayetlerin genel ve yerel yönetim usullerini belirleyen geçici kanun hükümleri Osmanlı'dan Cumhuriyete devreden yönetim mirasını oluşturmuştur*” (2009, s. 221).

²⁷ Karpat, bu ilk nüfus sayımına 2. Mahmud'un özenle yaklaştığını aktarır. Fakat bu özen nüfusun tamamının tespitine ilişkin bir özen değildir. “*Nüfusu yaş gruplarına ayırmayan ve askerlik hizmetine ve vergi ödemeye uygun olanların belirlenmesinden ibaret*” bir özendir (2003, s. 57). Bu çerçevede nüfus sayımının cinsiyet yönünün kör olduğu da vurgulanmalıdır. Osmanlı Devleti'nin ilk nüfus sayımı kadınları hesaba katmamıştır. Çadircı da Anadolu ve Rumeli'de yapılan bu ilk nüfus sayımının hedefinin erkek nüfusunun saptanması olduğunu vurgular ve tespit edilen erkeklerin din ve mesleklerine göre sınıflandırıldığını da aktarır (2011, s. 122).

²⁸ Ankara sancağı, Ankara şehri, Ayaş, Murtazaabad, Arapsun, Büyük ve Küçük Haymana, Şorba, Çubukabad, Yabanabad, Yörükkan kazaları Sufla ve Bala nahiyeleri (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 197).

150). Çadırcı ise “6.303 erkek Müslüman, Yahudiler dâhil 5.157 Müslüman olmayanların bulunduğunu aktarır” (2011).²⁹

1839 yılında Tanzimat’ın ilan edilmesinin ardından Ankara bir eyalet olarak varlığını sürdürmüş ve “Tanzimat’ı uygulamak üzere eyalet meclisinin kurulduğu” bir yer olmuştur (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 198). Tanzimat’ın ve yeni yönetime ilişkin düzenlemelerin eyaletlerde uygulanması bazı bölgelerde, özellikle Osmanlı Asya’sında, toprak üzerindeki örgütlenmede sınır değişikliklerini de gündeme getirmiştir. Ankara eyaleti de bu sınır değişikliğini yaşayan yerlerden biri olmuştur. Çadırcı’nın aktardığına göre öncesinde “Çankırı ve Ankara sancaklarından oluşan Ankara eyaletine Bozok (Yozgat), Kastamonu ve Kayseri sancakları da” bağlanmıştır (1985, s. 216). Ankara’nın eyalet merkezi olduğu bu düzenleme kalıcı olmadı; “1848-1850 ve 1855-1859 tarihleri arasında Ankara tekrar Bozok’a bağlandı, 1860 yılından itibaren merkez tekrar Ankara’ya taşındı” (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 199; Çadırcı, 2011, s. 151-152).

1860 yılından 1864 yılına kadar kent, eyalet merkezi konumunu sürdürmüştür. 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile “*eyalet adı vilayet olarak*” değiştirilmiş ve eyalet meclislerinin yerine Vilayet İdare Meclisi kurulmuştur (Çadırcı, 1985, s. 216). Ankara da Ankara Vilayeti olarak adlandırılmaya başlamıştır. 1871 Vilayet ve 1876 Nahiye Nizamnamelerine göre de vilayet merkezi olarak tanımlanan Ankara, valilik tarafından idare edilmekteydi. Ankara vilayetinin nüfusu 1.260 metrekarelik bir alana yayılmış halde, 849.432 Müslüman, 155.046 Gayrimüslim toplam 1.004.478 kişiyi barındırmaktaydı (Karpat, 2003, s. 157).

Osmanlı taşrası, hayata geçirilen idari reformların eş zamanlı yürütüldüğü bir yer olmamıştır. Bu sebeple de ister mutlak hükümdarın irade-i seniyyesi olsun ister Tanzimat paşalarının hazırladığı/hazırlattığı nizamnameler olsun isterse de Meclis-i Mebusan’ın kanunları olsun devletin bütün topraklarında eş zamanlı uygulamaya geçmemiştir. Bu durum Ankara Daire-i Belediyesi, belediye meclisinin ya da belediye reisinin ilk olarak ne zaman göreve başladığı/seçildiği ya da atandığına ilişkin kesin bir tespit yapmamızı engeller. Ankara belediye dairesi hakkındaki çalışmasında Kolay, “Ankara Belediyesi’nin teşkilatının 1866 yılında var olduğunu” bir arşiv belgesi ile ³⁰ sunmuştur (2018, s. 238). Bununla birlikte Kaynar, Ankara’nın

²⁹ Çadırcı, sayılardaki ve Nüfus Hülasa listelerindeki farklılığın öncelikle “sayımdan sonra doğan çocukların bir süre daha defterlere yazılmasından” kaynaklandığını ve ayrıca toplama hatalarının da olabileceğini ifade eder (2011, s. 126).

³⁰ Miladi 15 Mayıs 1866, Hicri 29 Zilhice 1282 tarihli, “(...)Ankara Belediye Reisi Muharrem Rüşdü Efendi’nin oğlu” başlıklı belge (DH., 162/111, BOA); (Kolay, 2018, s. 238).

ekonomi tarihine ilişkin çalışmasında Ankara ve Ankara belediyesine ilişkin araştırmaların eksikliğini vurgulayarak, Ankara Belediyesi'ne ilişkin çalışmaların 1924 yılında Ankara Şehremaneti'nin kuruluşu ile başlatılmasını eleştirmiştir (2016, s. 17). Aydın vd. de (2005, s. 248) ister Tanzimat reformları öncesi ister kayıtlı idarenin yerleşmeye başladığı Tanzimat sonrası olsun kente özgü ya da beledi hizmetlerin nasıl yürütüldüğü konusunda yeterli belge ve bilginin bulunmadığını ifade eder.³¹

1924 yılını, Ankara Şehremanetinin kuruluşu, Ankara'nın beledi örgütlenmesinde bir dönüm noktası olarak ele alırsak, ister 1866 yılından başlayarak yaklaşık 60 yıllık tecrübe isterse de 1877 yılından başlayarak³² yaklaşık 50 yıllık tecrübe ile Ankara Daire-i Belediyesi, Osmanlıdan Cumhuriyete devletin hem toprak üzerinde örgütlenme hem de yerel yönetimler tesis etme politikasının izlenebileceği ve sonuçlarının cumhuriyete miras kaldığı bir idaredir. Bu mirasın 1920 ve 1923 yılları arasındaki serencamı TBMM gündeminden ve tutanaklarından izlenebilir.

Meclis'te Bir Belediye: Ankara Belediyesi (1920-1923)

(...) -Belediye Nizamnamesi var. -Beyefendi
Belediye Nizamnamesinin mevcut olduğunu
söylediler. Fakat tatbik olunmuyor ki ...³³

Erdeha, 1919 yılında Ankara'nın başkent olacağını düşünmenin hatta hayal etmenin “gülinç olacağını” vurgulayarak; Ankara'nın Galat'lardan Roma İmparatorluğu'na Selçuklulardan, Osmanlı Devleti'ne ve Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan, merkez olma niteliğindeki çalkantıları, yükselişleri ve düşüşleri hatırlatır (1975, s. 231). 19. yüzyıl Ankara'sı Osmanlı klasik çağlarının ticaret yollarının, kervansaraylarının ve ahilerin kenti olmaktan

³¹ Erdoğan (1965, s. 118-121), *Ankaram* isimli çalışmasında “*Tarihte Ankara Vali ve Belediye Reisleri*” isimli başlık altında “*Muradı Hüdavendigar zamanından başlayıp 1965 yılına*” kadar Ankara valilerini göreve başlama ve ayrılma zamanlarını belirterek sıralamış olmakla birlikte, belediye reislerini bu ayrıntı ile sıralayamamıştır. Şehremaneti'nin kuruluşuna kadar sıraladığı belediye reisleri ise şunlardır: “*Miri Miran Ankaralı Abdi Paşa, Hacı Süleyman Refik Efendi, Ali Şan Bey, Mehmet Ali Bey, Tuz Nazırı Asım Bey, Ziya Bey, Mavazade Tevfik Bey (Ababa), Ademzade Ahmet Bey, Kütükçüzade Ali Bey*”.

³² 5 Ekim 1877 tarihinde yürürlüğe giren Vilayet Belediye Kanunu'ndan tam iki ay sonra kaleme alınmış bir telgraf, Ankara Belediyesi ve Ankara halkının ihtiyaçlarının gündeme getirilme çabasına ilişkin bir belge olmuştur. MSB/ATA, 110-9-1-3, 37-0-9 (5.12.1877): “*Ankara Belediye Meclis Reisi Mehmed Neşet'in, Müslüman halkın bazı ihtiyaçlarına ait isteklerini Ankara milletvekillerine ulaştırmak üzere Ankara'dan hareket ettiği*”.

³³ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 22, 98. Birleşim, 07 Eylül 1922, s. 545).

uzaklaşmış; İstanbul-Bağdat demiryolunun bir parçası olarak bu geriye gidiş durdurulmak istense de başarılı olunamamış; yıllar içinde vilayetin kronikleşmiş olan kentsel problemlerini³⁴ aşmaya çalışırken bir yandan da vilayetin yöneticileri ile de uğraşmış; yeni yüzyılın ilk yirmi yılında da bir büyük yangın³⁵ atlatan fakat enkazı kaldıramamış bir haldedir. Milli Mücadele sırasında bir Fransız gazeteci de kentin bu genel ahvali hakkında çarpıcı ifadeler kullanır:

Bütün görkemiyle korkunç çukur Ankara (...) bir hayal kırıklığı (...) bir evler yığını tasavvur edin, yarısı savaşta yarısı yangında harap olmuş (...) Kemalistlerin başşehrinin hali içler acısı (Haïdar, 2020, s. 39).

Ankara kenti, kendi halinde küçük-orta ölçekli bir Anadolu kasabası iken Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Ankara Hükümeti'ne merkez olarak bir sorumluluk üstlenmiştir. Bu sorumluluk, öncelikle küçük-orta ölçekli kasabaya Tanör'ün ifadesiyle “*iktidar çokluğundan, iktidar ikiliğine*” bir geçiş, daha sonrasında ise TBMM odağında bir devletleşme sorumluluğudur (2016, s. 252).³⁶ İkincil sorumluluk ise kent olma sorumluluğudur. Ankara Hükümeti, TBMM Hükümeti'ne dönüştükçe, Ankara da TBMM'ye yer olma, mebuslara, vekillere, bürokratlara, askerlere ve hali hazırdaki kenttaşlarına TBMM Hükümeti adına hizmet sunma sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu durum Ankara Belediyesi'ni TBMM'nin gündemine getirmiştir.

Ahval-i hazırada³⁷ Ankara Belediyesi'ne, hizmetlerine ve yönetimine ulaşmak Ankara Vilayetinin ve yöneticilerinin tespiti ile mümkün olacaktır. Zira bu dönemde, Milli Mücadele ve Ankara'nın Başkent ilan edildiği tarihe kadar, Ankara Hükümeti ve Meclis, Osmanlı geleneğini de sürdürerek merkezin, taşranın ve yerelin hem kavramsal hem de fiili olarak tariflerini

³⁴ Aydın vd. bu problemleri su sıkıntısı, yangınlar dolayısıyla itfaiye hizmetlerinin eksikliği, temizlik, bataklıklar, mezarlıklar, halk sağlığı, cadde ve sokakların durumu ve güvenlik meselesi olarak sıralar (2005, s. 251-263).

³⁵ Mezkur yangın, 1916 Ankara Yangını'dır. Yangının nasıl ortaya çıktığını araştıran ve kent üzerindeki etki ve sonuçlarını inceleyen bir çalışma için bkz. (Esin & Etöz, 2015).

³⁶ Tanör (2016), iktidar çokluğunu kongre iktidarları olarak görür ve iktidar ikiliğinin tarafları ise işgal altındaki İstanbul ile ulusallaşma ve merkezileşme çabasındaki Ankara'dır.

³⁷ Ahval-i hazırada ya da ahval-i malume Milli Mücadele dönemine ilişkin arşiv belgelerinde özellikle İstanbul menşei yazışmalarda kullanılmaktadır.

yapamamış³⁸ olsa da “*devlet hizmeti ile beledi hizmeti*” ayırtırmış (Tümerkan, 1946, s. 54), kendine özgü bir kurumsallığa sahip olmuştur. Bu çerçevede dönemin belirli olayları ve yöneticileri, Ankara Daire-i Belediyesi’ni mecliste konumlandırmada bir başlangıç olacaktır. Bu kişi/kişiler failler olarak da tanımlanabilir.³⁹

Faillerden ilki İstanbul’dan, Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından 15 Mart 1919 tarihinde Ankara valiliğine atanan Muhittin Paşa’dır. Vali İstanbul ve kentteki İngiliz kumandanlığı ile iletişim halinde bir yöneticidir (Erdeha, 1975, s. 233). Bu sırada 20. Kolordu’nun Ali Fuat Paşa idaresinde Ankara’ya gelmesi kentteki iktidar çokluğunu pekiştirmiştir. Ali Fuat Paşa Amasya Tamimi’nin yayınlanacağı toplantıya katıldığı sırada Muhittin Paşa ilçe teftişlerinde bulunmaktadır; “*Ankara çevresindeki toplayabileceği kuvvetlerle kenti geri alma gayretindedir*” (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 345). Sonucunda Ankara’nın, Sivas Kongresi’ne delege göndermesini “*engellemeye çalışan*” Muhittin Paşa, Heyet-i Temsiliye adına 19 Eylül 1919 tarihinde Sungurlu-Keskin arasında yakalanmış ve yargılanmak üzere Sivas’a gönderilmiştir. Vali’nin yakalanması, Ankara’daki diğer yöneticiler için de kartopu etkisi yaratmıştır. Ankara Belediye Reisi, Vali’nin akıbetini yaşamamak adına kenti ve görevlerini terk etmiş; “*Dersaadet’e iltica etmiştir*”.⁴⁰

1919-1923 yılları arasında ve özellikle Meclis’in de çalışmalarına başladığı 1920 yılı içinde Ankara vilayetinin yöneticileri, özellikle valiler işgal, dağılmışlık, kontrolsüzlük ve isyanların etkisiyle bir yandan da kurtuluş, kuruluş ve devletleşmenin getirdiği belirsizlikle sıkça değişmişlerdir.⁴¹

³⁸ Tümerkan, 1877 Kanunu’nun belediye teşkilatının şehir ve kasabalarda kurulacağını düzenlemekle birlikte bu birimlerin tanımını yapmadığını vurgular; şehir ve kasaba tanımlamalarının 1924 yılında yürürlüğe giren Köy Kanunu ile yapıldığını ifade eder (1946, s. 55).

³⁹ Yerel yönetimler geleneği güçsüz olan ülkelerin yerel yönetimler tarihinde, kişiler ister istemez ön plana çıkmaktadır. Çalışmada yöneticiler dile getirilse de meclis tutanakları Ankara Belediye’sinin tüzel kişiliğini öncelikle dillendirecektir.

⁴⁰ Miladi 25 Eylül 1920, Hicri Muharrem 1339 tarihli “*Ahval-i malumeden dolayı Anadolu’dan Dersaadet’e iltica eden eski Ankara Belediye Reisi Yusuf Ziya ve Ticaret Odası Reisi Ziya Beyler’e daha fazla yardımda bulunulması*” başlıklı belge (MV, 220/109), Ankara’dan İstanbul’a gelen Belediye Başkanı Ziya Bey’in yardım taleplerine ilişkindir. Bu yardım talepleri takip eden aylarda da tekrarlanmış, zaman içinde 100 lira eklense de ardından yeni ek bir yardımın yapılamayacağı bu kişilere iletilmiştir: (MV, 220/175); (MV, 220/204); (MV, 221/253); (BEO, 4654/349033).

⁴¹ Muhittin Paşa Sivas’ta yargılanmasının ardından İstanbul’a dönmüştür. İstanbul’da bu kez Ali Rıza Paşa Hükümeti Ankara Valiliği’ne 9 Ekim 1919 tarihinde Ziya Paşa’yı tayin etmiş fakat Ankara halk ve eşrafının itirazları Paşa’nın göreve başlamasına mani

Belediye reisliğinde ise Hacı Ziya Bey'in Ankara'dan kaçmasının ardından yerine yaklaşık dört ay vekâleten Müderris Hacı Rıfat Hoca'nın görev yapmış. Daha sonra Kütükçüzade Ali Bey belediye reisi seçilmiştir (Erdoğan, Günel, & Narince, 2007, s. 86). Belediye reisinin seçimine ilişkin durum, eşrafın kentin yönetimiyle doğrudan alakadar olmasının da bir sonucudur.⁴² Aydın vd. de Ankara eşrafının, tutuklanan ve kaçan yöneticilerinin ardından kentte ortaya çıkan iktidar boşluğunu, *"belediye başkanı atayarak, iktidara el koyarak"* aşıklarını ifade eder (2005, s. 346). Kütükçüzade Ali Bey Ankara Şehremaneti kuruluncaya kadar Ankara Belediye Dairesi'nin reisi olarak görev yapmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya geldiklerinde Ankara kentinin ve belediyesinin kentlilik sorumluluğu da başlamıştır. Hâlihazırda maddi sıkıntı içinde olan Heyet-i Temsiliye'nin ihtiyaçlarını *"ilk birkaç gün Ankara Belediyesi karşılamıştır"* (Erdeha, 1975, s. 254). İstanbul'un fiilen işgali, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılması ve Ankara'da Meclis'in açılması, Ankara kentini yalnız Anadolu için bilinir kılmamış uluslararası gündeme de taşımıştır. Fakat Ankara, öncelikle Meclis'in gündemi ve sorunu olmuştur. Bu çerçevede Meclisin yapıp ettiklerinin duyurulmasının, öncelikle Anadolu sonrasında ise İstanbul ve dünyaya ulaştırılmasının önemi üzerinde de durmak gerekir. Savaşlar, isyanlar ve kurumsallaşma mücadelesi içinde alınan kararlar ve kanunların bilinir hale gelmesi bu karar ve kanunlara uyma yükümlülüğü içinde olanların uyabilmesinin ön koşuludur. Bilinirlik problemi Meclis'te de konu olmuştur. Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey'in ifadeleri durumu özetler niteliktedir:

Memleketimiz tetkik edilmeli. Sadrazam aramayınız, Başkumandan aramayınız, köy muhtarını arayınız. Bütün çıkan kanunlarınız

olmuştur. Muhittin Paşa döneminde de Defterdar görevinde bulunan *"Ankara eşrafının ticaret erbabı kesimiyle, tarikata bağlı bir kişi olarak da dini çevrelerle iyi bir diyalog kuran"* (Erdeha, 1975, s. 247) (Hakan) Yahya Galip Bey Valilik görevini vekaleten sürdürmüştür. 1920 yılındaki Yozgat Ayaklanması sonrası ise görevinden alınan Yahya Galip Bey'in yerine Nuri Bey Ankara Hükümeti tarafından vali vekili olarak atanmıştır. Nuri Bey, 16 Eylül 1920 tarihine kadar görevini sürdürmüştü ve takiben, 17 Eylül 1920 ve 17 Kasım 1920 arasında Bahattin Bey, 18 Kasım 1920 ve 16 Nisan 1922 arasında ise İhsan Bey, 22 Nisan 1922 ve 8 Ağustos 1923 tarihleri arasında ise Abdülkadir Bey valilik görevini yürütmüştür (Erdeha, 1975, s. 263).

⁴² Eşraf ve ahali bu dönemde yaptığı yazışmalarda; vali vekili Yahya Galip Bey'in asaleten vali vekili olarak atanmasını istediklerini belirtmişlerdir: Örneğin 15.10.1919 tarihli, *"(...)Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Heyet-i Temsiliye'ye gönderdikleri tahriratlarda Ankara Vali Vekili ve Defterdarı Yahya Galib Bey'in Ankara Valiliği'ne asaleten tayin edilmesini istedikleri"* (MSB/ATA, 110-9-1-11/14-0-106).

*İstanbul'da Haydarpaşa dalgakıranına, Ankara'da istasyona kadar gidebiliyor. Bu kanunlar tatbik edilmiyor.*⁴³

Mersin Mebusu Salahaddin Bey'in, "zabıt ceridelerinin günü gününe tabı ve tevzi edilmesi" konulu tezkeresine ilişkin tartışma da meclis gündeminin ve sonuçlarının halka ulaşmaması üzerinedir. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, "Meclis inkılap yapıyor, (...) meclis millet için mesai gösteriyor, (...) milleti yaptığı kanunlardan haberdar edemiyor (...)" ifadelerini kullanarak hem meclisin önemini hem de halkın habersiz kalmasının üretebileceği sorunları hatırlatmaktadır. Sorunun çözümü içinse Meclis Divan-ı Riyaseti, zabıtların halka ulaşması için "belediyelere, müdafai hukuklara ve istihbarat odalarına" gönderileceğini iletmıştır.⁴⁴ İktidarın tekleştirilmesi, devletin kurumsallaştırılması zabıt ceridelerinin her mahale ulaşır, her mahalde bilinir olmasını gerektirmekteydi. Bu sebeple de belediyeler Meclis'in "halka doğru" hedefinin ilk basamağı olarak divanca tanımlanmıştır.

Halka doğru olacak ilk mekân ise Ankara'nın kendisiydi. 1920-1923 arasındaki her farklı tartışmasının nihai noktası Ankara'ydı. Tartışmanın iki yönü vardı. İlki Ankara'ya ne olacağı diğeri kente gelenlere yani, mebus ve bürokratlara ne olacağı. Ankara'nın başkent olmasının hemen öncesinde Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey 1923 yılının ikinci yarısında İcra Vekilleri Heyeti'nin kullanacağı ödeneklere ilişkin görüşmelerde yalnızca Ankara'yı değil merkezi hükümet teşkilatını da gündeme getirir. Bununla birlikte Ankara'nın yaşadığı ve yaşattığı kentsel sorunların, yalnız kentin ve belediyesinin sorunu olmadığını bizatihi İcra Vekilleri Heyeti'nin ilgilenmesi gereken bir sorun olduğunu vurgular:

*Devair-i merkeziye teşkilâtının bugünkü hali katiyen memleketin menafine muvafık değildir. (...) Bu teşkilât Babîâlî idaresinin aynıdır. (...) Heyeti Vekile'den rica edeceğim bir şey varsa o da Ankara şehrinin terakkisi için belediyesine yalnız emir vermekle olmaz. Ankara şehri ve belediyesi hakkında bir teklif getirmelidir. Çünkü bu şehir merkezi Hükümet vaziyetindedir. (...) Biz burada memleket için gece gündüz çalışırken toz içinde ciğerlerimiz zehirlenmektedir. (...) Ankara şehrini bir şeye benzetin! Benzetemezseniz; bu bir acizdir ve doğru değildir. Efendiler! Bu şehri bir şeye benzetelim.*⁴⁵

Feridun Fikri Bey'in alkışlarla karşılanan konuşması Ankara'ya Teşkilat-ı Esasiye'de resmi bir statü verilmesinin de başlangıcı olmuştur.

⁴³ (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 13, 81. Birleşim, 24 Eylül 1922, s. 8).

⁴⁴ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 19, 35. Birleşim, 27 Nisan 1922, s. 419-421).

⁴⁵ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 26. Birleşim, 26 Eylül 1923, s. 309).

Kentsel yaşam koşullarının iyileştirilmesi, kentte yaşayacak memurların niteliği hatırlatılarak çözülmesi zorunlu bir mesele olarak görülmüştür:

*Devair-i merkeziye memurlarını mektebi âli mezunlarından bulamayacaksınız! Değil mektebi âli mezunları, mektebi idadi mezunları bile gelip vazife görmek hususunda düşüneceklerdir.*⁴⁶

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Ali Fethi Bey ise bu değerlendirmenin ardından verdiği cevapta Şehremaneti ve Ankara Şehri İmar Müdürlüğü adını alacak teşkilatlanmaların ipucunu vermiştir:

*Ankara Belediye Riyasetine daha büyük bir mesuliyet tevcih etmek lüzumunu ihsas edeceğiz ve bu suretle bugünkü şekilde değil Hükümet tarafından mansubolunması şeklini ileri süreceğiz.*⁴⁷

Feridun Fikri Bey “Ankara kenti ve belediyesi hakkında bir teklif getirilmelidir” ifadesini kullanırken şüphesiz zihninde Şehremaneti yapısı bulunmaktaydı ve bu konuda yalnız değildi. Ankara’da bir şehremaneti kurulması, meclisin gündeme gelmiş Ankara kentini ilgilendiren konuların başındadır.

Bursa Mebusu Emin Bey’in 1920 yılı Ekim ayında, “*Memlekette belediye yok canım*” diyerek yalnızca Ankara değil Anadolu’nun tamamında belediye örgütlenmesi ve hizmetlerinin eksikliğini vurguladığı zamanda, İzmit Mebusu Abdullah Efendi, “*Ankara’da şehremaneti teşkil edilmesine*”⁴⁸ dair takrirlerini meclise sunmaktaydı. Şehremaneti tekliflerini sorunlar zorluyordu. Meclisin açılmasını takip eden ilk altı ay içinde dahi kentin nüfusunun hızlı artışı kentte günlük yaşamın zorluklarını, meclisin gündemine mebuslardan gelen sorular olarak taşımaktaydı. Örneğin yine 1920 yılı Ekim ayında Canik Mebusu Nafiz Bey Ankara Belediyesi’ni Dâhiliye Vekâletinden sormakta ve şikâyetlerini iletmekteydi:

*Lokantalar pis, yağları mülevves, malzemei saireleri mağşuş olup vazifedaranca hiçbir teftiş ve tetkike tabi tutulmamaktadır. Ekmekler kabili ekil olmayacak derecede taşlı, kepekli ve hamur halindedir, (...) Memleketin bu gibi ihtiyacatını teftiş ve temin belediyenin vazai fi esasiyesi cümlesinden bulunduğu halde esbabı ihmalinin Dâhiliye Vekâletinden sorulmasını teklif eylerim.*⁴⁹

⁴⁶ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 26. Birleşim, 26 Eylül 1923, s. 310).

⁴⁷ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 26. Birleşim, 26 Eylül 1923, s. 318).

⁴⁸ (1336/1920, 1. Devre/1. Sene, Cilt 5, 84. Birleşim, 16 Ekim 1920, s. 86).

⁴⁹ (1336/1920, 1. Devre/1. Sene, Cilt 5, 86. Birleşim, 19 Ekim 1920, s. 103-104).

Soru mecliste kabul edilmiş olmakla birlikte cevabı gündeme taşınmamış fakat Abdullah Efendi'nin Ankara'da şehremaneti takriri "*gürültülü ret sedaları*" altında hızlıca gündemden çıkarılmıştır. Meclis'in ilk devre ilk yasama yılında gürültülü biçimde reddedilen şehremaneti önerileri, ikinci devir ilk yasama yılında zabıtların ilk cildinin farklı mebuslar tarafından önerilen konularından olmuştur. İstanbul Mebusu Hamdullah Subhi Bey'in şehremaneti teklifinin⁵⁰ "*şayanı müzakere olduğu*" önce Layiha Encümenince ardından da Dâhiliye Encümenince dile getirilmiş ve gelecekte görüşülecek işler listesine dâhil edilmişse de konunun bir maliyeti olacağı öngörülerek "*Avans Kanunu*"na eklenmesi talep edilmiştir.

Ankara kentinin teşkilatlanmasının ivediliği sıklıkla vurgulandıkça meclis reisi gündemi kontrol edebilmek amacıyla "*teşkilatı olmayan dairenin tahsisatının olamayacağını*" ifade ederek, Ankara Şehremaneti konusunu kentin başkent ilanının sonrasına taşımıştır.⁵¹ Teşkilatlanma, Tanör'ün ifadesiyle "*Kurtuluş ve Kuruluş döneminde*" meclisin anayasa ve kanunlar düzeyinde öncelikli konularından olmuştur. Bu çerçevede hem Ankara'nın hem de Anadolu'nun yeniden teşkilatlanması Meclis'in Milli Mücadele döneminde sıklıkla gündemine aldığı konu haline gelmiştir.

Gazeteci Ellison, dönemin Anadolu ve Ankara'sına dair gözlemlerini "*baştanbaşa yıkılmış bir ülke*" ifadesi ile aktarırken kentteki yetkililerin ondan "*Ankara'dan ötürü özür diledikleri*"ni de belirtmekteydi (1973, s. 25). Anadolu ve Ankara'yı idare etmek, teşkilatlandırmak bu sebeple de meclisin önceliği olmuştur.

Teşkilata ilişkin düzenlemelerin Ankara Belediyesi özelinde iki yönü vardır. Bunlardan ilki doğrudan belediyeleri konu alan kanunlardır. Meclisin göreve başladığı ilk ay içerisinde Ertuğrul Mebusu Halil İbrahim Bey ve arkadaşlarının Belediye Kanunu'nun seçme ve seçilme haklarına ilişkin maddelerinin değiştirilmesine ilişkin teklifleri, belediyeler konusunun mecliste ilk gündeme gelişidir. "*Belediye azasının intihabından vergi şartı mülgadır*"⁵² teklifi Adliye ve Dâhiliye Encümenine havale edilmiş ve yaklaşık beş ay sonunda müzakereye alınmıştır. Vergi kaydı ve zorunluluğunun kaldırılmasının⁵³ yanı sıra meclis üye ve seçmenlerinin yaşları da yeniden

⁵⁰ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 1, 13. Birleşim, 3 Eylül 1923, s. 373-374).

⁵¹ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 27. Birleşim, 27 Eylül 1923, s. 338-339).

⁵² (1336/1920, 1. Devre/1. Sene, Cilt 1, 15. Birleşim, 13 Mayıs 1920, s. 282).

⁵³ Vergi kaydının kaldırılması, bir yıldan fazla bir süre sonra il genel meclisi üyeliklerinin seçimi tartışmasında da gündeme geldiğinde içerik oy hakkının genelleştirilmesi çerçevesinde değil, "*münevverlerin de meclislere girmesi temennisi*" ve hedefi ile yapılmıştır (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 12, 68. Birleşim, 29 Ağustos 1921, s. 114).

düzenlenmiştir.⁵⁴ Bu değişiklik Cantek'in vurguladığı Ankara'nın “yerlileri ve barbar dışarlıklarının” mücadelesinin de başlangıcı olacaktır.⁵⁵ 1922 yılı ise “Belediye Rüesasının” seçimlerine ilişkin düzenlemenin kanunlaştığı yıl olmuştur. Yaklaşık beş ayda gerçekleşen düzenleme Kırşehir Mebusu Müfid Efendi'nin ifadesiyle “*halka hukukunu bahşetmiş ve halk kendi intihap ettiği heyetle reisi o heyet arasından intihap ettirmesini*” kabul etmiştir. Toplam üç maddeden oluşan değişiklik teklif edildiği haliyle kabul edilse de icrasından Dahiliye Vekilinin memur tutulması mebuslarca sorgulanmıştır. Nitekim Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey şöyle soruyordu:

(...)intihap ile olan belediye reisleri üzerinde memurini Dahiliyenin hakkı müdahalesi kalmamışken bu kanunun tatbiki ahkâmına Dahiliye Vekilinin memur edilmesindeki hikmet nedir?

Bir anlamda idari vesayetin tartışılmaya başlaması diğer vekillerin idarenin bütünlüğü ilkesini “*hatırlatmasını*” tetiklemiştir. Kullanılan ifade ise neredeyse idare ile eş anlamlı “*intizamı temin*” olmuştur.⁵⁶

Teşkilata ilişkin düzenlemelerin ikinci yönü ise sadece belediyelerin değil tüm toprağın tanımlanması ve düzenlenmesi meselesidir. İdari Teşkilat, Halkçılık Beyannamesi ve Teşkilat-ı Esasiye görüşmelerinde gündeme gelmekle birlikte 1920-1923 yılları arasında devam eden fakat nihayetinde kadük olan İdare-i Kura ve Nevahi Kanun Layihasında da merkezi bir nitelik taşımıştır. Yine de özellikle belediyeler düşünüldüğünde Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne yerel yönetimler geleneği için verimli olabilecek görüşler dile getirilmiştir. Bu çerçevede toprak üzerinde örgütlenmede kademelenme ve kademelerin salahiyetlerinin ve kişiliklerinin tespiti gelecekte ilan edilecek cumhuriyetin kurucu niteliklerinin ipuçlarını içermektedir. Örneğin Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey, “*Belediyelere bir de şahsiyeti maneviye verecek olursak daha çok muvafık olacaktır*” ifadelerini kullanarak, Karesi Mebusu Vehbi Bey'in “*(...) halka doğru gitmek, (...) halkın işini halka vermek*” hedeflerini anayasal koruma ile güçlendirmekten söz etmekteydi. Özellikle Halkçılık Beyannamesi'nin güçlendirdiği söylem, Teşkilat-ı Esasiye görüşmeleri sırasında nahiyelerin salahiyetleri/muhtariyetleri ve mali özerklikleri gündeme geldiğinde duraksamış hatta yine Karesi Mebusu Vehbi Bey'in ifadesiyle belediyeler bir kıyaslama nesnesi olarak kullanılmıştır:

⁵⁴ (1336/1920, 1. Devre/1. Sene, Cilt 4, 77. Birleşim, 2 Ekim 1920, s. 489-491).

⁵⁵ Cantek, kent yönetiminde bir mücadeleye dönüşecek iktidar savaşının taraflarını vurgular ve Ankara'ya dışarıdan gelen mülksüzlerin kanun yapma gücü ile kentlinin yerlilerinin zorunlu bir hemşehrisi haline gelmeleri sürecini aktarır (2003, s. 153-154).

⁵⁶ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 24, 128. Birleşim, 28 Ekim 1922, s. 241-245).

*Kazai, iktisadi, malî salâhiyetler gösterildikten sonra da zannediyorum ki bizim payitahtın belediyesinden, Ankara belediyesinden büyük salâhiyeti haiz olacaktır.*⁵⁷

Her ne kadar Amasya Mebusu Ömer Lütfi Bey, “Biz buraya Ankara Belediyesinin kaldırılmaları için gelmedik. Yeter bu kadar yere saatlerce vakit geçirmek doğru değildir” sözlerini kullansa da Ankara ve Ankara Belediyesi doğrudan meclisin gündemi olmuştur. Ankara Belediyesi, kentin yeni devlete merkez olma niteliğiyle Meclis’te gündeme gelecek olsa da kentin karşılaştığı ve mebusların kinaye ve isyanlarıyla dile getirdiği biçimiyle önce kentsel ihtiyaçlar temelinde TBMM’de konu haline gelmiştir. Bu durumun temel nedeni Ankara’nın nüfusunun Milli Mücadele koşulları içerisinde dramatik bir biçimde yükselmesidir. Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal Bey de kentin sürekli olarak mecliste konu olmasının “nüfusun otuz küsur binden altmış bine fırlaması” ile ilgili olduğunu ifade eder.⁵⁸ Ankara ve muhacirler kentsel ihtiyaçlar söz konusu olduğunda gözlemlenen ilk konudur. Fakat muhacirlerin tek tip olduğunu düşünmemek gerekir. Göçmenler hem Ankara’ya gelen asker, memur ve üst bürokratlar hem de “silahlardan kaçıp, Ankara’da sokaklarda barınan binlerce” (Hâidar, 2020, s. 20-21) kişidir. Aydın Mebusu Mazhar Bey de Ankara’nın halini özetledikten sonra “işte belediyenin ifa ettiği hidematı⁵⁹ her gün gözümüzle görüyoruz”⁶⁰ ifadelerini kullanmıştır. Kentteki insan kalabalığı ihtiyaçları da çeşitlendirmiş belediyenin ilgilenmesi gereken konuların niceliğini artırmıştır. Bu çerçevede doğrudan meclis eliyle belediyeye tevdi edilen konulardan biri de “Ankara’da kapalı çamaşırhaneler inşası”⁶¹ olmuştur.

Sağlıklı kentsel yaşama ilişkin sorunlar Ankara Belediyesi’ni sıkça Meclis’e taşımıştır. Dönemin Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, Belediyenin icraatlarından Vekâletin sorumlu tutulmasının uygun olmadığını dile getirirse de hatta “Ankara Belediyesi’ni müdafaa etmek zannedirim müşküldür. Bütün zevahir aleyhindedir” ifadelerini kullansa da belediye meclisi ve riyasetinin mektubunu meclise sunmuştur. 8 Aralık 1921 tarihli Ankara Belediye Reisi Ali imzasını taşıyan mektup, kanunlara ve belediye bütçesine ilişkin eksikliklerden kaynaklanan sorunları dile getirmenin yanı sıra Ankara kentine özgü koşulları da sıralamıştır:

⁵⁷ (1337/1921, 1. Devre/1. Sene, Cilt 7, 132. Birleşim, 10 Ocak 1921, s. 260).

⁵⁸ (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 15, 137. Birleşim, 31 Aralık 1921, s. 273-274).

⁵⁹ Hidemat, hizmet kelimesinin çoğuludur: Hizmetler, işler, vazifeler.

⁶⁰ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 22, 98. Birleşim, 7 Eylül 1922, s. 540).

⁶¹ (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 1, 19. Birleşim, 11 Nisan 1921, s. 450).

Hükümeti milliyemizin merkezi olmakla iktisabı şeref eden Ankara'nın sekenei asliyesine; memurin, misafirin mensubini askeriye gibi inzıam eden binlerce nüfus adedi ile mütenasip ve mütezayit bir surette Ankara Belediyesine birçok vazaif ve masarif tahmil etmiş ve fakat veznesine, varidat kısmına bir santim bile ilâve etmemiştir.

Kütükçüzade Ali Bey'in Belediye reisi olarak görevlerine uygun mali desteğinin bulunmadığını dile getirdiği “savunmasına” cevaben mebuslar tartışmaya devam etmişlerdir. Ertuğrul Mebusu Necib Bey, Ankara Belediyesi ve kentinin bütün milletin manzarasına karşılık geldiğini vurgulayarak, “*Eski tas, eski hamam. Biz belediyeden geniş caddeler istemiyoruz. Yeni bir şeyler yapmasını istemiyoruz. Yalnız temizlik istiyoruz*” ifadelerini kullanır. Karahisarı Şarki Mebusu Mustafa Bey ise kente ilişkin sorumluluğu, kente yeni gelenlerin de paylaşması gerektiğini hatırlatarak, “*Biz de buraları pisletiyoruz. Belediyeye ne kadar para verdik?*” sorusunu üyelere yöneltir. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ise, tartışmanın tek bir belediye özelinde Meclis'in gündemine taşınmasındaki yanlışlığı ifade ederek, meselenin yalnızca Ankara'yla ilgili değil teşkilatla ilgili olduğunu vurgular:

Belediyeye ait müzakere burada cereyan etmez ve burada böyle sual sorulmaz. Burada mevzubahis olacak şey bütün belediyelerdir. Bütün memleketin belediye teşkilâtından niçin bahsetmiyorlar, efendim?

Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey ise Ankara Belediyesi'nin “*muzır bir varlık gösterdiğini*” bu durumun da en büyük örneğinin “*kentteki kuduz illeti olduğunu*” ifade eder. Erzincan Mebusu Osman Fevzi Efendi ise Hilmi Bey'e cevaben 13 Ekim 1923 tarihine dek değişmeyen tartışma ve karşılaştırmının farklı bir yönünü dile getirir: “*İstanbul'da köpekleri öldürdünüz de kovulduk.*”⁶²

Ankara ve İstanbul meselesi Meclis'in açık ve gizli oturumlarında tartışılan “*kurtuluş ve kuruluşun*” öncelikli konularındandır. 1920 yılında Ankara'yı ziyaret eden yabancı gazetecilerin ekserisinin vurguladığı gibi iki kent iki farklı biçim üretmiştir: “*İstanbul... Anadolu... Ne Çelişki! Ne manzara*” (Haïdar, 2020, s. 20). Bu iki manzaranın karşılaştırılmasına ilişkin meclis gündemine taşınan dikkat çeken soru önerilerinden biri Burdur Mebusu Mehmet Akif Bey ve arkadaşlarının takriridir. Meclisin, “*İstanbul'daki fezati ahlakiyeye karşı*” bir beyanname hazırlaması teklif edilmektedir. İstanbul'un ahlakının bir soru önerisiyle mecliste konu olması, işgal altında olan bölgenin yönetimi ve “*Ankara Hükümeti'nin*” yetki ve sorumluluk alanının tekrar tartışılmasına sebep olmuştur: “*Hükümümüz cari değil orada ne yapabiliriz.*”⁶³ İki kentle alakalı konular çoğu zaman mebusların görüşmenin kapalı celseye

⁶² (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 15, 136. Birleşim, 29 Aralık 1921, s. 252-259).

⁶³ (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 15, 137. Birleşim, 31 Aralık 1921, s. 265-271).

taşınmalı önerilerine sebep olmuştur. Ankara kentsel eksiklikleri ve yetersizlikleri sebebiyle, İstanbul da işgal altındaki haliyle, mebuslarca korunması ve “dış gözlerden” saklanması gereken konular olarak ele alınmıştır.

Ankara’nın tekrar tekrar sorgulanması “İstanbul’a ilişkin endişenin” ifade edilişi olmakla birlikte kentsel eksikliklerin özellikle de barınma sorununun saklanamayacak nitelikte olması sebebiyledir. Mesken ihtiyacı ve dolayısıyla ortaya çıkan pahalılık kentin sorgulanmasına sebep olmuştur. Hükümetin, mali duruma ilişkin meclise bilgi verdiği kapalı celsede Kütahya Mebusu Cemil Bey mesken ve pahalılık sorununa dikkat çekmiştir: “Efendiler, bugün Ankara’dan daha pahalı ve daha buhranlı bir memleket yok”.⁶⁴ Konut sorunu ve pahalılık kente yeni gelen memurlar için de ek ödemelerin yapılmasını öneren önergelerin de meclise sunulmasına⁶⁵ sebep olmuş ve tartışma bir anlamda başladığı noktaya geri dönmüştür: “Meclisin Ankara’dan başka yere nakli hakkında takrir.”

1920-1923 yılları arasında Ankara’nın nakli de Meclis’te kente ilişkin vazgeçilmez konulardandır. Dönemin ilk kısmında tedbir amaçlı olarak önerilen taşınma, İzmir’in kurtuluşu ile başladığını ifade edebileceğimiz ikinci kısımda ise “Batı illerine ulaşma ve kentin yetersizliği” ile önerilmiştir.⁶⁶ Ekim 1922’de “artık merkezi hükümetin daima Anadolu’da olması lazım gelir” ifadeleri kullanılmış olsa da Meclis’te “meselenin halli zamanı henüz gelmemiştir” kararı da alınmıştır.⁶⁷

“Baştan başa ecnebi işgalinden kurtulan” ülkede, “meselenin halli zamanı” geldiğinde yapılan teklif basitçe şu şekilde düzenlenmiştir: “Ankara’nın merkezi hükümet ittihazına dair teklif”. Görüşmeler sırasında “kanun ve karar ile” bir yerin hükümet merkezi olamayacağı, aksine “hadisatın Ankara’yı Türkiye Devlet hürresinin merkezi olmak üzere idadetmiş” olduğu ifade edilmiştir. Siyasal ve askeri hareketin merkezi olan Ankara’nın başkent olarak tanımlanması mebuslarca coğrafi, askeri, ekonomik ve en nihayetinde siyasal bir gereklilik olarak dile getirilmiştir. Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey,

Biz Ankara’nın yazın tozuna, kışın çamuruna tahammül etmeliyiz ki, Anadolu’nun bütün levazım ve ihtiyacatını anlayabilelim ve ona göre derdine devasaz olalım.

⁶⁴ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 3, 25. Birleşim, 12 Nisan 1922, s. 218).

⁶⁵ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 21, 62. Birleşim, 25 Haziran 1922, s. 42).

⁶⁶ Meclise sunulan öneriler çeşitlidir; Kayseri, Konya, Sivas, Bursa, İzmir bu kentlerin bazılarıdır.

⁶⁷ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 24, 122. Birleşim, 19 Ekim 1922, s. 25-31).

ifadelerini kullanırken Antalya Mebusu Murad Bey ise kente ve kentin beledi idarecilerine seslenmekteydi: “*Belediye reisinin kulağı çınlasın*”. 1920-1923 yıllarının Ankara Daire-i Belediye Reisi Kütükçüzade Ali Bey’in belediye başkanlığını yürüttüğü kentin tarihi “*ekseriyeti azimeyle kabul edilen*”⁶⁸ başkent kararı ile değişmiş ve Ankara kentinin Milli Mücadelenin başlamasıyla üstlendiği kentli sorumluluğunun niteliği değişmiştir. Mezkûr tarih aralığı Ankara’yı hem Türkiye’ye hem de dünyaya tanıtmıştır. Fakat Toynbee’nin hatırlattığı ve Pérouse’un aktardığı haliyle: “*Başkent olan bir şehir bu rolü üstlenmek üzere seçilmiştir ve bu rol geri alınamaz değildir*” (2023, s. 35). Ankara’yı öne çıkaran da tarihsel kriz anındaki “*kahramanlığının kazandırdığı prestij*” ve bu prestijin Türkiye kentleri için ürettiği paradigma değişimidir.⁶⁹

Sonuç Yerine

(...) Ankara tarihi bir kettir ve size çok iyi bakmıştır. (...) Ankara hiçbir vakitte size sıkıntı göstermemiştir.⁷⁰

Zaman zaman “*burası belediye meclisi değil*”⁷¹ homurdanmaları duyulsa da 1920-1923 yılları arası TBMM gündemi, bir belediye meclisinin konu edebileceği gündelik meselelerden tutun da bir devletin kurucu uluslararası antlaşmalarını oylayacak kadar çeşitli ve geniş bir yelpazeye sahip olmuştur. Bu gündem içinde Ankara ve Ankara Belediyesi kentin bu tarihteki ayrıksı önemi sebebiyle dikkat çekmiştir. Milli Mücadele sırasında ve sonrasında Ankara kenti değişmiştir. Bu değişim siyasal olduğu kadar askeri, askeri olduğu kadar yönetsel, yönetsel olduğu kadar ekonomik ve nihayetinde yeni bir nüfusu zorunlu olarak kente taşıdığı için kültürel bir değişim olmuştur. Ankara kenti bir bütün olarak mekânsal bir dönüşüme uğramıştır. Ankara kenti ve kentlileri de bu değişime uyum sağlamış; uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Zorunlu uyum sağlama ya da zoraki konukseverlik, Ankara kentinin vatansız kalanlara kucak açması olduğu kadar kendi kentlerini/vatanlarını savunma sürecidir. Bu süreç yalnızca çalışmanın konu edindiği tarih aralığı ile sınırlı değildir. Kimi tarihçiler için 2. Viyana Kuşatması başarısızlığının

⁶⁸ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 35. Birleşim, 13 Ekim 1923, s. 665-670).

⁶⁹ Paradigma değişimi, Tekeli’nin Türkiye kentleşmesi ve Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü olarak ifade ettiği kopuştur. Ankara’nın imarı yalnızca Ankara kentinin imarı değil, “*cumhuriyetin kentinin yaratılması*” olmuştur (Tekeli, 2011, s. 33).

⁷⁰ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 24, 122. Birleşim, 19 Ekim 1922, s. 29-30).

⁷¹ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 18, 16. Birleşim, 28 Mart 1922, s. 389).

ardından başlayan büyük geri çekilme, gerileme ya da Osmanlı Devleti'nin bir Balkan İmparatorluğu olmaktan çıkması yalnızca bir toprak kaybı ya da bir muhacir hareketliliği değildir. Olan, Balkan İmparatorluğu'nun vatanını kaybetmesi, sınırlarının yeniden belirlenmesidir. Bu sürecin 1. Dünya Savaşı sonrasında geldiği hal, önce 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ve işgallerdir. Az bilinen ya da unutulan işgal yerlerinden biri de Ankara'dır. İngiliz ve Fransız Kuvvetleri'nin Ankara'daki etkinliklerinin sınırlı bir nitelik taşınması, eşrafın tutumu ve Ali Fuat Paşa'nın 20. Kolordu'yu kente nakletmesi ile ilgilidir. Devamında İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde işgali ve Meclis-i Mebusan'ın kapatılması, kurtuluş ve kuruluş döneminde Ankara'yı ve Ankaralıları birer özne ve alınan kararlarla da fail kılmıştır. İşgallere karşı askeri ve işgal altındaki İstanbul'a karşı siyasi mücadelenin merkezinde olarak Ankara bir savunma ve sığınma noktası olarak da ortaya çıkmıştır. 93 Muhacirlerinin vatanlarını kaybetmelerinin ardından İstanbul'a akın akın gelmesine benzer biçimde, Ankara 1918-1922 yılları arasında Anadolu'nun işgal altındaki bölgelerinden gelen insanlar için bir sığınak olmuş bu durum göçün idaresinin hem bir kurum olarak belediyeler özelinde hem de kent özelinde mecliste tartışılmasına sebep olmuştur. Ankaralıların zoraki konukseverliği çözümsüzlük ile ilgilidir. Kentin yeni gelen sakinleri, göçmenler, askerler ve bürokratlar, kentin eski sakinleri ile birlikte Ankara'da özellikle 1920-1923 yılları arasında bir uzlaşma inşa etmişlerdir. Bu uzlaşma Ankara'nın bir savunma ve sığınma noktası olarak kalmasını sağlamıştır. Elâziz Mebusu Hüseyin Bey'in, *"Ankara hiçbir vakitte size sıkıntı göstermemiştir"* sözleri de bu uzlaşmanın bir ifadesidir. Bu sebeple Ankara ve eskisiyle/yenisıyla Ankaralıları, ülkenin/vatanın/kentlerin sınırlarına ilişkin mücadeleye girmişler ve dolayısıyla 1908 Devrimi'nden beri yapılan mücadelelerle artık yurttaş ve kenttaş olan insanların yaşadıkları yerleri savunmuşlardır. Kentin yaşadığı bu değişim kentsel yönetsel kurumları da etkilemiştir.

Bu çalışmada, TBMM zabıt ceridelerinin, zaptı sabık hulasaları ve içtimali atı ruznameleri de ayrıca incelenerek, meclisin gündemi takip edilmiş; bu çerçevede yalnızca mecliste müzakere edilen maddeler değil aynı zamanda sualler, teklifler, tezkereler, takrirler ve encümen mazbataları izlenmiştir. Bu yolla da Ankara kentinin yaşadığı ve yaşayacağı değişimin ilk adımlarını görmek amaçlamıştır. Ankara'nın *"kaderinin değiştiği gün"*, köktenci bir modernite, sosyo-mekânsal bir ulus-devlet inşası olduğu kadar, küçük-orta ölçekli bir mahalli birimin (Ankara Daire-i Belediyesi'nin) değişimi ve neredeyse beş ay içinde de Ankara Şehremaneti'nin kuruluşuyla ortadan kalktığı bir tarih olmuştur.

1920-1923 yılları arasında TBMM'de Ankara gündemi, iki şekilde sınıflandırılabilir. İlki, Ankara kentinin kendisi ve Ankara'nın hükümet merkezi olması/başkent olmasına ilişkin tartışmalardır. Bu tartışmaların içeriği çeşitlidir. Neden Ankara'dayız sorusuna aranan cevaplar; Ankara'nın

hükümet merkezi olmaya yetkin olmadığına ilişkin yargılar ve kentsel hizmet ve yapı stoğunun yetersizliğine ilişkin tespitler bunlardan bazılarıdır. Bu çerçevede kent göçmenler, kentsel sağlık, sıhhi yaşam, temizlik, pahalılık ve barınma problemleriyle TBMM gündemine taşınmıştır. Gündem olmanın ikinci yönü ise devletin toprak üzerinde örgütlenmesi konusudur. Belediye örgütünün kendisi merkezi bir eksen taşıyorsa da özellikle Halkçılık Beyannamesi, Teşkilat-ı Esasiye ve Nevahi Kanunu tartışmaları merkez/taşra/yemel yönetimler ve bu birimlerin birbirleriyle ilişkileri ve birimlere ilişkin ilkelerin sıklıkla yeni baştan tanımlanıp, uygulanmaya çalışıldığı görülmüştür. Fakat özellikle kurtuluş mücadeleleri ve iç isyanlar arasında birimlerin taksimatı ve esası hakkında olacak denge, görüşmelerde tesis edilememiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetsel ve yerel demokrasi geleneğine katkı sağlayabilecek tartışmalar eksik kalmış ya da sürdürülememiştir.

Ankara tartışmaları da bazı günler bir çamaşırhane inşasını konu edinmiş bazı günler ise dış dünyanın duymasının bile onur kırıcı sayılacağı yoksunluk hakkında olmuştur. Yine Ankara ve kentin idari ve beledi birimlerinin sunabileceği hizmetler ve güvenlik mecliste konu edinilmiş. Bu çerçevede bazı günler kentteki belediye doktorlarının çevre illere ihtiyaçları karşılamak amacıyla gönderilmesi, diğer günlerse ülkenin kurtuluş mücadelesi içerisinde bizatihi meclisin Ankara'dan taşınması gerekliliği tartışılmıştır. Yine de Ankara günün sonunda zaferin elde edildiği Milli Mücadele'nin karargâhı olarak adlandırılmıştır. Gündemdeki bu karmaşık hal, mebusların bazen hararetli kavgalarına bazen de gülüşmelerine sebep olmuştur. Mebuslar dahi vilayet/vali, kent/belediye, kongre/merkezi hükümet ayrımlarını silikleştirmiş, kentsel hizmet sunması beklenen ve talep edilen Ankara Belediyesi'nden şahsi hizmet bekler olmuştur: *"Belediye her mebusa bir fenerci tahsis etsin"*⁷². Her durumda Ankara belirli bir tarihsel anda geçmişinde Anadolu coğrafyasında sahip olduğu merkezi niteliğini "hatırlamış", yeni devlete korunaklı bir ev, Anadolu'ya da örnek olma hedefini sahiplenmiştir. Başarısı ise başka bir çalışmanın konusudur.

Kaynakça

(1924).Ankara Şehir Haritası - Ankara City Map. *SALT Research*. Müdafa-i Milliye Vekaleti, Ankara. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/102344> adresinden alındı

Aydın, S. (1999). Ankara Ankara Güzel Ankara. *Kebikeç*(9), 65-76.

⁷²(1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 24, 136. Birleşim, 11 Kasım 1922, s. 455).

Aydın, S. (2017). Ekolojik Tahribat ve Kültürel Çöküş: Bir Şehir Yaratma Projesinin İflası Olarak Ankara. F. Ş. Cantek içinde, *İcad Edilmiş Şehir: Ankara* (s. 31-69). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö., & Özsoy, E. D. (2005). *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Cantek, F. Ş. (2003). *Yaban'lar ve Yerliler Başkent Olma Sürecinde Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Coşkun, B., Yıldırım, Ç. P., & Şen, E. (2021, Nisan). Osmanlı Belediyeciliğinin Dönüm Noktası: 1877 Tarihli Vilâyet Belediye Kanunu. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 30(2), s. 1-20.

Çadircı, M. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi. M. Belge (Dü.) içinde, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1* (s. 210-230). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çadircı, M. (2011). 1830 Genel Nüfus Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Büfusu Üzerine Bir Araştırma. *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Anadolu Kentleri* (s. 119-143). içinde Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Çadircı, M. (2011). Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim. *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Anadolu Kentleri* (s. 143-155). içinde Ankara : İmge Kitabevi Yayınları.

Demirel, A. (2003). *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dinç, S. (2010). *Hellenistik ve Roma Çağlarında Likya'da Kent Birlikleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ellison, G. M. (1973). *Bir İngiliz Kadının Gözüyle Kuva-i Milliye Ankarası*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Erdeha, K. (1975). *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Erdoğan, A., Günel, G., & Narince, M. (2007). *Cumhuriyet ve Başkent Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.

Erdoğan, Ş. (1965). *Ankaram*. Ankara: Alkan Matbaacılık.

Erzen, A. (1946/2010). *İlkçağda Ankara*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Esin, T., & Etöz, Z. (2015). *1916 Ankara Yangını: Felaketin Mantığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Geray, C. (2000). Şehirciliğimiz ve Ankara. *TMH - Türkiye Mühendisleri Haberleri*, 5(49), 10-16.

Görmez, K. (1997). *Yerel Demokrasi ve Türkiye*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Günel, G., & Kılıcı, A. (2015, Haziran). Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara'yı Tanımak. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 78-104.
- Haïdar, A. (2020). *Ankara'da Mustafa Kemal'in Yanında: Bir Savaş Muhabirinin Not Defteri*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914 Demografik ve Sosyal Özellikleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kartal, C. B. (2013, Haziran). Ankara'nın Başkent Oluş Sürecinde Dönem Basınında Ankara ve İstanbul: "Makarr" ve "Payitaht". *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s. 75-88.
- Kaynar, İ. S. (2016). *Engürü'den Ankara'ya: 1892-1962 Arasında Ankara'nın İktisadi Değişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Keleş, R. (1971). *Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Keskin, N. E. (2009). *Türkiye'de Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Kolay, E. (2018). Kaybolan Bir Mimari Miras: Ankara Belediye Dairesi. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 237-248.
- Oktay, T. (2005). Osmanlı Belediye Tarihi Araştırmaları ve Kaynak Malzeme Üzerine Notlar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*(6), s. 257-282.
- Oktay, T. (2020). 1920-2020 Döneminde Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 5(2), s. 171-223.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. İstanbul: Hil Yayın.
- Ortaylı, İ. (1990). Yerel Yönetim:Devraldığımız Miras. *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl* (s. 63-75). içinde Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- Pérouse, J.-F. (2023). *Angora'dan Ankara'ya Bir Başkentin Doğuşu (1919-1950)*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Reger, G. (2004). Sympoliteiai In Hellenistic Asia Minor. S. Colvin içinde, *The Greco-Roman East: Politics, Culture, Society* (s. 145-180). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sarıoğlu, M. (2001). *Ankara Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Strabon. (2000). *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası Kitap XII-XIII-XIV*. (A. Pekman, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Tanıtkan, R. P. (2006). *Geçmişî Günümüze Bağlayan Ankara*. Ankara: Ankara Valiliği İl Özel İdaresi.

Tankut, G. (1993). *Bir Başkentin İmarı*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Tanör, B. (2016). *Türkiye 'de Kongre İktidarları: 1918-1920*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tekeli, İ. (2011). *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü: 1923-1990*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tümerkan, S. (1946). *Türkiye'de Belediyeler: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*. İstanbul: İçişleri Bakanlığı Yayınları.

Us, H. T. (Dü.). (1939). *Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi 1293/1877*. İstanbul: Vakıf Gazete Matbaa Kütüphane.

Extended Summary

Ankara in the Parliament: Ankara Municipality Between 1920-1923

Ankara was designated as the capital of Turkey on 13 October 1923, and with the proclamation of the republic sixteen days later, it took on the role of symbolising the new Turkey. Nevertheless, Ankara's status as a settlement is not a recent phenomenon that emerged with the establishment of the Republic. The existence of the settlement of Ankara has been traced back to the antiquity. The city of Ankara's geographical location within the Anatolian region, combined with its own historical development, has resulted in its establishment as a prominent meeting place and administrative centre. Throughout its extensive history, Ankara has functioned as both a central and peripheral city until the establishment of the Republic of Turkey. Nevertheless, Ankara's designation as the capital of the Republic of Turkey marks a significant turning point in the city's history. Ankara has officially become a centre where decisions regarding Anatolia are made. Evaluations of Ankara's centrality, centralism and the consequences of centralism have been the subject of numerous studies and research. Nevertheless, the process of Ankara becoming a centre for the city's need for administrative and municipal services has not attracted the same level of interest. The history of Ankara between 1920 and 1923 should be regarded as a period of significant transition, marked by new beginnings, novel challenges, and the development of creative solutions for the city and its inhabitants. At the core of each new occurrence and progression during this era was a singular institution: the Grand National Assembly of Turkey. The National Assembly served as a focal point for the observation of the National Struggle, akin to the city of Ankara itself. Despite the frequent interchangeability of the terms 'Ankara' and 'the National

Assembly' or their perception as synonymous during the period 1920-1923, it was imperative that Ankara's distinct existence as a city was acknowledged within the Assembly, separate from the National Assembly. Ankara was, in its most common description, a small-to-medium-sized town that had survived a major fire in 1916. Due to its inability to erase the traces of that fire, the town needed both infrastructure and quality buildings. Between the years 1920 and 1923, Ankara was a city that exhibited numerous deficiencies. The most significant forum for deliberating these deficiencies was the parliament. In this context, Ankara was one of the subjects addressed and scheduled for discussion in the National Assembly. The subject of discussion in parliament regarding Ankara can be divided into two categories. The primary concern pertains to the matter of capital and the seat of government, that is to say, the issue of government. The issue of governance can be approached from two distinct perspectives. The following essay will seek to explore the nature of the administration, its current location, and its future trajectory. The second of the Ankara debates in parliament focused on the question of whether the city of Ankara is adequate. While the discourse surrounding these adequacy debates centred on the issue of the capital, between 1920 and 1923, Ankara was perceived by many as a necessary but transient location for residence. Consequently, deputies primarily incorporated the topic of Ankara's adequacy into the agenda of the assembly, centring their discussions on the nature of the Ankara Municipality, its electoral processes, and the municipal services it provides. The official designation of Ankara as the capital constituted a pivotal moment in the city's history, as well as for the Ankara Municipality, an institution of the city.

From 23 April 1920 to 13 October 1923, municipalities, particularly the Municipality of Ankara, were categorised as small to medium-sized municipalities. This study will examine how these municipal entities were discussed in the Grand National Assembly within this context. The objective of this study is to ascertain the extent to which definitions and institutionalisations, such as central administration/provinces and central administration/local administrations, have been implemented in a small-medium-sized city that has accumulated a certain amount of experience, particularly with the administrative reforms of the Tanzimat Period and the years that followed. The study will also trace the urban responsibilities assumed by the city of Ankara. The Turkish Grand National Assembly was the institution with the potential to transform this responsibility into discourse and action during this period. On a typical meeting day, the Grand National Assembly of Turkey establishes its agenda based on the minutes of previous meetings, questions, incoming documents, certificates, proceedings of executive agents, proceedings of honourable members, and items under discussion. The TBMM convened a total of 588 separate sessions over a period of five legislative years, commencing on 23 April 1920 and concluding

on 13 October 1923. The present study will examine Ankara and the way it was discussed in the sessions. The initial section will elucidate the administrative and municipal organisation of the Ottoman Empire, and the situation of the province and city of Ankara during the specified period. The second section will examine the minutes to determine how Ankara and the Ankara Municipality were discussed in the Assembly.

As previously stated, the Ankara agenda in the Grand National Assembly between 1920 and 1923 can be classified in two ways. The first of these is the discussions regarding the city of Ankara itself and its status as the seat of government/capital. The content of these discussions is subject to variation. In addressing the question of the rationale behind our presence in Ankara, certain assessments have been made. These assessments include the assertion that Ankara lacks the competence to function as the seat of government, as well as observations concerning the inadequacy of urban services and infrastructure. In this framework, issues such as urban migrants, urban health, sanitary living conditions, cleanliness, high prices and housing problems were brought to the agenda of the Grand National Assembly. The second aspect of the agenda pertains to the organisation of the state within the territory. Despite the absence of a central axis within the municipal organisation itself, it has been observed that the laws relating to central, provincial and local administrations, the relationships between these units and the principles relating to the units are frequently redefined and attempted to be implemented. However, the negotiations proved unsuccessful in establishing a balanced division and basis for the units, particularly in the context of the liberation struggles and internal uprisings. Discussions that could contribute to the administrative and local democratic tradition of the Republic of Turkey have been lacking or have not been sustained. The city of Ankara and its municipal authorities have attracted scholarly interest due to the city's exceptional importance between 1920 and 1923. During and following the National Struggle, the city of Ankara underwent a profound transformation. This transformation was political as well as military, military as well as administrative, administrative as well as economic, and ultimately cultural, as it inevitably brought a new population to the city. The city of Ankara underwent a comprehensive spatial transformation. The city of Ankara and its inhabitants adapted to this transformation; it was inevitable that they would have to adapt.

Uluslararası Çevre Uyuşmazlıklarının Çözümünde Tahkim¹

Utku ÜTÜK*

Öz: 1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'lar dünyada ticari ilişkilerin, yatırımların ve bunlara bağlı olarak çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin yükselişe geçtiği zamanlara kapı açmıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan ancak özünde kapitalizmin yeni biçimi olan bu süreçte çevresel ve ticari çıkarların artan çatışması uluslararası hukukun çevre ve ticaret alanlarında giderek daha fazla uyumsuzluk doğurmaktadır. Uluslararası uyumsuzlukların çözümünde başvurulacak yargısal araçlar; mahkeme yargılaması ve tahkimdir. Uluslararası ticarete tarihsel süreçte her zaman önemli bir uyumsuzluk çözüm yöntemi kabul edilen tahkim, uluslararası çevre hukukunda da mahkeme yargılaması karşısında tercih edilir olmuştur. Küresel ticaretin gelişmesinde önemli bir araç olan uluslararası tahkimin çevre ve ticaret gibi çatışan çıkarların doğurduğu uyumsuzluklardaki işlevini belirleme isteği ile konusu küreselleşen dünyada uluslararası tahkimin uluslararası çevre uyumsuzlukları örneğinde incelenmesi olan bu çalışma hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı çevresel ve ticari çıkarlar çatışmasında uluslararası tahkimin yönünü tespit etmektir. Çalışma kuramsaldır ve küreselleşme altında yatan ideolojinin neoliberalizm olduğundan hareketle uluslararası çevre uyumsuzluklarının çözümünde tahkimin rolü eleştirel bir bakış açısı ile irdelenmektedir. Çalışma sonucunda 1980'lerin sonu ve 1990'ların başından bu yana, uluslararası tahkimin, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinde etkili bir hukuksal araç olamadığı uluslararası çevre hukuku ve uluslararası ticaret hukuku alanlarındaki politika belgeleri, kurallar, düzenlemeler ve davalara ilişkin bulgularla ortaya konmuştur. Çalışmada küreselleşmenin çevre-ticaret çatışmasında ticari yönü ağır basan bir uyumsuzluk çözüm aracı talep ettiğinden hareket ederek mahkeme yargılaması karşısında uluslararası tahkimin önümüzdeki dönemde de gözde yargısal uyumsuzluk çözüm aracı olacağı değerlendirilmiştir.

¹ Bu makale Utku ÜTÜK tarafından Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Amme İdaresi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı'nda savunulan ve kabul edilen "Uluslararası Çevre Uyuşmazlıklarının Çözümünde Tahkim" başlıklı Doktora Tezi'nden üretilmiştir.

*Dr. Savunma Sanayii Uzmanı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, utkuutuk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2823-2108

Makale Geliş Tarihi: 04.02.2025

Makale Kabul Tarihi: 04.04.2025

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Çevre Uyuşmazlıkları, Tahkim, Küreselleşme.

Arbitration In the Resolution of International Environmental Disputes

Abstract: The latter half of the 1980s and the 1990s opened the door to the rise of commercial relations, investments, and consequently, the negative impacts on the environment worldwide. This process, referred to as globalization but essentially a new form of capitalism, has led to an increasing conflict between environmental and commercial interests, resulting in more disputes in international law within the realms of environment and trade. The judicial tools employed for resolving international disputes are court litigation and arbitration. Historically, arbitration has always been considered an important method of dispute resolution in international trade, and it has also been preferred over court litigation in international environmental law. This study, which aims to determine the function of international arbitration in disputes arising from conflicting interests such as environment and trade, is prepared to examine international arbitration in international environmental disputes in a globalized world. The purpose of the study is to identify the direction of international arbitration in the conflict between environmental and commercial interests. The study is theoretical and critically examines the role of arbitration in the resolution of international environmental disputes based on the premise that the underlying ideology of globalization is neoliberalism. The study concludes that since the late 1980s and early 1990s, international arbitration has not been an effective legal tool in the protection of the environment and the prevention of pollution, as evidenced by policy documents, rules, regulations, and cases in the fields of international environmental law and international trade law. It is assessed that globalization demands a dispute resolution tool with a commercial bias in the environment-trade conflict, and that international arbitration will continue to be the favored judicial dispute resolution tool over court litigation in the coming period.

Keywords: International Environmental Disputes, Arbitration, Globalization.

Giriş

1980’ler Berlin Duvarı’nın yıkılması ile sonlanmış, 1990’lar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılışını karşılamıştır. 1990’larla dünya siyaseti iki kutuplu yapıyla vedalaşmış, 1960’lardan başlayarak dillendirilen “küreselleşme” yaşanan değişimle gündeme oturmuştur. Nitekim Giddens (1990: 3;109-111) 1980’lerin sonu ve 1990’ların başı itibarıyla farklı bir küresel döneme girildiğini belirtmiştir. Cox’a (1996a: 296) göre yaşanan “küresel perestroika” dır. Yeni dönem geçmişten kopuk değildir çünkü küreselleşme bir sürece işaret etmektedir ve kapitalizmin tarihinde küreselleşmeye benzer bir olgu uzunca süredir mevcuttur (Harvey, 2000: 54). Küreselleşmenin, ideolojisi neoliberalizmdir (Kalb, 2000: 9). Neoliberalizm devletlere, uluslararası ekonomide özerk davranma gücü kısıtlı, ulusal ekonomi konusunda kontrol sağlayıcı ve uluslararası kurumlara karşı sorumlu bir rol biçmiştir. Bu değişimle kapitalizmin yeni şekli sahnede yerini almış

(Cox, 1996b: 527-528), yaşamı saran tüm alanları etkilemiş, uluslararası hukuku da değiştirmiştir.

Küreselleşmeyle artan aşırı tüketim ve sürekli büyüme isteğinin çevre üzerindeki etkileri küreselleşme-çevre ilişkisini gündeme taşımıştır. 1972 Stockholm Konferansı (United Nations, 1973) ve sonrası adımlarla küresel çevre siyaseti, küresel siyasetin tartışılan başlıklarından birisi olmuştur. Siyasetin ana aracı politikadır (Jenkins, 2007: 27). Küresel çevre politikasının önemli bir aracı ise hukuktur (Faure ve Skogh, 2003: 1). Nitekim 1972 Stockholm Konferansı ve ardından yaşanan gelişmelerle küresel çevre politikası biçimlendirilmiş ve uluslararası hukukun bağımsız bir alanı olarak uluslararası çevre hukuku doğmuştur.

Dauvergne'nin (2005: 8) belirttiği gibi ekonomi, küresel çevre siyaseti üzerinde etkilidir. Yarışan çıkarların sürekli mücadelesini yansıtan uluslararası çevre hukukunda ekonomik nitelikli çatışmalar yaşanmakta (Kamminga, 2003: 116), küresel çevre siyaseti-ekonomi etkileşimi uluslararası çevre hukuku-uluslararası ticaret hukuku ilişkisini kaçınılmaz kılmaktadır.

Uluslararası ticaret hukukunda serbest ticareti teşvik isteği hâkimdir. Bu nedenle serbest ticaret, çevresel koruma ile amaç bakımından çatışmaktadır. Uluslararası çevre hukuku-uluslararası ticaret hukuku etkileşimi de çevre ve ticaret arasındaki çatışma üzerine kuruludur (Sanson, 2002: 2-3). Uluslararası ticaret hukuku, çevre hukukunu uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeyde şekillendirmektedir (Bianchi, 2001: 106). Uluslararası çevre hukuku-uluslararası ticaret hukuku arasında düzenleme, uygulama ve uyuşmazlık çözümü konusundaki etkileşim 1990'lardan itibaren artış göstermiştir. Küreselleşme, uluslararası tahkimi uluslararası hukukun bu iki alanında öne çıkan yargısal uyuşmazlık çözüm aracı haline getirmiştir. Uluslararası tahkimin çevre-ticaret çatışması yaşanan uyuşmazlıklardaki rolünü araştırma isteği çalışma konusunun küreselleşen dünyada uluslararası tahkimin uluslararası çevre uyuşmazlıkları örneğinde incelenmesi olarak belirlenmesinde etkilidir.

Uluslararası tahkimin küresel ticaretin güçlenmesinde önemli rolü bulunmaktadır (Hale, 2017: 2010). Ticaret ve çevre ise çıkarlar bakımından çatışmaktadır. Bu nedenle uluslararası ticari uyuşmazlıklarda çevreye, uluslararası çevre hukuku uyuşmazlıklarında ticarete ilişkin hususlar karara bağlanabilmektedir. Çalışma da çevre ve ticaret bakımından çıkar çatışması içeren ve tahkim ile çözüm aranan uyuşmazlıklarda önceliğin çevreden mi ticaretten yana mı olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışma kuramsal olup küreselleşme altında uluslararası tahkimi çevre-ticaret çatışması yaşanan uluslararası uyuşmazlıklardaki rolüne odaklanarak, ilgili politika belgeleri, kurallar, düzenlemeler ve davalar bakımından incelemiştir. Çalışmada “Giriş” ve “Sonuç ve Değerlendirme” dışında iki ana bölüm bulunmaktadır. “Küreselleşme-Çevre-Uluslararası Tahkim” başlıklı ilk bölümde eleştirel bir bakış açısıyla yapılan tarama ve incelemelere dayalı olarak kuramsal çerçeve ortaya konmuştur. Kuramsal çerçeve, küreselleşme-çevre-tahkim üzerinde kurgulanmış, çevre ve tahkimin kesiştiği alana uluslararası çevre hukuku ve uluslararası ticaret hukuku konumlandırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümündeki düşüncelerin eklektik olarak bir araya getirilmesiyle çalışmanın “1980’lerin sonu ve 1990’ların başından bu yana yaşanan ve küreselleşme olarak adlandırılan süreçte uluslararası tahkim çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi bakımından etkili bir hukuksal araç olamamıştır” şeklindeki hipotezi oluşturulmuştur. İkinci bölümde “Çevre ile İlgili Uyuşmazlıklarda Uluslararası Tahkim” irdelenmiştir. Çalışmada, kapitalizmin “küreselleşme” olarak adlandırılan yeni biçiminde uluslararası tahkimin, çevre-ticaret çatışması yaşanan uluslararası uyuşmazlıklarda ticari çıkarların gözetildiği bir hukuksal araç olduğu öne sürülmektedir.

Küreselleşme-Çevre-Uluslararası Tahkim

“Küresel” konuların belirgin örneği çevre sorunlarıdır (Heywood, 2011: 2) ve uluslararası tahkim bir “küresel yönetim biçimi” dir (Mattli ve Dietz, 2017a: i). Bu nedenle kuramsal çerçeve küreselleşme-çevre-tahkim üçgeninde çizilmiştir.

Küreselleşme

“Moda” veya “popüler” tüm kavramlar gibi küreselleşme de farklı anlamlarda kullanılmakta (Keohane ve Nye, 2000: 104) ancak her zaman açıkça tanımlanmamaktadır (Marcuse ve van Kempen, 2000: 5).

Liberalizm, kapitalizmin krizlerine çare olarak neoliberalizm şeklinde yapılandırılmış ve 1970’lerden itibaren harekete geçirilmiştir (Petras ve Veltmeyer, 2011: 13). Berlin Duvarı’nın yıkılması ve SSCB’nin dağılması ise neoliberalizme alan açmıştır (Cox, 2001:111-112; Hobsbawm, 1995: 564). Neoliberalizm de finansal serbestleşme, teknoloji, ulaşım ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle kapitalizmi yeni biçimine taşımıştır (Cox, 1996b: 527-528). Çalışmada, 1990’ların başından itibaren yeniden düzenlenen küresel sistemde kapitalizmin bu yeni biçimi “küreselleşme” olarak tanımlanmıştır. Kalb’in (2000: 9) belirttiği gibi küreselleşmenin ideolojisi neoliberalizmdir.

Küreselleşme, bir süreçtir (Harvey, 2000: 54) ve aniden ortaya çıkmamıştır. Cox (2001: 111-112) da Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla başlayan ve küreselleşme olarak adlandırılan yeni dönemin geçmişle etkileşim içinde olduğu görüşündedir. Kaldı ki toplumsal ve tarihsel gelişmeleri katı biçimde dönemleştirmek imkânsız, dönemler arası geçişler kaçınılmazdır. Dolayısıyla küreselleşmenin başlangıcını tespit güçtür (Scholte, 2005: 86).

Küreselleşme-Çevre-Hukuk

Çevre, bizleri saran her şeydir (Gritzner, 2010: 11; Roberts, 2004: 6). Doğal ve yapay çevre unsurlarını, sosyal, ekonomik, kültürel koşulları ve aralarındaki etkileşimleri içeren çevre (Gilpin, 2000: 93) kimilerine göre küresel konuların ilk örneğidir (Heywood, 2011: 411). Nitekim Nye ve Welch (2017: 300) çevresel küreselleşmeyi küreselleşmenin en eski boyutu kabul etmektedir. Hukuk ise siyasal olarak örgütlenmiş toplumda gücün sistematik şekilde uygulanmasıyla veya güçle desteklenen toplumsal baskı aracılığıyla insan etkinliklerini ve ilişkilerini düzenleyen rejimdir (Garner, 2010: 962). Dolayısıyla hukuk yaşamı saran tüm alanlarda düzenleyicidir. İki tanım çevre-hukuk ilişkisi açıkça ortaya koymaktadır.

Küreselleşmenin çevre üzerinde doğurduğu sonuçlar küresel kapitalizmle ilişkilidir (Mol, 2001: 71). Çevresel bozulma da küresel etkiler doğurmaktadır (Khan, 2013: 120-121). Çevresel bozulma karşısında 1972 Stockholm Konferansı'ndan itibaren atılan adımlarla küresel çevre politikaları biçimlendirilmiştir. Hukuk ise, küresel çevre politikalarının uygulanmasında önemli bir araçtır. Çünkü DiMento'nun (2003: 7) ifade ettiği gibi hukukun amacı davranışı etkilemektir. Kapitalizmi yeni şekline kavuşturan neoliberalizm çeşitli şekillerde incelenmiş, ancak siyasal ideoloji, siyasi proje, ekonomik program, tarihte bir dönüm noktası veya kurumsal model gibi anlatılarında hukukla ilişkisi çoğunlukla yadsınmıştır (Brabazon, 2017: 1). Oysa neoliberalizmle yaşanan dönüşümler, uluslararası hukuk üzerinde etkilidir (Lang, 2011: 1-3).

Neoliberalizmle ortaya çıkan küresel siyaset yapısı çevre politikalarının yanı sıra uluslararası hukuku da şekillendirmekte ve hukukun küreselleşmesi tartışılmaktadır. Brysk ve Jimenez-Bacardi'e (2013: 2) göre hukuksal kurallar ve süreçler küresel düzeyde yayılmakta, yeni küresel hukuk kurumları ortaya çıkmakta, sınır ötesi özel etkinliklerde ulus aşırı hukuk uygulanmakta, ülke vatandaşı olmayanların hakları için başvuruda bulunabilmesi gibi hukuk sisteminde yenilikler gerçekleşmekte, ulusal uygulamalarda devletler arası ve karşılaştırmalı hukuk sistemi belirginlik kazanmakta, ölçek, kapsam, usul ve yargısal yapılarda birbiri ile bağlantılı ve bütünlük arz eden bir takım değişiklikler yaşanmakta, özetle; hukuk

küreselleşmektedir. Ancak uluslararası ticari tahkimde verilen kararın uygulanması için ulusal mahkemeye başvuru gerektiği gibi küreselleşen hukukun uygulamasında devlete ve ulusal hukuk sistemine hâlâ ihtiyaç duyulmaktadır (Appiah, 1998: xiii). Bu nedenle çalışmada “küresel hukuk” iddiasına ihtiyatlı yaklaşılmakta ancak küresel siyasetin uluslararası hukuku değiştirdiği kabul edilmektedir. Artık uluslararası hukuk; devletlerin yanı sıra farklılaşan aktörlerin de etkileşimde bulunduğu, zamana ve mekâna yayılan ilişkileri kapsamaktadır.

Uluslararası kamu hukukunun ayrı bir alanı olan uluslararası çevre hukuku da küresel etkiler doğuran çevre sorunlarıyla mücadelede, ortak ilke ve kurallara duyulan ihtiyaçla ortaya çıkmıştır (Sands vd., 2012: 3 ; Kiss ve Shelton, 2003; 661-798).

Uluslararası Çevre Hukuku-Uluslararası Ticaret Hukuku

Çevre ve ekonomi arasında güçlü bir bağ mevcuttur (Steward, 2000: 1). Bu bağ uluslararası düzeyde “uluslararası ticaret ve yatırım-çevre” ve “sınıraşan kirlilik ve uluslararası çevre kaynaklarının yönetimi” olmak üzere iki yönde etkileşim doğurmaktadır (Pearson, 2000: 2). Çevre ve ekonomi arasındaki bağ uluslararası çevre hukuku ve uluslararası ticaret hukukunu da ilişkilendirmektedir.

Uluslararası ticaret hukukunda mal, hizmet ve teknolojinin uluslararası değişimi düzenlenmektedir (Sanson, 2002: 2-3). Dünya ticaretinde küresel düzeyde, kamu hukuku ve özel hukuk şeklinde iki yönetim biçimi bulunmaktadır (Grisel ve Sweet, 2017: 67). Uluslararası kamu ticaret hukuku ulusların, uluslararası özel ticaret hukuku ise farklı devletlerdeki özel tacirlerin arasındaki ticari işlemleri düzenlemektedir (Sanson, 2002: 4). Dünya ticaretinin kamu hukuku yönetim biçimini Dünya Ticaret Örgütü (WTO) şekillendirmektedir. Uluslararası ticaret hukukunun özel hukuk rejimi ise ticari tahkimdir (Grisel ve Sweet, 2017: 67-68). Bu durum uluslararası tahkimi, uluslararası ticaret hukukunda öne çıkan yargısal uyuşmazlık çözüm yöntemi haline getirmiştir.

Uluslararası çevre hukuku ortaya çıktığı tarihten itibaren çevre ve ekonomi bağı çerçevesinde uluslararası ticaret hukuku ile ilişkili gelişmiştir. 1972 Stockholm Konferansı belgelerinden biri olan İnsan Çevresi Eylem Planı’nda çevreye ilişkin endişelerin ticarete sınırlama getirmesi veya sıkı çevresel standartlar nedeniyle ihracatın olumsuz etkilenmesi durumunda başvurulabilecek tazminat araçlarına ilişkin çalışma yapılması gerekliliği vurgulanmış ve sorunların çözümü noktasında diğer uluslararası kuruluşlar yanında, Çevre Önlemleri ve Uluslararası Ticaret Çalışma Grubu aracılığıyla başvurulacak bir adres olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

(GATT) gösterilmiştir (United Nations, 1973: 26-27). 1972 Stockholm Konferansı sonrasında uluslararası çevre hukuku alanındaki etkinlikler ve belgelere de uluslararası hukukun çevre ve ticaret alanlarının ilişkisi yansıtılmıştır.

Uluslararası ticaret hukukunda, ulusal ekonomiyi koruma politikasının ortadan kaldırılması ve serbest ticareti teşvik hedeflenmektedir. Bu yaklaşım çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi amacıyla çatışmaktadır. Devletlerin uluslararası çevre anlaşmalarına uyum sağlayabilmek için ticaret sınırlamaları uygulamaları bir diğer çatışma alanıdır. Serbest ticaret savunucuları çevreye ilişkin düzenlemeler ile pazarların kapatılması için gerekçe yaratıldığı, çevre savunucuları serbest ticaret ile çevresel korumanın ortadan kaldırılacağı endişesini taşımaktadır (Kiss ve Shelton, 2003: 776-777). Anlaşılmaktadır ki uluslararası ticaret hukuku ve uluslararası çevre hukuku ilişkisi çatışan çıkarlar üzerine kuruludur. Bu bakımdan çatışan çıkarların dengelenmesi, hatta gerektiğinde çevreye ilişkin kaygıların ticari çıkarlar karşısında öne çıkarılması bir gerekliliktir.

1990'ların ilk yıllarından itibaren, uluslararası serbest ticaret ve çevre uzlaşmasının nasıl sağlanabileceği küreselleşme ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili tartışmalarda öne çıkan konu olmuştur (Bianchi, 2001: 105). Özellikle 1992 Rio Konferansı'ndan bu yana tartışmalarda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında, kalkınma, serbest ticaret ve çevre arasında, çevrenin kalkınma ve serbest ticaret karşısında gittikçe geride bırakıldığı bir uzlaştırma çabası yaşanmaktadır. Bianchi'nin (2001:106) işaret ettiği gibi uluslararası ticaret hukuku, çevre hukukunun oluşumunu uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeyde etkilemiştir. Bu çerçevede uluslararası uyuşmazlıkların yargısal çözüm yolları arasında yer alan ve her iki hukuk dalı bakımından ortak bir hukuksal araç olan uluslararası tahkimin küreselleşme ile giderek keskinleşen çevre-ticaret ikileminde önceliğinin ne olduğu önemli bir sorudur.

Küreselleşme-Uluslararası Tahkim

Küreselleşme, uluslararası hukukta düzenleme, uygulama ve uyuşmazlık çözümünde değişim getirmiştir (Brysk ve Jimenez-Bacardi, 2013: 2). Küreselleşmeyle uyuşmazlık çözüm yöntemlerinde bu değişim ihtiyacını (McLean, 2009: 1087) geniş bir coğrafyada farklı topluluklara yayılan, girift sorunlar ile uluslararası uyuşmazlıklarla ilişkili yeni aktörler ortaya çıkarmıştır.

1990'larla birlikte, mahkeme yargılaması yerine tahkim, arabuluculuk, uzlaşma ve diğer alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına talep artmıştır. Talepteki değişimde bu mekanizmaların mahkeme yargılaması

karşında hızlı, esnek ve maliyet etkin olduğu kanısı etkilidir (Wang, 2009: 1). Bir alternatif uyuşmazlık çözümü olan tahkim de taraflara uyuşmazlık çözüm yeri, hakemler, uygulanacak usul gibi hususlarda geniş seçim imkânı sunan bir araç olarak görülmektedir (Orakhelashvili, 2022: 589).

Genel Olarak Uluslararası Tahkim

Uluslararası tahkim, uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde başvuru yargısal yöntemlerdendir (Malanczuk, 1997: 281). Tahkim ulusal hukukta da bir uyuşmazlık çözüm aracıdır. Aust (2010: 407) tahkimi; tarafların, uyuşmazlığın çözümünü hakem(ler)e teslim etme, hakem kararını kabul etme ve karara uyma konusunda anlaştıkları yöntem olarak açıklamıştır. Uyuşmazlığın tahkimle çözümü, tahkime elverişli olmasına da bağlıdır¹. Tahkimin bir tahkim kurumu tarafından yürütülmesi halinde kurumsal tahkim, tahkim kurumu olmaksızın hakem heyetince yönetilmesi durumunda ad hoc tahkim söz konusudur. Ancak uygulamada ad hoc ve kurumsal tahkim her zaman kati çizgilerle ayıramamaktadır (Sammartano, 2001: 171-183; 4).

Uluslararası tahkimin, gerek uluslararası kamu hukukunun bir alanı olan uluslararası çevre hukukunda gerekse kamu ve özel hukuk boyutu bulunan uluslararası ticaret hukukunda başvuru bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olduğu gözetilerek çalışmada uluslararası tahkim; uluslararası kamu hukukunda tahkim ve uluslararası ticari tahkim ayrımında incelenmiştir.

Uluslararası kamu hukuku, devletler ve devletlerle devlet dışı aktörler arası ilişkilerde hak ve yükümlülükleri düzenlemektedir ve ulusal hukuk sistemlerinden bağımsızdır. Bir ulusal hukuk sisteminin diğer ulusal hukuk sistemleriyle ilişkili konuları nasıl ele alacağını uluslararası özel hukuk düzenlemektedir. Dolayısıyla uluslararası özel hukuk, içeriği devletten devlete değişen ulusal hukukun bir alanıdır. Ancak uluslararası kamu hukuku ve uluslararası özel hukuk bazı alanlarda çakışmaktadır (Currie, 2008: xix; 1-4) ki uluslararası tahkim bunlardan biridir. Uyuşmazlık tarafları arasında devletler bulunan ticaret ve yatırım alanındaki uluslararası tahkim davalarında uluslararası özel hukuk-uluslararası kamu hukuku ayrımı belirsizleşmektedir (Böckstiegel, 1986: 45-46). Ticari uyuşmazlıklarda, uluslararası kamu ticaret hukuku veya uluslararası özel ticaret hukuku ile kurulan ilişki, söz konusu uyuşmazlığın uluslararası kamu hukukunda tahkim veya uluslararası ticari tahkim kapsamında değerlendirilmesinde belirleyicidir.

¹ Ulusal hukuk sistemlerinde genel olarak tüm uyuşmazlıkların tahkimle çözüme uygun olmadığı kabul edilmektedir. Ayrıca tahkime elverişlilik, uluslararası anlaşmalarda, tahkim kurallarında, ulusal hukuk sistemlerinde çeşitli şekillerde düzenlenmektedir (Sammartano, 2001: 171-183).

Uluslararası Kamu Hukukunda Tahkim

Dünya ticaretinde küresel düzeyde kamu hukuku ve özel hukuk olmak üzere iki yönetim biçimi bulunmakta olup kamu hukuku yönetim rejimini WTO şekillendirmektedir (Grisel ve Sweet, 2017: 67-68). Dolayısıyla çalışmada WTO nezdinde devletler arası uyuşmazlıkların çözümü uluslararası kamu hukuku kapsamında ele alınmıştır.

Uluslararası kamu hukukunda açık, serbest ve ayrımcı olmayan ticaret uygulamalarının devletler arasındaki ilişkilerde iyileşmeye kapı açacağı ve barışa katkısının olacağı düşüncesiyle 1945 sonrası devletlerin uluslararası ticarete gösterdiği yoğun ilgi 1947’de GATT’ın ve 1995’te WTO’nun oluşturulmasının yolunu açmıştır (O’Brien, 2001: 619-621). GATT çerçevesinde yürütülen çok taraflı ticaret müzakereleri kapsamında sürdürülen Uruguay Turu görüşmeleri WTO’yu kuran Marakeş Anlaşması ile sonuçlanmıştır (Biswas, 2007: 218). Gerek GATT gerekse WTO ile uyuşmazlık çözüm mekanizması da kurulmuştur. WTO uyuşmazlık çözüm mekanizması, çok taraflı ticaret sisteminin güvenliği ve öngörülebilirliğini ve GATT’ta yaşanan olumsuzlukları giderme hedefi ile yapılandırılmıştır (Chakraborty ve Khan, 2008: 173). WTO uyuşmazlık çözüm sistemi, Uruguay Turu sırasında WTO Anlaşması’nın bir parçası olarak oluşturulmuş ve kısaca Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Mutabakat şeklinde anılan Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Kurallar ve Usuller Mutabakatı’nda somut hale gelmiştir. Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Mutabakat, WTO Anlaşması’nda Ek II’yi oluşturmakta ve düzenlediği usul ve kurallarla WTO nezdindeki uyuşmazlık çözüm sistemini tanımlamaktadır. Uruguay Turu’nun öne çıkan yeniliklerinden birisi olan WTO uyuşmazlık çözüm sisteminde esas olarak GATT 1947 Madde XXII ve XXIII kapsamında uygulanan uyuşmazlıkların yönetimine ilişkin ilkeler temel alınmıştır. WTO uyuşmazlık çözüm sürecinde dava tarafları ve üçüncü taraflar, Uyuşmazlık Çözüm Organı, paneller, Temyiz Organı, WTO Sekreteryası, hakemler, bağımsız uzmanlar ve çeşitli uzman kuruluşlar rol almaktadır (World Trade Organization, 2004: 1-17).

Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Mutabakat’a göre resmi uyuşmazlık çözümünün ilk aşaması uyuşmazlık tarafları arasında görüşmelerdir. Zorunlu görüşmelerde 60 gün içinde tatmin edici bir çözüm üretilmemesi durumunda davacının uyuşmazlık konusunda bir panel tarafından karar verilmesini talep hakkı mevcuttur. Uyuşmazlığın çözümünde görüşmelerde başarı sağlanamadığı takdirde de taraflarca yargılamanın sonraki herhangi bir aşamasında üzerinde anlaşmaya varılan bir çözüm bulunması imkân dâhilindedir. Panel aşamasına uyuşmazlığın görüşmelerle çözülemediği durumda geçilmektedir. Davacı panel kurulmasını talep etme

hakkını; davacının görüşme talebinin davalı tarafından alındığı tarihten 60 gün sonra herhangi bir zamanda, davalının görüşme talebine süresinde yanıt vermemesi veya taraflarca müştereken görüşmelerin anlaşmazlığı çözmede başarısız olduğuna kanaat getirilmesi halinde de kullanabilmektedir. Uyuşmazlık çözümünde yargılama süreci, Uyuşmazlık Çözüm Organı Başkanı'na yazılı olarak sunulan panel kurulması talebi ile başlamaktadır. Yargı aşamasında amaç hukuksal bir uyuşmazlığı çözmektir ve bu aşamada verilen herhangi bir karar taraflar açısından bağlayıcıdır (World Trade Organization, 2004: 43-49).

Blessing (1999: 87-89) 1952'den itibaren GATT bünyesindeki uyuşmazlık çözüm mekanizmasında kararların bağımsız bir yargı veya tahkim makamı tarafından değil sözleşmeciler tarafların kendilerince verildiğini, Uruguay Turu'nda yapılan değişikliklerle daimî bir tahkim organı olan Uyuşmazlık Çözüm Organı ve temyiz otoritesi olan Temyiz Organı ile WTO tahkim usulünün oluşturulduğunu belirtmektedir. Nitekim Bown (2009: 2) WTO uyuşmazlık çözüm mekanizmasıyla bir tahkim süreci işlediğini ve Carter (2008: 61) WTO tarafından oluşturulan bu bağlayıcı uyuşmazlık çözüm mekanizmasında panel düzeyinde uyuşmazlık çözümünün tahkim olduğunu, tahkim kararına karşı Temyiz Organı'na yapılan başvurunun ise mahkeme benzeri bir yapıya başvuru olduğunu değerlendirmektedir. Abi-Saab (2005: 8-9) da GATT'tan WTO'ya geçildiğinde WTO panel sürecinde bir tahkim modeli uygulandığını ifade etmektedir. Abi-Saab'a (2005: 10) göre, Temyiz Organı ise yüksek mahkeme yetkisine sahiptir ve yargı organı usulü uygulamaktadır. Bu çerçevede çalışmada da WTO panel aşaması tahkim olarak kabul edilmektedir.

1899 yılında kurulan hükümetler arası bir organizasyon olan Sürekli Hakemlik Mahkemesi (PCA), uluslararası kamu hukuku ile özel hukuk arasındaki kesişim noktasında, çok yönlü bir tahkim kurumu olarak faaliyet göstermektedir (pca-cpa.org/en/about/introduction/, 2023). Sammartano (2001: 149; 160-161) tarafından PCA, ilk sürekli kamu hukuku tahkim yapısı olarak kabul edilmektedir. Ancak PCA yönetiminde özel hukuk uyuşmazlıkları da yürütülmektedir. Uluslararası çevre hukuku ise kamu hukukunun bir alanıdır ve devletler arasında uluslararası kamu hukuku alanında ortaya çıkan uyuşmazlıkların tahkim yolu ile çözümü uluslararası kamu hukukunda tahkim kapsamında ele alınmaktadır. Gaillard ve Savage'ın (1999: 40) belirttiği gibi iki devlet veya bir devletle uluslararası kuruluş arasında egemenlik kullanımı ile ilgili ve yalnızca uluslararası kamu hukuku konularına ilişkin tahkim davalarında ticari tahkim söz konusu değildir. Çalışmada da PCA tarafından yönetilen, devletler arasındaki uluslararası çevre uyuşmazlıkları, kamu hukukunda tahkim altında incelenmektedir.

Uluslararası kamu hukukunda 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) Ek VII ve Ek VIII’de ise deniz hukuku alanında tahkim düzenlenmiştir (www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos, 2023; pca-cpa.org/en/services/arbitration-services/unclos/, 2023).

1972 Stockholm Konferansı’nda devletlerin denizlerin ve deniz yaşamının korunması için önlem almaları, çevrenin ve deniz alanlarının korunmasında devletlerin sorumluluğu ve iş birliği hususlarının altı çizilmiş (United Nations, 1973), bu yaklaşımın yansıması 1982’de kabul edilen UNCLOS olmuştur. Nitekim Tanaka’nın (2012: 25-29) belirttiği gibi 1973-1982 tarihleri arasında düzenlenen ve sonunda UNCLOS’un imzaya açıldığı Birleşmiş Milletler (BM) Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı’nda, BM Birinci Deniz Hukuku Konferansı ve BM İkinci Deniz Hukuku Konferansı’ndan farklı olarak deniz çevresinin korunmasına yoğunlaşmıştır. Uluslararası çevre hukukunun gelişim sürecinde deniz hukukuna özel önem verilen bir diğer belge olan 1987 Ortak Geleceğimiz Raporu’nda da tüm ulusların mümkün olan en kısa zamanda UNCLOS’u onaylaması gerektiği işaret edilmiştir (WCED, 1987). 1992 Rio Konferansı’nda kabul edilen temel belgelerden Gündem 21’de Bölüm 17 girişinde UNCLOS’un devletlerin hak ve yükümlülüklerini ortaya koyduğu ve deniz ve kıyı çevresi ve kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kalkınmasını takip için uluslararası bir temel sağladığı açıkça belirtilmiştir (Agenda 21, 1992). Uluslararası deniz hukuku alanında UNCLOS’un kabulü, UNCLOS’ta tahkim ile ilgili düzenlemelere yer verildiğinden (www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos, 2023) uluslararası kamu hukukunda tahkim bakımından da önemli bir gelişmedir.

Uluslararası Ticari Tahkim

Uluslararası ticari tahkimi “uluslararası” ve “ticari” nitelikleri tanımlamaktadır. Mattli ve Dietz’e (2017b: 1) göre ticari tahkimin “uluslararası” olması uyuşmazlık taraflarının ikametgâhlarının veya ana iş merkezlerinin farklı ülkelerde bulunması anlamına gelmektedir. Blackaby vd. (2015: 5) “uluslararası” ile ulusal sınırları aşan tahkimlerin tamamen ulusal veya iç tahkimlerden farkının ortaya konulduğunu belirtmiştir.

Uluslararası ticari tahkim konusunda en önemli adımlardan birisi olan 1958 tarihli Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi Hakkındaki New York Konvansiyonu’nda Madde I’de tahkimin uluslararası niteliği açıklanmamış, yerli ve yabancı karar ayırımına yer verilmiştir (www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/NY-conv/, 2023). Yine uluslararası ticari tahkim ile ilgili kurallar içeren 1985 tarihli Birleşmiş Milletler

Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL) Model Kanunu'nda ise tahkimin uluslararası niteliği tanımlanmıştır (UNCITRAL, 2008). UNCITRAL Model Kanunu Madde 1(3);

(...)

(a) tahkim anlaşmasının tarafları anlaşma yapıldığında farklı Devletler'de iş yerlerine sahipse,

(b) aşağıdaki yerlerden birisi tarafların iş yerlerinin bulunduğu Devletler'in dışında ise:

(i) tahkim anlaşmasında veya tahkim anlaşmasına uygun olarak belirlenmişse tahkim yeri;

(ii) ticari ilişkideki yükümlülüklerin esaslı bir bölümünün ifa edileceği herhangi bir yer veya uyuşmazlık konusunun en fazla bağlantılı olduğu yer; veya

(c) taraflar açık bir şekilde tahkimin konusunun birden fazla ülke ile ilişkili olduğunda anlaşmışlarsa (...) (UNCITRAL, 2008).

uluslararası ticari tahkimin söz konusu olduğunu düzenlemiştir. Buna göre UNCITRAL Model Kanunu'nda Madde 1(3)(a) ve 1(3)(b)'de ticari tahkimin uluslararası niteliğinin tespitinde yabancılık unsuru belirleyicidir. Madde 1(3)(c)'de uyuşmazlığın birden fazla ülkeyle ilgili olması hususunda taraflar arasında bir anlaşma bulunması halinde tahkimin uluslararası kabul edileceği ifade edilmiş ve böylelikle tahkimin uluslararası niteliğinin tespiti taraf iradelerine bırakılmıştır. Model Kanun Madde 1(3)(c)'de ise uyuşmazlığın uluslararası olduğu durumlarda tahkimin uluslararası kabul edileceğine dolaylı şekilde yer verilmiştir (UNCITRAL, 2008).

Yabancılık unsuruna yer verilmeksizin uyuşmazlığın doğası itibarıyla uluslararası olması halinde tahkimin uluslararası olduğunu düzenleyen kanunlar mevcuttur. Bu kanunlarda genellikle uyuşmazlığın ekonomik anlamda uluslararası olması halinde ticari tahkim uluslararası kabul edilmektedir (Gaillard ve Savage, 1999: 45-55).

Özetle tahkim, tarafların farklı uluslardan oluşması veya yürütüldüğü yerin uyuşmazlık taraflarına yabancı bir ülkede bulunması veya uyuşmazlığın uluslararası olması halinde uluslararası olarak nitelendirilmekte ancak bu koşullar tahkimin her zaman uluslararası kabul edilmesini sağlamamakta, ilgili ulusal hukuk hükümlerinin incelenmesi de gerekmektedir (Blackaby vd., 2015: 11).

Uluslararası ticari tahkimin “ticari”liği konusunda 1958 New York Konvansiyonu Madde I(3)’de, Konvansiyon’un sözleşmesel olsun veya olmasın, uyuşmazlık bildiriminde bulunan ülkenin ulusal kanunları gereğince ticari olan hukuki uyuşmazlıklara uygulanacağı belirtilmiş, böylelikle ticariliğin ulusal kanunlara göre belirleneceği öngörülmüştür (www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/NY-conv/, 2023). UNCITRAL Model Kanunu’nda Madde I (1)’de Kanun’un uluslararası ticari tahkime uygulanacağı belirtilmiş dipnotta da sözleşmesel olsun veya olmasın ticari nitelik taşıyan ilişkilerden kaynaklanan konuların ticari kabul edileceği düzenlenmiştir (UNCITRAL, 2008).

Ticarette küresel düzeyde kamu hukuku ve özel hukuk olmak üzere iki yönetim biçimi bulunmaktadır (Grisel ve Sweet, 2017: 67-68). Araç olarak uluslararası ticari tahkime başvuru uyuşmazlıklar özel hukuk gerçek ve tüzel kişileri arasındaki uluslararası ticari ilişkilerden kaynaklanabildiği gibi devletler veya devlet kuruluşları ile özel kişiler arasındaki uluslararası ticari ilişkilerden de doğabilmektedir. Örneğin bir veya daha fazla devlet kuruluşunun dâhil olduğu uluslararası ekonomik bir işlem nedeniyle doğan bir uyuşmazlıkta tahkim, devlet kuruluşu ile yabancı bir özel teşebbüs arasında gerçekleşmişse ticari tahkim mevcuttur. Yine uluslararası kuruluşlarla özel kişiler arasındaki tahkim de ticari tahkimdir. Ancak egemenliklerinin kullanılmasıyla ilgili olarak iki devlet veya bir devletle uluslararası kuruluş arasında yalnızca uluslararası kamu hukuku konularına ilişkin tahkim mevcutsa ticari tahkimden söz edilememektedir (Gaillard ve Savage, 1999: 40). Onyema (2010: 8-15) da uluslararası ticari tahkimde gerçek ve tüzel kişilerin, devletlerin, kamu kuruluşlarının ve uluslararası kuruluşların taraf olabildiğini ifade etmektedir.

Gaillard ve Savage (1999: 42) devletler ve diğer devletlerin vatandaşları arasındaki yatırım uyuşmazlıklarını çözmek üzere uluslararası bir anlaşmayla oluşturulan Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (ICSID) tahkimini uyuşmazlıkların genellikle bir devlet veya devlet firmasıyla yabancı özel yüklenici arasında olması nedeniyle uluslararası ticari tahkim kabul etmektedir. Moses (2012: 13) da ICSID tahkimi ve PCA tarafından yürütülen ve bir tarafı devlet veya kamu kuruluşları olan ticari uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözümü uluslararası ticari tahkim kapsamında değerlendirmektedir.

Çalışmada da uluslararası ticari tahkim, uluslararası özel ticaret hukuku uyuşmazlıklarının yargısal çözüm araçlarından birisi olarak kabul edilmiş devletler ve özel kişiler veya kamu kuruluşları ile özel kişiler arasındaki uluslararası yatırım uyuşmazlıklarının tahkimde çözümü de uluslararası ticari tahkim kapsamında ele alınmıştır.

Çevre Sorunları ile İlgili Uyuşmazlıklarda Uluslararası Tahkim

Ticaret-çevre çatışması, uluslararası çevre hukuku alanındaki uyuşmazlıklarda ticaret, uluslararası ticaret hukuku alanındaki uyuşmazlıklarda çevre ile ilgili konuların ele alınmasını gerektirebilmektedir. Bu çerçevede çevre sorunları ile ilgili uyuşmazlıklarda uluslararası tahkim; “Uluslararası Çevre Hukukunda Tahkim” ve “Uluslararası Ticaret Hukuku Uyuşmazlıklarında Tahkim ve Çevre” başlıkları altında ve uluslararası kamu hukukunda tahkim ve uluslararası ticari tahkim ayrımı da gözetilerek incelenmiştir.

Uluslararası Çevre Hukukunda Tahkim

Uluslararası çevre hukukunda tahkimin çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinde etkili bir araç olup olmadığını belirlemek üzere BM politika belgeleri, çok taraflı uluslararası çevre anlaşmaları, uluslararası çevre uyuşmazlıklarına ilişkin tahkim kuralları ve davaları incelenmiştir.

Uluslararası Çevre Hukukuna İlişkin BM Politika Belgelerinde Tahkim

Küresel çevre politikasının gelişimini biçimlendiren politika belgeleri, hukuksal bağlayıcılıkları bulunmamakla birlikte gerek örf adet hukukunun gelişmesinde gerekse uluslararası anlaşmalarda ve uluslararası kuruluşların düzenlemelerinde bağlayıcı hükümlerin oluşturulmasında etkilidir (Sands vd., 2012: 110; Elliot, 2004: 137). Bu nedenle çalışmada uluslararası çevre hukukunun gelişiminde öne çıkan BM politika belgelerinde² uyuşmazlık çözüm aracı konusundaki yaklaşım, küreselleşme ile kurulan bağ doğrultusunda irdelenmiştir.

Belgelerden, 1972 Stockholm Konferansı’ndan itibaren ticaret-çevre arasında bir denge oluşturulmasının hedeflendiği (United Nations, 1973: 46) ve bu dengenin sürdürülebilir kalkınma üzerinden kurulmaya çalışıldığı (United Nations General Assembly, 1992) anlaşılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kaçınılmaz olan çevre-ticaret çatışmasında öncelik kalkınmanın “motor gücü” şeklinde yüceltilen ticarete verilmiştir (Agenda 21, 1992; United Nations, 2002; United Nations General Assembly, 2005; United Nations General Assembly, 2015). Belgelerde çevreye ilişkin önlemlerin ticarete kısıtlama oluşturulmaması gerekliliği vurgulanmış (United

² 1972 Stockholm Konferansı, 1992 Rio Konferansı, 1997 Rio+5 Konferansı, 2000 BM Milenyum Zirvesi, 2002 Johannesburg Konferansı, 2005 BM Dünya Zirvesi, 2012 Rio+20 Konferansı ve 2015 BM Dünya Zirvesi belgeleri ve 1987 Ortak Geleceğimiz Raporu.

Nations General Assembly, 1992; United Nations General Assembly, 1997; United Nations, 2002), GATT ve WTO öne çıkarılmış (United Nations, 1973: 26; United Nations General Assembly, 1997; United Nations, 2002; United Nations General Assembly, 2005; General Assembly, 2012; United Nations General Assembly, 2015), kendisini devletler arası uyuşmazlıkların çözümünde ilk küresel mekanizma olarak konumlandıran PCA etkin kılınmaya çabalanmıştır (WCED, 1987; United Nations, 2002).

Anlaşıldığı üzere, çevre hukukunun bağımsız bir hukuk alanı olarak ortaya çıktığı 1972'den itibaren çevresel çatışmaları çözmek için yeni araçlara ihtiyaç duyulmuş (United Nations, 1973: 45) ancak uyuşmazlık çözümünde hukukun bu alanına özgü değil ve fakat çevre-ticaret çatışması yaşanan uyuşmazlıklarda ticarete engel oluşturmayacak bir araç hedeflenmiştir. Bu hedef BM politika belgelerindeki kalkınma odaklı yaklaşımla da uyushmaktadır.

Başlıca Uluslararası Çevre Anlaşmalarda Tahkim

Uluslararası çevre hukukunun gelişiminde çok taraflı çevre anlaşmaları etkili araçlardır (Elliot, 2004:137; UNDP, 2003: 95).

Çalışmada özellikle 1972 sonrası öne çıkan çok taraflı çevre anlaşmalarının uyuşmazlık çözüm maddelerinin tahkimle ilgili düzenlemeleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda; anlaşmalarda genellikle tahkime yer verildiği³ ancak uyuşmazlık çözümünde uygulanmak üzere çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi amacını gerçekleştirmede yeterli olabilecek

³ 1979 Cenevre Sözleşmesi (www.unece.org/fileadmin/DAM/env/, 2023) ve 1992 Bükreş Sözleşmesi'nde(cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/, 2023), uyuşmazlıkların müzakereler ve tarafların tespit edeceği başkaca bir yöntemle çözümü, Nükleer Güvenlik Sözleşmesi'nde, uyuşmazlıkların taraflar arasında toplantılar yoluyla (www.iaea.org/sites/default/, 2023), ITTA'da Kurul'da (www.itto.int/direct/topics, 2023), Bitki Koruma Sözleşmesi'nde Uzmanlar Komitesince çözümünü öngörülmüştür (www.ippc.int/static/media/files/publications/en/2013, 2023). 1971 Ramsar Sözleşmesi (www.ramsar.org/, 2023) ve Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde (whc.unesco.org/archive/convention, 2023) uyuşmazlık çözümüne yer verilmemiştir. Montreal Protokolü'nde, uyumsuzlukların bir Uygulama Komitesince çözümü öngörülmüştür(treaties.un.org/doc/publication/unts, 2023). Genetik Kaynaklara Erişim ve Bunların Kullanımından Doğan Faydaların Eşit ve Adil Paylaşımı Hakkında Nagoya Protokolü'nde uyuşmazlık çözüm usulü değil ve fakat Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Madde 27'den ayrı ve Madde 27'de belirtilenleri etkilemeyecek mekanizmalar oluşturulacağı düzenlenmiştir (www.cbd.int/abs/doc/protocol/nagoya, 2023). Nagoya Kuala Lumpur Protokolü'nde (ibkp.dbtindia.gov.in/, 2023) Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Cartagena Protokolü hükümlerinin halin icabına uygun olduğu sürece Protokol bakımından uygulama alanı bulacağı düzenlenmiştir. Belirtilenler dışındaki anlaşmalarda genellikle farklı uyuşmazlık çözüm usulleri bulunmakta ancak tahkim de düzenlenmektedir.

özel maddelerin bulunmadığı⁴ görülmüştür. Örneğin tahkim düzenlemeleri içeren çoğu anlaşmada yer verilen “hakem heyetinin, kararlarını uluslararası hukuka, konu anlaşma hükümlerine ve ilgili protokollere uygun olarak vereceği”, “hakem heyeti tarafından gerçeklerin ortaya çıkarılması için tüm uygun önlemlerin alınabileceği”, “hakem heyetinin taraflardan birinin talebi üzerine, koruma için temel geçici önlemler önerebileceği”, “uyuşmazlık taraflarının hakem heyetinin işini kolaylaştıracakları, bunun için ellerindeki tüm araçları kullanacakları, ilgili tüm belgeleri, bilgileri ve imkânı sağlayacakları, hakem heyetinin gerektiğinde tanık veya bilirkişi çağırmasını ve kanıtları elde etmesini mümkün kılacakları”, “uyuşmazlığın konusuyla ilgili yasal bir çıkarı olan ve davadaki bir karardan etkilenebilecek olan herhangi bir anlaşma tarafının mahkemenin rızasıyla işlemlere müdahil olabileceği”, “kararın uyuşmazlığın tarafları için bağlayıcı olacağı, kararda anlaşmanın yorumu ile ilgili olarak verilen hükmün müdahale ettiği konularla ilgili olduğu ölçüde, müdahale eden taraf için de bağlayıcı olacağı, kararın uyuşmazlığın tarafları önceden bir temyiz usulünü kabul etmedikçe temyize sunulmayacağı” şeklindeki düzenlemeler uyuşmazlık çözüm sürecinde çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesini sağlama konusunda yeterli değildir.

Antarktika Anlaşması 1991 Çevre Koruma Protokolü’nde ise yine yeterli olmamakla birlikte “hakem heyetinin Antarktika çevresine veya bağımlı veya ilişkili ekosistemlere ciddi zarar verilmesini önlemek için koşullar altında uygun gördüğü herhangi bir geçici önlemi belirleyebileceği” gibi çevre ile ilişkili düzenlemelere yer verilmiştir (Secretariat of the Antarctic Treaty, t.y.).

⁴ MARPOL Sözleşmesi (www.mar.ist.utl.pt/, 2023), Viyana Sözleşmesi (treaties.un.org/doc/Publication/UNTS, 2023), Basel Sözleşmesi (www.basel.int/, 2023), 1992 Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (www.cbd.int/doc/legal/, 2023), 1998 Rotterdam Sözleşmesi (treaties.un.org/doc/Treaties/1998), Tehlikeli Atıklar ve Bertaraflarının Sınır Ötesi Hareketlerinden Kaynaklanan Hasarlar için Sorumluluk ve Tazminat Hakkında 1999 Basel Protokolü (1999 Protokolü) (Albers, 2015:319-333), 2000 Cartagena Protokolü (www.cbd.int/doc/legal/cartagena, 2023), Aarhus Sözleşmesi (www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp, 2023), Espoo Sözleşmesi (www.unece.org/fileadmin/DAM/env/eia/documents/legaltexts/Espoo_, 2023), Endüstriyel Kazaların Sınıraşan Etkileri Sözleşmesi (treaties.un.org/doc/Treaties/1992/03/, 2023), 1976 Barselona Sözleşmesi (treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume, 2023), Su Sözleşmesi (unece.org/DAM/env/water/, 2023), Tuna Nehri Koruma Sözleşmesi (www.icpdr.org/flowpaper/app/, 2023), Liman Devleti Tedbirleri Anlaşması (www.wto.org/english/tratop_e/, 2023), Minamata Sözleşmesi (www.mercuryconvention.org, 2023), Antarktika Anlaşması 1991 Çevre Koruma Protokolü (www.ats.aq/e/protocol, 2023), 1993 Güney Okyanusu Mavi Yüzgeçli Orkinosların Korunması Sözleşmesi (United Nations, 1994), Alplerin Korunmasına İlişkin Sözleşmeyle İlgili Davaların Çözümü Hakkında Protokol (www.alpconv.org/fileadmin/, 2023).

İncelemede anlaşmaların bazılarında uyuşmazlıkların UNCLOS veya PCA Çevre ve/veya Doğal Kaynaklar ile İlgili Uyuşmazlıklarda Tahkim için Seçimlik Kurallar 2001 (PCA Çevresel Kurallar 2001) uyarınca çözülmesinin öngörüldüğü⁵ tespit edildiğinden ve özellikle UNCLOS Ek VIII ve PCA Çevresel Kurallar 2001 ile çevreyle ilgili uyuşmazlık çözümüne yönelik düzenlemeler hedeflendiğinden; UNCLOS Ek VII ve Ek VIII'deki tahkim düzenlemeleri ile PCA Çevresel Kurallar 2001, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesindeki yeterliliklerine odaklanılarak irdelenmiştir.

UNCLOS Ek VIII ile balıkçılık, deniz çevresinin korunması ve muhafazası, deniz alanlarına ilişkin bilimsel araştırmalar veya gemiler ve boşaltıma bağlı kirlilik ile ilgili uyuşmazlıklarda uygulanmak üzere Özel Tahkim kuralları belirlenmiş (www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos, 2023), doğal kaynaklar, muhafaza veya çevresel koruma bileşeni olan uyuşmazlıklara ilişkin PCA Çevresel Kurallar 2001 yayınlanmış (Permanent Court of Arbitration, 2001), böylelikle uluslararası tahkimde çevre odaklı düzenlemeler oluşturulmuştur. Ancak bu kurallarla güçlü bir yapı kurulamamıştır.

Öncelikle, kurallar seçimliktir (www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos, 2023; Permanent Court of Arbitration, 2001) ve tahkimin özelliği gereği taraflarca anlaşmaya varılmadığı sürece bir taraf diğer tarafı kuralları uygulama konusunda zorlayamamaktadır. Nitekim Nguyen (2019: 3) Ek VIII'e göre herhangi bir uyuşmazlığın tahkime sunulmadığını belirlemiştir. PCA internet sitesi incelendiğinde de PCA himayesinde UNCLOS Ek VII altında 14 tahkim davasının yürütüldüğü ancak UNCLOS Ek VIII uygulanan bir dava olmadığı görülmüştür (pca-cpa.org/en/services/arbitration-services/unclos/, 2023). PCA Çevresel Kurallar 2001'e ise nadiren başvurulmuştur (Meshel, 2016: 382). Dolayısıyla kurallar uyuşmazlık taraflarınca tercih edilmemektedir.

⁵ 1992 Sınırşan Su Yollarının ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımına İlişkin Sözleşmeye ve Endüstriyel Kazaların Sınırşan Etkilerine İlişkin 1992 Sözleşmesine Dair Endüstriyel Kazaların Sınırşan Etkilerinin Neden Olduğu Zararın Tazmini ve Hukuki Sorumluluk Protokolü (treaties.un.org/doc/Treaties/2003/05/20030521%2002, 2023), uyuşmazlıkların çözümünde PCA Çevresel Kurallar 2001'in uygulanacağı belirtilmiş, 1996 Londra Boşaltma Sözleşmesi Protokolü (www.epa.gov/sites/production/files/2015, 2023), BM Balık Stokları Anlaşması (United Nations General Assembly, 1995), Batı ve Orta Pasifik Okyanusunda Yüksek Derecede Göçmen Balık Stoklarının Korunması ve Yönetimi Sözleşmesi(www.wcpfc.int/system/files/text , 2023) , 2006 Güney Hint Okyanusu Balıkçılık Anlaşması (eur-lex.europa.eu/LexUriServ/, 2023)ve Güney Pasifik Deniz Balıkçılık Kaynaklarının Korunması ve Yönetimi Sözleşmesi (www.sprfmo.int/assets/Basic-, 2023) ise UNCLOS tahkim kurallarının uygulanması öngörülmüştür.

Kurallarda uluslararası çevre hukuku ilke ve kavramlarına yer verilmediği gibi bu ilke ve kavramların uyuşmazlık çözümünde dikkate alınacağı da düzenlenmemiştir. Kurallarda mali açıdan güçsüz tarafların dava açabilmesini mümkün kılacak sürekli bir yapı ve hakem heyeti kararlarının uygulanmasını sağlayacak güçlü mekanizmalar eksiktir. Hakem heyetinin oluşumu, kararın uygulanması gibi aşamalarda sürelerin uzun olduğu kurallarda, heyetin süreleri uzatılabileceği veya belirli konularda kararın taraflara bırakıldığı yönündeki düzenlemeler süreci daha da uzatabileceğinden çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi bakımından engeldir.

Kuralların uygulanacağı uyuşmazlıkları belirlemek üzere UNCLOS Ek VIII ve PCA Çevresel Kurallar 2001'de bir çerçeve çizilmekle birlikte çevresel uyuşmazlık veya uluslararası çevre uyuşmazlığı kavramı tanımlanmamıştır. Singh (2016: 328) doğru bir tespitle UNCLOS Ek VIII'deki düzenlemenin uyuşmazlığın türünün belirlenmesinde zorluk oluşturabileceğini belirtmiştir. PCA Çevresel Kurallar 2001 konusunda Vespa (2003: 310-319) çevresel uyuşmazlığın nesnel tanımını yapmanın güç olması nedeniyle Kurallar'daki düzenlemeyi önemli bulduğunu belirtse de PCA Çevresel Kurallar 2001'de oluşturulan çerçeve örneğin bir yetki itirazında heyetin yetki sınırının belirlenmesinde sorun yaratabilecek ve uyuşmazlığın çözüme kavuşmasında süreci uzatabilecektir.

UNCLOS Madde 290'da ihtiyati tedbirler düzenlenmiştir. Bir uyuşmazlık UNCLOS Kısım XV veya Kısım XI Bölüm 5 altında yargı yetkisine sahip olduğunu değerlendiren bir mahkeme veya hakem heyetine sunulduğunda, mahkeme veya heyet uyuşmazlık taraflarının haklarının veya deniz ortamının korunması için uygun gördüğü herhangi bir ihtiyati tedbiri belirleyebilmektedir. Madde, Ek VII ve Ek VIII'ün uygulanmasında geçerlidir (www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos, 2023). PCA Çevresel Kurallar 2001 Madde 26(1)'de de taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça heyet, taraflardan birinin talebi üzerine ve tüm tarafların görüşünü aldıktan sonra geçici emirler dâhil her türlü geçici koruma önlemini alabilmektedir (Permanent Court of Arbitration, 2001). Uyuşmazlık çözümünde geçici koruma önlemlerine karar verilebilmesi çevre bakımından olumludur. Ancak kurallarda geçici koruma önlemleri kararlarının uygulanmasını sağlayacak bir mekanizma oluşturulmamıştır. Dolidze (2014) UNCLOS kapsamında ihtiyati tedbire karar verilebilmesi için teminat yatırılmasının gerekebildiğine işaret etmiştir. Wu (2002: 269) PCA Çevresel Kurallar 2001'e göre geçici emir ve geçici hakem kararları söz konusu olduğunda da masraflar için teminat alındığını belirtmektedir. Teminat alınması çevresel risklerin maddi açıdan ölçülmesinin zorluğu karşısında önlemlerin uygulanmasını tartışmalı hale getirebilecek (Wu, 2002: 269), ayrıca teminatın tespitinde zorluk yaşanabilecektir. Teminat mali açıdan zayıf tarafların koruma önlemi

talebinde bulunmasında da engel oluşturabilecektir. Kurallarda geçici koruma önlemlerinin ve teminatın belirlenmesine ilişkin rehber düzenlemeler ve geçici önlem talebinde bulunabilmesi için mali açıdan zayıf tarafların desteklenmesine ilişkin mekanizma bakımından da eksiktir.

UNCLOS Ek VIII ve PCA Çevresel Kurallar 2001’de hakemlerin belirlenmesinde uzmanlığa vurgu yapılmakta ve uzmanlara başvuru (www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos, 2023; Permanent Court of Arbitration, 2001) düzenlenmektedir ancak bu düzenlemelerin uygulanması zorunlu değildir. Ayrıca uluslararası çevre anlaşmalarında uzman bilim insanlarından oluşan kurullar mevcuttur. Dolayısıyla uzman görüşleri arasında çatışma çıkması ve sürecin uzaması mümkündür. Kurallarda ise bu çatışmayı engelleyecek hükümler yoktur.

Uluslararası çevre davaları sadece tarafların çıkarlarını etkilememektedir. Stephens’in (2009: 33-34) belirttiği gibi şeffaflık çevre uyuşmazlıklarında hakemlerin geçerli çevresel standartlar ve değerlere uygun olarak bir uyuşmazlığın çözülmesinde uluslararası topluluğa sorumlu kılınmasını sağlamak bakımından bir gerekliliktir. Tahkimin öne çıkan özelliği ise gizlilik. Ancak Vespa’nın (2003: 310-319) tespit ettiği gibi PCA Çevresel Kurallar 2001’deki gizlilik hükümleri PCA’nın diğer tahkim kurallarından ve hatta UNCITRAL Kuralları’ndan daha güçlüdür. Kaldı ki uluslararası tahkimde bağlayıcı emsaller sistemi olmaması zaten aynı konuda farklılaşan kararlara neden olmakta (Blackaby vd., 2015: 31-37), dağınık ve çoğu zaman birbiriyle tutarsız kararlar çevre hukukunda kaynak ve emsal oluşmasını engellemektedir (Wu, 2002: 216; 266-268).

Kurallarda taraflar dışındaki gerçek ve tüzel kişilerin ve toplulukların davaya katılımını, müdahalesini veya davada bilgi belge sunabilmesini temin edebilecek düzenlemeler yönünden eksiklikler bulunmaktadır. UNCLOS Ek VII ve VIII’de kuralların uygulanacağı uyuşmazlıklar UNCLOS ile ilgili konularda devletler ve devletlerin oluşturduğu kuruluşların taraf olduğu uyuşmazlıklarla sınırlandırılmıştır. PCA Çevresel Kurallar 2001 devletlere, uluslararası kuruluşlara ve özel taraflara açık tutulmuştur. Garimella’nın (2016: 213) belirttiği gibi PCA Çevresel Kurallar 2001 çevreyle ilgili olarak devlet olmayan tarafların uyuşmazlık çözüm sürecine katılımını mümkün kılan ilk uyuşmazlık çözüm kurallarıdır. Ancak Garimella (2016: 219) da Kurallar’da *amicus curiae*⁶ ile ilgili hükümlere verilmemesinden hareketle devlet dışı aktörlerin *amicus curiae* sunumlarla katılımının, tüm paydaşların,

⁶ *Amicus curiae*, davanın tarafı olmamakla birlikte dava konusu ile önemli derecede ilgisi bulunmasından dolayı dava ile ilgili dilekçe veren veya yargılama makamı tarafından dilekçe vermesi talep edilen kişidir (Garner, 2010: 98).

özellikle de uyuşmazlık konusundan en çok etkilenenlerin çıkarlarının sürece dâhil edilmesi bakımından önemli olduğuna işaret etmiştir.

Uluslararası Çevre Hukuku Uyuşmazlıklarında Tahkim

Uluslararası çevre uyuşmazlıklarıyla ilişkili sistemlere çoğu uluslararası anlaşma ve kuruluş yer vermiştir. Bu sistemler arasında tahkim konusunda PCA öne çıkmaktadır (Brack, 2001: 4-10). Bu nedenle çalışmada uluslararası çevre uyuşmazlıklarında tahkim davası örnekleri PCA yönetiminde yürütülenler arasından belirlenmiştir.

PCA yıllık raporlarında ve PCA resmi internet sitesinde PCA Çevresel Kurallar 2001'e göre karara bağlanan uluslararası uyuşmazlıklarla ilgili ayrıntılı bilgi ve belgelere ulaşamamıştır. Bu nedenle çalışmada PCA Çevresel Kurallar 2001 uygulanmamakla birlikte PCA tarafından yönetilen çevre ile ilişkili uluslararası tahkim davalarına odaklanılmıştır. PCA internet sitesinde kayıtlı ve yayınlanan tahkim davaları incelendiğinde; 1990 yılı sonrasında açılan, karara bağlanarak sonuçlandırılan, karar dâhil bilgilerine ulaşılabilen ve bu çerçevede çalışmada uluslararası çevre uyuşmazlıkları kapsamında ele alınması uygun değerlendirilen davalar; “Hesapların Denetimine İlişkin Ren Klorür Tahkimi (Hollanda/Fransa)”, “Ospar Tahkimi (İrlanda/Birleşik Krallık)”, “Demir Ren Tahkimi (Belçika/Hollanda)”, İndus Suları Kishenganga Tahkimi (Pakistan/Hindistan), “Arctic Sunrise Tahkimi (Hollanda/Rusya)” ve “Güney Çin Denizi Tahkimi (Filipinler Cumhuriyeti/Çin Halk Cumhuriyeti)” şeklindedir.

İncelemede uluslararası çevre uyuşmazlıklarının tahkimle çözümünde uluslararası çevre hukuku ilkelerinin uygulanmasında sorunlar olduğu belirlenmiştir. Hakem heyetleri; Hesapların Denetimine İlişkin Ren Klorür Tahkimi'nde (pca-cpa.org/en/cases/31/, 2023) kirleten öder ilkesini genel uluslararası hukukun bir parçası olarak görmediğini açıkça belirtmiş (pcacases.com/web/sendAttach/78, 2023), Ospar Tahkimi'nde ispat yüküne ilişkin tespitte ihtiyatlılık ilkesini gözetmemiş (pca-cpa.org/en/cases/34/, 2023; pcacases.com/web/sendAttach/121, 2023), Demir Ren Tahkimi'nde (pca-cpa.org/en/cases/1/, 2023) önleme ilkesinin 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi çerçevesinde değerlendirilmesinin ve çevre hukuku ilkelerinin hukuksal ilke olarak tanınmasının önemine vurgu yapmış (Schmalenbach, 2022: 61-66) ancak kararda önleme ilkesini bir kenarda tutmuş, sürdürülebilir kalkınma kavramını ve bütünleştirme ilkesini sadece maliyetlerin taraflar arasında bölüştürülmesine karar verebilmek için kullanmıştır (pcacases.com/web/sendAttach/478, 2023).

Demir Ren Tahkimi, uluslararası tahkimde çevre ve çevreye ihtiyatlı yaklaşımın göz ardı edilebildiğini, tahkimin ekonomi öncelikli ve ticaretin

devamlılığını önde tutan bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Wolf ve Stanley'in (2003: 14-15) belirttiği gibi sürdürülebilir kalkınmayı oluşturan dört yardımcı ilke; nesiller arası eşitlik, doğal kaynakların ihtiyatlı kullanımını öngören sürdürülebilir kullanım, nesil içi eşitlik ve bütünleştirmedir. Ancak kararda kaynakların ihtiyatlı kullanımı ayrıntılı biçimde değerlendirmeye alınmamıştır.

Bir diğer tespit tahkimde uluslararası çevre hukuku alanındaki anlaşma hükümlerinin dikkate alınmaması veya yanlış yorumlanmasıdır. Oskar Tahkimi'nde hakem heyeti OSPAR Sözleşmesi'nin yorumlanmasına uygulanacak hukuku doğru tespit edememiş, Aarhus Sözleşmesi'ni geçerli hukuk kapsamında değerlendirmemiştir (pca-cpa.org/en/cases/34/, 2023). Moussa'nın (2015: 711) dikkat çektiği üzere İndus Suları Kishenganga Tahkimi'nde (<https://pca-cpa.org/en/cases/20/>, 2023) ise uyuşmazlık büyük bir sınırı aşan su yolu ile ilgili olmasına rağmen kararlarda BM Uluslararası Su Yollarının Seyrüsefer Dışı Kullanımına İlişkin Sözleşme ile ilişki kurulmamıştır. İndus Suları Antlaşması altında iki devlet arasında uluslararası su yolları ile ilişkili bir davada heyetin su hakkını kararlarda tartışmaması (pcacases.com/web/sendAttach/1682, 2023; pcacases.com/web/sendAttach/1681, 2023; pcacases.com/web/sendAttach/48) anlaşılamamaktadır.

Uluslararası tahkimin taraflar arasında anlaşmaya dayalı bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olması, zarar gören tüm kişilerin davada temsil edilememesi sonucunu doğurmaktadır. Arctic Sunrise Tahkimi'nde Arctic 30 ve Greenpeace International uyuşmazlık konusundan doğrudan etkilenmiş, hatta ITLOS nezdinde Hollanda'nın geçici koruma önlemlerine ilişkin başvurusu için gerekli teminatın tüm masraflarını Greenpeace International karşılamış (Dolidze, 2014) ancak tahkim davalı ve davacı arasında tahkime başvurma konusunda anlaşma gerektirdiğinden Arctic 30 ve Greenpeace International Rusya'ya yönelik iddialarını taraf olarak ileri sürememiş, Greenpeace International'ın olgulara ilişkin beyanlarını Hollanda sunmuştur (pcacases.com/web/sendAttach/1438, 2023). Tahkimi ve tahkimde verilen hükmü kabul etmeyen Rusya, bir süre sonra Hollanda ile uzlaşmış, iki devlet 17 Mayıs 2019'da uzlaşmanın koşullarına ilişkin ortak bir bildiri yayınlamıştır (Elferink, 2019). Dolayısıyla olayda doğrudan zarar görenler, uzlaşmanın da tarafı olamamaktadır.

Arctic Sunrise Tahkimi'nde Rusya'nın tahkim sonucunda verilen hükme uymayı reddetmesi (Elferink, 2019) örneğinde olduğu gibi uluslararası tahkim kararlarının uygulanamaması çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi bakımından bir başka engeldir. Güney Çin Denizi Tahkimi'nde (pca-cpa.org/en/cases/7/, 2023) henüz açıklanmadan Çinli diplomat Dai

Bingguo, Çin aleyhine çıkması beklenen kararı “sadece bir kâğıt parçası” olarak nitelendirmiş (Wong, 2016), nitekim Çin kararı (pcacases.com/web/sendAttach/1801, 2023) uygulamamıştır. 2021’e gelindiğinde Filipinler Devlet Başkanı uygulanmayan kararlar ile ilgili olarak Filipinler’in Çin’e karşı kazandığı zaferin “sadece bir kâğıt parçası” olduğunu ve kararı çöp sepetine atacağını ifade etmiştir (Halim, 2021). UNCLOS’un güçlü bir icra mekanizması bulunmaması kararları etkisiz kâğıt parçalarına indirgemekte (Gupta vd., 2021:14), kararların uygulanmaması çevreye verilen zararın artarak devamına neden olmaktadır.

Uluslararası Ticaret Hukuku Uyuşmazlıklarında Tahkim ve Çevre

Uluslararası ticaret hukukunun uluslararası çevre hukukunu etkilediği temel alanlardan birisi iki hukuk alanının uyuşmazlık çözüm mekanizmaları alanındaki ilişkidir (Bianchi, 2001: 106-130). Uluslararası tahkim de tam bu noktada konumlanmaktadır.

WTO’da Tahkim ve Çevre

WTO’da uyuşmazlıkların bağlayıcı olarak çözümüne ilişkin oluşturulan panel düzeyinde uyuşmazlık çözümü tahkim olarak kabul edilmektedir (Carter, 2008: 61). Çalışmada WTO’da panel düzeyinde uyuşmazlık çözümünün çevresel uyuşmazlıklar bakımından incelenmesinde WTO’da uyuşmazlık çözümüne ilişkin düzenlemeler ve WTO’da çevresel uyuşmazlıklara odaklanılmıştır.

WTO’da Uyuşmazlık Çözümüne İlişkin Düzenlemelerde Çevre

Çevreyle ilgili özel anlaşma bulunmayan WTO sisteminde ticaret ve çevre arayüzü GATT’ta ve birçok WTO Anlaşma ve Kararı’nda ele alınmakta, korumacı amaçlar için çevresel önlemlerin kötüye kullanılmaması yönünde tedbirler kabul edilmektedir (wto.org/english/tratop_e/envir_e/envir, 2023; wto.org/english/tratop_e/envir_e/envt_rules_exceptions, 2023; wto.org/english/tratop_e/envir_e/issu3, 2023).

WTO’da uyuşmazlık çözümü, WTO Anlaşması Ek II’yi oluşturan Uyuşmazlıkların Çözümüne İlişkin Mutabakat’ta düzenlenmektedir (World Trade Organization, 2004: 12-17). Mutabakat’ta yer verilen ve tahkim olarak kabul edilen panel düzeyinde uyuşmazlık çözümü (Carter, 2008: 61) sürecinde çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesine yönelik özel bir usul bulunmamakta, hatta panelistlerin uluslararası ticaret alanındaki uzmanlardan seçilmesi öngörülmektedir (World Trade Organization, 2004: 25-26). Dolayısıyla çevreyle ilişkili uyuşmazlıklarda kararlar ticaret alanında uzman panelistlerce oluşturulmaktadır.

Ticaret-çevre arayüzüne yer verilen GATT Madde XX (wto.org/english/tratop_e/envir_e/envt_rules_exceptions, 2023), Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), Ticarete Teknik Engeller Anlaşması, Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemleri Anlaşması, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS), Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması, Tarım Anlaşması, Ticaret ve Çevre Bakanlar Kararı ve Hizmet Ticareti ve Çevre Hakkında Karar (wto.org/english/tratop_e/envir_e/issu3, 2023) incelendiğinde; WTO uyuşmazlık çözüm sistemiyle çok taraflı ticaret sistemine güvenlik ve öngörülebilirlik sağlanmasının hedeflendiği, bu doğrultuda şekillenen panel düzeyinde uyuşmazlık çözümüne ilişkin düzenlemelerde çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesine değinilmediği görülmektedir. WTO sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin korunması ve muhafazasını ancak ticari engellerin azaltılması ve uluslararası ticarete ayrımcı muameleyi ortadan kaldırma hedefine bir tamamlayıcı olarak kabul etmektedir. Bu yaklaşımla uyumlu şekilde WTO düzenlemelerinde ticaret ve çevre ara yüzüne yer verilen hallerde çevresel önlemler nedeniyle ticaret önünde gereksiz engeller yaratılmaması, ticarete ayrımcılık yapılmaması, şeffaflığın korunması gibi ticareti önceleyen ilke ve kurallara mevcuttur.

WTO'da Çevre Uyuşmazlıkları

1995 yılında GATT uyuşmazlık çözüm usulünün yerini WTO uyuşmazlık çözüm usulü aldığından beri WTO'nun çevresel uyuşmazlık olarak tanımladığı ve tamamlanmış üç uyuşmazlık; “Yeniden Formüle Edilmiş ve Konvansiyonel Benzin Standartları Davası (Venezuela, Brezilya/ABD)”, “Bazı Karides ve Karides Ürünlerinin İthalat Yasağı, “Karides-Kaplumbağa” Davası (Hindistan, Malezya, Pakistan ve Tayland/ABD)”, ve “Asbest ve Asbest İçeren Ürünleri Etkileyen Önlemler Davası (Kanada/AT)” (wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis00, 2023) incelenmiştir.

Yeniden Formüle Edilmiş ve Konvansiyonel Benzin Standartları Davası'nda, WTO panel kararı (World Trade Organization, 1996) kirlilikle değil, yabancı rafinerilere karşı düzenleyici ayrımcılıkla ilgili olarak oluşturulmuş ve ABD, Venezuela'nın yüksek konsantrasyonlarda toksik kirlenici içeren benzin ithalatını kabul etmeye zorlanmıştır (Read, 2004: 133-135). Lash III'ün (1999: 374) belirttiği üzere davada WTO'nun uyuşmazlık çözüm sisteminin çok taraflı ticaret sistemine güvenlik ve öngörülebilirlik sağlama amacı açıklığıyla ortaya konmuş, çevrenin zarar görmesi, sağlık gibi endişeler göz ardı edilmiş, ticarete ayrımcılık yapılmaması önceliklendirilmiştir.

Asbest ve Asbest İçeren Ürünleri Etkileyen Önlemler Davası'nda herhangi bir tür asbeste maruz kalmanın güvenli düzeyi bulunmadığı, Kanada'nın tanımladığı kontrollü kullanımın gerçekçi olmadığı hatta böyle bir kullanımın dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşip gerçekleşmediğinin bilinmediği ve krizotil asbest ürünleri için daha güvenli ikamelerin bulunduğu hususlarında dört uzman mutabık kalmasına karşın (Castleman, 2002: 497) panel, konulan yasağı ayrımcılık olarak değerlendirmiş, Avrupa Topluluğu (AT) yasağın insan yaşamını korumak için gerekli olduğunu kanıtlama yükü altında bırakılmıştır (World Trade Organization, 2000). Davada WTO, halk sağlığı konusundaki bilimsel bir uyuşmazlıkta, uluslararası ticaret üzerindeki kısıtlamalara karşı çıkan tarafı destekler çözümler aramıştır (Castleman, 2002: 497-499). AT'nin yasağın insan yaşamını korumak için gerekli olduğunu kanıtlama yükü altında kalması, WTO uyuşmazlık çözüm sürecinde uluslararası çevre hukuku ilkelerinin ve özellikle ihtiyatlı yaklaşımın göz ardı edildiğini göstermektedir.

Bazı Karides ve Karides Ürünlerinin İthalat Yasağı, "Karides-Kaplumbağa" Davası'nda verilen panel kararı (World Trade Organization, 1998) ve devam eden süreçte deniz kaplumbağalarını korumaya yönelik tedbirlerin ayrımcılık gerekçesi ile uygun bulunmaması (wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis08, 2023) çevrenin korunması ile ilgili WTO içtihadını ortaya koymuştur ki bu yaklaşım sert eleştirileri üzerine çekmiştir (Rietvelt, 2005: 498-499). Davada WTO'nun Madde XX'yi yorumlama şeklinin deniz kaplumbağalarının hayatta kalmasına rehberlik etmekten uzak olması (Puls, 1999: 379), uluslararası ticaret-çevre sorunlarının çözümünde daha tarafsız bir foruma ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (Rietvelt, 2005: 475). Açıktır ki WTO çevrenin korunmasına değil ticaretin güvenli ve öngörülebilir şekilde devamına odaklanmaktadır.

İncelenen davalar, çevresel önlemler nedeniyle ticaret önünde gereksiz engeller yaratılmaması, ticarete ayrımcılık yapılmaması, şeffaflığın korunması gibi ticareti önceleyen ilke ve kuralları bulunan WTO tarafından oluşturulan ve çok taraflı ticaret sisteminin güvenli ve öngörülebilir olmasını hedefleyen uyuşmazlık çözüm sisteminin çevre ile ilgili uyuşmazlıkların çözümünde uygun bir araç sağlamadığını ortaya koymaktadır.

Uluslararası Ticari Tahkim ve Çevre

Uluslararası ticari tahkimin, çevreyle ilişkili uyuşmazlıklarda çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi bakımından bir kazanım sağlayıp sağlayamadığı ilgili düzenlemeler ve örnek davalar çerçevesinde incelenmiştir.

Uluslararası Ticari Tahkimle İlgili Düzenlemelerde Çevre

Uluslararası ticari tahkimde temel anlaşmalar arasında 1958 New York Konvansiyonu, 1961 Avrupa Konvansiyonu, 1965 ICSID Konvansiyonu, 1972 Moskova Konvansiyonu, 1975 Uluslararası Ticari Tahkim Hakkında İnter-Amerikan Konvansiyonu (Panama Konvansiyonu), 1983 Riyad Konvansiyonu yer almaktadır. Temel ticari tahkim kurumlarının kuralları arasında ise Uluslararası Ticaret Odası (ICC) Tahkim Kuralları uluslararası tahkim alanında örnek oluşturduğu gibi ulusal mevzuatı da etkilemiştir. Yine ulusal tahkim mevzuatının gelişiminde önemli etkisi olan iki kurallar dizisi UNCITRAL Tahkim Kuralları ve UNCITRAL Model Kanunu'dur (Blessing, 1999: 4-5; 128). Bu çerçevede uluslararası tahkim alanındaki temel anlaşmalardan küresel düzeyde etkiler doğuran 1958 New York Konvansiyonu (www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/NY-conv/, 2023) ve 1965 ICSID Konvansiyonu (ICSID, 2006), tahkim kurumlarının kuralları arasından ise ICC Tahkim Kuralları (ICC, 2022), UNCITRAL Tahkim Kuralları (UNCITRAL, 1976; UNCITRAL, 2011; UNCITRAL, 2014; UNCITRAL, 2021) ve UNCITRAL Model Kanunu (UNCITRAL, 2008) incelenmiş, düzenlemelerde çevre ile ilişkili özel bir kural veya usule yer verilmediği görülmüştür.

Çevreyle İlişkili Uluslararası Ticari Tahkim Davaları

Çalışmada ICC Tahkim Kuralları'na göre ICC yönetiminde yürütülen bir uluslararası ticari tahkim davası olan “ASA Bioenergy Holding A.G. ve diğerleri ile Mr. Adriano Ometto ve Adriano Ometto Agrícola arasında ICC Tahkim Davası” (jsumundi.com/en/document/decision/, 2023) ile UNCITRAL Tahkim Kuralları'na göre yürütülen ve ICSID tarafından yönetilen bir uluslararası yatırım tahkimi olan “David Aven ve diğerleri ile Kosta Rika Cumhuriyeti arasında UNCITRAL Tahkim Davası” (icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?, 2023; icsidfiles.worldbank.org/icsid/, 2023) örnek olarak incelenmiştir.

ASA Bioenergy Holding A.G. ve diğerleri ile Mr. Adriano Ometto ve Adriano Ometto Agrícola arasında ICC Tahkim Davası, ICC Tahkim Kuralları 1998'e göre yürütülen bir ticari tahkim davası olup esas olarak finansal hizmet faaliyetleri alanında ortaya çıkan bir uyuşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Dava, ticari bir uyuşmazlıktan doğmuştur. Davanın çevre ile ilgisi ise davada temel iddialardan birinin çevreyle ilgili kanun ve yönetmeliklerin ihlâl edildiği yönünde olmasındandır. Dava kapsamında incelenen Hisse Satın Alım Sözleşmesi'nde, tahkimde Brezilya maddi hukukunun uygulanacağı belirtilmiş olmasına ve iddialardan birinin çevresel garantilerin ve çevreye ilişkin kanun ve yönetmeliklerin ihlâline ilişkin olmasına karşın bu iddianın değerlendirilmesinde Brezilya hukukunda ihlâl edilen mevzuat hükümleri ve çevre hukuku ilke ve kavramları tartışılmamıştır.

3 Ağustos 2009'da başlayıp 21 Kasım 2011'de nihai hakem kararı verilen davada bu süreçte çevre ihlalleri devam etmiştir. Çevrenin zarar gördüğü iddialarına karşın, dava, maliyetlere hangi tarafın katlanması gerektiği üzerinden yürütülmüştür. Davada iddialardan biri çevreye verilen zararlar gibi kamuyu ilgilendiren bir soruna ilişkindir (jismundi.com/en/document/decision/, 2023). Ancak tahkimin taraflar arasında anlaşmaya dayalı bir araç olması zararlardan etkilenen üçüncü tarafların davada müdahil olmalarına engel olmuştur. Kararın uygulanmasında da zorluklar yaşanmıştır. Karara hükmedilmesinin ardından Adriano Gianetti Dedini Ometto hakem heyeti başkanının davacılarla ilişkisi bulunduğu gerekçesiyle olası çıkar çatışması iddiasını ICC Milletlerarası Tahkim Divanı'na taşımış, heyet başkanı durumun konu davalardaki usul veya kararları etkilemeyeceğini ve etkilemediğini belirtmekle birlikte hakemlikten istifa etmiş, ICC Sekreteryası Mart 2012 tarihinde yeni bir heyet başkanı atamış ve yeni heyet Ekim 2012'de Ometto'nun karara ilişkin itirazlarını reddetmiştir. Ometto tahkim kararının ABD'de hükümsüz kılınması talep etmiş ABD mahkemeleri, Ometto'nun iddiasını kanıtlamadığı gerekçesiyle talebi reddetmiştir. Buna karşın ASA Bioenergy ve Brezilyalı Abengoa Kuruluşları'nın, konu kararın Brezilya'da tanınması talebine ilişkin başvurusunu Brezilya Yüksek Adalet Mahkemesi, yargı sürecinde hakemin tarafsızlığı gerekliliğinin karşılanmaması nedeniyle reddetmiştir. ASA Bioenergy kararın İsviçre'de tanınmasını ve tenfizini de talep etmiştir. 18 Aralık 2017'de düzeltilen 20 Kasım 2017 tarihli bir kararla Zürih Asliye Mahkemesi tenfiz kararı vermiş, Ometto'nun mahkeme kararına itirazı ise 5 Kasım 2018'de Zürih Kantonu Temyiz Mahkemesi tarafından reddedilmiştir (Schill, 2021). Dolayısıyla ABD'de hakkındaki iptal başvurusu reddedilen kararın tanınmasına yönelik talep Brezilya'da reddedilmiş, karar İsviçre'de ise uygulama kabiliyeti kazanmıştır. Sonuç olarak davada gerek çevre ile ilgili mevzuat gerekse çevre hukuku ilke ve kavramları gözardı edilmiş, davanın uzun sürmesi ve bu süreçte çevreye yönelik ihlallerin devam etmesi nedeniyle çevrenin korunması mümkün olamamış, dava çevreye verilen zararlara ilişkin iddialar yerine maliyetler üzerinden yürütülmüş, çevreye verilen zarardan etkilenen üçüncü taraflar tahkim anlaşmasına taraf olmamaları nedeniyle davada temsil edilememiştir. Ayrıca kararın uygulanmasında zorluk yaşanmıştır. Bu durum davada çevre ile ilgili ihlallerin durdurulmasına yönelik bir karar verilmiş olsaydı bile uzun yargılama süreci nedeniyle çevre üzerinde geri dönülemez zararların doğabileceğini ve bu süreç sonunda verilecek kararın uygulanamaması olasılığı olduğunu ortaya koymaktadır.

David Aven ve diğerleri ile Kosta Rika Cumhuriyeti arasında UNCITRAL Tahkim Davası turizm sektörüne ilişkin bir gayrimenkul projesiyle ilgili bir uyuşmazlıktan kaynaklanmıştır. Dava bir yatırım

tahkimidir ve Dominik Cumhuriyeti-Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşması ve 2010 yılında revize edilen UNCITRAL Tahkim Kuralları'na göre yürütülmüştür. Taraflarca uyuşmazlığın ICSID tarafından yönetilmesi konusunda mutabık kalınmış ve ICSID davaya ilişkin tüm idari hizmetleri sağlamayı kabul etmiştir (icsidfiles.worldbank.org/icsid/, 2023). Davanın çevre ile ilgisi, dava konusu uyuşmazlığın Kosta Rika'nın çevrenin korunması iddiasıyla davacıların yürütmekte olduğu projeye müdahale etmesinden kaynaklanması nedeniyledir. Herbert Smith Freehills'in (2019) yayınladığı yazıda da belirtildiği gibi, dava ilk kez bir yatırım tahkiminde davalı devletin karşı davasının Dominik Cumhuriyeti-Orta Amerika Serbest Ticaret Anlaşması uyarınca kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi nedeniyle önemlidir. Karşı dava ise çevreye verilen zararın giderilmesi ve tazminini konu almaktadır. Davada sulak alanlar ve ormanların zarar görmesine ve hakem heyetinin bu durumu kabul etmesine karşı çevresel zarara ilişkin talepler destekleyici kanıtların geç sunulduğu yönündeki usuli gerekçelerle reddedilerek esastan incelenmemiştir (icsidfiles.worldbank.org/icsid/, 2023). Oysa esnek olduğu için tercih edilen tahkimde, UNCITRAL Tahkim Kuralları Madde 22'de tahkim yargılamasında bir tarafça yapılacak değişiklik veya eklemenin davada neden olacağı gecikme ve diğer tarafa etkilerinin hakem heyetince değerlendirilerek heyetin uygun bulması halinde talep veya savunmada ekleme ve değişiklik imkânı sağlanmıştır. Heyetin bu yaklaşımı, Dezalay ve Garth'dan aktaran Behn vd., (2022: 37) tarafından belirtildiği gibi "uluslararası yatırım tahkim rejimi[nin], 1990'ların sonlarında ekonomik küreselleşmenin önde gelen bir sembolü olarak ortaya çık[tığı]" gerçeğini doğrulamaktadır. Karardan anlaşılmaktadır ki Mart 2009'dan Kasım 2010 sonuna dek çevreye zarar verildiği konusunda davaya konu projeye komşu olanlar tarafından idareye şikâyetle bulunulmuş ancak bu süreçte idare tarafından proje kapsamında izin ve ruhsatlar verilmiştir. Tahkim ise ancak idare tarafından şikâyetlerin yerinde görülüp işlem yapılmasının ardından proje sahiplerinin bu işlemlere itirazı ile başlamış ve Kosta Rika'ya karşı açılan davada konu karar alınmıştır. Bir başka ifadeyle, yatırımın yapıldığı ülke yönetiminin çevreye verilen zararı göz ardı etmesi ve yatırımcıya işlem uygulamaması halinde yatırım tahkimi altında uyuşmazlık doğmayacaktır. Kaldı ki davada hakem heyeti tarafından yatırımcının kusurlu olarak çevreye zarar verdiği tespit edilmesine karşı usuli gerekçelerle Kosta Rika'nın zararın giderilmesi ve tazmin talepleri reddedilmiştir. (icsidfiles.worldbank.org/icsid/, 2023). Dava; yatırım tahkiminde yatırımın yapıldığı ülke yönetiminin çevreye verilen zararı dikkate almaması durumunda uyuşmazlık sürecinin başlamayacağını dolayısıyla çevre üzerindeki olumsuz etkilerin devam edeceğini, dava sürecinde de hakem heyetince çevresel zarara ilişkin taleplerin dikkate alınmayabileceğini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

Her iki örnek dava göstermektedir ki ticari tahkimde öncelik çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi değildir ve çevreye verilen zarar tazmin edilememektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada “1980’lerin sonu ve 1990’ların başından bu yana yaşanan ve küreselleşme olarak adlandırılan süreçte uluslararası tahkim çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi bakımından etkili bir hukuksal araç olamamıştır” şeklindeki hipotezin doğrulanabilmesi için uluslararası tahkimin; uluslararası çevre hukuku, uluslararası kamu ticaret hukuku ve uluslararası özel ticaret hukukunda çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesindeki rolü sorgulanmıştır.

Bu çerçevede öncelikle “uluslararası çevre hukukunda tahkimin çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinde etkili bir hukuksal araç olup olmadığı” sorusuna “uluslararası çevre hukuku ile ilgili BM politika belgeleri”, “uluslararası çevre hukukunda başlıca uluslararası anlaşmalarda tahkim ile ilgili düzenlemeler ile uluslararası çevre hukukunda tahkim kuralları” ve “uluslararası çevre hukuku uyuşmazlıklarına ilişkin tahkim davaları” na odaklanılarak yanıt aranmıştır.

BM politika belgelerine yönelik incelemede “çevre-ticaret çatışması içeren uyuşmazlıklar bakımından uyuşmazlık çözümü aracı arayışında önceliğin çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi olmadığı” görülmüştür. Uluslararası çevre hukukunda başlıca uluslararası anlaşmalarda tahkimle ilgili düzenlemeler ile uluslararası çevre hukukunda tahkim kuralları ele alındığında kuralların “çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinin sağlanması bakımından yeterli olmadığı” anlaşılmıştır. İncelenen uluslararası çevre hukuku uyuşmazlıklarına ilişkin tahkim davalarında ulaşılan bulgular doğrultusunda “uluslararası çevre uyuşmazlıklarına ilişkin tahkim davalarında öncelikli olarak çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinin sağlanamadığı” tespit edilmiştir. Bu çerçevede “uluslararası çevre hukukunda tahkimin çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinde etkili bir hukuksal araç olamadığı” sonucuna ulaşılmıştır.

Uluslararası kamu ticaret hukukunda ticaret-çevre çatışmasında tahkimin önceliğinin ortaya konulabilmesine yönelik olarak “WTO’da panel düzeyinde uyuşmazlık çözümü çevresel uyuşmazlıklar bakımından çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinde başarı sağlayıp sağlayamadığı” sorusuna yanıt ararken WTO’da uyuşmazlık çözümüne ilişkin düzenlemeler ve WTO’da çevresel uyuşmazlıkların panel aşamasında çözümü mercek altına alınmıştır. WTO’da uyuşmazlık çözümüne ilişkin düzenlemelerde “önceliğin

ticaretin güvenli ve öngörülebilir biçimde devamı” olduğu, WTO uyuşmazlık çözüm usulüne göre karara bağlanan üç çevresel uyuşmazlığın incelenmesinde ise “önceliğin çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi olmadığı” tespit edilmiştir. Bu çerçevede “WTO’da panel düzeyinde uyuşmazlık çözümünün çevresel uyuşmazlıklar bakımından çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinde başarı sağlayamadığı” belirlenmiştir.

Uluslararası özel ticaret hukukunda “uluslararası ticari tahkimin çevre ile ilişkili uyuşmazlıklarda çevrenin korunmasını ve kirliliğin önlenmesine ilişkin bir kazanım sağlayıp sağlamadığı” uluslararası ticari tahkim ile ilgili düzenlemeler ve çevre ile ilişkili uluslararası ticari tahkim davalarına odaklanarak araştırılmıştır. İncelemede “uluslararası ticari tahkim ile ilgili düzenlemelerde çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinin gözetilmediği” ve “çevre ile ilişkili uluslararası ticari tahkim davalarında, önceliğin çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi olmadığı” belirlenmiştir. Böylelikle “uluslararası ticari tahkim çevre ile ilişkili uyuşmazlıklarda çevrenin korunmasını ve kirliliğin önlenmesine ilişkin bir kazanım sağlamadığı” tespit edilmiştir.

Sonuç olarak çalışmanın hipotezi doğrulanmış ve kapitalizmin yeni biçiminde çevresel ve ticari çıkarların çatışmasını içeren uluslararası uyuşmazlıklar bakımından uluslararası tahkimin çevre karşısında ticari çıkarların gözetilmesine yönelik bir hukuksal araç olduğu ilgili politika belgeleri, kurallar, düzenlemeler ve örnek davalarla gösterilmiştir.

Uluslararası çevre uyuşmazlıklarının çözümü ile ilgili çok sayıda yargısal ve yarı yargısal yapı mevcuttur. 1980’lerden itibaren uluslararası çevre mahkemesi kurulması tartışması gündemde yerini almıştır (Soİntsev, 2019: 131). Uluslararası çevre mahkemesi kurulmasını savunanlar mahkemenin PCA benzeri bir uluslararası hakemlik mahkemesi mi yoksa bir uluslararası mahkeme mi olacağı konusunda farklı görüşlere sahiptir. Örneğin Stakeholder Forum (2011: 10) uluslararası çevre mahkemesinin hakemlik mahkemesi şeklinde yapılmasını desteklerken Morelia Sempozyumu’nda mahkemenin kuruluşunda ICJ’nin örnek alınması önerilmiştir (Markham, 1992: 176).

Küreselleşme çevre-ticaret çatışmasında uyuşmazlık çözümünün ticari bir araç olmasını desteklemektedir. Boisson de Chazournes’un (2017) işaret ettiği gibi önceliği yatırımların korunması ikili yatırım anlaşmalarına giderek artan şekilde çevre hükümleri konulmaktadır. Yine WTO’nun uluslararası çevre uyuşmazlıkları bakımından bir çözüm mercii olup olamayacağı tartışılmaktadır (Pfahl vd., 2004). Günümüzde insan hakları dahi tahkime konu olabilmektedir. Örneğin Lahey İş ve İnsan Hakları Tahkim

Kuralları ile iş ve insan hakları uyuşmazlıklarında tahkim düzenlenmiştir (CILC, 2019: 3). Bu çerçevede uluslararası çevre uyuşmazlıklarının çözümünde tahtına oturan tahkim yerini koruyacak gibidir. Bir uluslararası çevre mahkemesi kurulsun bile yüksek olasılıkla hakemlik mahkemesi şeklinde oluşturulacaktır çünkü küreselleşme çevre-ticaret çatışmasında ticari yönü ağır basan bir uyuşmazlık çözüm aracı talep etmektedir.

Kaynakça

1992 Bucharest Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution (Bucharest Convention). (1992). Erişim adresi: <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/formidable/18/1992-Bucharest-Convention-for-the-Protection-of-the-Black-Sea-Against-Pollution.pdf> (01.01.2023).

1996 Protocol to the Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter, 1972 (as amended in 2006) (1996 Protocol to London Dumping Convention). (2006). Erişim adresi: <https://www.epa.gov/sites/production/files/2015-10/documents/lpamended2006.pdf> (01.01.2023).

Abi-Saab, G. (2005). The WTO dispute settlement and general international law. R. Yerxa ve B. Wilson (Ed.). *Key Issues in WTO dispute settlement the first ten years* içinde (s. 7-10). New York, NY: Cambridge University Press.

Appiah, K. A. (1998). Foreword. (S.Sassen, Yazar). *Globalization and its discontents* içinde (s. xi-xv). New York, NY: the New Press.

Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing. (t.y.). Erişim adresi: https://www.wto.org/english/tratop_e/rulesneg_e/fish_e/2009_psmas.pdf (01.01.2023).

Albers, J. (2015). *Responsibility and liability in the context of transboundary movements of hazardous wastes by sea: Existing rules and the 1999 Liability Protocol to the Basel Convention*. Berlin, Germany: Springer.

Aust, A. (2010). *Handbook of international law* (2.bs.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal (Basel Convention). (1989). Erişim adresi: <https://www.basel.int/Portals/4/Basel%20Convention/docs/text/BaselConventionText-e.pdf> (01.01.2023).

Behn, D., Fauchald, O. K. ve Langford, M. (2022). Introduction: The legitimacy crisis and the empirical turn. D. Behn, O. K. Fauchald, ve M. Langford (Ed.). *The*

legitimacy of investment arbitration: Empirical perspectives içinde (s.1-38). Cambridge, UK: Cambridge University Press. DOI:10.1017/9781108946636.001

Bianchi, A. (2001). The impact of international trade law on environmental law and process. F. Francioni (Ed.). *Environment, human rights and international trade* içinde (s.105-134). Oxford, UK: Hart Publishing.

Biswas, T. (2007). A trade and environment timeline. A. Najam, M. Halle and R. Meléndez-Ortiz (Ed.). *Trade and environment: A resource book*) içinde (s.215-220). International Institute for Sustainable Development, International Centre for Trade and Sustainable Development: The Regional and International Networking Group. Erişim adresi: https://www.iisd.org/system/files/publications/trade_and_env.pdf (01.01.2023).

Blackaby, N., Partasides QC, C., Redfern, A., ve Hunter, M. (2015). *Redfern and Hunter on international arbitration* (6.bs.). Oxford, UK: Oxford University Press.

Blessing, M. (1999). *Introduction to arbitration-swiss and international perspectives*. Basel, Switzerland: Helbing&Lichtenhahn.

Boisson de Chazournes, L. (2017). Environmental protection and investment arbitration: Yin and yang?. *Anuario Colombiano de Derecho Internacional*, 10, Bogota, Colombia: Universidad del Rosario. DOI: <http://dx.doi.org/10.12804/revistas.urosario.edu.co/acdi/a.5296> Erişim adresi: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=429552542012> (01.01.2023).

Bown, C. P. (2009). *Self-enforcing trade, developing countries and WTO dispute settlement*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.

Böckstiegel, K.H. (1986). States in the international arbitral process. J. D. M. Lew (Ed.) *Contemporary problems in international arbitration* içinde (s.40-49). London, UK: Springer-Science+Business Media, B.Y.

Brabazon, H. (2017). Introduction: understanding neoliberal legality. H. Brabazon (Ed.) *Neoliberal legality: Understanding the role of law in the neoliberal project* içinde (s.1-21). Oxon, UK: Routledge.

Brack, D. (2001). *International environmental disputes, international forums for non-compliance and dispute settlement in environment-related cases, prepared for department of environment, transport and the regions*. London, UK: The Royal Institute of International Affairs. Erişim adresi: https://www.ippc.int/static/media/files/publications/en/1182350929558_Noncompliance_Brack.pdf (01.01.2023).

Brysk, A. ve Bacardi, A. J. (2013). The politics of the globalization of law. A. Brysk (Ed.). *The politics of the globalization of law: Getting from rights to justice* içinde (s. 1-25). New York, NY: Routledge.

Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity (Cartagena Protocol). (2000). Erişim adresi: <https://www.cbd.int/doc/legal/cartagena-protocol-en.pdf> (01.01.2023).

Carter, B. E. (2008). Making progress in international institutions and law, R. A. Miller ve R. M. Bratspies (Ed.). *Progress in international law* içinde (s. 51-68). Leiden, The Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers.

Case Concerning the Auditing of Accounts Between the Kingdom of The Netherlands and the French Republic Pursuant to the Additional Protocol of 25 September 1991 to the Convention on the Protection of the Rhine Against Pollution by Chlorides of 3 December 1976, Arbitral Award of 12 March 2004 (The Rhine Chlorides Arbitration Award). (2004). Erişim adresi: <https://pcacases.com/web/sendAttach/78> (01.01.2023).

Castleman, B. (2002). WTO confidential: The case of asbestos. *International Journal of Health Services*, 32(3), 489–501. DOI:10.2190/15cw-79xq-yht5-03ep

Center for International Legal Cooperation (CILC). (2019). *The Hague rules on business and human rights arbitration*. Netherlands: The Hague. Erişim adresi: https://www.cilc.nl/cms/wp-content/uploads/2019/12/The-Hague-Rules-on-Business-and-Human-Rights-Arbitration_CILC-digital-version.pdf (01.01.2023).

Chakraborty, D. ve Khan, A. U. (2008). *The WTO deadlocked: Understanding the dynamics of international trade*. Los Angeles, CA: SAGE Publications.

Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998 (Aarhus Convention). (1998). Erişim adresi: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf> (01.01.2023).

Convention on Biological Diversity 1992. Erişim adresi: <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> (01.01.2023).

Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo Convention). (1991). Erişim adresi: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/eia/documents/legaltexts/Espoo_Convention_authentic_ENG.pdf (01.01.2023).

Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution (Geneva Convention). (1979). Erişim adresi: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/lrtap/full%20text/1979.CLRTAP.e.pdf> (01.01.2023).

Convention on the Conservation and Management of Highly Migratory Fish Stocks in the Western and Central Pacific Ocean. (t.y.). Erişim adresi: <https://www.wcpfc.int/system/files/text.pdf> (01.01.2023).

Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes done at Helsinki, on 17 March 1992. (1992). Erişim adresi: <https://unece.org/DAM/env/water/pdf/watercon.pdf> (01.01.2023).

Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York Convention). (1958). Erişim adresi: <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/NY-conv/New-York-Convention-E.pdf> (01.01.2023).

Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents Helsinki 17 March 1992. (1992). Erişim adresi: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1992/03/19920317%2008-08%20AM/Ch_XXVII_06p.pdf (01.01.2023).

Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitat (Ramsar Convention). (1971). Erişim adresi: https://www.ramsar.org/sites/default/files/documents/library/current_convention_text_e.pdf (01.01.2023).

Cox, M. (2001). International history since 1989. J. Baylis and S. Smith (Ed.). *The globalization of world politics: An introduction to international relations* içinde (s. 111-137). Oxford, UK: Oxford University Press.

Cox, R.W. (1996a) Global perestroika. R. W. Cox, T. J. Sinclair (ile) *Approaches to world order* içinde (s. 296-313). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Cox, R.W. (1996b). Globalization, multilateralism, and democracy. R. W. Cox, T. J. Sinclair (ile) *Approaches to world order* içinde (s. 296-313). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Currie, J. H (2008). *Public international law* (2.bs.). Toronto, Canada: Irwin Law Inc.

Dauvergne, P. (2005). Research in global environmental politics: History and trends. P. Dauvergne (Ed.) *Handbook of global environmental politics* içinde (s. 8-32). Cheltenham, UK: Edward Elgar.

McLean, D. J. (2009). Toward a new international dispute resolution paradigm: Assessing the congruent evolution of globalization and international arbitration. *U. Pa. J. Int'l L.* 30(4), 1087-1097.

DiMento, J. F. C. (2003). *The global environment and international law*. Austin, Texas: University of Texas Press.

Dolidze, A. (2014, Ocak 03) The Arctic Sunrise and NGOs in international judicial proceedings. *American Society of International Law*, 1(18). Erişim adresi: <https://www.asil.org/insights/volume/18/issue/1/arctic-sunrise-and-ngos-international-judicial-proceedings> (01.01.2023).

Elferink, A. O. (2019). Settlement of the dispute concerning the Arctic Sunrise-a belated recognition of the relevance of the award on the merits in the Arctic Sunrise case?. *The NCLOS Blog*. Erişim adresi: https://site.uit.no/jclos/files/2019/07/JCLOS-Blog-8.7.2019-Settlement-of-the-Dispute-concerning-the-Arctic-Sunrise_Elferink.pdf (01.01.2023).

Elliot, L. (2004). *Global politics of the environment* (2.bs.). Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.

Faure, M. ve Skogh, G. (2003). *The economic analysis of environmental policy and law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Gaillard, E. ve Savage, J. (Ed.). (1999). *Fouchard, Gaillard, Goldman on international commercial arbitration*. The Hague, The Netherlands: Kluwer Law International.

Garimella, S. R. (2016). Environmental dispute resolution, ADR methods and the PCA Arbitration Rules. *ILI Law Review, Summer 2016*, 199-222, Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=2836347> (01.01.2023).

Garner B. A. (2010). *Black's law dictionary* (9. bs.) St. Paul, MN: West Publishing.

General Assembly. (2012). Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012 [without reference to a Main Committee (A/66/L.56)] 66/288. The Future We Want, Erişim adresi: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/288&Lang=E (01.01.2023).

Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge, UK: Polity Press.

Gilpin, A. (2000). *Dictionary of environmental law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Grisel, F. ve Sweet, A. S. (2017). *The evolution of international arbitration judicialization, governance, legitimacy*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Gritzner, C. F. (2010). *Global connections, environment and natural resources*. New York, NY: Chelsea House Publishers.

Gupta, A. , Goel, I., Patnaik, S. (2021, Mart). Problem of enforcement in international law in light of South China Sea Dispute. *International Journal of Legal Developments and Allied Issues*, 7(2). Erişim adresi: <https://thelawbrigade.com/wp-content/uploads/2021/03/Arushi-Ishaan-Sanjana-IJLDAI.pdf>(01.01.2023).

Hale, T. (2017). Effects of arbitration on trade. W. Mattli ve T. Dietz (Ed.) *International arbitration & global governance: Contending theories and evidence* (2.bs.) içinde (s. 196-213). Oxford, UK: Oxford University Press.

Halim, D. (2021). Arbitration win over China just a piece of paper: Philippines president. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/arbitration-win-over-china-just-a-piece-of-paper-philippines-president/2231477>(01.01.2023).

Harvey, D. (2000). *Spaces of hope*. Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

Heywood, A. (2011). *Global politics*. Hampshire, UK: Palgrave Mcmillan.

Hobsbawm, E. (1995). *Age of extremes: The short twentieth century 1914-1991* (2.bs.). London, UK: Abacus.

In an arbitration under chapter ten of the DR-CAFTA and the UNCITRAL Arbitration Rules (2010) between David Aven et al and the Republic of Costa Rica Case No. UNCT/15/3 Final Award (David Aven et al and the Republic of Costa Rica Case No. UNCT/15/3 Final Award). (2018, 18 Eylül). Erişim adresi: http://icsidfiles.worldbank.org/icsid/ICSIDBLOBS/OnlineAwards/C4866/DS11491_En.pdf(01.01.2023).

In the Arbitration Regarding the Iron Rhine (“Ijzeren Rijn”) Railway between: The Kingdom of Belgium and the Kingdom of The Netherlands, Award of the Arbitral Tribunal, The Hague, 24 May 2005 (Iron Rhine Arbitration Award). (2005). Erişim adresi: <https://pcacases.com/web/sendAttach/478>(01.01.2023).

In the Matter of the Indus Waters Kishenganga Arbitration between the Islamic Republic of Pakistan and the Republic of India, Order on the Interim Measures Application of Pakistan dated June 6, 2011 (Order on the Interim Measures). (2011). Erişim adresi: <https://pcacases.com/web/sendAttach/1682>(01.01.2023).

In the Matter of the Indus Waters Kishenganga Arbitration between the Islamic Republic of Pakistan and the Republic of India, Final Award, 20 December 2013 (Final Award). (2013). Erişim adresi: <https://pcacases.com/web/sendAttach/48>(01.01.2023).

In the Matter of the Indus Waters Kishenganga Arbitration between the Islamic Republic of Pakistan and the Republic of India, Partial Award, 18 February 2013 (Partial Award). (2013). Erişim adresi: <https://pcacases.com/web/sendAttach/1681>(01.01.2023).

International Atomic Energy Agency. (1994). Convention on Nuclear Safety. Erişim adresi: <https://www.iaea.org/sites/default/files/infirc449.pdf> (01.01.2023).

International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID). (2006). ICSID convention, regulations and rules, ICSID/15, April 2006. Erişim adresi: <https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/ICSID%20Convention%20English.pdf> (01.01.2023).

International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID). (t.y.). Cases, case database, case details, David Aven et al. v. Republic of Costa Rica (ICSID Case No. UNCT/15/3). Erişim adresi: [https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=UNCT/15/3\(01.01.2023\)](https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=UNCT/15/3(01.01.2023)).

International Chamber of Commerce (ICC). (2022) Arbitration Rules in force as from 1 January 2021 Mediation Rules in force as from 1 January 2014, Erişim adresi: [https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf\(01.01.2023\)](https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf(01.01.2023)).

International Commission for the Protection of Danube River. (t.y.). Convention on cooperation for the protection and sustainable use of the Danube River (Danube River Protection Convention). Erişim adresi: [https://www.icpdr.org/flowpaper/app/services/view.php?doc=DRPC%20English%20Over.pdf&format=pdf&page={page}&subfolder=default/files/\(01.01.2023\)](https://www.icpdr.org/flowpaper/app/services/view.php?doc=DRPC%20English%20Over.pdf&format=pdf&page={page}&subfolder=default/files/(01.01.2023)).

International Convention for the Prevention of Pollution from Ships (MARPOL Convention). (1973). Erişim adresi: [http://www.mar.ist.utl.pt/mventura/Projecto-Navios-I/IMO-Conventions%20%28copies%29/MARPOL.pdf\(01.01.2023\)](http://www.mar.ist.utl.pt/mventura/Projecto-Navios-I/IMO-Conventions%20%28copies%29/MARPOL.pdf(01.01.2023)).

International Plant Protection Convention. (1997). Erişim adresi: [https://www.ippc.int/static/media/files/publications/en/2013/06/06/1329129099_ippc_2011-12-01_reformatted.pdf\(01.01.2023\)](https://www.ippc.int/static/media/files/publications/en/2013/06/06/1329129099_ippc_2011-12-01_reformatted.pdf(01.01.2023)).

International Tropical Timber Agreement (ITTA). (2006). Erişim adresi: https://www.itto.int/direct/topics/topics_pdf_download/topics_id=3363&no=1&display=inline

Jenkins, R. (2007). The meaning of policy/policy as meaning. S. M. Hodgson ve Z. Irving (Ed.) *Policy reconsidered, Meanings, politics and practices* içinde (s. 21-36). Bristol, UK: The Policy Press.

Jus Mundi. (t.y.). ASA Bioenergy Holding A.G. and others v. Mr. Adriano Ometto and Adriano Ometto Agrícola (SA Bioenergy Holding A.G., Abengoa Bioenergia Agrícola Ltda., Abengoa Bioenergia São João Ltda., Abengoa Bioenergia São Luiz S.A., and Abengoa Bioenergia Santa Fé Ltda. v. Mr. Adriano Gianetti Dedini Ometto and Adriano Ometto Agrícola Ltda., ICC Case No. 16513/JRF/CA). Erişim adresi: [https://jusmundi.com/en/document/decision/en-sa-bioenergy-holding-a-g-v-mr-adriano-gianetti-dedini-ometto-adriano-ometto-agricola-ltda-asa-bioenergy-holding-a-g-abengoa-bioenergia-agricola-ltda-abengoa-bioenergia-sao-joao-ltda-abengoa-bioenergia-sao-luiz-s-a-and-abengoa-bioenergia-santa-fe-ltda-final-award-monday-21st-november-2011\).\(01.01.2023\)](https://jusmundi.com/en/document/decision/en-sa-bioenergy-holding-a-g-v-mr-adriano-gianetti-dedini-ometto-adriano-ometto-agricola-ltda-asa-bioenergy-holding-a-g-abengoa-bioenergia-agricola-ltda-abengoa-bioenergia-sao-joao-ltda-abengoa-bioenergia-sao-luiz-s-a-and-abengoa-bioenergia-santa-fe-ltda-final-award-monday-21st-november-2011).(01.01.2023)).

Kalb, D. (2000). Localizing flows: power, paths, institutions, and networks. D. Kalb, M. van der Land, R. Staring, B. van Steenbergem ve N. Wilterdink (Ed.). *The Ends of globalization* içinde (s. 1-29). Lanham, Maryland: Rowman&Littlefield Publishers.

Kamminga, M. T. (2003). Principles of international environmental law. P. Glasbergen ve A. Blowers, (Ed.). *Environmental Policy in an International Context, Perspectives on Environmental Problems* içinde (s. 111-131). Oxford, UK: Butterworth-Heinemann.

Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2000, Bahar). Globalization: what's new? what's not? (and so what?). *Foreign Policy*, 118, 104-119.

Khan, Z. A. (2013). Global environmental issues and its remedies. *International Journal of Sustainable Energy and Environment* 1(8), 120-126. Erişim adresi: http://www.ijsee.com/IJSEE_Vol.%201,%20No.%208,%20September%202013/Globa1%20Environmental%20Issues.pdf (01.01.2023).

Kiss, A. ve Shelton, D. (2003). *International environmental law*. (3.bs.). Ardsley, NY: Transnational Publishers.

Lang, A. (2011). *World trade law after neoliberalism: Re-imagining the global economic order*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Lash III, W. H. (1999). The limited but important role of the WTO. *Cato Journal*, Winter 19(3), 371-377.

Malanczuk, P. (1997). *Akehurst's modern introduction to international law* (Göz. geç. 7.bs.). London, UK: Routledge.

Marcuse, P. ve van Kempen (2000). Introduction. P. Marcuse ve R. van Kempen (Ed.). *Globalizing cities a new spatial order?* içinde (s. 1-21). Malden, MA: Blackwell Publishing.

Markham, A. (1992, Haziran). The Morelia Declaration on the need for an international court of the environment. *Environmental Conservation*, 19(2), 176-177. DOI:10.1017/S0376892900030691

Mattli, W. ve Dietz, T. (2017a). International arbitration and global governance. W. Mattli ve T. Dietz (Ed.). *International arbitration & global governance: Contending theories and evidence* (2.bs.) içinde (s. i). Oxford, UK: Oxford University Press.

Mattli, W. ve Dietz, T. (2017b) Mapping and assessing the rise of international commercial arbitration in the globalization era: An introduction. W. Mattli ve T. Dietz (Ed.). *International arbitration & global governance: Contending theories and evidence* (2.bs.) içinde (s. 1-21). Oxford, UK: Oxford University Press.

Meshel, T. (2016). The evolution of interstate arbitration arbitration and the peaceful resolution of transboundary freshwater disputes. *Journal of Dispute Resolution* 2016(2). Erişim adresi: <https://scholarship.law.missouri.edu/jdr/vol2016/iss2/7> (01.01.2023).

Mol, A. P. J. (2001). *Globalization and environmental reform: The ecological modernization of the global economy*. London, UK: MIT Press.

Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer (Montreal Protocol). (1987). Erişim adresi: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201522/volume-1522-i-26369-english.pdf> (01.01.2023).

Moses, M. L. (2012). *The principles and practice of international commercial arbitration* (2.bs.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Moussa, J. (2015). Implications of the Indus Water Kishenganga Arbitration for the international law of watercourses and the environment. *ICLQ* 64, 697–715. DOI:10.1017/S0020589315000287

Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity (Nagoya Protocol). (2010). Erişim adresi: <https://www.cbd.int/abs/doc/protocol/nagoya-protocol-en.pdf> (01.01.2023).

Nguyen, L. N. (2019). The Contributions of UNCLOS dispute settlement bodies to the development of the law of the sea (Doktora Tezi) DOI: <https://doi.org/10.17863/CAM.33667> (University of Cambridge, Apollo - University of Cambridge Repository veri tabanından, <https://www.repository.cam.ac.uk/handle/1810/286357> erişim adresinden erişildi). (01.01.2023).

Nye, J. S. ve Welch, D. A. (2017). *Understanding global conflict and cooperation: An introduction to theory and history* (10.bs.). Boston, Massachusetts: Pearson.

O'Brien, J. (2001). *International law*. London, UK: Cavendish Publishing.

Onyema, E. (2010). *International commercial arbitration and the arbitrator's contract*, London, UK: Routledge.

Orakhelashvili, A. (2022). *Akehurst's modern introduction to international law* (9.bs.). Oxon, UK: Routledge.

PCA Case N° 2014-02 in the Matter of the Arctic Sunrise Arbitration between the Kingdom of The Netherlands and the Russian Federation Award on the Merits, 14 August 2015 (Arctic Sunrise Arbitration Award). (2015). Erişim adresi: <https://pcacases.com/web/sendAttach/1438> (01.01.2023).

Pearson, C. (2000). *Economics and the global environment*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Permanent Court of Arbitration. (2003). Dispute Concerning Access to Information Under Article 9 of the OSPAR Convention, Ireland versus United Kingdom of Great

Britain and Northern Ireland, Final Award. Erişim adresi:
<https://pcacases.com/web/sendAttach/121>(01.01.2023).

Permanent Court of Arbitration. About us, Introduction to the PCA. Erişim adresi:
<https://pca-cpa.org/en/about/introduction/>(01.01.2023).

Permanent Court of Arbitration. Dispute Resolution Services, United Nations Convention on the Law of the Sea. Erişim adresi: <https://pca-cpa.org/en/services/arbitration-services/unclos/>(01.01.2023).

Permanent Court of Arbitration. (2001). Permanent Court of Arbitration Optional Rules for Arbitration of Disputes Relating to the Environment and or Natural Resources. Erişim adresi: https://docs.pca-cpa.org/2016/01/Optional-Rules-for-Arbitration-of-Disputes-Relating-to-the-Environment-and_or-Natural-Resources.pdf(01.01.2023).

Permanent Court of Arbitration. Cases, The Rhine Chlorides Arbitration concerning the Auditing of Accounts (The Netherlands/France). Erişim adresi: <https://pca-cpa.org/en/cases/31/>(01.01.2023).

Permanent Court of Arbitration. Cases, Ireland v. United Kingdom (OSPAR Arbitration). <https://pca-cpa.org/en/cases/34/>(01.01.2023).

Permanent Court of Arbitration. Cases, Iron Rhine Arbitration (Belgium/Netherlands). Erişim adresi: <https://pca-cpa.org/en/cases/1/> (01.01.2023).

Permanent Court of Arbitration. Cases, Indus Waters Kishenganga Arbitration (Pakistan v. India). Erişim adresi: <https://pca-cpa.org/en/cases/20/>(01.01.2023).

Permanent Court of Arbitration. Cases, The South China Sea Arbitration (The Republic of Philippines v. The People's Republic of China). Erişim adresi: <https://pca-cpa.org/en/cases/7/>(01.01.2023).

Petras, J. ve Veltmeyer, H. (2011). *Beyond neoliberalism: A world to win*. Surrey, UK: Ashgate Publishing.

Pfahl, S., Lovera, S. ve Bizzarri, K. (2004). Is the WTO the only way? Briefing paper. Erişim adresi: https://www.wto.org/english/forums_e/ngo_e/posp66_greenpeace_wto_e.pdf(01.01.2023).

Press Release, The South China Sea Arbitration (The Republic of Philippines v. The People's Republic of China, The Hague, 12 July 2016. Erişim adresi: <https://pcacases.com/web/sendAttach/1801> (01.01.2023).

Protocol on Civil Liability and Compensation for Damage Caused by the Transboundary Effects of Industrial Accidents on Transboundary Waters to the 1992 Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and

International Lakes and to the 1992 Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents, Kiev, 21 May 2003. (2003). Erişim adresi: https://treaties.un.org/doc/Treaties/2003/05/20030521%2002-09%20PM/Ch_XXVII_16p.pdf (01.01.2023).

Protocol on the Solution of Litigations Relating to the Convention on the Protection of the Alps (Alpine Convention). (t.y.). Erişim adresi: https://www.alpconv.org/fileadmin/user_upload/Convention/EN/Protocol_Solution_of_Litigations_EN.pdf (01.01.2023).

Puls, B. (1999). The murky waters of international environmental jurisprudence: A critique of recent WTO holdings in the Shrimp/Turtle controversy. *Minnesota Journal of International Law*, 177, 343-379. Erişim adresi: <https://scholarship.law.umn.edu/mjil/177>(01.01.2023).

Read, R. (2004). Like products, health & environmental exceptions: The interpretation of PPMs in recent WTO trade dispute cases. *The Estey Centre Journal of International Law and Trade Policy* 5(2), 12 3-146. Erişim adresi: <https://edc.gov.bz/wp-content/uploads/2016/11/PPM-download-complete-like-products-health-enviro-exceptions.pdf>(01.01.2023).

WCED (1987) Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future (Our Common Future). (1987). Erişim adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/133790?ln=en&v=pdf> (01.01.2023).

Rietvelt, M. (2005). Multilateral failure: A comprehensive analysis of the Shrimp/Turtle Decision. *Indiana International & Comparative Law Review*, 15(3), 473-499. DOI: <https://doi.org/10.18060/17846>.

Roberts, J. (2004). *Environmental Policy*. London, UK: Routledge

Rotterdam Convention on the Prior Informed Consent Procedure for Certain Hazardous Chemicals and Pesticides in International Trade (Rotterdam Convention). (1998). Erişim adresi: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1998/09/19980910%2007-22%20PM/Ch_XXVII_14p.pdf (01.01.2023).

Sammartano, M. R. (2001). *International arbitration law and practice*, (2.bs.) The Hague, The Netherlands: Kluwer Law International.

Sands, P., Peel, J., Fabra, A. ve MacKenzie, R. (2012). *Principles of international environmental law* (3.bs.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Sanson, M. (2002). *Essential international trade law*. Sydney, Australia: Cavendish Publishing.

Schill, Stephan W. (2021). Yearbook commercial arbitration, Volume XLV (2020), Netherlands: Kluwer Law International B.V. Erişim Adresi:

<https://books.google.com.tr/books?id=Yo6WDwAAQBAJ&pg=PT372&lpg=PT372&dq=Schill,+Stephan+asa+bioenergy&source=bl&ots=IJNsylKBii&sig=ACfU3U3XaBCI9-smo4x5NiNGIJKjKjonSQ&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiopfmvven6AhUsVPEDHVU3AGwQ6AF6BAGYEAM#v=onepage&q=Schill%2C%20Stephan%20asa%20bioenergy&f=false>(01.01.2023).

Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A critical introduction*. (2.bs). Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.

Secretariat of the Antarctic Treaty. Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty. Erişim adresi: <https://www.ats.aq/e/protocol.html> (01.01.2023).

Schmalenbach, K. (2022) States responsibility and liability for transboundary environmental harm. Gailhofer, P., Krebs, D., Proelß, A., Schmalenbach, K., ve Verheyen, R. (Ed.) *Corporate liability for transboundary environmental harm: An international and transnational perspective* içinde (s. 43-84). Cham, Switzerland: Springer Verlag. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-13264-3>

Singh, V. K. (2016). Analysis of advantages and disadvantages of forums prescribed under UNCLOS and state practice: The way ahead for India. *Revista de Direito Internacional Brazilian Journal of International Law*, 319-336. DOI: 10.5102/rdi.v13i3.4380

SoIntsev, A. M. (2019). Chapter 11 The international environmental court-A necessary institution for sustainable planetary governance in the anthropocene. M. Lim (Ed.). *Charting environmental law futures in the anthropocene* (s.129-138) içinde. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-9065-4>(01.01.2023).

South Pacific Regional Fisheries Management Organisation (SPRFMO). (2015). Convention on the Conservation and Management of High Seas Fishery Resources in the South Pacific Ocean. Erişim adresi: <https://www.sprfmo.int/assets/Basic-Documents/Convention-web-12-Feb-2018.pdf> (01.01.2023).

Southern Indian Ocean Fisheries Agreement (SIOFA). (2006). Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:196:0015:0024:EN:PDF> (01.01.2023).

Stakeholder Forum. (2011). Environmental Institutions for the 21st Century: An International Court for the Environment, ICE Coalition February 2011. Erişim adresi: <https://static1.squarespace.com/static/56c0ae80ab48de4417bd17fa/t/56d3549cb654f9329dddde4d/1456690332884/ICE+at+Rio%2B20.pdf>(01.01.2023).

Stephens, T. (2009). *International courts and environmental protection*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Steward, R. (2000). Introduction. R. Revesz, P. Sands ve R. B. Stewart (Ed.). *Environmental Law, the Economy and Sustainable Development* içinde (s. 1-33). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Tanaka, Y. (2012). *The international law of the sea*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

The Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer (Vienna Convention). (1985). Erişim adresi: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201513/volume-1513-I-26164-English.pdf> (01.01.2023).

Treaty between the Government of the Republic of Mozambique, the Government of the Republic of South Africa and the Government of the Republic of Zimbabwe on the Establishment of the Great Limpopo Transfrontier Park. Erişim adresi: http://www.tbpa.net/docs/treaties_MOUs/GreatLimpopo_InternationalTreatyFinalNov2002.pdf (01.01.2023).

United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL). (1976). UNCITRAL Arbitration Rules, Erişim adresi: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/arb-rules.pdf>(01.01.2023).

United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL). (2008). UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration (1985), with amendments as adopted in 2006. Erişim adresi: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09955_e_ebook.pdf(01.01.2023).

United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL). (2011). UNCITRAL Arbitration Rules (as revised in 2010). Erişim adresi: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/arb-rules-revised-2010-e.pdf>(01.01.2023).

United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL). (2014). UNCITRAL Arbitration Rules (with new article 1, paragraph 4, as adopted in 2013) UNCITRAL Rules on Transparency in Treaty-based Investor-State Arbitration. Erişim adresi: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/uncitral-arbitration-rules-2013-e.pdf>(01.01.2023).

United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL). (2021). UNCITRAL Arbitration Rules (with article 1, paragraph 4, as adopted in 2013 and article 1, paragraph 5, as adopted in 2021) UNCITRAL Expedited Arbitration Rules UNCITRAL Rules on Transparency in Treaty-based Investor-State Arbitration, Erişim adresi: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/21-07996_expedited-arbitration-e-ebook.pdf(01.01.2023).

United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 AGENDA 21 (Agenda 21). (1992). Erişim adresi: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>(01.01.2023).

United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). (1982). Erişim adresi: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf(01.01.2023).

United Nations Development Programme (UNDP). (2003). *Environmental governance sourcebook* A. Steiner, H. Martonakova ve Z. Guziova (Ed.). Bratislava, Slovak Republic: UNDP Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States.

United Nations Development Programme (UNDP). (2003). *Environmental governance sourcebook* A. Steiner, H. Martonakova ve Z. Guziova (Ed.). Bratislava, Slovak Republic: UNDP Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation. (1972). Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Erişim adresi: <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (01.01.2023).

United Nations Environment Programme. (2019). Minamata Convention on Mercury Text and Annexes. Erişim adresi: <https://www.mercuryconvention.org/sites/default/files/2021-06/Minamata-Convention-booklet-Sep2019-EN.pdf> (01.01.2023).

United Nations Environment Programme/Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Waterbirds Secretariat. (2018). Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Waterbirds (AEWA) Agreement Text and Annexes As amended at the 7 th Session of the Meeting of the Parties to AEWA 4 - 8 December 2018, Durban, South Africa. Erişim adresi: https://www.unep-aewa.org/sites/default/files/instrument/agreement_text_english_final.pdf (01.01.2023).

United Nations General Assembly. (1992). Report of the United Nations Conference on Environment and Development. Erişim adresi: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf(01.01.2023).

United Nations General Assembly. (1995). Agreement for the Implementation of the Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 Relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks, 1995, Erişim adresi: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/274/67/PDF/N9527467.pdf?OpenElement> (01.01.2023).

United Nations General Assembly. (1997). A/RES/S-19/2, Programme for the Further Implementation of Agenda 21. Erişim adresi: <https://undocs.org/en/A/RES/S-19/2>. (01.01.2023).

United Nations General Assembly. (2005). Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005 [without reference to a Main Committee (A/60/L.1)] 60/1. 2005 World Summit Outcome. Erişim adresi: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf(01.01.2023).

United Nations General Assembly. (2015). Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 [without reference to a Main Committee (A/70/L.1)]70/1. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Erişim adresi: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E(01.01.2023).

United Nations, Secretariat of the Convention on Biological Diversity. (2011). Nagoya-Kuala Lumpur Supplementary Protocol on Liability and Redress to the Cartagena Protocol on Biosafety, Montreal: Secretariat of the Convention on Biological Diversity. Erişim adresi: https://ibkp.dbtindia.gov.in/DBT_Content_Test/CMS/Guidelines/20181115122612909_supplementary%20protocol.pdf (01.01.2023).

United Nations. (1973). Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 5-16 June 1972. Erişim adresi: [file:///C:/Users/uutuk/Downloads/A_CONF.48_14_Rev.1-EN%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/uutuk/Downloads/A_CONF.48_14_Rev.1-EN%20(1).pdf)(01.01.2023).

United Nations. (1978). No. 16908 Multilateral Convention for the Protection of the Mediterranean Sea against Pollution (with annex and Protocol for the Prevention of Pollution of the Mediterranean Sea by Dumping from Ships and Aircraft and Protocol concerning Co-Operation in Combating Pollution of the Mediterranean Sea by Oil and Other Harmful Substances in Cases of Emergency) concluded at Barcelona on 16 February 1976. Erişim adresi: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201102/volume-1102-I-16908-English.pdf> (01.01.2023).

United Nations. (1994). Convention for the Conservation of Southern Bluefin Tuna (with annex) signed at Canberra on 10 May 1993. Erişim adresi: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201819/volume-1819-I-31155-English.pdf> (01.01.2023).

United Nations. (2002). Report of the World Summit on Sustainable Development Johannesburg, South Africa, 26 August-4 September 2002. Erişim adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/478154> (01.01.2023).

University of Joensuu. (2007). *Multilateral environmental agreement negotiator's handbook* (2.bs.). Joensuu, Finland: University of Joensuu Department of Law.

Vespa, M. (2003). An alternative to an international environmental court the PCA's optional arbitration rules for natural resources and/or the environment. *The Law & Practice of International Courts and Tribunals*, 2(2), 295-331.
doi:10.1163/157180303772037709

Wang, F. F. (2009). *Online dispute resolution: Technology, management and legal practice from an international perspective*. Oxford, UK: Chandos Publishing.

Wolf, S. ve Stanley, N. (2003). *Wolf and Stanley on environmental law* (4.bs.). London, UK: Cavendish Publishing.

Wong, C. (2016, Temmuz 6). China/Diplomacy. *South China Morning Post*. Erişim adresi: [https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/1986029/nothing-more-piece-paper-former-chinese-envoy-dismisses?module=perpetual_scroll_0&pgtype=article&campaign=1986029\(01.01.2023\)](https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/1986029/nothing-more-piece-paper-former-chinese-envoy-dismisses?module=perpetual_scroll_0&pgtype=article&campaign=1986029(01.01.2023)).

World Trade Organization. (1996). United States-Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, Report of the Panel. Erişim adresi: [https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/2-9.pdf\(01.01.2023\)](https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/2-9.pdf(01.01.2023)).

World Trade Organization. (1998). United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, Report of the Panel. Erişim adresi: [https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/58r00.pdf\(01.01.2023\)](https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/58r00.pdf(01.01.2023)).

World Trade Organization. (2000). European Communities –Measures Affecting Asbestos and Asbestos –Containing Products, Report of the Panel. Erişim adresi: [https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=Q:WT/DS/135R-00.pdf&Open=True\(01.01.2023\)](https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=Q:WT/DS/135R-00.pdf&Open=True(01.01.2023)).

World Trade Organization. (2004). *A handbook on the WTO dispute settlement system: A WTO Secretariat publication*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

World Trade Organization. Trade topics, Environment, Environment: Multilateral Environmental Agreements, WTO Matrix on Trade-Related Measures Pursuant to Selected Multilateral Environmental Agreements (MEAs). Erişim adresi: [https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envir_matrix_e.htm \(01.01.2023\)](https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envir_matrix_e.htm (01.01.2023)).

World Trade Organization. Trade topics, Trade and environment, Trade and environment. Erişim adresi: [https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envir_e.htm\(01.01.2023\)](https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envir_e.htm(01.01.2023)).

World Trade Organization. Trade topics, Trade and environment, WTO rules and environmental policies: GATT exceptions. Erişim adresi:

https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envt_rules_exceptions_e.htm
(01.01.2023).

World Trade Organization. Trade topics, Environment, WTO rules and environmental policies: Other relevant WTO texts. Erişim adresi:
https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/issu3_e.htm(01.01.2023).

World Trade Organization. Trade topics, environment, Environment: Disputes, Environmental disputes in GATT/WTO. Erişim adresi:
https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis00_e.htm(01.01.2023).

World Trade Organization. Trade topics, Enviroment, Disputes, Disputes 8, Environment: Disputes 8, India etc versus US: ‘Shrimp-Turtle’. Erişim adresi:
https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis08_e.htm(01.01.2023).

Wu, C. Q. (2002). A unified forum? The new arbitration rules for environmental disputes under the Permanent Court of Arbitration. *Chicago Journal of International Law* 3(1), Erişim adresi:
<https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol3/iss1/24>(01.01.2023).

Extended Summary

Arbitration In the Resolution of International Environmental Disputes

By the end of the 1980s, the dismantling of the Berlin Wall and the subsequent dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics in the early 1990s signaled the end of the bipolar configuration in global politics. This pivotal period foregrounded the concept of "globalization," a discourse that had been ongoing since the 1960s. While deeply entrenched in historical processes, globalization had long been an intrinsic element of capitalism. In response to capitalism's crises, liberalism, followed by neoliberalism, gained prominence from the 1970s onward reshaping capitalism seizing the opportunities created by advancements in technology, finance, and transportation, and shifting political landscapes. This study posits that the restructured global system post-1990 epitomizes a new form of capitalism known as "globalization," with neoliberalism serving as its ideological underpinning.

Globalization has exerted a profound impact on natural and artificial environmental components, social, economic, and cultural conditions, as well as the interactions among them. Consequently, the environment has emerged as the first recognized global issue. Since law is a regulatory force

encompassing all spheres of life the interplay between globalization, environment, and law is inevitable.

In politics, policy functions as the primary tool, with law being a critical instrument of policy. Notably, the 1972 United Nations Conference on Human Environment in Stockholm and subsequent initiatives positioned global environmental policy as a significant subject in global politics, shaping international environmental policy and establishing international environmental law as a distinct domain.

Economics substantially affects global environmental politics. The interaction between global environmental politics and the economy necessitates examining the relationship between international environmental law and international trade law, highlighting inherent conflicts between free trade and environmental protection.

Since the 1990s, the regulatory, implementation, and dispute resolution interactions between international environmental law and international trade law have intensified. Globalization has elevated international arbitration as a pivotal judicial dispute resolution mechanism within these fields. The desire to research the role of international arbitration in environmental-trade conflicts shapes this study's objective of examining the role of international arbitration within international environmental disputes in a globalized world.

International arbitration has significantly contributed to strengthening global trade. Nevertheless, trade and environmental interests often clash. This study aims to ascertain whether, in disputes where environmental and trade interests conflict and seek resolution through arbitration, the emphasis is placed on environmental protection or trade interests. This theoretical study investigates the role of international arbitration in international disputes involving environmental-trade conflicts under globalization, scrutinizing relevant policy documents, regulations, rules, and cases.

The study is organized into two primary sections, alongside an "Introduction" and "Conclusion and Evaluation" The first section, titled "Globalization-Environment-International Arbitration," constructs a theoretical framework based on a critical review of literature and studies. This framework delineates the intersections of globalization, environment, and arbitration, situating international environmental law and international trade law within the realm where the environment and arbitration converge. The hypothesis of the study is derived through an eclectic synthesis of the ideas presented in the first section as "since the late 1980s and early 1990s, during the era known as the globalization international arbitration has not been an effective legal tool for ensuring environmental protection and preventing pollution." The second

section examines "International Arbitration in Environmental Disputes." The study contends that in the neoliberal form of capitalism termed "globalization," international arbitration operates as a legal instrument prioritizing commercial interests in international environmental-trade conflict disputes.

To verify its hypothesis this study examines the role of international arbitration in safeguarding the environment and preventing pollution within international environmental law, international public trade law, and international private trade law.

To this end, the study first addresses whether "arbitration within international environmental law is an effective legal tool for environmental protection and pollution prevention." This is examined through analyses of "UN policy documents related to international environmental law," "arbitration provisions in major international treaties within international environmental law," and "arbitration rules and cases within international environmental law." The review of UN policy documents reveals that "in disputes involving environmental-trade conflicts, the priority in seeking dispute resolution mechanism is not environmental protection and pollution prevention." The review of arbitration provisions in significant international treaties within international environmental law and arbitration rules indicates that "the rules concerning arbitration in international environmental law are insufficient for ensuring environmental protection and pollution prevention." The analysis of arbitration cases in international environmental law disputes further supports the finding that "in arbitration cases related to international environmental disputes, environmental protection and pollution prevention are not prioritized." Thus, the study concludes that "arbitration in international environmental law has not been an effective legal tool for environmental protection and pollution prevention."

To explore the priority of arbitration in trade-environment conflicts within international public trade law, the study investigates whether "dispute resolution at the panel level of the WTO has been successful in protecting the environment and preventing pollution in environmental disputes." The review of WTO dispute resolution regulations reveals that "the primary objective is the secure and predictable continuation of trade, not environmental protection and pollution prevention." The examination of three environmental dispute cases adjudicated under the WTO dispute resolution procedure confirms that "in the panel-level resolution of environmental disputes at the WTO, the priority is not environmental protection and pollution prevention." Therefore, the study concludes that "WTO panel-level dispute resolution has not been

been successful in protecting the environment and preventing pollution in environmental disputes."

In examining the priority of arbitration in trade-environment conflicts within international private trade law, the study evaluates whether "international commercial arbitration has achieved gains in protecting the environment and preventing pollution in disputes related to the environment." This is analyzed through regulations governing international commercial arbitration and cases of international commercial arbitration related to the environment. The review finds that "environmental protection and pollution prevention are not prioritized in regulations related to international commercial arbitration" and that "in cases of international commercial arbitration related to the environment, environmental protection and pollution prevention are not prioritized." Therefore, the study concludes that "international commercial arbitration has not achieved gains in protecting the environment or preventing pollution in disputes related to the environment."

In conclusion, the study confirms its hypothesis and it shows through relevant policy documents, rules, regulations, and cases, that in the neoliberal form of capitalism known as globalization, international arbitration serves as a legal instrument that prioritizes commercial interests over environmental protection in international disputes involving environmental-trade conflicts.

Numerous judicial and quasi-judicial structures exist for resolving international environmental disputes. Since the 1980s, the establishment of an international environmental court has been debated. Proponents of an international environmental court differ on whether it should resemble an international arbitration tribunal like the PCA or a formal international court. Globalization supports resolving environmental-trade conflicts through commercial mechanisms. Considering that even human rights are subject to arbitration today, it is highly likely that any future international environmental court would be established in the form of an arbitration tribunal.

Türkiye’de Barınma Hakkına Yönelik Temel Problemler ve Alternatif Yaklaşımlar

*Tuğçe UĞURLU**
*Bora BALUN***

Öz: İnsan onuruna yaraşır bir yaşam sürmek için gerekli olan barınma hakkı, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerden etkilenmektedir. Gelir eşitsizliği, yoksulluk, plansız kentleşme, deprem riski ve yüksek konut maliyetleri gibi unsurlar, bu hakkın etkin bir şekilde sağlanmasının önünde önemli engeller oluşturmaktadır, özellikle dar gelirli aileler için ciddi sorunlar yaratmaktadır. Türkiye’de barınma hakkına ilişkin temel problemlerin analizinin amaçlandığı bu çalışmada, literatür taraması yöntemi tercih edilmiş, 2000-2024 yılları arasında yapılan akademik çalışmalar, anayasal ve yasal metinler, uluslararası sözleşmeler ve kalkınma planları incelenmiştir. Elde edilen veriler, sosyoekonomik göstergeler, gelir dağılımı ve konut fiyatları ekseninde doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular; artan konut ve kira fiyatlarının özellikle dar gelirli ailelerin barınma hakkına erişimini zorlaştırdığını ve konut adaletini sınırladığını göstermektedir. Kentsel dönüşüm projeleri afetlere dayanıklı yapılar hedeflese de sosyal eşitsizlik ve yerinden edilme gibi yeni sorunlara yol açtığı tespit edilmiştir. Mevcut politikaların mülkiyet odaklı olması, kiralık sosyal konut gibi alternatif modellerin geliştirilmesini sınırlamaktadır. Buna karşın prefabrik yapılar ve modüler konut sistemleri sürdürülebilir çözümler olarak öne çıkmakta, blockchain teknolojisinin konut yönetiminde kullanımı yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bağlamda, barınma politikalarının ekonomik ve sosyal eşitliği gözeten, dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına odaklanan ve sürdürülebilirlik ilkesini benimseyen bir anlayışla yeniden şekillendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Barınma Hakkı, Barınma Sorunları, Konut Politikaları, Sosyal Politika.

Basic Problems and Alternative Approaches to the Right to Housing in Türkiye

* Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, tugceugurluu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3834-9473.

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, borabalun@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4933-2271.

Makale Geliş Tarihi: 19.01.2025
Makale Kabul Tarihi: 22.03.2025

Abstract: *The right to housing, essential for a dignified life, is influenced by economic, social, and environmental factors. Income inequality, poverty, unplanned urbanization, earthquake risks, and high housing costs present significant barriers to the effective realization of this right, creating serious challenges, particularly for low-income families. In this study, a literature review method was used to analyze the fundamental problems related to the right to housing in Turkey. Academic studies conducted between 2000 and 2024, constitutional and legal texts, international agreements, and development plans were examined. The obtained data were evaluated using a document analysis method based on socioeconomic indicators, income distribution, and housing prices. The findings indicate that rising housing and rental prices have made it more difficult for low-income families to access the right to housing and have restricted housing justice. Although urban transformation projects aim to create earthquake-resistant structures, they have also led to new issues such as social inequality and forced displacement. The ownership-oriented nature of current policies limits the development of alternative models such as rental social housing. On the other hand, prefabricated structures and modular housing systems emerge as sustainable solutions, while the use of blockchain technology in housing management presents an innovative approach. It is recommended that housing policies be restructured to prioritize economic and social equality, address the needs of disadvantaged groups, and embrace the principle of sustainability.*

Keywords: *Right to Housing, Housing Problems, Housing Policies, Social Policy.*

Giriş

Barınma hakkı, insan yaşamının sürdürülebilirliği için temel bir gerekliliktir ve bireylerin fiziksel güvenliğini sağlamanın yanı sıra sosyal adaletin tesis edilmesi açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte barınma, uluslararası mevzuatla korunan temel insan hakları arasında yer almakta olup, hiç kimsenin bu haktan mahrum bırakılamayacağı belirtilmektedir (Cranston, 1983). Barınma hakkına yönelik tartışmaların odak noktası ise genellikle sosyoekonomik haklar çerçevesinde gelişmektedir. Fakat asıl gündem, “konutta adalet” konusudur ki bu siyasi tartışmalarda pek yer verilmeyen oysa aşılabilmesi için gündemde kalması gereken bir meseledir (Wells, 2018; Lima, 2021). Konutta adalet kavramı, bireylerin gelir düzeylerinden, sosyal statülerinden veya coğrafi konumlarından bağımsız olarak, sağlıklı, güvenli ve ekonomik olarak erişilebilir konutlara ulaşabilmesini ifade etmektedir. Bu yaklaşım, sadece fiziksel bir barınma ihtiyacının karşılanmasının ötesinde bir anlama sahiptir ve aynı zamanda toplumsal bütünleşmenin sağlanması açısından da önem taşımaktadır. Örneğin, kentsel dönüşüm projeleri afetlere dayanıklı yapılar inşa etmeyi hedeflese de dar gelirli ailelerin mevcut yaşam alanlarından zorla yerinden edilmesi gibi uygulamalar, konutta adalet ilkesine zarar verebilmektedir (Halliday ve Meyer, 2022).

Barınma ve yeterli konut hakkını tüm boyutlarıyla kapsamlı şekilde tasarlanmış bir hak olarak kabul etmek, barınma politikalarının niteliği açısından oldukça önemlidir (Kothari, Karmali ve Chaudhry, 2006). Bilindiği

üzere, barınma güvencesinin sağlanmaması durumunda sosyal, ekonomik, kültürel birçok ciddi sorun ortaya çıkacağı için konut politikaları bu noktada özel bir öneme sahiptir (Morris, 2010). Örneğin ekonomik koşulların olumsuz seyri, bireyleri evsizlik sorunuyla karşı karşıya bırakabilmektedir (Balun ve Şişman, 2022). Öte yandan gelir eşitsizliği, yoksulluk, plansız ve çarpık kentleşme, deprem riski, yüksek maliyetli konut projeleri gibi sorunlar da barınma hakkının sağlanmasının önündeki problemler arasında yer almaktadır. Aynı şekilde konut fiyatları, bireylerin gelirleri, kredi faiz ve koşulları, gelir dağılımı, parasal büyüklükler, sosyal talep ve diğer demografik faktörler bireylerin konut taleplerini etkilemektedir (Öztürk ve Fitöz, 2009).

Bu çalışmada, Türkiye'deki barınma hakkının yasal çerçevesi, mevcut sorunları ve bu sorunlara yönelik alternatif çözüm yollarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Barınma hakkı, insan haklarının temel bir unsuru olup, fiziksel barınmayı kapsayan bir olgu olmanın da ötesinde, sosyal adalet ve toplumsal eşitliği de içeren çok boyutlu bir haktır. Çalışmada, anayasa, ulusal mevzuat, uluslararası sözleşmeler ve kalkınma planları dikkate alınmak suretiyle; Türkiye’deki barınma politikalarının dar gelirli aileler üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Gelir ve kira artışlarının düşük gelir gruplarının konuta erişimini kısıtladığı, kentsel dönüşüm projelerinin ise afetlere dayanıklılığı artırmakla birlikte sosyal eşitsizlik ve zorunlu yerinden edilme gibi riskleri barındırdığı tespit edilmiştir. Mevcut politikaların ağırlıklı olarak mülkiyet odaklı olması, kiralık sosyal konut gibi alternatif modellerin gelişimini sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda çalışma, barınma hakkını sosyal adalet çerçevesinde yeniden ele alarak, sürdürülebilir konut çözümleri ve yenilikçi teknolojiler gibi alternatif yaklaşımların barınma krizine çözüm sunma potansiyelini tartışmaktadır. Bu yaklaşım aracılığıyla araştırmada mevcut sorunların görünür kılınması ve daha adil ve kapsayıcı barınma politikalarının geliştirilmesine katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

Barınma Hakkının Yasal Çerçevesi ve Konut Politikaları

Barınma hakkı, kamuya ait konutların yeterli ve uygun fiyatlı barınma imkânı sunmasını, özel konut sahiplerinin ise bu hakkın asgari düzeyde karşılanmasına katkı sağlaması için adil politikaların uygulanmasını kapsamaktadır (Yung ve Lee, 2013). Dezavantajlı grupların korunması amacıyla kiralık kamu konutları, kira düzenlemeleri ve konut yardımları gibi araçlarla barınma hakkını güvence altına alınabilmektedir (Mikkola, 2008). Ancak, sadece barınma hakkını sağlamaktan öte, insan onuruna uygun, yeterli, güvenli ve sürdürülebilir bir konut politikasının oluşturulması birey ve toplum açısından özel bir önem ve anlam taşımaktadır (Hohmann, 2018). Barınma olgusunun, temel insan hakları arasında değerlendirilmesi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948) ile mümkün olmuştur. Beyannameyle, bireylerin insan onuruna yaraşır standartlarda bir yaşam sürebilmesi için yeterli ve uygun bir konutta yaşaması evrensel bir hak olarak görülmüştür.

Barınma hakkı sağlamanın devletin sorumluluğuna yüklenmesi ise Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesiyle (1976) gerçekleşmiştir. Bu belgeyle bireylere barınma hakkı tanınmış, yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama koşulları sağlamak için devletlerin bu hakkı güvence altına alması gerektiği öngörülmüştür (Md. 11).

Barınma hakkını düzenleyen ulusal düzeydeki yasal en önemli metin ise Anayasa’nın ilgili maddeleridir (Md. 56 ve Md. 57). Burada devletin konut politikalarını düzenlemesi zorunlu kılınmakta ve dolayısıyla bu hakkın sağlanması hususunda devlete sorumluluk yüklenmektedir. 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ise dar gelirli aileler için konut ihtiyacının karşılanması kapsamlı olarak düzenlenmektedir. Bu bağlamda kanunda Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ve Kentsel Dönüşüm Başkanlığı’na görevler yüklenmektedir. Nitekim TOKİ, Türkiye’de dar gelirli vatandaşlar için konut projeleri yürütme ve bu anlamda devletin barınma hakkını destekleme görevi ile oluşturulmuştur. Ancak Barınma hakkının gerçekleşmesinde yerel yönetimlere de hukuki sorumluluk yüklenmiştir. Örneğin 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nda, yerel düzeyde vatandaşların barınma ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü kılınmıştır (Md. 14; Md. 69; Md.73)

Barınma hakkı, mevzuat dışında kalkınma planlarına da konu olmuş bir olgudur. Bilindiği üzere Türkiye’de planlı kalkınma süreci 1960’lı yıllarda başlamış ve ilk kez 1963 yılında birince beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Plana göre, yaklaşık 1,2 milyon kişinin gecekondularda yaşadığı ve kentlerdeki konutların %30’unun oturulamayacak durumda olduğu belirtilmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (2001-2005), dar gelirli kent nüfusuna yönelik küçük ebatlı (200-250 m²) parselasyon düzeni olan, denetimli, tapu güvenceli, ucuz konut alanlarının açılması ve belediyelere teknik-idari-mali destek sağlanması önerilmiştir. On Birinci Kalkınma Planı’nda (2019-2023), "Dar gelirli başta olmak üzere, herkesin yeterli, yaşanabilir, dayanıklı, güvenli, kapsayıcı, ekonomik olarak karşılanabilir, sürdürülebilir, iklim dostu konutlara erişimi" hedeflenmiştir. 2024-2028 dönemini kapsayan On İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre başlığı altında barınma hakkına yer verilmektedir ve riskli yapı stokunun dönüşümünün ve kentsel dönüşümün hızlandırılması, afetzedelerin barınma ihtiyacının giderilmesi, dar gelirli, kadınlara, engellilere ve gençlere yönelik konut üretiminin gerçekleştirilmesi hedefinden bahsedilmekte, dar gelirli başta olmak üzere tüm kesimlerin sağlıklı, güvenli ve ekonomik olarak karşılanabilir konuta erişiminin temel amaç olduğu vurgulanmaktadır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda barınma hakkı, daha çok fiziksel konut açığını kapatmaya yönelik ele alınmıştır; gecekondular ve kentlerdeki oturulamaz durumdaki konut stoku ön plana çıkmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda, sadece konut inşasının yeterli olmadığı, sosyal adalet ve erişilebilirlik ilkelerinin de gözetilmesi gerektiği fark edilmiştir. Özellikle 1980 sonrası kentleşme ve

artan gelir eşitsizliği, konutun bir insan hakkı olarak yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Sekizinci Kalkınma Planı’nda, dar gelirliye yönelik denetimli, tapu güvenceli konut alanlarının açılması fikriyle daha yapısal çözümler gündeme gelmiştir. On Birinci Kalkınma Planı’nda ise küresel sürdürülebilirlik hedefleri ve iklim değişikliği gibi faktörler devreye girerek konut politikaları daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Son olarak, 2024-2028 dönemini kapsayan On İkinci Kalkınma Planı’nda Türkiye’deki doğal afet deneyimleri ve toplumsal dönüşümlerle doğrudan bağlantılı olarak afet riski, kentsel dönüşümde sosyal denge ve dezavantajlı grupların korunması gibi olgular öne çıkmıştır. Dolayısıyla, kalkınma planlarında barınma hakkına yönelik yaklaşımlar, toplumsal ihtiyaçlar, ekonomik koşullar ve çevresel faktörlere göre evrilmiş; sosyal, ekonomik ve ekolojik sürdürülebilirlik boyutları giderek daha fazla önem kazanmıştır.

Kalkınma planların sahadaki uygulanabilirliği noktasında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle kentsel dönüşüm projelerinde, maliyet artışları ve yerinden edilme riski gibi sorunlar, dezavantajlı grupların konuta erişimini zorlaştırabilmektedir. Ayrıca, sosyal konut üretimi hedefleri bütçe kısıtları veya yerel yönetimlerin kapasite eksiklikleri nedeniyle gerçekleştirilmesi mümkün olmayabilmektedir. Bu durum, kalkınma planlarında belirtilen hedeflerin pratikte tam anlamıyla hayata geçmesini engelleyerek barınma hakkının geniş kesimlere ulaşmasını kısıtlayabilmektedir.

Barınma Hakkının Önündeki Temel Problemler

Barınma politikaları, hak temelli ele alınmakla birlikte, ülkelere göre farklılık göstermektedir. Türkiye’de barınma hakkı yasal güvenceye alınmış olup, politikalar aracılığıyla çeşitli yaklaşımlar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Fakat kiralık ve satılık konut fiyatlarının yüksekliliği, gelir eşitsizliği, yoksulluk, plansız ve çarpık kentleşme, deprem riski, yüksek maliyetli projeler, zorunlu yerinden edilmeler, yetersiz denetim ve uygulamalar gibi olgular barınma hakkının sağlanması noktasında problemlere neden olmaktadır.

Türkiye’de konutların “kira ve satın alma bedeli” son yıllarda büyük şehirlerde hızla yükselmektedir (Uğurlar ve Özelçi Ecerel, 2014: 137; Timur ve Kurtbaşı, 2024). Bu artış İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropol şehirlerde daha etkili olmakta, dar ve orta gelirli ailelerin konut sahibi olmasını zorlaştırmaktadır. Kiralık konut fiyatlarındaki artış, özellikle dar gelirli aileleri etkilemekte ve bu gruplar için barınma hakkını erişilemez kılmaktadır. Konut satın alma maliyetlerinde ortaya çıkan artıştan ötürü orta gelirli bir ailenin konut sahibi olması için yeterince birikiminin olmaması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla orta gelirli bir aile ya kiracı olarak aylık gelirin önemli bir kısmını barınmaya harcamak (Winston, 2021) ya da konut sahibi olmak için kredi gibi yüklü bir borçlanmaya girmek durumunda

kalabilmektedir. Bu durum, “ekonomik açıdan barınma tercihi ikilemi” sorununu çıkartmakta ister kiralık ister mülk sahibi olarak bireyin güvenli ve uygun bir konutta yaşayamaması “konut yoksunluğuna” yol açmaktadır (Stephens ve Leishman, 2017; Stone, 2004).

Konunun bir başka boyutunu makro ekonomik koşullar oluşturmaktadır ve bu noktada, konut bedelini etkileyen Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın (GSYH) dağılımı, konut kredisi, faiz oranı, para arzı gibi birçok makroekonomik değişken bulunmaktadır. Ayrıca Konut arz ve talebi de konut fiyatını belirleyen makro göstergeler içinde yer almaktadır (Alp, 2019). Ayrıca konutun bulunduğu bölgedeki şartların zaman içerisindeki değişimi de bu konuda önemli bir etki yaratmaktadır. Örneğin Alas (2021) tarafından yürütülen bir çalışmada, İstanbul Kadıköy-Tavşantepe Metro hattı istasyonları çevresindeki konutların konut bedelleri kıyaslanmış, bazı bölgeler arasında satılık konut fiyatlarında %24 ve kiralık konut fiyatlarında ise %18 fark ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, aynı şehirde hatta aynı ilçede bulunan konutlar arasındaki kiralık ve satılık konut bedelleri; ulaşım imkânları, iş imkânları, okul imkânları, mahalle kültürü, konut güvenilirliği gibi faktörlerin etkisiyle oldukça değişken bir görüntü arz edebilmektedir. Örneğin bu konuda önlem alınmaya çalışılmış, kiralık konutlarda 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu çerçevesinde hareket edilerek 2022 yılında kira artış oranlarına %25’lik bir sınır getirilmiştir. Fakat bu uygulama, 2024 yılı temmuz ayı itibariyle kaldırılmış ve kira oranının dönemin TÜFE oranına göre belirlenmesi esası benimsenmiştir (M. 344).

Gelir eşitsizliği, konuyu etkileyen bir diğer önemli olgudur. Gelir eşitsizliği, ekonomik kaynakların ve zenginliğin sayıca az kişide yoğunlaşmasına karşın durağan ya da gerileyen ekonomik koşulların sayıca çok kişiye yayılması olarak tanımlanabilir (Erikson, 2015: 12). Gini katsayısı, bu konuda fikir veren bir yaklaşımı temsil etmektedir. Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır ve 1’e yaklaştığında gelir eşitsizliği artmaktadır. TÜİK (2024), gini katsayısını 0,423 olarak tahmin etmiştir. Türkiye, bu oranla OECD’de gelir eşitsizliğinin en fazla olduğu ülkeler arasında yer almaktadır (2018: 17) ve 0,427 olarak hesaplanmıştır (OECD, 2025). Gelir eşitsizliği arttıkça dar gelirli ailelerin konuta yönelik talepleri azalmakta ve bu kitle çözüm olarak kiralık konutlara ya da gecekondulara yönelmektedirler (Öztürk ve Fitöz, 2009: 27-28). Burada dar gelirli kesimlerin konut edinme olanaklarının krediyile ödeme gücü açısından oldukça sınırlı olduğu da belirtilmelidir. Konut kredilerinin geri ödemelerinin kısa vadeli ve yüksek faize sahip olması nedeniyle dar ve orta gelirli ailelerin ödeme gücünü aştığı görülmektedir (Öztürk ve Doğan, 2010: 141). Elbette bu durum gelir eşitsizliğine paralel olarak konut sahibi olma eşitsizliğini de beraberinde getirmekte, gelir düzeyleri, konut kredisi ödemelerini karşılamaya yetmemektedir. Dolayısıyla konut sahibi olamayan bireylerin kiralık konut

tercih etme ihtimalleri artmaktadır. Ancak kiralık konutun şartlarını belirlemek yine ekonomik imkânlarla orantılı olarak şekillenmektedir.

Barınma hakkını sınırlayan en belirgin olgulardan birisi de yoksulluktur. Yoksulluk, temelde gelir eşitsizliği ile bağlantılı bir sorundur, gelir eşitsizliği arttıkça yoksulluk da artmaktadır (Çalışkan, 2010). Gelir eşitsizliği olan bir toplumda dar gelirli aileler temel ihtiyaçlarını karşılamakta dahi ekonomik yoksunluk yaşamaktadır (Iceland, 2003: 500). Fakat yoksulluk, sadece bireylerin gelir düzeyleriyle sınırlı bir durum değildir. Beslenme, barınma, ulaşım, sosyalleşme gibi pek çok unsura yetersiz düzeyde ulaşımı de ifade eden bir olgudur (Dewilde ve De Keulenaer, 2003). Konutlar fiziksel (bina yaşı, bina yüksekliği, konum, hava kalitesi), sosyal (gürültü, komşuluk ilişkisi, güvenlik unsurları) ve psikolojik (kişilerarası ilişkiler, bireysel ruh sağlığı) bileşenler dahil farklı düzeyde birçok unsurdan oluşmaktadır (Rauh, Landrigan ve Claudio, 2008: 276-277). Yoksul ailelerin konut tercihleri de bu durumdan olumsuz şekilde etkilenmektedir (Stephens ve Leishman, 2017). Örneğin yüksek gelirli bir ailenin eski bir binanın 3. katında yaşamayı tercih etmesi pek mümkün değildir. Bu tarz eski binaların bodrum katlarında yaşayan aileler için ilk akla gelenlerden biri bu ailenin dar gelirli olmasıdır. Dolayısıyla yoksulluk, bireylerin yaşam standartları açısından önemli bir yere sahip barınma konusunu doğrudan etkilemektedir.

Yoksulluk, konutun fiziksel niteliklerini ve bireylerin yaşam alanlarını seçme özgürlüğünü de kısıtlamaktadır. Özellikle kentleşme süreciyle birlikte bu durum daha görünür hale gelmiştir. Kentlerdeki uygun iş imkânları, sağlık, eğitim, sosyal ve kültürel olanaklar köyden kente göçü önemli ölçüde arttırmıştır (Çelik, 2017: 223). Kente göç eden yoksul ve dar gelirli aileler, barınma ihtiyacını genellikle gecekondulu ya da sağlıksız ve güvensiz yapılarda karşılamak zorunda kalmaktadır. Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan göç hareketlerine paralel şekilde gelişen gecekondulaşma; yeterli önlem ve iyileştirici müdahale olmadığı için bugün birçok büyük kentte plansız kentleşme ve altyapı eksiklikleri ile sağlıksız yaşam alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yıldız ve Karalar, 2019). Gecekondulaşmanın, bireylerin yaşam kalitesini negatif yönde etkilediği kabul edilmektedir (Yılmaz, 2013).

Yoksulluk, bireyleri sadece konut edinme açısından olumsuz etkilememekte, aynı zamanda afetler karşısında daha savunmasız hale getirmektedir. Özellikle düşük gelirli kesimler, ekonomik zorluklardan dolayı çarpık kentleşmenin yoğun olduğu ve afetlere karşı dayanıksız bölgelerde yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu durum, deprem gibi doğal afetler karşısında barınma hakkının daha da kırılgan hale gelmesine neden olmaktadır. Türkiye, aktif bir deprem bölgesinde yer aldığı için özellikle eski ve riskli binalarda yaşayan vatandaşlar, barınma hakkını tehdit eden doğal afet riskleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Heyelan, sel, orman yangınları, çığ düşmesi gibi doğal

afetlerin yanında özellikle deprem riski, barınma hakkını doğrudan etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Deprem güvenliği olmayan konutlarda yaşayan insanlar için barınma hakkı ciddi şekilde tehlikeye girmektedir (Elmalı Şen ve Yetim, 2023). Afet mağduru insanların yaşamlarını geçici olarak sürdürerek yiyecek, giyecek ve tıbbi destek gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte barınma sisteminin hayata geçirilmesi oldukça kıymetlidir (Mostajabdaveh, Gutjahr ve Sibel Salman, 2019). Bu minvalde, Türkiye’de konutların depreme uygunluğu tartışılan bir problemdir. Örneğin 17 Ağustos 1999 tarihli ve İzmit-Gölcük merkezli depremde, depremin değil binaların öldürdüğü bir kez daha anlaşılrsa da (Artantaş ve Gürsoy, 2024); 6 Şubat 2023 tarihli ve Kahramanmaraş merkezli ikili deprem sonucu 11 şehirde yaşanan kayıplar depreme dayanıklı binaların inşa edilmesinin önemini tekrar gündeme taşımıştır (Ünlügenç, Akıncı ve Öçgün, 2023).

Türkiye’de afet riski, çarpık kentleşme ve sağlıksız yapılaşma, kentsel dönüşüm projelerini zorunlu kılan başlıca dinamikler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm doğal afetlere karşı dayanıklılık sağlamak ve şehirlerin sosyal dokusunu iyileştirmek için önemli bir müdahale aracı olarak öne çıkmaktadır. Nitekim kentsel dönüşüm, afet riski ile doğrudan bağlantılı olup, yerel ve merkezi hükümetler tarafından afet riskine karşı tasarlanan; uzun işlem sürecine sahip ve farklı verileri içeren planlama araçları arasındadır (Candas, Flacke ve Yomraliöglü, 2016). Kentsel dönüşüm kapsamında gerçekleştirilen projeler, şehirlerin birbirine bağlı ve karmaşık şehircilik sistemlerinin fiziksel, sosyal ve ekonomik anlamdaki kazanımlarını iyileştirmek amacıyla yapılan kent içi yenileme uygulamalarıdır (Rydin vd., 2012). Türkiye’de kentsel dönüşümün temelleri yasal olarak 2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile atılmıştır. Kanun, afet riskine ve çarpık kentleşmeye karşı önlem aracı olan kentsel dönüşüm açısından ihtiyaç duyulan tahliye, yıktırma ve uygulama işlemlerinin çerçevesini çizmekte ve riskli alanların sağlıklı, uygun ve güvenilir bölgelere dönüştürülmesi ilkelerine göre hareket edilmesini öngörmektedir. Elbette bu kapsamda kentlerde yapılan mimari iyileştirmeler, onarılan binalar ve şekillenen peyzajlar şehircilik açısından başarılı örnekler sunabilmektedir (Mehdipanah vd., 2017). Ancak kentsel dönüşüm projeleri kapsamında inşa edilen yeni konutlar, bireylerin eski evlerine kıyasla daha yüksek maliyetli olabilmekte ve bu da dar gelirli ailelerin yeni konutlara erişimini sınırlandırmaktadır. Çünkü kat mülkiyet yasası kapsamında uygulanan kentsel dönüşüm projelerinde bireylere eski konutlarıyla aynı sayıda daire veya metre kare olarak karşılığı verilmemektedir (Ecer ve Kalelioğlu, 2020: 186). Dolayısıyla bu projeler sebebiyle dar gelirli ailelerin barınma haklarının ihlal edilebileceği noktalar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin TOKİ, dar gelirli aileler için öne çıkan projeler üretmektedir (Tablo.1). Ancak taksit artışlarının değişken tek endeksli kredi sistemiyle belirlenmesi (Dar gelir gruplarına yönelik projeler için aylık

taksitler, memur maaş artış endeksi, yurt içi üretici fiyat endeksi veya tüketici fiyat endeksinden (TÜİK tarafından açıklanan enflasyon endeksleri) en düşük olanı uygulanmak suretiyle (yılda iki kez) artırılmaktadır) dar gelir gruplarını ekonomik olarak zorlayabilmektedir. Bu durum ise projelerin dar gelirli ailelerin barınma hakkına erişimini destekleme amacını tam olarak karşılayamamasına sebep olabilmektedir (Erman, 2012: 59; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024: 14). Nihayetinde konut üretimi ulaşılabilir ve alt gelir gruplarının ekonomik koşullarına uygun şekilde düzenlenmesini gerektirmektedir (Bayraktar ve Yılmaz Bakır, 2019: 48).

Tablo 1. TOKİ Sosyal Konut Üretimi (2003-2017).

Yıl	Sosyal Konut Projeleri
2003	7.155
2004	17.154
2005	5.132
2006	7.560
2007	5.683
2008	3.708
2009	3.100
2010	26.327
2011	5.090
2012	4.339
2013	8.648
2014	4.212
2015	9.977
2016	6.045
2017	2.796
Toplam	112.265

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2018: 36.

Kentsel dönüşüm projeleri, işlevini sürdüremeyen alan ve konutları yıkıp yeniden yapmayı içerirken gecekonduların ve dar gelirli ailelerin yerinden edilerek yaşadıkları konutların kent coğrafyasından tamamen silinmesi anlamına da gelebilmektedir (Sönmez, 2014: 47). Çünkü kentsel dönüşümlerin fiziksel çıktıları takip edilirken sosyal çıktıları ihmal edilmektedir (Akalin, 2016). Nitekim barınma haklarıyla ilgili olarak iyileştirici bir uygulama ve yaklaşım gibi görülse de dar gelirli ailelerin konutlarına geri dönememesine ve zorunlu yerinden edilmesine sebep olabilmektedir. Aileler, yeni inşa edilen konutların kira, aidat, vb. giderlerini karşılayamadığından dolayı, o konutlara erişememekte ve “sözde kentsel dönüşümden” yararlanamadan kendi bölgelerini terk etmek zorunda kalmaktadır (Kuşin Tarlabası, 2022: 6). Yapılan araştırmalar, kentsel dönüşüm projelerinin zorunlu yerinden edilme sürecini beraberinde getirdiğini göstermektedir (Ayık, 2022; Markoç ve Çınar, 2018; Uğurlu ve Duru, 2011; Waite, 2020).

Konutları yıkılıp yeniden yapılan konutlara ekonomik gücü yetmeyen aileler, kendilerine farklı barınma alternatifleri bulmak zorunda kalmaktadır. Bilakis zorla yerinden edilen bireyler olduğu sürece kentsel dönüşümün ortaya çıkış anlamını yitirmiş olduğu varsayılacaktır. Sonuçta kentsel dönüşüm, bireylerin güvenli ve sağlıklı barınma koşullarında yaşaması için ortaya çıkmış projeler bütünüdür. Oysa tüm koşullarına rağmen bazı kesimler için var olan barınma imkânının da elinden alınması anlamına gelebilmektedir. Bu süreçte dar gelirli aileler, çözüm üretmek adına kendi imkânlarıyla sağlıksız yapılar inşa etmeye yönelmiştir. Kendilerince gecekondu veya sağlıksız konutlar yaparak konut sorunuyla başa çıkmaya çalışmıştır, devlet de bu ailelere imar affıyla destek olmuştur fakat bu yaklaşım kentlerde çok boyutlu sorunlara yol açmıştır (Yılmaz Şimşek, 2024: 129). Diğer taraftan belediyelerin toprakların imara açılması, arsa temini gibi birçok rolü olmasına karşın bu role dair görevlerin yerine getirilmesinde, ekonomik ve siyasi gelişmelerin etkisi şüphesiz bir gerçektir (Karasu, 2009: 246). Nitekim konut sektörünün farklı alanlardaki sorunlarının giderek artması, denetimde var olan eksikliklere ve uygulamada var olan sorunlara işaret etmektedir (Sevim, 2009).

Kentsel dönüşüm projelerinin sosyal boyutunun göz ardı edilmesi, barınma hakkının ihlaline yol açabilmektedir. Bu nedenle, yerinden edilmeyi önleyici politikalar, kiralık sosyal konut projeleri ve mali destek mekanizmaları geliştirilerek dönüşüm süreçlerinin toplumsal adaleti gözetken bir anlayışla ele alınması gerekmektedir. Özellikle dar gelirli ailelerin mevcut yaşam alanlarında kalabilmesi için kira sübvansiyonları, uzun vadeli düşük faizli krediler ve yerinde dönüşüm modelleri gibi araçların devreye sokulması önem arz etmektedir. Ayrıca, mahalle bazlı katılımcı planlama süreçleri yürütülerek yerel halkın dönüşüm sürecine dahil edilmesi, projelerin toplumsal kabulünü sağlayacaktır. Böylece kentsel dönüşümün anlamı sadece

fiziksel yenilenmeyle sınırlı kalmayacak, aynı zamanda sosyal bütünleşme, mekânsal adalet ve barınma hakkının korunması açısından sürdürülebilir bir çözüm sunabilecektir.

Yeni ve Alternatif Yaklaşımlar

Sosyal konut politikaları, dar gelirli bireylerin barınma hakkını desteklemeyi amaçlarken, Avrupa’da sosyal konutların genellikle düşük gelirli gruplara odaklandığı görülmektedir. Fransa, Almanya ve Hollanda gibi ülkeler kapsamlı sosyal konut politikaları geliştirirken, Çin ve ABD gibi ülkelerde ise ekolojik köyler ve kentsel dönüşüm projeleri gibi yenilikçi yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Türkiye’de ise mülkiyete dayalı barınma politikaları hâkim olup, kiralık sosyal konutlar sınırlı düzeyde uygulama alanı bulmaktadır. Alternatif modeller arasında kiralık konut kooperatifleri, topluluk temelli mülkiyet ve prefabrik modüler yapılar yer almaktadır. Ayrıca blockchain gibi teknolojilerin entegrasyonu, mülkiyet haklarının korunması ve yönetimi için yeni fırsatlar sunmaktadır.

Sosyal Konut ve Kamu-Özel İş Birliği Modelleri

Sosyal konut politikaları, dar gelirli grupların barınma hakkını güvence altına almak amacıyla çeşitli modeller içermektedir. Birçok ülkede, konut ihtiyaçlarının karşılanmasında sosyal konut projeleri önemli bir yer tutmaktadır (Tablo.2). Hem yeni konut inşası hem de kentsel dönüşüm çalışmaları kapsamında yapılan yatırımlar, toplam konut arzı içinde sosyal konutların kayda değer bir yer tutmasını sağlamaktadır. Bazı ülkelerde yerel yönetimler, ihtiyaç sahibi bireylere piyasa değerinin altında kira bedeliyle konut sağlarken, bazı ülkelerde gelir düzeyine göre kira destek programları uygulanmaktadır.

Tablo 2. Seçilmiş Ülkelerde Sosyal Konutların Toplam Konut Stoku İçerisindeki Payı.

Ülke	Toplam Konut Stoku İçerisindeki Sosyal Konut Oranı (%)
Hollanda	32
İskoçya	24
Avusturya	23
Danimarka	19
İsveç	17
Fransa	17
İngiltere	17

Finlandiya	16
İrlanda	9
Almanya	5
ABD	5

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2018: 10; Eurostat, 2025.

Sosyal konutların hedef kitlesi ise ülkelere göre farklılıklar göstermektedir (Tablo.3). Örneğin Avrupa Birliğine üye ülkelerde sosyal konut hizmetinden, toplumun orta ve yüksek gelirli kesiminden ziyade sadece dar gelirli kesimlerin yararlanılmasının sağlanmasına yönelik bir eğilim dikkati çekmektedir (Scanlon ve Whitehead, 2011: 26).

Tablo 3. Sosyal Konutların Demografik Özellikleri.

Ülke	Yaş/Hanehalkı Tipi	Gelir Düzeyi
Avusturya	Genç aileler (yeni sitelerde) yaşlılar/bekarlar (eski sitelerde)	Belediyeler: işçi sınıfı/dezavantajlılar Konut Dernekleri: orta sınıf
Danimarka	Çocuklar ve gençler, bir yetişkine sahip haneler	Düşük gelirli ve yardım alan haneler
İngiltere	Genç ve yaşlı; bekar ebeveynler, bekar bireyler	Düşük gelirler-yarı mülk sahibi-oturan geliri
Fransa	Tek ebeveynli aileler ve çocuklu çiftler	Ortalama hane geliri ulusal ortalamanın %74'ü olan haneler
Almanya	Yaşlı bireyler	Düşük gelirli haneler
Macaristan		Düşük gelir ve sosyal statülü olan haneler
İrlanda	Tek ebeveynli aileler ve çocuklu çiftler	Yüzde 62'sinin geliri medyan değerinin %60'ının (genel olarak %22'ye karşılık) altındadır
Hollanda	Ortalamadan daha yaşlı/daha küçük olan bireyler	Ortalamanın altında ve düşen geliri olan haneler
İsveç	Bekar ebeveynler, yaşlı bekarlar	Ortalamanın altında gelir

Kaynak: Whitehead ve Scanlon, 2007: 26.

Tablo.3’te yer alan ülkelerde, sosyal konut kiralari, özel konutların kiralardan daha düşük düzeyde gerçekleşmektedir (Whitehead ve Scanlon, 2007: 17). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde sosyal refah devleti uygulamalarının gelişimine paralel olarak, sosyal konutların birincil çözüm olarak görüldüğü ve devlet tarafından finanse edildiği anlaşılmaktadır (Şiriner Önver, 2016: 48-49). Gelişmiş ülkeler Keynesyen politikalar sayesinde geniş tabanlı sosyal politikaları hayata geçirdiklerinde sosyal konut politikaları da kapsayıcı şekilde hazırlanmış ve Avrupa’da nüfusun büyük bir kısmının bu konutlarda yaşaması hedeflenmiştir (Develi ve Erdem, 2023). Avrupa ülkelerindeki durum, dar gelirliye yönelik konut inşası açısından değerlendirildiğinde, üye devletlerin birçoğunda kamu ve özel sektör iş birliği dikkati çekmektedir (Ersoy, 2004). Bu doğrultuda, sosyal konut yaklaşımı, Fransa’da “Ortak Düzey Kiralık Konut”, Almanya’da “Konut Teşviki”, İsveç’te “Kamu Hizmeti” gibi farklı isimlerle ifade edilmektedir (Pittini, 2012: 21).

İngiltere ve Hollanda’da sosyal konutların üretiminde belediyeler kilit bir role sahiptir (Yetgin, 2007). Günümüzde İngiltere’de sosyal konut sektörünün küçülerek ev sahipliğinin artmasına yönelik bir anlayış hakimdir (Şiriner Önver, 2016: 26) ve belli şartlar dahilinde belli bir sayıda konut ihtiyacı olan bireylere belediyelerin konut sağlamak zorunda olduğu görülmektedir (Tunstall ve Pleace, 2018). Ayrıca İngiltere’de, Türkiye’deki TOKİ sistemine benzer bir sistem bulunmaktadır. RTB (Right to Buy/Satın Alma Hakkı) sistemi sayesinde sosyal konut kiracılarına istek ve ihtiyaçlarına göre hem kira desteği hem de ev sahibi olmaları için fırsat sağlanmaktadır (Disney ve Luo, 2017). Ev sahipliğine önem veren bir diğer ülke olan İspanya’da düşük gelir gruplarının desteklenmesine ve sosyal konutların kamu aracılığıyla artırılmasına yönelik politikalar benimsenmiştir (Bektaş, 2017: 105-106).

Fransa, düşük düzeyde bir gelir üst sınırı şartı koyarak (Scanlon ve Whitehead, 2011: 8) sosyal konut sektörünü güçlü tutmaya çalışmaktadır (Develi ve Erdem, 2023: 33; Olgun, 2017: 84). İsveç’te kiralık ve satılık konut sektöründen ziyade kooperatif sektörü artış eğilimindedir (Tutin, 2008). Hollanda, Avrupa ülkeleri arasında en fazla sosyal konut stoğuna sahip ülkedir ve hem kira yardımı hem de ipotekli kredi sistemiyle başarılı konut politikaları üretmektedir (Sarioğlu, 2007: 12-13). Benzer şekilde Avusturya da Kâr Amacı Gütmeyen Konut Yasası ve Kira Yasası gibi çeşitli yasalarla konut politikaları desteklenmekte ve nitelikli konutlar üretilerek konut politikasında istikrar sağlanmaya çalışılmaktadır (Bektaş, 2017: 100).

Avrupa Birliği dışındaki diğer ülkelerdeki alternatif yaklaşımlar dikkate alındığında, Çin Halk Cumhuriyeti’nde nüfus yoğunluğu ve kentsel olarak kullanılabilecek alan kısıtlı olduğundan dar gelirli aileler için kiralık sosyal konutlar, kira desteği ve kamusal kiralık konutlar şeklinde konut

politikaları uygulanmaktadır (Akalin, 2018: 108). Aynı şekilde, tarımsal kalkınma ve organik tarım ilkelerini savunan ekolojik köyler (Xu, Chunru ve Taylor, 1992) barınmaya yönelik diğer bütüncül çözüm önerisidir. İnsan yerleşiminin ve emek yoğun faaliyetlerin doğayla bütünleştirmeyi amaçlayan eko-köyler; ekolojik olarak sürdürülebilir olma temelli bir barınma modelidir (Vural ve Yaman, 2022). Fakat bu modelin uygulanabilmesi için kentsel yerleşim yerlerinde detaylı bir inceleme gerçekleştirerek eko-köylerin nereye yapılabileceğine dair çeşitli planlamalar yapılması gerekmektedir (Zaręba, Krzemińska ve Łach, 2017).

Amerika Birleşik Devletleri bu konuda alternatif uygulamalara sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Örneğin, Atlanta’da dar gelirli ailelerden mülk sahibi olmak isteyenlere hükümet tarafından uygun konut kredisi, kiralık konutta yaşayanlara devlet sübvansiyonu sağlanmasının yanında kent genelinde mahallelerin birbiri arasında kolay ulaşılabilir olmasını amaçlayan BeltLine projesi dikkati çekmektedir. Geniş kapsamlı bir kentsel dönüşüm projesi olan BeltLine projesinde kamu, özel ve kâr amacı gütmeyen birçok paydaşın iş birliği içerisinde hareket ettiği görülmektedir (Keskin, Yang ve Tanrıvermiş, 2023).

Söz konusu uygulama Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, TOKİ faaliyetleri öne çıkmaktadır. Sosyal konut projeleri açısından yoksul gelir grubu projeleri ile dar ve orta gelir grubu projelerini bu kapsamda değerlendirmek mümkündür (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024: 15). Yoksul gelir grubu projelerinde, başvuru sahiplerinin herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmaması ve kendisi, eşi ve velayetindeki çocuklarına ait tapuda kayıtlı gayrimenkulünün bulunmaması şartları aranmaktadır. Dar ve orta gelir grubu projelerinde ise projelere başvuru için, aylık hane halkı geliri olarak en fazla 56.000 TL (İstanbul için en fazla 60.000 TL) koşulu ile başvuru sahibinin kendisi, eşi ve velayetindeki çocuklarına ait tapuda kayıtlı gayrimenkulünün bulunmaması şartları mevcuttur. Bu kapsamdaki konutlar, 75-85m² (2+1), 105-120m² (3+1) şeklinde inşa edilmekte ve konut bedelinin %10-25’i peşinat olarak talep edilmektedir. Fakat serbest piyasanın hakimiyeti ve buna binaen devletin rolünün biraz daha sınırlı olduğu görülmektedir (Taşar ve Çevik, 2009). TOKİ aracılığıyla inşa edilen satılık konutların dışında kiralık konutlar inşa edilmediği, konut dernekleri, kira destek vakıfları gibi özel kuruluşların Türkiye’de aktif olmadığı bilinmektedir. Devlet tarafından üretilen kiralık konutlar sadece kamu lojmanlarıyla sınırlı kalmaktadır (Uğurlar ve Özelçi Ecerel, 2014: 133) ve bu lojmanlardan kamu görevlileri faydalanabilmektedir (Akalin, 2018: 113).

Mülkiyet Dışı Barınma Modelleri

Dünya genelinde barınma hakkına yönelik genel eğilim dikkate alındığında, bireyler mülk edinebilmek için gelirlerinin önemli bir kısmını konut harcamasına ayırması gerekirken dar gelirli bireylerin desteklenmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Yetgin, 2007: 312). Konut yoksunluğu yaşayan ailelerin devletin konut yardımlarından faydalanması barınma hakkının sağlanmasında çok önemli bir adımdır (Newman ve Struyk, 1983: 253). Ancak Türkiye gibi konutta mülkiyet sahibi olmayı teşvik eden ülkelerde her geçen yıl özellikle genç kiracıların sayısı artmaktadır. Buna mukabil, birden fazla konut alabilenlerin sayısı azalmakta ve eşitsizlik çizgisi genişlemektedir (Aydın, 2020: 463). Oysa daha önce Akalın’ın (2018) önerdiği gibi Hollanda, Avusturya ve Çin’de örnekleri bulunan kiralık sosyal konutların Türkiye’de uygulanması mülkiyet dışı etkin bir barınma alternatifi olacaktır.

Mülkiyet dışı barınma modellerinin uygulanabilir olması elbette konuya dair gerekli düzenlemelerin yapılması ile mümkün olacaktır. 2016 yılında yürürlüğe giren ve 2030 yılına kadar tüm bireylerin bütçelerine uygun ve sağlıklı konutlara erişiminin amaçlandığı Birleşmiş Milletler “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” bağlamında Türkiye’de de çeşitli politikalar yürütülmektedir. 2022 yılında tüm dünyanın ekonomik olarak sarsıntıya uğradığı Koronavirüs salgınının sona ermesinin hemen ardından Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve TOKİ aracılığıyla hayata geçirilen “İlk Evim, İlk İş Yerim” projesi (toki.gov.tr) sosyal konut kapsamında oldukça önemli bir adımdır. Bu proje mülkiyet temelli ve bireylerin kamu konutlarından faydalanmasında mülkiyet sahibi olma teşviki bulunmaktadır. Nitekim mülkiyet zorunluluğu sunan bu uygulamayı ortadan kaldıran kiralık konut kooperatifleri de bir diğer alternatiftir. Kiralık konut kooperatifleri, bireylerin ortak mülkiyet temelinde bir araya gelerek oluşturduğu, kâr amacı gütmeyen barınma modelleridir. Bu sistemde, üyeler piyasa koşullarına göre daha düşük kira bedelleri öderken, konut yönetimi topluluk tarafından yürütülmektedir. Bu yaklaşımın temel amacı, dar gelirli ailelerin sosyal refah içinde yaşamalarını sürdürmesidir (Balmer ve Gerber, 2017). Bu uygulamayla kiralık konut kooperatiflerinin olduğu mahallelerde özel konut talebi azalacak ve özel sektörde mevcut olan aşırı fiyatların da önüne geçilebilecektir (Saegert ve Benítez, 2005).

Bir arazinin sahibi olan bir grubun kolektif mülkiyet biçimi olan topluluk temelli mülkiyet (Saegert ve Benítez, 2005) de uygulanabilir bir sistemdir. Bu mülkiyet sisteminde hem topluluk hem de üyeleri gerçek yetkilerle donatılmış mülkiyet hakkına sahiptir ancak farklı işlevlerle birbirine bağılıkları vardır (Xu ve Gong, 2020). Örgütsel olarak uzun ömürlülüğü ve yerel arazilerin kontrolünün belli bir topluluk tarafından sağlanmasını teşvik eden bu mülkiyet sistemi (Williams, 2018), Türkiye’de de geliştirilerek sistemli bir şekilde uygulanabilecek bir yaklaşımdır. Nitekim dünya genelinde

barınma hakkına yönelik genel eğilim dikkate alındığında, bireylerin mülk edinebilmek için gelirlerinin önemli bir kısmını konut harcamasına ayırması gerekirken dar gelirli bireylerin desteklenmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Yetgin, 2007). Konut yoksunluğu yaşayan ailelerin devletin konut yardımlarından faydalanmaları barınma hakkının sağlanmasında çok önemli bir adımdır (Newman ve Struyk, 1983). Ancak Türkiye gibi konutta mülkiyet sahibi olmayı teşvik eden ülkelerde her geçen yıl özellikle genç kiracıların sayısı artmaktadır. Buna mukabil, birden fazla konut alabilenlerin sayısı azalmakta ve eşitsizlik çizgisi genişlemektedir (Aydın, 2020). Oysa daha önce Akalın’ın (2018) önerdiği gibi Hollanda, Avusturya ve Çin’de örnekleri bulunan kiralık sosyal konutların Türkiye’de uygulanması mülkiyet dışı etkin bir barınma alternatifi olacaktır. Kooperatif modelleri bu aşamada dikkate alınabilecek bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de kooperatifleşme sürecinin daha etkin işleyebilmesi için temel ilkelerin dikkate alınması gerekmektedir. Örneğin Türkiye’deki kentsel dönüşüm süreci, yerel halkın yerinden edilme riskini doğurmakta, sosyal bütünlüğü zedeleyebilmektedir (Ayık, 2022). Ancak kooperatif modelleri, yerel toplulukların kendi mahallelerinde barınma hakkını sürdürebilmesini sağlayarak bu riski azaltabilecek nitelikte görünmektedir. Bu noktada, kooperatifler, kentsel dönüşüm alanlarında öncelikli hak sahibi olabilirken, üyelerine piyasa koşullarının altında kira imkânı sunabilir.

Teknolojinin Barınma Çözümlerine Entegrasyonu

Türkiye’de hem konut ihtiyacının artması hem de deprem riski nedeniyle prefabrik ve hafif çelik modüler yapılar gündeme gelmektedir (Yılmaz ve Eren, 2022). Modüler yapılar, binaların standart modüllere ayrılarak fabrikada üretilip sahada birleştirildiği sistemlerdir. Bu yapılar, kontrollü üretim süreci sayesinde malzeme israfını azaltmakta, hızlı montaj imkânı sunmakta ve kalite standardizasyonunu sağlamaktadır. Binaları oluşturan parçaların birbirinden bağımsız olarak üretildiği ve fabrikada birleştirilerek sahaya getirilen ekonomik olarak daha başarılı ve nitelikli yapılardır (Tuna Sezer ve Koman, 2021). Bu ve benzeri yenilikçi çözümler ve mimari yapılar konut kalitesini geliştirirken prefabrik özelliğiyle hızlı üretimi ve daha fazla insanın barınma hakkından faydalanmasını sağlayabilecek bir alternatiftir. Ayrıca inşaat sektöründeki bu tarz yenilikler sürdürülebilir inşaat teknolojisi için de önemli bir adımdır. Çünkü inşaat sektörü ekolojik dengeyi bozma, doğal kaynakların aktif tüketimi ve yapıların inşa veya yıkımında çevreye zarar verme konusunda öne çıkan; geri dönüştürülebilir malzemelere ve “sürdürülebilir mimarlığa” ihtiyaç duyan bir alandır (Yılmaz, Yıldız ve Gültekin, 2016: 31). Sürdürülebilir mimari, yapıların çevre dostu, enerji verimli ve uzun ömürlü olacak şekilde tasarlanması yaklaşımını ifade etmektedir. Bu bağlamda, modüler yapı sistemleri sürdürülebilir mimarinin önemli bir unsuru olarak öne çıkmaktadır; çünkü bu yapılar fabrika ortamında minimum atıkla üretilebilmekte, sahada hızlıca monte edilmekte ve yapı elemanları yeniden

kullanılabilmektedir. Ayrıca, doğal havalandırma sistemleri, düşük enerji tüketen yalıtım malzemeleri ve geri dönüştürülebilir yapı bileşenleri ile birleştiğinde, modüler yapılar hem çevresel sürdürülebilirlik hem de ekonomik erişilebilirlik açısından çözüm sunabilmektedir (Han, 2023). Sökülebilir, her parçası değiştirilebilir, yükseltilebilir ve tekrar kullanılabilir olma özelliklerine sahip olduğu için esneklik sağlayan modüler yapılar (Bayır Aydın ve Aydoğan, 2024) tek veya çok katlı olmasının yanı sıra kapalı alanda prefabrikasyon ve sürdürülebilirlik özelliğiyle dünyada birçok örneği bulunan yapılar olarak dikkati çekmektedir (Koman ve Gür, 2014). Barınma hakkının sürdürülebilir çevre ilkeleriyle bütünleşmesi, bireylerin yaşam kalitesini geliştirirken aynı zamanda ekolojik dengenin korunması açısından da önem taşımaktadır. Akıllı konut projelerinin tasarım ve inşaa sürecine entegre edilen sürdürülebilir çözümler, çevresel etkileri minimize ederken konut maliyetlerini de uzun vadede azaltabilmektedir (Ahmed vd., 2023, s. 1486-1487). Örneğin akıllı konutlarda güneş panelleri, rüzgâr türbinleri veya jeotermal enerji sistemlerinin kullanılması, enerji tüketimini düşürerek karbon salınımını azaltmaktadır (Das vd., 2023, s. 16-17).

Teknoloji kullanımında önemli bir diğer gelişme ise blockchain teknolojisi. Bu teknoloji, konut sektöründe blockchain teknolojisinin kullanımı, mülkiyet hakları, tapu işlemleri, satış süreçleri ve genel olarak gayrimenkul yönetimi gibi birçok alanda pratik yaklaşımlar sunmaktadır. Blockchain teknolojisi mülkiyet işlemlerinin aracıya, geleneksel ve uzun süren tapu işlemlerine gerek kalmadan dünya çapında dijital bir pazar oluşturmaya mümkün hâle getiren sanal bir platform sağlayabilecek niteliktedir. Bu kapsamda, tapu kayıtlarını dijitalleştirerek, mülkiyet haklarının doğruluğunu ve güvenliğini artıracak yapıdadır. Bilindiği üzere, geleneksel tapu işlemleri genellikle zaman alıcıdır ve bir takım bürokratik süreçleri gerektirmektedir. Blockchain, mülkiyet bilgilerini güvenli bir şekilde saklayarak, her türlü mülkiyet devrini dijital ortamda takip edebilecek bir sistemdir (Garcia-Teruel ve Simón-Moreno, 2021). Arazi haklarının dijitalleştirilmesinde ve bu aşamada ortaya çıkan problemlerin önlenmesinde etkin bir uygulama olarak değerlendirilmektedir (Thamrin vd., 2021). Ayrıca, doğal afetlerde kurtarma ve savunmasız grupların mülkiyet hakkının korunması gibi konularda hareket imkânı sağlayan blockchain, teknolojik alt yapısıyla mülkiyet haklarını geliştiren hızlı ve şeffaf bir sistem olarak değerlendirilmektedir (İbrahim vd., 2021).

Sonuç, Değerlendirme ve Öneriler

Gelir eşitsizliği, yoksulluk, plansız ve çarpık kentleşme, deprem riski, yüksek maliyetli projeler ve yetersiz denetimler, barınma hakkına yönelik politikaların geliştirilmesinde ve uygulama alanında sorunlara sebep olmaktadır. Barınma maliyetlerindeki artışlardan özellikle dar gelirli aileler derinden etkilenmektedir.

Barınma, temel anayasal bir hak olarak görülüp toplumun tüm kesimine sağlanmalıdır. Ancak konut politikaları bağlamında bakıldığında, özellikle dar gelirli bireylerin ve yoksul ailelerin faydalanabileceği nitelikli ve yeterli düzeyde konut politikasının mevcut olmadığı düşünülmektedir. Nitekim Türkiye’de TOKİ dışında alternatif ve geniş çaplı toplu konut projesi sınırlı düzeyde bulunmaktadır ancak bunlar genel olarak mülkiyet sahibi olmaya teşvik projelerdir. Oysa mevcut ekonomik koşullar içerisinde ödeme gücü oldukça sınırlı olan kesimlerin konut sahibi olmadan önce, nitelikli bir konutta yaşamlarını asgari düzeyde sürdürebilmeye daha çok ihtiyaçları bulunmaktadır. Öte yandan bu konutların şehir merkezine uzak yerleşim bölgelerine yapılması da konutların sosyal boyutunun ihmal edildiğini düşündürmektedir.

Satılık konut fiyatlarına veya kredi ödemelerine ekonomik olarak gücü yetmeyen aileler kiralık konutlara yönelmektedir. Ancak İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropol şehirlerde kiralık konut fiyatları, dar gelirli ailelerin aylık gelirinin neredeyse tamamına denk gelebilmektedir. Bu durum, yoksul ailelerin barınma hakkının sağlanmasında oldukça önemli bir engel yaratmaktadır. Nitekim konut sadece odalar, pencereler ve kapılardan ibaret fiziksel bir yapı değildir. Konut politikalarının, bireylerin hem ekonomik hem sosyal hem de fiziki ihtiyaçlarına göre planlanması ve tüm halkın konut ihtiyacının gelir gruplarına göre en alttan başlanarak karşılanması esasında düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu konutların kentsel ve kırsal dönüşüm çerçevesinde afetlere dayanıklı, sürdürülebilir inşaat teknolojilerinin kullanıldığı yapılar olarak geliştirilmesi uzun vadeli bir yatırım olacaktır. Özellikle prefabrik yapılar ve hafif çelik modüler yapılar ülkemizde hem artan konut ihtiyacına binaen dayanıklı hem de ekolojik anlamda sürdürülebilir olacaktır. Doğa dostu uygulamaların konut politikalarında gündeme gelmesi gerekmektedir. Dahası bu yapılar gecekonduların kentsel dönüşümüne oldukça uygun bir sistem olacaktır.

Kentsel dönüşüm politikalarının yenilikçi yaklaşımlarla harmanlanması gerektiği düşünülmektedir. Türkiye’de konut planlamaları ve inşası kamu özel iş birliğiyle sürdürülerek sadece mülkiyet esaslı felsefeyle sınırlı kalmaması gerektiği düşünülmekte, kamuya ait kiralık konutların üretilmesi ve toplum hizmetine sunulması sorunun çözümüne yönelik alternatif bir yaklaşım olacağı değerlendirilmektedir. Birçok ülkede örneği bulunan kiralık sosyal konutların ülkemizde uygulanması kendi konutunu satın alamayan dar gelirli aileler için önemli bir fırsat olacaktır. Engelli ve yaşlı bireyler ile dar gelirli ailelerin yanı sıra üniversiteden henüz yeni mezun olanlar, tek ebeveynli aileler, boşanan kadınlar için sosyal kiralık konutlarda özel kontenjan ayrılmalıdır. Çünkü bu bireylerin birçoğu kendilerine yeni bir hayat çizmek için belki de çok küçük desteklerle toparlanarak ömrünün geri kalanını orta gelirle idame ettirme ihtimali olan ve en azından birkaç yıl desteklenmeye ihtiyaç duyan gruplardır. Ayrıca iş kurmak isteyen kadınlar

desteklenerek sosyal kiralık konutların içinde bulunan sosyal kiralık iş yerlerinde mesleki anlamda aktif olmaları desteklenmelidir. Bu bağlamda, özellikle Fransa başta olmak üzere Avrupa’da yerel yönetimlerin sosyal konut politikalarında üstlendiği roller dikkat çekicidir. Fransa’da “HLM” (Habitation à Loyer Modéré) sistemi kapsamında, yerel yönetimler düşük gelirli, engelli veya dezavantajlı gruplara yönelik sosyal konut üretimini doğrudan desteklemekte, sosyal konut stokunu genişletmek için kamu arazilerini tahsis etmektedir. Buna ek olarak, kira bedellerinin devlet sübvansiyonlarıyla düşük tutulması sağlanmaktadır. İngiltere’de ise belediyeler, sosyal konut sağlama yükümlülüğünü yasal olarak taşımakta ve “Right to Buy” (Satın Alma Hakkı) sistemiyle dar gelirli ailelerin zamanla konut sahibi olmasını teşvik etmektedir. Buna paralel olarak, İsveç’te belediyeler sosyal konut üretiminden sorumlu olup, konutların sadece düşük kira bedelleriyle sağlanmasıyla sınırlı hareket etmemekte aynı zamanda ortak yaşam alanlarıyla topluluk dayanışmasının artırılması da hedeflenmektedir. Bu ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye’de metropoliten alan yönetimlerinin sosyal konut üretimi konusundaki rolü daha sınırlı kalmaktadır. Belediyeler, 5393 Sayılı Belediye Kanunu kapsamında kentsel dönüşüm ve sosyal yardım hizmetleri sağlasa da doğrudan sosyal konut üretimi büyük ölçüde merkezi yönetim aracılığıyla TOKİ tarafından yürütülmektedir. Bu durum, yerel yönetimlerin mahalle ölçeğinde daha hedef odaklı sosyal konut politikaları üretmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, Avrupa’daki başarılı sosyal konut modellerinin Türkiye’ye uyarlanabilmesi için yerel yönetimlerin daha fazla yetkilendirilmesi, sosyal konut projelerine finansal teşvikler sağlanması ve kamu-özel iş birliklerinin geliştirilmesi önerilebilir. Örneğin, belediyelerin kamu arazilerini sosyal konut projeleri için tahsis etmesi, bu konutlarda kira destek programlarının uygulanması ve belirli gruplar için kontenjan ayrılması sosyal refah açısından olumlu bir etki yaratabilir. Bu yaklaşım, Türkiye’deki sosyal konut politikalarının daha kapsayıcı ve sürdürülebilir olmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

En yoksul kesimlerin veya dezavantajlı grupların barınma hakkına erişimini kolaylaştırmak için, hayırseverlerin özel koşullu destekler sunabileceği konut dernekleri kurulabilir. Bu sayede barınma, gıda, kıyafet veya nakdi yardım gibi daha ulaşılabilir hale gelebilir. Mesela İrlanda’da sosyal konutlar yerel yönetimler ve kâr amacı gütmeyen konut derneklerinin kiraladığı konutlar ile sağlanmaktadır. Benzer şekilde, kiralık konut kooperatifi veya topluluk temelli mülkiyet sisteminin uygulanabileceği düşünülmektedir. Böylece kamu ve özel sektörün yanı sıra kâr amacı gütmeyen kooperatiflerden ve örgütsel iş birliğinden faydalanılabilir. Dernekler sadece konut yapımında değil kira desteklerinde de aktif olabilirler. Kira destek vakıfları, askıda kira uygulamaları gibi sistemler geliştirilerek devlet tarafından desteklenip halkın yüksek gelirli ailelerden dar gelirli ailelere uzanan bir konut desteği politikası benimsemesi sağlanabilir.

Konut fiyatlarına, sosyal, ekonomik, kültürel, piyasa dengesi gibi gerçeklikler dikkate alınarak kamu tarafından belli oranda sınırlamalar uygulanabilir. Örneğin 1+1 seçeneğinde ve 50 m² büyüklüğe sahip konutların satılık (500.000 TL. gibi) ve kiralık fiyatlarında (5.000 TL gibi) azami sınırlar belirlenebilir. Elbette oda sayısı, bina yaşı, bulunduğu kat, müstakil olma durumu veya m² üzerinden evlerin değerleri belirlenmeli ve bu değer daha kapsamlı planlanmalıdır. Bu yaklaşım aracılığıyla yüksek oranda gerçekleşen fiyat artışları bir miktar önlenebilir. Benzer şekilde haksız fiyat artışını önlemek amacıyla kiralık konutların yıllık sözleşmelerindeki kira artışının da belli bir yüzde ile sınırlandırılması uygulaması daha esaslı olarak tekrar değerlendirilebilir. Sadece kiralık konutlar üzerinden yapılan bir düzenleme, satılık konutlar üzerinde bir düzenleme yapılmadıkça yetersiz ve geçici olacaktır. Ayrıca bu düzenlemelerin yaptırımları yüksek olmalı, belli bir denge esasında ev sahiplerinin de kiracıların da mağduriyet yaşamamaları sağlanmalıdır.

Teknolojik gelişmeler, her alanda önemli fırsatlar sunmaktadır. Örneğin, akıllı şehir uygulamaları konusundaki mimari gelişmeler, ülkemizdeki konut alanında iyileştirici özelliğe sahip yaklaşımlara sahiptir. Bununla birlikte uzun ve zaman alan tapu işlemlerinin kısaltılmasının yanı sıra mülkiyet haklarının korunmasına olanak sağlayan ve sanal bir veri tabanı olan blockhain sistemi bu süreçlerin dijital olarak yönetilmesinde kullanılabilecek önemli bir teknolojik sistemdir.

Konut piyasalarına yönelik planlama açısından, her yıl üretilen konut ve karşılanan konut ihtiyacına yönelik sayısal verilerin kapsamlı şekilde raporlanması ve kamuoyu ile paylaşılması gerektiği düşünülmektedir. Bu kapsamda, üretilen sosyal konutların Türkiye’deki konut ihtiyacının yüzde kaçını karşıladığına ve bu konutların yüzde kaçının dar gelirli ailelere ayrıldığına dair verilerin paylaşılması önem arz etmektedir.

Kaynakça

Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun. [6306 S. K.]. 31.05.2021 tarih ve 28309 sayılı Resmî Gazete.

Ahmed, A., Belzaeg, M., Nassar, Y., El-Khozondar, H., Khaleel, M. ve Alsharif, A. (2023). A comprehensive review towards smart homes and cities considering sustainability developments, concepts, and future trends. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 19(01), 1482–1489.

Akalın, M. (2016). *Kentsel Dönüşümün Sosyal Boyutları*. I. International Academic Research Congress, 247-264.

Akalın, M. (2018). Kiralık Sosyal Konutlar: Türkiye’de Barınma Sorununun Çözümü İçin Yeni Bir Yöntem. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 88-121.

- Alas, B. (2021). Metro İstasyonları ve Metro Hatları Çevrelerinin Konut Alt Piyasasına Etkisi: İstanbul Kadıköy-Taşaantepe Metro Hattı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 21(4), 864-874.
- Alp, E. (2019). Türkiye Konut Kira Fiyatlarının Makroekonomik Belirleyenleri. *Bankacılar Dergisi*, 110, 94-113.
- Artantaş, E. ve Gürsoy, H. (2024). Deprem Yıkıcı ve Ekonomik Etkilerini Azaltmaya Yönelik Stratejiler ve Türkiye’nin Deprem Deneyimlerinden Çıkarılacak Dersler, Kahramanmaraş ve Gölçük Depremleri Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 192-214.
- Avrupa Sosyal Şartı. Avrupa Konseyinin 18.10.1961 tarihli Kararı.
- Aydın, Y. (2020). Konut Politikalarında Eşitsiz Benzerlik Türkiye ve İngiltere’nin Kamusal Aktörleri. *İnsan ve Toplum*, 10(4), 445-469.
- Ayık, U. (2022). It Used to be Our Home! An Empirical Aftermath of Displacements Caused by Urban Regeneration. *Planning*, 32(3), 329-344.
- Balmer, I. ve Gerber, J., D. (2017). Why are housing cooperatives successful? Insights from Swiss affordable housing policy. *Housing Studies*, 33(3), 361-385.
- Balun, B. ve Şişman, Y. (2022). Evsizlik Sorununu Sosyal Politika ve Sosyal Devlet Üzerinden Düşünmek: Ankara Büyükşehir Belediyesi Dışkapı Barınma Evi Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 278-313.
- Bayır Aydın, S. ve Aydoğan, C.T. (2024). Modular Approach in Housing Design: Relocatable Living Units and Sustainable Solutions. *Journal of Interior Design and Academy*, 4(1), 78-94
- Bayraktar, O., F. ve Yılmaz Bakır, N. (2019). Türkiye’de Ulaşılabilir Konut Çözümleri, Toplu Konut İdaresinin Rolü. *Artium*, 7(1), 36-49.
- Bektaş, A. (2017). *Türkiye’de Konut Sorunu Ekseninde Kamu Konut Politikaları: Uygulamalar, Aksaklıklar ve Öneriler*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Belediye Kanunu. [5393 S. K.]. 13.07.2005 tarih ve 25874 sayılı Resmî Gazete.
- Beyazıt, E. ve Yarım, U. S. (2020). Farklı Refah Devleti Modellerinde Konut Politikaları. *Journal of History School*, 48, 3604-3623.
- Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 16 Aralık 1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı Kararı.
- Candas, E., Flacke, J. ve Yomralioglu, T. (2016). Understanding Urban Regeneration in Turkey. The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, Volume XLI-B4, 2016 XXIII ISPRS Congress, 12-19 July 2016, Prague, Czech Republic.
- Cranston, M. (1983). Are There Any Human Rights? *Daedalus*, 112(4), 1-17.

Çalışkan, Ş. (2011). Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Journal of Social Policy Conferences*, (59), 89-132.

Çelik, K. (2017). Kentsel Dönüşüm Alanlarının Seçimi ve Dönüştürülmesine Yönelik Örnek Bir Uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7(2), 221-235.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). TOKİ Kurum Profili. <https://www.toki.gov.tr/yayinlar> (Erişim Tarihi: 12.03.2025).

Das, L., Anand, P., Anjum, A., Aarif, M., Maurya, N. ve Rana, A. (2023). The Impact of Smart Homes on Energy Efficiency and Sustainability. *2023 10th IEEE Uttar Pradesh Section International Conference on Electrical, Electronics and Computer Engineering (UPCON)*, 10, 215-220.

Develi, A. ve Erdem, M. (2023). *Türkiye’de ve Dünyadaki Sosyal Konut Uygulamaları*. İstanbul: SETA Vakfı.

Dewilde, C. ve De Keulenaer, F. (2003). Housing and Poverty: The “Missing Link. *European Journal of Housing Policy*, 3(2), 127–153.

Disney, R. ve Luo, G. (2017). The Right to Buy Public Housing in Britain: A Welfare Analysis. *Journal of Housing Economics*, 35, 51-68.

Ecer, H. ve Kalelioğlu M. R. (2020). Kentsel Dönüşümün Toplumsal Yansıması: Gaziantep Örneği. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 7, 173-189.

Elmalı Şen, D. ve Yetim, E. (2023). Yaşanan Depremlerin Kullanıcıların Konut Tercihlerine Etkisi: KTÜ Mimarlık Bölümü Öğrencileri Örneği. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 8(Special Issue), 58-83.

Erikson, R., S. (2015). Income Inequality and Policy Responsiveness. *Annual Review of Political Science*, 18(1), 11–29.

Erman, T. (2012). Yıkılan Gecekondu, Yapılan TOKİ Toplu Konut Projeleri: Kent Yoksulunun Yeni Yaşam Çevresi Olarak Karacaören-TOKİ Sitesi. *İdealkent*, 3(7), 38-63.

Ersoy, E. (2004). *Avrupa Birliği Örnek Ülkeleri ve Türkiye’de Konut Politikalarının ve Konut Piyasalarının Karşılaştırılmalı Analizi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Eurostat. (2025). Population and Housing Censuses. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database> (Erişim Tarihi: 13.03.2025).

Garcia-Teruel, R., M. ve Simón-Moreno, H. (2021). The Digital Tokenization of Property Rights. A Comparative Perspective. *Computer Law and Security Review*, 41, 1-16.

Halliday, D. ve Meyer, M. (2024). Justice and Housing. *Philosophy Compass*, 19(3), 1-10.

Han, B. (2023). Sürdürülebilir Mimari ve Enerji Verimliliği Konusunda Yapılmış Çalışmalar ve Öneriler. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 6(1), 57-72.

Hohmann, J., M. (2018). Resisting Dehumanising Housing Policy: The Case for a Right to Housing in England. *QMHR*, 4(1), 1-26.

Ibrahim, I., Daud, D., Azmi, F., A., M., Noor, N., A., M. ve Yusoff, N., S., M. (2021). Improvement of Land Administration in Nigeria: A blockchain Review. *International Journal of Scientific Research*, 10(8), 33-39.

Iceland, J. (2003). Why Poverty Remains High: The Role of Income Growth, Economic Inequality, and Changes in Family Structure, 1949-1999. *Demography*, 40(3), 499–519.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217A sayılı Kararı.

Kalkınma Bakanlığı. (2018). *Konut Politikaları*. Ankara: Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: KB: 3016- ÖİK: 797.

Karasu, M., A. (2019). Devletin Değişim Sürecinde Belediyelerin Konut Politikalarında Farklılaşan Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 245-264.

Keskin, E., Yang, E. ve Tanrıvermiş, H. (2023). Uygun Fiyatlı Konut Politikaları: Atlanta Beltline Projesi Örneği. *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 109-123.

Koman, İ. ve Gür, N., V. (2014). Modüler Yapımda Güncel Yaklaşımlar. *Mimarist*, (49), 40-44.

Kothari, M., Karmali S. ve Chaudhry, S. (2006). *The Human Right to Adequate Housing and Land*. New Delhi: National Human Rights Commission.

Kuşin Tarlabası, I. (2022). *Kentsel Dönüşüm, Yerinden Edilme ve Değişen Hayatlar: İstanbul-Erenköy ve Fikirtepe Karşılaştırması*. Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Lima, V. (2021). From Housing Crisis to Housing Justice: Towards a Radical Right to a Home. *Urban Studies*, 58(16), 3282-3298.

Markoç, İ. ve Çınar, C. (2018). Loss of Social Belonging, Displacement and Social Exclusion in the Neighborhood: Urban Redevelopment in Sarıgöl, İstanbul, Turkey. *Megaron*, 13(2), 169-181.

Mehdipanah, R., Marra, G., Melis, G. ve Gelormino, E. (2017). Urban Renewal, Gentrification and Health Equity: A Realist Perspective. *European Journal of Public Health*, 28(2), 243–248.

Mikkola, M. (2008). Housing As A Human Right in Europe. *European Journal of Social Security*, 10(3), 249-294.

Morris, A. (2010). The Lack of a Right to Housing and Its Implications in Australia. *The Journal of Australian Political Economy*, (65), 28–57.

Mostajabdaveh, M., Gutjahr, W. J. ve Sibel Salman, F. (2019). Inequity-Averse Shelter Location for Disaster Preparedness. *IIE Transactions*, 1-21.

Newman, S., J. ve Struyk, R. J. (1983). Housing and Poverty. *The Review of Economics and Statistics*, 65(2).

Organisation for Economic Co-operation and Development. [OECD]. (2018). *Inequalities in Emerging Economies Informing the Policy Dialogue on Inclusive Growth*. SDD WORKING PAPER No. 100.

Organisation for Economic Co-operation and Development. [OECD]. (2025). Income Distribution Database. [https://data-explorer.oecd.org/vis?tm=DF_IDD&pg=0&snb=1&vw=tb&df\[ds\]=dsDisseminateFinalDMZ&df\[id\]=DSD_WISE_IDD%40DF_IDD&df\[ag\]=OECD.WISE.INE&df\[vs\]=&pd=2010%2C&dq=.A.INC_DISP_GINI...T.METH2012.D_CUR.&ly\[rw\]=REF_AREA%2CUNIT_MEASURE&ly\[cl\]=TIME_PERIOD&to\[TIME_PERIOD\]=false](https://data-explorer.oecd.org/vis?tm=DF_IDD&pg=0&snb=1&vw=tb&df[ds]=dsDisseminateFinalDMZ&df[id]=DSD_WISE_IDD%40DF_IDD&df[ag]=OECD.WISE.INE&df[vs]=&pd=2010%2C&dq=.A.INC_DISP_GINI...T.METH2012.D_CUR.&ly[rw]=REF_AREA%2CUNIT_MEASURE&ly[cl]=TIME_PERIOD&to[TIME_PERIOD]=false) (Erişim Tarihi: 12.03.2025).

Olgun, H. (2017). Fransa’da konut politikası: Tarihi Süreç ve Bugünkü Durum. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(14), 68-88.

Öztürk, N. ve Doğan, A. (2010). Konut Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 33(1), 139-154.

Öztürk, N. ve Fitöz, E. (2009). Türkiye’de Konut Piyasasının Belirleyicileri: Ampirik Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 21-46.

Pittini, A. (2012). Social Housing in the European Union. *TECHNE-Journal of Technology for Architecture and Environment*, (4), 21–34.

Rauh, V., A., Landrigan, P., J. ve Claudio, L. (2008). Housing and Health. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1136(1), 276–288.

Rydin, Y., Bleahu, A., Davies, M., Dávila, J., D., Friel, S., De Grandis, G., ... Wilson, J. (2012). Shaping Cities for Health: Complexity and the Planning of Urban Environments in the 21st Century. *The Lancet*, 379(9831), 2079–2108.

Saegert, S. ve Benítez, L. (2005). Limited Equity Housing Cooperatives: Defining a Niche in the Low-Income Housing Market. *Journal of Planning Literature*, 19(4), 427–439.

Sarioğlu, G., P. (2007). Hollanda’da Konut Politikaları ve İpotekli Kredi Sistemi. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24(2), 1-16.

Scanlon, K. ve Whitehead, C. (2011), French Social Housing in an International Context. OECD Economics Department, Working Papers No. 862.

Sevim, A. (2009). *Türkiye’de Konut Politikaları Bağlamında Konut Sorunu ve Kentsel Koruma Alanlarına ilişkin Bir Değerlendirme*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar

Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı
Kentsel Koruma ve Yenileme Bilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Stephens, M. ve Leishman, C. (2017). Housing and Poverty: A Longitudinal Analysis. *Housing Studies*, 32(8), 1039-1061.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). On İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2024-2028). TBMM Karar No. 1396, Karar Tarihi: 31.10.2023.

Sönmez, B. (2014). Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek. *Planlama*, 24(1), 42-53.

Stone, M., E. (2004). Shelter Poverty: The Chronic Crisis of Housing Affordability. *New England Journal of Public Policy*, 20(1), 107-120.

Şiriner Önver, M. (2016). *Konut ve Konut Politikası*. İstanbul: IJOPEC Yayıncılık.

Taşar, M. ve Cevik, S. (2009). Sosyal Konut ve Konut Sektörüne Devlet Müdahalesi: Avrupa Ülkeleri ve Türkiye. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1. 133-163.

Thamrin, R. M., Harahap, E., P., Khoirunisa, A., Faturahman, A. ve Zelina, K. (2021). Blockchain-Based Land Certificate Management in Indonesia. *ADI Journal on Recent Innovation*, 2(2), 232–252.

Timur, M., C. ve Kurtbaş, İ. (2024). COVID-19 Sonrası Dönemde, Türkiye’de Konut Sektörünün Ekonomi-Politik Analizi. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(2), 516-539.

Toplu Konut Kanunu. [2985 S. K.]. 17.03.1984 tarih ve 18344 sayılı Resmî Gazete.

Tunstall, R. ve Pleace, N. (2018). *Social Housing Evidence Review*. University of York: Centre for Housing Policy.

Tutin, C. (2008). *Social Housing: Another French Exception?*, Budapest: Central and East European Workshop on Social Housing.

Tuna Sezer, G. ve Koman, İ. (2021). Modüler Hücre Yapımın Çok Katlı Binalar Bağlamında İncelenmesi. *Bab Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design*, 2(2), 89-104.

Türk Borçlar Kanunu. [6098 S. K.]. 04.02.2011 tarih ve 27836 sayılı Resmî Gazete.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. 9.11.1982 tarih ve 17863 (Mükerrer) sayılı Resmî Gazete.

Türkiye İstatistik Kurumu. [TÜİK]. (2023). Gelir Dağılımı İstatistikleri, 2023 (Düzeltilmiştir). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53840#:~:text=En%20son%20yap%C4%B1lan%20ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na,ise%200%2C431%20olarak%20tahmin%20edildi.> (Erişim Tarihi: 02.12.2024).

Uğurlar, A. ve Özelçi Ecerel, T. (2014). Ankara’da Mevcut Konut (Mülk ve Kiralık) Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme. *İdealkent*, 5(12), 132-159.

Uğurlu, Ö. ve Duru, B. (2011). *Kriz ve Kentsel Yerinden Edilme Sürecinde Çingeneler*. Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni, 90.

Ünlügenç, U. C., Akıncı, A. C. ve Öçgün, A., G. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş-Gaziantep Depremleri; Adana İli ve Yakın Kesimlerine Yansımaları. *Geosound*, 57(1), 1-41.

Vural, Ö. ve Yaman, M. (2022). Bir Alternatif Yaşam Biçimi Olarak Eko-Köylerin İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı), 1-18.

Waite, I., A. (2020). Low-Income Resident Displacement Through Regeneration: The Case of Ayazma, Istanbul. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers- Urban Design and Planning*, 173(2), 54-61.

Wells, K. (2018). The Right to Housing. *Political Studies*, 67(2), 1-16.

Whitehead, C. ve Scanlon, K., J. (Eds.). (2007). *Social Housing in Europe*. London School of Economics and Political Science.

Williams, O., R. (2018). Community Control As A Relationship Between A Place-Based Population and Institution: The Case of A Community Land Trust. *Local Economy*, 33(5), 459-476.

Winston, N. (2021). Sustainable Community Development: Integrating Social and Environmental Sustainability for Sustainable Housing and Communities. *Sustainable Development*, 30(1), 191-202.

Yetgin, F. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye Konut Politikaları Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 311-330.

Yılmaz, B. ve Eren, Ö. (2022). Konut Üretiminde Tipleştirilmiş Hafif Çelik Modül Sistem ile Tasarım Olanaklarının Değerlendirilmesi. *Mimarlık ve Yaşam*, 7(2), 617-646.

Yılmaz, M. (2013). Plansız Yerleşme ve Sanayileşmenin Arazi Kullanımı Üzerindeki Sosyo-ekonomik Etkileri: Kahramanmaraş Kentsel Alanı İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 217-228.

Yılmaz, M., Yıldız, S. ve Gültekin, A., B. (2016). Yıkıcı Yeniliklerin Belirlenmesi: Sürdürülebilir İnşaat Sektöründe Tehditler ve Fırsatlar. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 25-36.

Yılmaz Şimşek, Z. (2024). Dünyada ve Türkiye’de Konut Sorunu ve Uygulanan Konut Politikaları. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 7(2). 112-132.

Yung, B. ve Lee, F. (2013). Equal Right to Housing in Hong Kong Housing Policy: Perspectives from Disadvantaged Groups. *Journal of Housing and the Built Environment*, 29(4), 563-582.

Zaręba, A., Krzemińska, A. ve Łach, J. (2017). Energy Sustainable Cities. From Eco Villages, Eco Districts Towards Zero Carbon Cities. *E3S Web of Conferences*, 22, 00199.

Xu, C., Chunru, H. ve Taylor, D., C. (1992). Sustainable Agricultural Development in China. *World Development*, 20(8), 1127-1144.

Xu, T. ve Gong, W. (2020): Community-Based Individual Property Rights: Developing the ‘Bundle of Rights’ Perspective in the Chinese Context. *Asia Pacific Law Review*, 28(1), 138-158.

Extended Summary

Basic Problems and Alternative Approaches to the Right to Housing in Türkiye

Introduction

The right to housing is universally acknowledged as a fundamental human right, essential for ensuring a dignified life. It encompasses not only the provision of shelter but also the safeguarding of socio-economic and environmental well-being. In Türkiye, this right is influenced by critical issues such as income inequality, poverty, unplanned urbanization, earthquake risks, and rising housing costs. These challenges disproportionately affect low-income families, limiting their access to adequate housing. Addressing these issues requires a comprehensive understanding of the legal framework, policies, and practices governing housing rights. This study explores the legal framework governing the right to housing in Türkiye, examines existing policies, and identifies the primary obstacles to fulfilling this right. Furthermore, it proposes alternative approaches to address these challenges effectively, aligning with global standards and innovative practices.

Purpose and Method of the Study

The primary objective of this research is to analyze the legal and policy framework surrounding the right to housing in Türkiye and to evaluate its efficacy in addressing housing-related challenges. By investigating the constitutional provisions, national legislation, international agreements, and developmental plans, the study aims to identify gaps and propose innovative solutions. It seeks to ensure that housing policies are equitable, inclusive, and sustainable, particularly for disadvantaged groups. The study also emphasizes the importance of integrating modern technologies and sustainable practices into housing strategies, addressing the dual challenges of affordability and environmental responsibility.

This study adopts a qualitative approach, with a primary focus on a comprehensive literature review. It evaluates the constitutional and legislative framework, including the Turkish Constitution and key laws such as the “Mass Housing Law” and the “Urban Transformation Law.” International agreements, such as the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, are also analyzed to understand global benchmarks and their alignment with national policies. Socio-economic indicators, including income distribution, housing prices, and demographic trends, are examined to provide context to the housing challenges in Türkiye. Additionally, the study reviews case studies of the TOKİ (Housing Development Administration of Türkiye) projects, urban transformation practices, and international models to identify successful approaches and areas requiring improvement. Data from national statistical reports and previous academic studies further support a robust evaluation of the housing landscape in Türkiye.

Findings

Housing Market Challenges

The study reveals a significant increase in housing and rental costs, particularly in metropolitan areas like Istanbul, Ankara, and Izmir. This surge adversely affects low- and middle-income families, forcing many into precarious housing conditions or substantial debt. Limited access to affordable housing exacerbates socio-economic inequalities, creating a divide between homeowners and renters. This problem is compounded by macroeconomic factors, including inflation, fluctuating interest rates, and income stagnation. The inability of many households to secure affordable housing highlights systemic gaps in current housing policies.

Urban Transformation and Social Inequity

Urban transformation projects aim to construct earthquake-resistant buildings. However, they often lead to displacement and social inequality. Residents of demolished buildings frequently find themselves unable to afford newly constructed housing, resulting in forced relocations. Moreover, the ownership-centric policies undermine the potential development of rental social housing models. These projects also lack comprehensive planning, often neglecting the socio-cultural needs of affected communities. For example, new housing developments are sometimes located far from urban centers, disrupting residents' access to employment, education, and healthcare services.

Legal and Institutional Framework

The Turkish Constitution guarantees the right to housing, mandating the state to take measures to meet housing needs. However, the implementation of these

provisions often falls short due to limited resources, bureaucratic inefficiencies, and fragmented institutional responsibilities. Laws such as the “Mass Housing Law” and the “Urban Transformation Law” provide a foundation, but their effectiveness is hindered by inconsistent enforcement and insufficient focus on vulnerable populations. Additionally, local governments face challenges in implementing housing policies due to budget constraints and limited autonomy.

Innovative and Sustainable Solutions

To address housing shortages and earthquake risks, the study highlights the potential of prefabricated and modular housing systems. These structures offer cost-effective, eco-friendly, and disaster-resilient solutions. Prefabricated housing can be rapidly deployed in emergency situations, providing immediate relief to displaced populations. Modular systems, on the other hand, offer flexibility and scalability, making them suitable for long-term urban development. Additionally, the integration of blockchain technology in property management can enhance transparency, efficiency, and security in housing transactions. Blockchain can streamline processes such as land registration, reducing fraud and administrative delays.

Conclusion and Recommendations

The findings emphasize the need for comprehensive housing policies that prioritize equity, sustainability, and resilience. Addressing the identified challenges requires a multi-faceted approach that includes policy reform, technological innovation, and stakeholder collaboration. Key recommendations include:

-Reforming Housing Policies: Shift from ownership-focused approaches to inclusive models, such as rental social housing and community-based ownership. This shift can ensure broader access to affordable housing for vulnerable groups.

-Enhancing Accessibility: Ensure affordable housing options for low-income families, including rental subsidies and cooperative housing. Special provisions should be made for disadvantaged groups, such as single parents, elderly individuals, and people with disabilities.

-Promoting Sustainable Construction: Expand the use of prefabricated and modular housing to address immediate needs while minimizing environmental impacts. These solutions can also reduce construction timelines and costs, making them ideal for large-scale implementation.

-Leveraging Technology: Implement blockchain systems for property management to improve transparency and accessibility. Such technologies can

also facilitate innovative financing mechanisms, such as fractional ownership schemes.

-Strengthening Disaster Preparedness: Develop urban transformation projects that balance safety with social inclusion, avoiding forced displacement. Comprehensive risk assessments and community engagement should be integral to these projects.

-Policy Monitoring and Reporting: Establish mechanisms to track housing production and demand, ensuring that policies address the needs of disadvantaged groups effectively. Regular reporting can also enhance accountability and public trust in housing initiatives.

-Encouraging Public-Private Partnerships: Foster collaborations between government entities, private developers, and non-profit organizations to pool resources and expertise. Public-private partnerships can drive innovation and efficiency in housing projects.

By adopting these measures, Türkiye can move closer to realizing the right to housing for all citizens, fostering a more equitable and resilient society. The integration of modern technologies and sustainable practices can further enhance the effectiveness of housing policies, ensuring long-term benefits for future generations.

Türkiye’de Yeşil Teknolojilerle İlgili Patentler: Kavramlar, Politika Belgeleri Ve Mevcut Eğilimler

Sabriye AK KURAN*

Öz: İklim değişikliği sorununun farklı sektörler ve bu sektörlerle bağlı insan yaşamı, insan dışında kalan diğer canlı ve cansız varlıklar üzerinde yarattığı olumsuz etkiler bu sorunla mücadele konusunda yenilikçi yaklaşımlar ve yeni teknolojiler geliştirilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda yeşil teknolojiler, iklim değişikliği sorununu önleme ve etkilerini hafifletme açısından önemli bir çözüm aracı olarak kabul edilmektedir. Yeşil teknolojiler, hem iklim değişikliği sorununa neden olan hem de bu sorundan olumsuz olarak etkilenen bir ülke olan Türkiye açısından da etkili bir strateji olma potansiyeli taşımaktadır. Türkiye’de yeşil teknoloji alanında yapılan patent başvurularının sayısındaki artış da bu durumu yansıtmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, Türkiye’de yeşil teknoloji alanında gerçekleştirilen patent başvurularının mevcut durumu analiz edilmiştir. Analizde, Avrupa Patent Ofisi (EPO) tarafından geliştirilen Y02-Y04S etiketleme şemasından faydalanılmıştır. Bu şemanın tercih edilmesi sebebi ise ilgili şemanın spesifik olarak iklim değişikliğini azaltma, iklim değişikliğine uyum sağlama ve akıllı şebeke teknolojisiyle ilgili patent belgelerini etiketlemek amacıyla geliştirilmiş olmasıdır. Analiz sonucunda, Türkiye’den 1966-2022 yılları arasında Y02-Y04S sınıfları kapsamında toplam 4.065 patent başvurusu yapıldığı, bu sayının ise dünya genelindeki başvuru sayısının %0.0876’sını oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Türkiye’nin dünya genelindeki sıralaması Y02 sınıfında 45, Y04S sınıfında ise 43’tür. Yapılan başvuruların sektörler göre dağılımı incelendiğinde, sırasıyla enerji sektörü, mal üretimi veya işlenmesi ile ilgili sektörler, atık sektörü, inşaat sektörü, ulaşım sektörü ve bilgi ve iletişim sektörünün öne plana çıktığı görülmüştür. Her iki sınıfa yönelik en çok patent başvurusu yapan yerli firmanın Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. olduğu tespit edilmiştir. Bu şirkete ek olarak, Arçelik A.Ş. ve Turkcell Teknoloji Araştırma ve Geliştirme A.Ş. gibi yerli firmaların da en çok başvuru yapan ilk on patent sahibi arasına girdiği saptanmıştır.

* Dr. Araş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı, Nevşehir, Türkiye, akkuran@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6625-1521.

Makale Geliş Tarihi: 25.02.2025

Makale Kabul Tarihi: 16.05.2025

Anahtar Kelimeler: Yeşil Teknoloji, Yeşil Patentler, Patent Sınıflandırma Sistemleri, İklim Değişikliği, Türkiye.

Patents On Green Technologies In Türkiye: Concepts, Policy Documents And Current Trends

Abstract: The negative effects of climate change on various sectors, human life, and other living and non-living entities have highlighted the necessity of developing innovative approaches and new technologies to combat this issue. In this context, green technologies are considered a significant solution tool for preventing climate change and mitigating its impacts. Green technologies also hold the potential to be an effective strategy for Turkey, a country both contributing to and being adversely affected by climate change. The increasing number of patent applications in the field of green technology in Turkey reflects this situation. Based on this, the study analyzes the current state of patent applications in the field of green technology in Turkey. The analysis utilizes the Y02-Y04S tagging scheme developed by the European Patent Office (EPO). The reason for choosing this scheme is that it was specifically designed to label patent documents related to climate change mitigation, climate change adaptation, and smart grid technology. The analysis revealed that a total of 4,065 patent applications were filed in Turkey under the Y02-Y04S classification between 1966 and 2022, accounting for 0.0876% of the total global applications. Additionally, Turkey ranks 45th in the world for the Y02 category and 43rd for the Y04S category. When examining the distribution of applications by sector, the energy sector, manufacturing and processing industries, waste management, construction, transportation, and information and communication sectors emerged as the leading fields. Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. was identified as the domestic company with the highest number of patent applications in both categories. In addition to Vestel, local companies such as Arçelik A.Ş. and Turkcell Teknoloji Araştırma ve Geliştirme A.Ş. were also among the top ten patent applicants.

Keywords: Green Technology, Green Patents, Patent Classification Systems, Climate Change, Turkey.

Giriş

50 yıldan daha uzun bir süredir, araştırma ve yenilik iklim değişikliğinin etkilerinin anlaşılması, ele alınması ve azaltılmasında ve elde edilen kanıtların karar alma süreçlerine ve iklim politikalarına dâhil edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Öyle ki bu araştırma ve yenilikler, küresel sıcaklık artışlarının ispatlanmasından güneş hücresinin icat edilmesine, karbondioksit seviyelerinin ölçülmesinden iklim risklerinin modellenmesine, yeni nesil iklim uydularının geliştirilmesinden buz çekirdekleri aracılığıyla 800.000 yıllık dünya iklim kayıtlarının çıkarılmasına, ozon tabakasındaki deliğin keşfinden lityum iyon pil üretimine, rüzgâr santrallerinin inşasından elektrikli hibrit otomobil üretimine kadar geniş bir alanı kapsayan belirleyici keşiflerin önünü açmıştır (UK Research and Innovation (UKRI), t.y.: s.y.). İklim değişikliği araştırmaları sonucunda

ortaya konan bu ve buna benzer kritik keşiflere karşın halen iklim değişikliği sorununu önleyecek kalıcı, uygulanabilir ve etkin çözümler geliştirilememiştir.

İklim değişikliği sorunu tamamen ortadan kaldırıl(a)masa da bu sorunu ve etkilerini önlemeye ve azaltmaya yönelik teknolojik yenilikler hızla geliştirilmeye devam etmektedir. Bu bağlamda son yıllarda çevresel sürdürülebilirlik ve fikri mülkiyet arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşan bir ilgi vardır. Politikacılar, sivil toplum örgütleri, ekonomistler ve şirketler yeşil teknolojilerle ilgili fikri mülkiyetin (özellikle patentlerin) iklim değişikliği ile mücadeleyi teşvik edip etmediği sorusunu hararetli bir şekilde tartışmaktadır (Baele, t.y.: 93). Tartışmanın temel odağı olan yeşil teknoloji ile daha az kirleten ürün ve ekipmanların kullanıldığı, doğal kaynakların etkin bir şekilde değerlendirildiği, ürünlerin geri dönüştürüldüğü ve atıkların daha dikkatli ve sorumlu bir şekilde işlendiği teknolojik yenilikler kast edilirken (Khan ve Singh, 2023: 2146) yeşil patentlerle kast edilen bu tür çevreye duyarlı teknolojik yeniliklerin tescillenerek fikri mülkiyet haklarıyla koruma altına alınmasıdır. Enerji üretim mallarından yeşil kimyasallara, sürdürülebilir ya da geri dönüştürülebilir ürünlerden güneş panellerine, termal ısıtma disklerinden plastik su şişelerinden üretilen cep telefonlarına kadar oldukça geniş bir alanı kapsayan yeşil teknoloji ürünleri (Kumar, 2020: 1343) ve bu ürünlere yönelik yeşil patent başvurularında lider konumda olan ülkeler ise Japonya (%32), Çin (%19), ABD (%18), Almanya (%8) ve Kore Cumhuriyeti’dir (%8). Bu veriler yeşil patent başvurusunda bulunan endüstriyel şirketlerin %85’inin yalnızca beş ülkede yoğunlaştığını göstermektedir (Lavopa ve Menéndez, 2023: 7). Bu ülkelerin küresel sera gazı emisyonlarının yaklaşık yarısından (%46.07) sorumlu oldukları (Ghodsı ve Mousai, 2023: 14) göz önüne alındığında, söz konusu ülkelerin bu alandaki çabaları anlaşılabilir bir durumdur.

En çok sera gazı emisyonuna neden olan ilk 20 ülke arasında yer alan Türkiye (Ghodsı ve Mousai, 2023: 14) de hem bu soruna neden olan hem de bu sorundan etkilenen bir ülke olarak, söz konusu teknolojileri geliştirmeye yönelik çeşitli politikalar benimsemiş ve çevresel sürdürülebilirliği artırmaya ilişkin yeniliklerin tescillenmesi için patent başvurusunda bulunmuştur. Türkiye’nin son sera gazı envanterine göre, 2020’deki toplam sera gazı emisyonlarının 523.9 Mt CO₂ eşdeğeri (AKAKDO² hariç) olduğu ve bu değer 1990 yılında gerçekleşen seviyelere kıyasla %138.4’lük bir artışı temsil ettiği (Türkiye Cumhuriyeti, 2023: 71) dikkate alındığında, bu soruna ilişkin olarak atılan adımların ve alınan önlemlerin de sürpriz olmadığı anlaşılabacaktır. Nitekim Türkiye’nin teknoloji alanındaki yetkinliğini patent verileri aracılığıyla ortaya çıkarma ve ülkedeki

²AKAKDO; Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık sektörü olarak nitelendirilmektedir.

patent sistemine ilişkin eğilimleri ve gelişimi görünür kılma amacıyla Patent Effect tarafından hazırlanan ‘Türkiye’nin Patent Raporu 2023’ başlıklı raporda, son beş yılda (2018-2023) yayımlanan patent başvuruları içerisinde yeşil teknolojilere ilişkin başvuruların artış eğiliminde olduğu vurgulanmaktadır. Raporda, 2022-2023 yılları arasında yeşil teknolojilere ilişkin patent başvuru sayısında %17 oranında bir gerileme yaşandığı buna karşın başvuruların 2013 yılından itibaren düzenli olarak arttığı son beş yıldaki artış oranının ise %3 düzeyinde olduğu belirtilmiştir (Patent Effect, 2024: 59, 73).

Başlangıç niteliğindeki bu bilgilerden hareketle çalışmada, iklim değişikliği sorununu ve etkilerini önlemeye ve/veya hafifletmeye yardımcı olabileceği iddia edilen yeşil teknolojilerin Türkiye özelindeki mevcut durumunun analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu analizi yapabilmek için ise yeşil teknolojilerle ilgili yapılan patent başvuru sayıları kullanılmaktadır. Hem söz konusu analizin yapılabilmesi hem de karşılaşılmaması muhtemel zorlukların aşılabilmesi için ise bir sınıflandırmaya gidilmiş ve çalışmanın odak noktası Kooperatif Patent Sınıflandırması (CPC) içindeki ‘Y’ bölümü olarak belirlenmiştir. İlgili bölümün seçilme nedeni, bu bölüm içerisindeki ‘Y02-Y04S’ sınıflarının sera gazı emisyonlarını azaltan, kontrol eden veya engelleyen teknolojiler ile iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlamayı amaçlayan teknolojileri içermesidir. Bu çerçevede çalışmada ilk olarak, yeşil teknolojiler ve yeşil patentler kavramı ele alınmaktadır. İkinci olarak, patentler için kullanılan sınıflandırma sistemleri üzerinde durulmaktadır. Üçüncü olarak, Türkiye’de iklim değişikliği ile mücadele konusunda yeşil teknolojilerin teşvikine yönelik olarak ortaya konan bazı önemli politika belgeleri değerlendirilmektedir. Dördüncü olarak, Türkiye’den yapılan yeşil patent başvurularının sayısı ve yıllara göre dağılımı, başvuruları gerçekleştiren önde gelen kurum, kuruluş ve şahıslar ve en fazla patent başvurusu yapılan sektörler gibi konular detaylı bir şekilde incelenmektedir. Son olarak ise genel bir değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmaktadır.

Yeşil Teknolojiler ve Yeşil Patentler Kavramı

Uzmanlaşmış raporlarda, gazetelerde, akademik makaleler ve bildirimlerde, bloklarda ve patent ofislerinde yaygın bir şekilde kullanılmasına karşın yeşil teknolojilerin ve dolayısıyla ‘yeşil patentlerin’ resmileşmiş, açık ve genişçe bir kesim tarafından kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır (Tanner vd., 2019: 13). Üstelik yeşil olarak kabul edilebilecek teknoloji grubunun kesin bir tanımını yapmak da çok zordur. Bu zorluk ise teknolojilerin sistemik doğası, teknolojik olgunluk düzeyi, sürdürülebilirliğe ilişkin değişen algılar, amaçlanan veya amaçlanmayan çevresel faydalar gibi çeşitli sorunlardan kaynaklanmaktadır (Tanner vd., 2019: 13-17). Hatta yeşil teknolojinin tanımlanmasına ilişkin

tartışmayı bir adım daha ileriye taşıyarak yeşil bir teknolojiye söz edilemeyeceğini iddia edenler de bulunmaktadır. Bu iddialara göre, teknolojinin mantığı doğa karşıtı ve ekoloji karşıtı bir mantıktır çünkü teknoloji, özellikle de modern teknoloji, hedef belirlemede ekolojiye karşı olma veya ekolojiye aykırı olma özelliğine sahiptir. Bu bağlamda, teknoloji ve yeşil birbirine zıt bir çift olarak değerlendirilmekte ve yeşil teknoloji kavramı ekolojik açıdan bir paradoks olarak kabul edilerek teknolojinin yeşil olamayacağı belirtilmektedir. (Xiaoqing ve Chengxiao, 2010: 110-111).

Bahsi geçen zorlukların üstesinden gelmenin ve yeşil teknolojileri tanımlamanın mükemmel bir yolu olmasa da politika yapımında, şirket stratejisinde ve araştırmalarda kullanılabilecek pratik ve uygulanabilir bir tanım oluşturmak için (Tanner vd., 2019: 13) çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalarda ‘Ne tür teknoloji yeşil teknoloji olarak adlandırılabilir?’ ve ‘Yeşil teknolojiyi sınıflandırmak ve değerlendirmek için standart nedir?’ soruları açıklığa kavuşturulmaktadır. Yeşil teknolojiyi sınıflandırmak için üç tür standardın kullanılabileceği vurgulanmaktadır. İlk standart, bu teknoloji aracılığıyla belirlenen teknolojik hedeftir. Sıradan teknolojilerle karşılaştırıldığında, yeşil teknolojinin tasarım, araştırma ve geliştirme aşamasında ekolojik faktörleri kapsamı gerekmektedir. Yani, ekolojik süreçle koordine olan ve doğal çevreye verdiği zararı en aza indirmeye çalışan her türlü tasarım eko-tasarım olarak adlandırılmaktadır. İkinci standart, bu teknolojinin uygulama sürecindeki ekolojik etkileridir. Yeşil teknolojiye yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetleri ekolojik çevreye verilen zararı hafifletmeyi veya doğal ekolojiyi iyileştirmeyi amaçlasa da bu teknolojinin uygulanması yoluyla ekolojik çevreye zarar verme olasılığı halen bulunmaktadır. Üçüncü standart ise bu teknolojik ürünün ekolojik sonucudur. Bu standart, bir taraftan teknolojik faaliyetlerin ekolojik çevre üzerindeki etkilerine işaret etmekte diğer taraftan yeşil teknolojinin gerçekçi ekolojik işlevlerle donatılması gerektiğini göstermektedir (Xiaoqing ve Chengxiao, 2010: 112).

Yeşil teknolojiyi sınıflandırmaya yönelik bu standartlarla da bağlantılı olarak kavram, insan faaliyetlerinin olumsuz etkilerini en aza indiren ve azaltan, doğal çevreyi ve kaynakları korumak için kullanılan ürün, ekipman ve sistemlerin geliştirilmesi ve uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Bhardwaj ve Neelam, 2015: 1957; Ramli vd., 2022: 6). Kavram, kimyasallar ve makineler aracılığıyla neden olunan ekolojik maliyetleri insanların yararı için azaltan ve ekolojik açıdan faydalı bir uzmanlık şeklinde de açıklanmaktadır (K, 2019: 232). Yeşil teknoloji kavramını, insanların rahatı için tasarlanmış ürün ve teknolojilerin çevreye verdiği zararı en aza indiren çevresel tedavi teknolojisinin bir parçası olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır (Aithal ve Aithal, 2016: 820; Ara ve Das, 2022: 124). Yeşil patentler kavramı ise yeşil teknolojiler alanında tescil edilen patentler

için kullanılmakta ve buluş konusu; kaynakları koruma, enerji verimliliği ve kirliliğin önlenmesiyle ilgili olan buluşlar, faydalı modeller ve tasarım patentleri anlamına gelmektedir (Li vd., 2023: 4). Kavram, çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılmasına ve/veya kaynakların verimli kullanımını iyileştirmeye katkıda bulunan bir teknolojiyi kapsayan herhangi bir patent olarak da tanımlanmaktadır (Favot vd., 2023: 2). Kavrama ilişkin bir başka tanım ise genel olarak iklim değişikliğini azaltan veya buna uyum sağlayan teknolojiler veya uygulamalar şeklindedir (Lavopa ve Menéndez, 2023: 3). Hem yeşil teknolojilere hem de bu teknolojilerin hukuki açıdan korunmasını sağlayan yeşil patentlere ilişkin olarak yapılan bu tanımlamalardan hareketle, temel amacın çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmek ve çevreye duyarlı yenilikçi çözümlerin yayılmasını sağlamak olduğu söylenebilir.

Yeşil Teknolojilere İlişkin Patentleri Sınıflandırma Sistemleri

Tüm dünyada çeşitli patent ofisleri, çevreye yararlı ürün ve çözümlerin hızla benimsenmesini teşvik etmek amacıyla yeşil teknolojilere ilişkin patent başvuruları için hızlandırılmış prosedürler oluşturmaktadır (Baele, t.y.: 93). Yani, yeşil patentler genellikle patent ofislerinde hızlandırılmış programların uygulanmasına ilişkin idari gerekçeler nedeniyle tanımlanmakta ve kullanılmaktadır. Yeşil patentlerin tanımlanması ve kullanılmasına ilişkin tek sebep ise bu değildir. Bunun yanında ilgili patentler, patent eğilimlerinin ve bireysel belgelerin araştırılması ve analizi gibi amaçlar çerçevesinde de kullanılmaktadır (Tanner vd., 2019: 17-18). Burada ilk durumda, patent ofisleri patentleri hem nesnel hem de öznel unsurlar kullanarak ‘yeşil’ olarak tanımlamaktadır çünkü hızlandırılmış programlar genellikle bir patentin yeşil olarak kabul edilip edilmeyeceğini ve hızlı takip programına uygun olup olmadığını tanımlayan vaka bazında bir inceleme sürecidir. Bu kapsamda örneğin USPTO (ABD), KIPO (Güney Kore), INPI (Brezilya) ve SIPO (Çin) gibi patent ofisleri kendi uzmanları tarafından seçilen veya diğer yerleşik tanımları izleyen nesnel ve teknik tanımları takip etmektedir. UKIPO (Birleşik Krallık), JPO (Japonya), İsrail Patent Ofisi ve CIPO (Kanada) gibi diğer patent ofisleri ise yeşil patentler konusunda teknolojik alanlarından bağımsız olarak çevre üzerinde olumlu bir etkiye sahip olan tüm teknolojiler olarak tanımlayan öznel tanımları tercih etmektedir (Tanner vd., 2019: 18).

İkinci durum olan patent eğilimlerinin araştırılması ve analizi konusunda ise yeşil patentlere ilişkin öznel tanımlamalar pek işe yaramamaktadır çünkü süreç genellikle binlerce veya milyonlarca belge içeren veri tabanlarından belirli patent bilgilerini aramayı içermektedir (Tanner vd., 2019: 18). Bu zorlukla başa çıkabilmek ve pratik bir alternatif geliştirebilmek için ise çeşitli sınıflandırma

sistemleri geliştirilmiştir. Bu sınıflandırma sistemleri içerisinde yaygın olarak kullanılanları; Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü’nün (WIPO) Uluslararası Patent Sınıflandırması (IPC) Yeşil Envanteri, Avrupa Patent Ofisi’nin (EPO) Y02-Y04S Etiketleme Şeması ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’nün (OECD) Çevre İle İlgili Teknolojileri (ENV-TECH)’dir. ‘IPC Yeşil Envanteri’, 2010 yılında WIPO tarafından alternatif enerji üretimi, enerji tasarrufu, ulaşım, atık yönetimi ve tarım ve ormancılık da dâhil olmak üzere birçok alandaki teknolojilerle ilgili patent belgelerini aramak ve almak için çevrimiçi bir araç olarak başlatılmıştır (León vd., 2018: 4). IPC sistemi, bir patentin ilişkili olduğu her teknik nesnenin bir bütün olarak sınıflandırılabilmesi için tasarlanmıştır. Bir patentin birkaç teknik nesne içermesi olasıdır bu nedenle de bir patente birkaç sınıflandırma sembolü tahsis edilmesi mümkündür (OECD, 1994: 29). Dolayısıyla IPC sisteminde tüm teknikler bölümlere, sınıflara, alt sınıflara, gruplara ve alt gruplara ayrılmaktadır (OECD, 1994: 29). Öyle ki yaklaşık 70.000 farklı IPC sınıflandırma sembolü olduğu belirtilmektedir. Burada bu sembollerden birisinin örneğini vererek konuyu biraz daha somutlaştırabiliriz. A43B13/04 sembolü, ayakkabılarda kauçuk tabanları sınıflandırmak amacıyla kullanılan bir semboldür. IPC sisteminde A43B13/04 sembolünü kullanarak arama yapanlar, Aşağıdaki Tablo 1’de de görüleceği üzere, yalnızca ayakkabı veya bot tabanlarında kullanılan belirli malzemelerle ilgili buluşlara odaklanabilmektedir (EPO, 2013: 6).

Tablo 1. IPC Sisteminde Kullanılan Sembollere İlişkin Bir Örnek

Bölüm	A	İnsan İhtiyaçları
Ana Grup	A43	Ayakkabı
Alt Grup	A43B	Ayakkabı parçaları
Ana Sınıf	A43B13	Tabanlar
Alt Sınıf (bir nokta)	A43B13/02	..Malzeme ile karakterize edilir
Alt Sınıf (iki nokta)	A43B13/04	..Plastikler, kauçuk veya vulkanize elyaf

Kaynak: (EPO, 2013: 6)

Sürdürülebilir teknolojileri bulmayı kolaylaştırma girişiminin bir parçası olarak EPO, iklim değişikliğini azaltma, iklim değişikliğine uyum sağlama ve akıllı şebeke teknolojisiyle ilgili patent belgelerini etiketlemek için özel bir sınıflandırma şeması ‘Y02-Y04S’ geliştirmiştir (León vd., 2018: 18). Sürdürülebilir bir teknolojiyle ilgili bir belge veri tabanlarına her eklendiğinde,

EPO tarafından buna bir Y02 (CCMT’ler³ için) veya Y04 (akıllı şebekeler için) sembolü atanmaktadır (EPO, 2013: 7). Y02 şeması en geniş anlamıyla, iklim değişikliğinin etkilerine karşı koyabilen yani sera gazı emisyonunu azaltabilen veya atmosferden sera gazı emisyonunu kaldırabilen ve depolayabilen teknolojilere ve uygulamalara yöneliktir. Y04 ise akıllı şemalara ayrılmış ancak Y02 ile yakından bağlantılı ayrı bir şemadır (Angelucci vd., 2018: 586-588). Hepsi sürdürülebilir teknolojilerle ilgili olan Y etiketleri, yedi ana alanda gruplandırılmış çok çeşitli teknolojik alanları ve alt alanları (1.300’den fazla bireysel Y etiketi) içermektedir (Tanner vd., 2019: 21; EPO, 2013: 7). Aşağıdaki Tablo 2’de bu etiketleme şemasının mevcut ana bölümleri gösterilmektedir. Tablodan da anlaşılabacağı üzere, bu etiketleme şemasındaki teknik alanlar inşaat (Y02B), enerji (Y02E), sanayi ve tarım (Y02P), ulaşım (Y02T) ve atık (Y02W) gibi sektörleri kapsamaktadır.

Tablo 2. Y02/Y04S Etiketleme Şeması Ana Alt Grupları

Alt Grup	Başlık
Y02	İklim Değişikliğine Karşı Azaltma Veya Uyum İçin Teknolojiler Ve Uygulamalar
Y02A	İklim Değişikliğine Uyum İçin Teknolojiler
Y02B	Binalarla İlgili İklim Değişikliğini Azaltma Teknolojileri, Örnek Olarak Konut, Ev Aletleri Veya İlgili Son Kullanıcı Uygulamaları
Y02C	Sera Gazlarının Yakalanması, Depolanması, Tutulması Veya İmha Edilmesi
Y02D	Bilgi Ve İletişim Teknolojilerinde [ICT] İklim Değişikliğini Azaltma Teknolojileri, Yani Kendi Enerji Kullanımını Azaltmayı Amaçlayan Bilgi Ve İletişim Teknolojileri
Y02E	Enerji Üretimi, İletimi Veya Dağıtımı İle İlgili Sera Gazı Emisyonlarının Azaltılması
Y02P	Mal Üretiminde Veya İşlenmesinde İklim Değişikliğini Azaltma Teknolojileri
Y02T	Ulaşımla İlgili İklim Değişikliğini Azaltma Teknolojileri
Y02W	Atık Su Arıtma Veya Atık Yönetimi İle İlgili İklim Değişikliğini Azaltma Teknolojileri
Y04	Diğer Teknoloji Alanlarını Etkileyen Bilgi Veya İletişim Teknolojileri

³ CCMT’ler; İklim değişikliğini azaltma teknolojileri olarak nitelendirilmektedir.

Y04S	Elektriksel Güç Üretimini, İletimini, Dağıtımını, Yönetimini Veya Kullanımını İyileştirmek İçin Güç Şebekesi İşletimi, İletişim Veya Bilgi Teknolojileriyle İlgili Teknolojileri Entegre Eden Sistemler, Yani Akıllı Şebekeler
------	--

Kaynak: <https://worldwide.espacenet.com/patent/cpc-browser#!/CPC=Y02> ve <https://worldwide.espacenet.com/patent/cpc-browser#!/CPC=Y04S> web sayfalarında yer alan bilgilerden hareketle tarafımda hazırlanmıştır.

Son olarak OECD, 2015 yılında Yeşil Büyüme Göstergeleri setine dâhil edilecek yeni göstergeler geliştirmek amacıyla patent sınıflandırma sistemlerindeki son gelişmelere dayanarak bir patent arama stratejisi yayımlamıştır (Haščić ve Migotto, 2015: 12-13). Seçili çevreyle ilgili teknolojilerin tanımlanması için patent arama stratejileri serisi kısacası ‘ENV-TECH’ adı verilen bu metodolojide, hem IPC (Uluslararası Patent Sınıflandırması) hem de CPC (Kooperatif Patent Sınıflandırması) kodlarına atıfta bulunmaktadır (Haščić ve Migotto, 2015: 18; Favot vd., 2023: 3). Seçilen IPC/CPC sınıfları ise çevre kirliliğinin insan sağlığı üzerindeki etkileri, su kıtlığı, ekosistem sağlığı ve iklim değişikliğinin azaltılması da dâhil olmak üzere dört ana çevre politikası hedefleriyle bağlantılı yaklaşık 80 teknolojik alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla Aşağıdaki Tablo 3’den de anlaşılacağı üzere, bu metodolojide, geleneksel çevre yönetimi alanlarına (hava ve su kirliliği, atık bertarafı gibi), su kıtlığına uyum sağlamaya, biyolojik çeşitlilik tehditlerini ele almaya ve iklim değişikliğini azaltmaya yönelik olanlar da dâhil olmak üzere çeşitli arama stratejileri sunulmaktadır (Haščić ve Migotto, 2015: 20).

Tablo 3. Çevre Politikası Öncelikleri ve Seçili Çevre İle İlgili Teknolojiler

Çevre Politikası Hedefi	Patent Arama Stratejisi
Çevre sağlığı (insan sağlığı etkileri)	1. Çevre yönetim teknolojileri
Su kıtlığı	2. Suyla ilgili adaptasyon teknolojileri
Ekosistem sağlığı ve biyolojik çeşitlilik	3. Biyolojik çeşitliliği koruma teknolojileri
İklim değişikliği	4. İklim değişikliğinin azaltılması–Enerji 5. İklim değişikliğinin azaltılması–Sera gazları 6. İklim değişikliğinin azaltılması–Ulaşım 7. İklim değişikliğinin azaltılması–Binalar

Kaynak: (Haščić ve Migotto, 2015: 20)

Türkiye’de İklim Değişikliği Sorunu İle Mücadelede Yeşil Teknolojinin Teşvik Edilmesine İlişkin Bazı Temel Politika Belgeleri

Türkiye’de iklim değişikliği ile mücadele konusunda yeşil teknolojileri ve bu teknolojilerin bir göstergesi olan yeşil patentleri teşvik etmek ve yaygınlaştırmak amacıyla çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Ancak burada özellikle belirtmek gerekir ki, söz konusu çalışmalar ve bu çalışmalara temel oluşturan tüm belgelerin bu araştırma kapsamında ele alınması ve detaylandırılması mümkün değildir. Dolayısıyla bu başlık altında yalnızca bazı temel rehber politika metinleri, stratejileri ve eylem planları üzerinde durulacak ve bu belgelerin yeşil teknolojiler ile ilgili boyutları detaylandırılacaktır. Söz konusu bu girişimlere altlık olan bazı temel rehber politika belgeleri, stratejileri ve eylem planları Aşağıdaki Tablo 4’te listelenmiştir. Bunlar arasında neredeyse tüm sektörleri ilgilendiren belgelerden ilki, Yeşil Mutabakat Eylem Planı’dır. Bu plan 16 Temmuz 2021 tarihinde 2021/15 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile yayımlanmıştır (Resmi Gazete, 2021: s.y.). Bu eylem planıyla, Türkiye’nin kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde sürdürülebilir, kaynak etkin ve yeşil bir ekonomiye geçişin desteklenmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede söz konusu Eylem Planı, dokuz ana başlık altında toplam 32 hedef ve 81 eylemi içermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021: 9). Bu dokuz ana başlıktan birisi olan ‘Yeşil ve Döngüsel Bir Ekonomi’ başlığı altında, yeşil dönüşüm için teknolojik altyapının güçlendirilmesine öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmakta ve bu kapsamda çevreyle uyumlu ürün üretimine katkı sağlayacak olan yeşil teknolojilerin geliştirilmesi amacıyla AR-GE ve inovasyon odaklı bir yaklaşımın geliştirilmesinin kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021: 16). Ayrıca, planın ‘Sürdürülebilir Akıllı Ulaşım’ başlığı altında denizcilikten kaynaklı zararlı emisyonların azaltılması ve yeşil denizciliğin desteklenmesi konusunda çevre dostu, sürdürülebilir ve güvenli taşımacılık için kullanılacak yenilikçi teknolojilere finansal destek mekanizması oluşturulması da hedeflenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021: 33).

Tablo 4. Türkiye’de İklim Değişikliği Sorununun Çözümüne Yönelik Yeşil Teknoloji Vurgusu Yapılan Bazı Temel Politika Belgeleri

Belge İsmi	Tarih	Temel Hedefler/Ana Odak Noktaları
Yeşil Mutabakat Eylem Planı	2021	Sınırdaki karbon düzenlemeleri Yeşil ve döngüsel bir ekonomi Yeşil finansman Temiz, ekonomik ve güvenli enerji arzı Sürdürülebilir tarım Sürdürülebilir akıllı ulaşım İklim değişikliği ile mücadele Diplomasi Avrupa Yeşil Mutabakatı bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri
Yeşil Büyüme Teknoloji Yol Haritası	2023	Demir-çelik Alüminyum Çimento Kimyasallar Plastik Gübre
Orta Vadeli Program (2024-2026)	2023	Büyüme İstihdam Fiyat istikrarı Ödemeler dengesi Finansal istikrar Kamu maliyesi Afet yönetimi Yeşil dönüşüm

Türkiye’de Yeşil Teknolojilerle İlgili Patentler: Kavramlar, Politika Belgeleri Ve
Mevcut Eğilimler

		Dijital dönüşüm İş ve yatırım ortamı
On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)	2023	İstikrarlı büyüme, güçlü ekonomi Yeşil ve dijital dönüşümle rekabetçi üretim Nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum Afetlere dirençli yaşam alanları, sürdürülebilir çevre Adaleti esas alan demokratik iyi yönetim
İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (İDASEP) (2024-2030)	2024	Enerji Sanayi Binalar Ulaştırma Tarım Atık ile arazi kullanımı Arazi kullanım değişikliği ve ormancılık Adil geçiş Karbon Fiyatlandırma

Türkiye’de Yeşil Teknolojilerle İlgili Patentler: Kavramlar, Politika Belgeleri Ve
Mevcut Eğilimler

İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030)	2024	Kent Su kaynakları yönetimi Tarım ve gıda güvencesi Biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri Halk sağlığı Enerji Sanayi Turizm ve kültürel miras Ulaşım ve iletişim Sosyal kalkınma Afet risk azaltma
Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi (2024- 2028)	2024	İklim Dostu Yatırımlar Dijital Yatırımlar Küresel Tedarik Zinciri (KTZ) Odaklı Yatırımlar Bilgi Yoğun Yatırımlar Nitelikli İstihdam Sağlayan Yatırımlar Katma Değerli Hizmet Yatırımları Nitelikli Finansal Yatırımlar Bölgesel Kalkınmayı Destekleyen Yatırımlar

Kaynak: Tarafımca hazırlanmıştır.

İklim değişikliği ile mücadelede azaltım ve uyum çerçevesinde ortaya konan temel politika belgelerinden ikincisi, Yeşil Büyüme Teknoloji Yol Haritasıdır. Bu belge, Mart 2022 tarihinde 13 kamu kurumu ve 27 özel sektör temsilcisinin katılımıyla kurulan Teknolojik Dönüşüm/Gelişim İhtisas Çalışma Grubu tarafından hazırlanmış ve 2023 yılında ilan edilmiştir. Bu belge, hem ekonomik açıdan kritik olan, hem diğer sektörlerle temel girdiler sağlayan hem de karbon emisyonu açısından ön plana çıkan altı sektörü kapsamaktadır. Bu sektörler; demir-çelik, alüminyum, çimento, kimyasallar, plastik ve gübre

sektörüdür (TÜBİTAK, 2023a: 5). Söz konusu belgede, her bir sektör için tanımlanan hedeflere, sektörün ihtiyaç duyduğu kritik ürün ve teknolojilere, sektöre ilişkin araştırma, teknoloji geliştirme ve yenilik konusuna ve bu tanımlanan hedeflerin gerçekleştirilmesine ilişkin zaman tahminlerine (kısa, orta ve uzun vade) yer verilmiştir. Örneğin, demir-çelik sektörü için belirlenen altı hedeften birisi, sürekli döküm ve yarı mamul işlenmesi (haddeleme, ısıt ve yüzey işlem) ile ilgilidir. Bu hedefe bağlı olarak da sıcak haddelenecek yarı mamullerin yüzey işlemleri için alternatif yenilikçi ve çevreci teknolojilerin geliştirilmesi, kullanılması ve yaygınlaştırılması hususuna odaklanılması gerektiği belirtilmiştir. Bu hedef için belirlenen zaman tahmini ise 2026 yılıdır. Buna ek olarak, demir-çelik sektörü ile ilgili olarak belirlenen bir başka teknolojik hedef; demir-çelik ve parça döküm sektöründe optimizasyon, enerji girdisi, verimlilik ve atık yönetimidir. Bu hedef bağlamında ise karbon yakalama, kullanımı ve depolama (CCUS) teknolojilerinin prosese entegrasyonuna yönelik çalışmalar gerçekleştirilmesi bir yenilik konusu olarak belirlenmiş ve zaman tahmini olarak 2030-2035 dönemine işaret edilmiştir (TÜBİTAK, 2023b: 4-5, 9-10).

Türkiye’de iklim değişikliğiyle mücadele/uyum amacına hizmet eden temel politika belgelerinden üçüncüsü, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Cumhurbaşkanı Kararıyla uygulamaya konulan Orta Vadeli Programdır (2024-2026). Bu program, 6 Eylül 2023 tarihinde 32301 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2023a: s.y.). Bu programda, makroekonomik politika çerçevesini destekleyecek temel politika alanları belirlenmiş ve bu alanlara yönelik olarak gerçekleştirilmesi planlanan düzenlemeler üzerinde durulmuştur. Bu alanlar; büyüme, istihdam, fiyat istikrarı, ödemeler dengesi, finansal istikrar, kamu maliyesi, afet yönetimi, yeşil dönüşüm, dijital dönüşüm ve iş ve yatırım ortamıdır. Programda ‘Büyüme’ başlığı altında, yapay zekâ, otonom sistemler, bulut bilişim ve büyük veri analitiği gibi dijital teknolojilerin yanı sıra yeşil teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılması gerekliliği vurgulanmakta ve bu husus temel politika ve tedbirler arasında sıralanmaktadır. Programda ayrıca, ‘Yeşil Dönüşüm’ başlığı altında, iklim değişikliğine dayanıklı tarım uygulamalarına ve yeni teknolojiler yaygınlaştırılarak toprak ve su kaynaklarının daha etkin kullanımının sağlanmasına ilişkin tedbirlerden bahsedilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023a: 17, 33).

İklim değişikliğiyle mücadelede dikkate alınan temel politika belgelerinden dördüncüsü, On İkinci Kalkınma Planı’dır (2024-2028). Bu plan Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu’nun 31.10.2023 tarihli 15’inci birleşiminde onaylanmıştır (Resmi Gazete, 2023b: s.y.). Bu planın istikrarlı büyüme, güçlü ekonomi, yeşil ve dijital dönüşümle rekabetçi üretim, nitelikli

insan, güçlü aile, sağlıklı toplum, afetlere dirençli yaşam alanları, sürdürülebilir çevre ve adaleti esas alan demokratik iyi yönetim olmak üzere beş ana odak noktası bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023b: 2). Planda Türkiye’nin 2024-2053 dönemini kapsayan uzun vadeli gelişme stratejisinden bahsedilerek 2053 yılına yönelik bir projeksiyon çizilmekte ve Türkiye’nin söz konusu yılda doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi, enerji dönüşümü, yeşil altyapı ve döngüsel ekonomi yatırımları, çevre koruma ve yeşil teknolojilerin yerli üretim imkânlarıyla yaygınlaştırılması gibi alanlarda kararlı adımlar atacağı ve küresel ölçekte etkili bir oyuncu olacağının altı çizilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 44-47). Bunlara ek olarak planda, karbon ayak izinin sıfırlanmasına yönelik olarak yeşil teknolojik yatırımlara finansman sağlanacağı ve Türkiye’nin küresel yeşil finansa öncü ülkelerden birisi haline geleceği de belirtilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 48). Ayrıca planda, yeşil ve dijital dönüşüm alanındaki patent başvurularına yönelik hızlı inceleme süreçleri geliştirileceği de vurgulanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 130).

İklim değişikliğiyle mücadeleyi ekonomik dönüşümün merkezine koyan Türkiye’de dikkate alınan temel politika belgelerinden beşincisi, İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı’dır (2024-2023). Bu plan 21 Mart 2024 tarihinde İklim Değişikliği Başkanlığı web sitesinde yayımlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, 2024a: s.y.). Bu plan, yedi ana azaltım sektörü ve iki yatay kesen tema alanına yönelik 49 strateji ve 260 eylemden oluşmaktadır. Planda azaltım politikalarının öncelikli sektörleri olarak; enerji, sanayi, binalar, ulaştırma, tarım, atık ile arazi kullanımı ve arazi kullanım değişikliği ve ormancılık belirlenmiştir. Sektörlere ilişkin adil geçiş ve karbon fiyatlandırma mekanizmaları ise yatay kesen alanlar olarak ayrı bölümde ele alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, t.y. : s.y). Planda bu yedi ana sektörden birisi olan ‘Sanayi’ başlığı altında, teknolojik gelişimin iklim değişikliği ile mücadelede kilit bir role sahip olduğu belirtilerek değişimi yönlendirme ve iklim dostu teknolojilere geçişi yönetme becerilerinin dekarbonizasyon sürecinde büyük önem taşıdığının altı çizilmiştir. Buna bağlı olarak da AR-GE ve inovasyon ile yeni teknoloji seçeneklerinin ulusal kaynaklarla geliştirilmesi bir strateji olarak belirlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, 2024b: 88). Benzer şekilde yine aynı başlık altında, karbondiaoksit depolama teknolojilerinin teşvik edilmesi ve emisyon yoğun sektörlerde karbondiaoksit yakalama maliyetlerinin azaltılması için Ar-Ge ve inovasyonun artırılması hedeflenmiş ve bu kapsamda karbon yakalama, kullanım

ve depolama teknolojilerinin sanayide kullanımına yönelik yapılan çalışmaların ve hayata geçirilen proje sayısının artırılması öngörülmüştür (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, 2024b: 264).

Türkiye’deki kamu ve özel sektör kurumlarının iklim değişikliğinin etkilerine karşı hazırlıklı olmalarını sağlamak amacıyla ortaya konan temel politika belgelerinden altıncısı, İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı’dır (2024-2030). Bu plan, önceki planla birlikte ve aynı tarihte (21 Mart 2024 tarihinde) İklim Değişikliği Başkanlığı web sitesinde yayımlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, 2024a: s.y.). Plan, 11 ana sektör ve yatay kesen konulara yönelik hazırlanan 40 stratejik hedef ve 129 eylemden oluşmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, 2024c: 29). İlgili sektörler ise; kent, su kaynakları yönetimi, tarım ve gıda güvencesi, biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri, halk sağlığı, enerji, sanayi, turizm ve kültürel miras, ulaşım ve iletişim, sosyal kalkınma ve afet risk azaltmadır (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, 2024c: 29). Planda bu 11 sektörden birisi olan ‘Turizm ve Kültürel Miras’ başlığı altında, turizm eğitimi veren lisans öncesi ve sonrası okullarda ve merkezlerde iklim değişikliği, tehlikeleri ve risklerin turizme etkileri ile çevre teknolojilerini tanıma ve kullanma konularında eğitimler verilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca planda, işletmelerden başlayarak çevre teknolojilerinin, eko-inovasyonun ve diğer çevreci uygulamaların yaygınlaştırılmasının iklim risklerinin azaltılması konusunda önemli ve gerekli olduğunun altı çizilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, 2024c: 263-265).

İklim değişikliğiyle mücadele kapsamında ortaya konan temel politika belgelerinden yedincisi, Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisidir (2024-2028). Bu belge, 29 Temmuz 2024 tarihinde 32616 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2024: s.y.). Bu belgede Türkiye’nin uzun vadeli gelişim vizyonunda belirlenen ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşılmasını destekleyecek yatırımlar ‘Nitelikli UDY’ olarak değerlendirilmiş ve sekiz farklı ‘Nitelikli UDY Alanı’ tanımlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2024: 14). Nitelikli UDY projelerinin çekilebilmesi için ise yatırımcılara sunulan teşvik mekanizmalarının etkinliğinin artırılması, alternatif ve yenilikçi finansman imkânlarının geliştirilmesi, bürokratik süreçlerin kolaylaştırılması, dijitalleştirilmesi ve maliyetlerin azaltılması, iklim ve çevre dostu teknolojilerin yaygınlaştırılması, yatırımcıların yeşil enerjiye erişiminin kolaylaştırılması, döngüsel ekonomi ve

sürdürülebilirlik odaklı yatırım ortamının iyileştirilmesi ve düşük emisyonlu ve dijital üretim teknikleriyle bütünleşik çevre dostu politikaların hayata geçirilmesi hedeflenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2024: 74-75). İlgili belgede ayrıca Nitelikli UDY Alanlarından birisi olan ‘İklim Dostu Yatırımlar’ alanında son on yılda 120 projenin çekildiği ve bu projeler içerisinde çevre teknolojilerinin kullanımına ve yaygınlaştırılmasına yönelik hizmet yatırımlarının da olduğu belirtilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2024: 62).

Türkiye’de Yeşil Teknolojilere İlişkin Patent Başvuruları

Patent, buluş sahibine başvurunun yapıldığı ülke içinde sınırlı bir süre boyunca söz konusu buluşu kullanma konusunda tanınan özel bir haktır ve yeni, yaratıcı ve endüstriyel bir uygulamaya sahip (yararlı) buluşlar için verilmektedir (Oltra vd., 2010: 3). Patentlerin uygulama alanı ise oldukça büyüktür. Bu alan günümüzde biyoteknolojiden yazılıma kadar uzanan geniş bir teknik yelpazeyi kapsamaktadır (Oltra vd., 2010: 5). Son yıllarda iklim değişikliği sorununun azaltan, ortadan kaldıran, engelleyen ve/veya izleyen teknolojik yenilikler için de patent başvuruları yapılmaktadır. ‘Yeşil patentler’ adı verilen bu grup, ekolojik sorunlara teknolojik bir cevap olarak nitelendirilmekte ve özellikle çevre dostu teknoloji olmak üzere çevresel fayda sağlayan teknolojilere verilen yasal hak veya korumayı ifade etmektedir. Bu tür teknolojilere yeşil patent verilmesinin, yenilikleri ve bu yeniliklerin tanıtımını teşvik ettiği ve yeşil teknolojilerin büyümesi ve genişlemesinde etkili olduğu belirtilmektedir (Khan ve Singh, 2023: 2146). Öyle ki Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminde, yeşil teknoloji ve sürdürülebilirlik için fikri mülkiyet korumalarının önemini yeniden teyit etmiş ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için insanlığın yenilikçiliğini ve yaratıcı potansiyelini harekete geçirme ihtiyacı olduğundan bunun için de söz konusu yeniliklerin güçlü bir fikri mülkiyet korumasına sahip olması gerektiğinden bahsetmiştir. Bununla bağlantılı olarak da, yeşil teknolojilerin öncelikli bir alan olarak kabul edilip geliştirilmesini ve yeşil kalkınma yaklaşımında söz konusu yenilikler için sağlam bir çerçevenin teşvik edilmesini vurgulamıştır (Khan ve Singh, 2023: 2148; WIPO, 2024: 4).

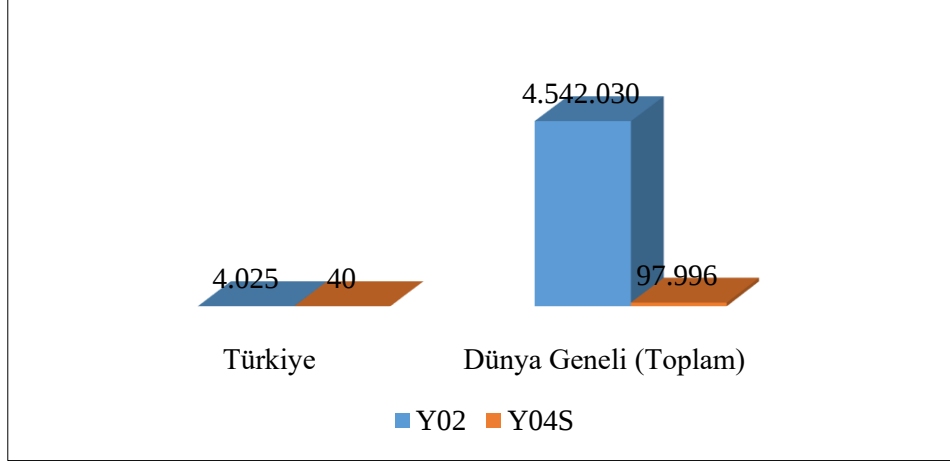
Dolayısıyla araştırmanın bu bölümünde, ‘2053 Uzun Vadeli İklim Stratejisi’ belgesinde en geç 2038 yılına kadar sera gazı emisyonlarında zirveye ulaşmayı, ardından kademeli olarak emisyonları azaltmayı ve 2053 yılına kadar net sıfır emisyona ulaşmayı hedefleyen (Türkiye Cumhuriyeti, 2024: 17) ve bu hedefe ulaşmak amacıyla yeşil teknolojiyi ve bu alandaki yenilikleri desteklemek için çok sayıda politik belgeye imza atan Türkiye’nin yeşil teknoloji alanındaki patent başvurularına ilişkin mevcut durumu ortaya konmaktadır. Türkiye’deki yeşil patentlerin mevcut durumunu tespit etmek için ise Avrupa Patent Ofisi

tarafından geliştirilen ‘Y02-Y04S’ sınıflandırma şemasından faydalanılmıştır. Bu şemanın tercih edilme gerekçesi ise araştırma konusuyla da bağlantılı olarak, ilgili şemanın spesifik olarak iklim değişikliğini azaltma, iklim değişikliğine uyum sağlama ve akıllı şebeke teknolojisiyle ilgili patent belgelerini etiketlemek amacıyla geliştirilmiş olmasıdır. Bu kapsamda Avrupa Patent Ofisi veri tabanı olan Espacenet’te ilk olarak, ‘Y02’ kodu işaretlenmiştir. Bu sınıflandırma kodu seçildikten sonra patentleri bulma butonu tıklanmıştır. Bu işlem gerçekleştirildiğinde 6 milyonun üzerinde (6.573.985) sonuç ile karşılaşmıştır. Bu sayı içerisinde Türkiye’nin konumunu belirleyebilmek için ise gelişmiş arama yapılmıştır. Gelişmiş arama kısmında CPC⁴ sınıf koduna ‘Y02’, yayım tarihi⁵ kısmına ‘1966:2022’ yılları arası ve son olarak yayın numarası bölümüne Türkiye’nin ülke kodu olan ‘TR’ eklenerek tarama yapılmıştır. Yapılan tarama sonucunda, 4.025 sonuç ile karşılaşmıştır. Yayın numarası bölümü ve yayım tarih aralığı değiştirilmeden CPC sınıf koduna Y04S eklenerek tarama yapıldığında ise 40 sonuç ile karşılaşmıştır. CPC kodları olan ‘Y02’ ve ‘Y04S’ ile ilgili olarak hem dünyadan hem de Türkiye’den yapılan toplam patent başvuruları karşılaştırıldığında ise Aşağıdaki Tablo 5’te yer alan sonuçlar elde edilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, Türkiye’den yapılan yeşil patent başvuru sayısı, toplam yeşil patent başvuru sayısının %0.0876’sını oluşturmaktadır.

⁴ CPC (Ortak Patent Sınıflandırması), IPC (Uluslararası Patent Sınıflandırması) ile aynı 8 ana bölümün (A-H) yanı sıra yeni veya birkaç bölümü bir arada kapsayan teknolojilerin etiketlenmesi için ayrı bir ‘Y’ bölümünü de içermektedir. CPC sembolleri aracılığıyla, IPC sembollerinin bir uzantısı olarak teknoloji yaklaşık 250.000 alt grupta daha detaylı bir şekilde sınıflandırılmaktadır (Daha detaylı bilgi için **bkz:** <https://www.turkpatent.gov.tr/patent-siniflandirma-bilgisi> ve https://tr.espacenet.com/help?topic=cpc&locale=tr_TR&method=handleHelpTopic, 2024).

⁵ Yayım tarihi, bir patent başvurusunun ilk yayımlandığı tarihtir. Belgenin kamuya açık hale getirildiği ve dolayısıyla en son teknolojinin bir parçası haline geldiği tarihtir. İlgili veri tabanında yayım tarihi alanına dört formattan herhangi birisi yazılabilmektedir (Daha detaylı bilgi için **bkz:** https://is.espacenet.com/help?locale=en_IS&method=handleHelpTopic&topic=publicationdate, 2024).

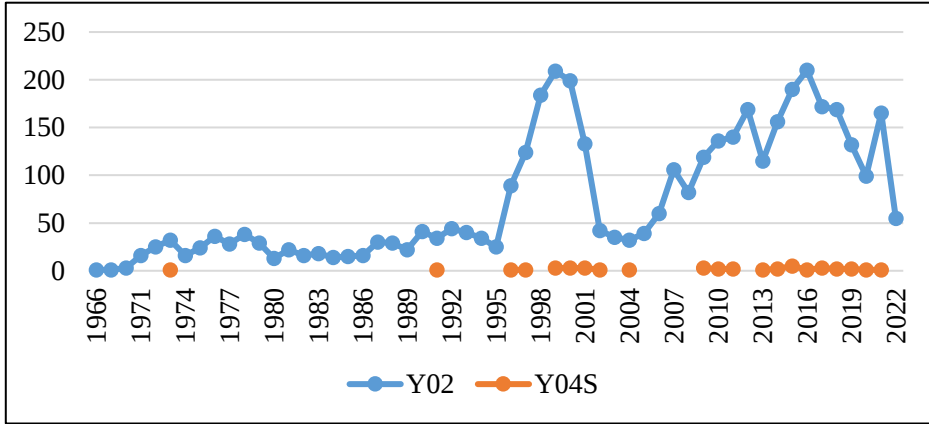
Tablo 5. Y02-Y04S Koduna Göre Toplam Yeşil Patent Başvuru Sayısı (Tüm Dünya ve Türkiye Özelinde)

Kaynak: <https://worldwide.espacenet.com/patent/cpc-browser#!/CPC=Y> web sayfasında yer alan verilerden hareketle tarafımda hazırlanmıştır.

İlgili veri tabanında arama sonuçlarının çok fazla olması durumunda filtreleme seçenekleri de bulunmaktadır. Bu seçenekler arasında; ülkeler, diller, en erken yayın tarihi, en erken öncelik tarihi, IPC ana grupları, IPC alt grupları, CPC ana grupları, CPC alt grupları, CPC görevlendirme ofisleri, patent için başvuranlar ve patent mucitleri yer almaktadır. Bu filtreleme seçeneklerinden faydalanılarak Türkiye’den yapılan patent başvurularının yıllar içinde gösterdiği eğilime bakıldığında ise Aşağıdaki Tablo 6’daki verilerle karşılaşılmıştır. İlgili tablodan da anlaşılacağı üzere, ‘Y02’ kodu özelinde en düşük başvurunun 1966 (1) ve 1969 (1) yıllarında, en yüksek başvurunun ise 2016 (210) yılında olduğu görülmektedir. 2002 (42) ve 2009 (119) yılları arasında patent başvuru sayısında düşüş gözlemlense de başvuruların 2009 yılından itibaren tekrar artmaya başladığı görülmektedir. Öyle ki 1966-2022 tarihleri arasında yapılan 4.025 patent başvurusunun 2.756’sı (%68.3) 2000 yılından sonra gerçekleşmiştir. İkinci CPC sınıfı olan ‘Y04S’ koduna ait en düşük başvuru 1973 (1), 1991 (1), 1996 (1) ve 1997 (1) yıllarında, en yüksek başvuru ise 2015 (5) yılında gerçekleştirilmiştir. ‘Y02’ kodundaki artış eğilimine benzer şekilde ‘Y04S’ koduna ilişkin başvurularda da 2000 yılından sonra bir artış yaşanmıştır. 2000 yılından önce bu sınıfa ait başvuru sayısı 7 iken bu yıldan sonra 33’e yükselmiştir.

Tablo 6. Türkiye’den Yapılan Yeşil Patent Başvurularının Yıllara Göre Dağılımı (1966-2022)

Kaynak: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search?q=cpc%203D%2022Y04S%22%20AND%20pd%203D%20221966%3A2022%22%20AND%20pn%203D%2022TR%22> web sayfasında yer alan verilerden hareketle tarafımda hazırlanmıştır.

Türkiye’ye ilişkin yeşil patent başvurularının CPC⁶ ana gruplarına göre dağılımına bakıldığında, ‘Y02’ sınıfına ait en büyük sayının Y02E10 ana grubuna ait olduğu görülmektedir. Bu alt sınıf; enerji üretimi, iletimi veya dağıtımı ile ilgili sera gazı emisyonlarının azaltılması hakkındadır. Sınıfın 10/00 kısmı ise yenilenebilir enerji kaynaklarıyla enerji üretimini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. En fazla başvurunun yapıldığı ikinci ana grup Y02P20’dır. Bu alt sınıf, mal üretiminde veya işlenmesinde iklim değişikliğini azaltma teknolojilerini göstermektedir. Sınıfın 20/00 kısmı ise özellikle kimya endüstrisine ilişkin teknolojilere işaret etmektedir. Belge sayısına göre sıralama yapıldığında üçüncü sırada Y02A50 ana grubu yer almaktadır. Bu alt sınıf, iklim değişikliğine uyum teknolojilerini kapsamaktadır. Sınıfın 50/00 kısmı ise örneğin, aşırı hava koşullarına karşı insan sağlığının korunması ile ilgilidir. Dördüncü sırada yine Y02P alt sınıfına ait bir başvuru yer almaktadır. Ancak bu

⁶ CPC Sembollerinin ne anlama geldiğini bir örnekle detaylandırmak faydalı olacaktır. Örneğin, Y02E10/47 sembolünün açıklaması şu şekildedir:

Y: Bölüm ismidir.

Y02: Sınıf ismidir.

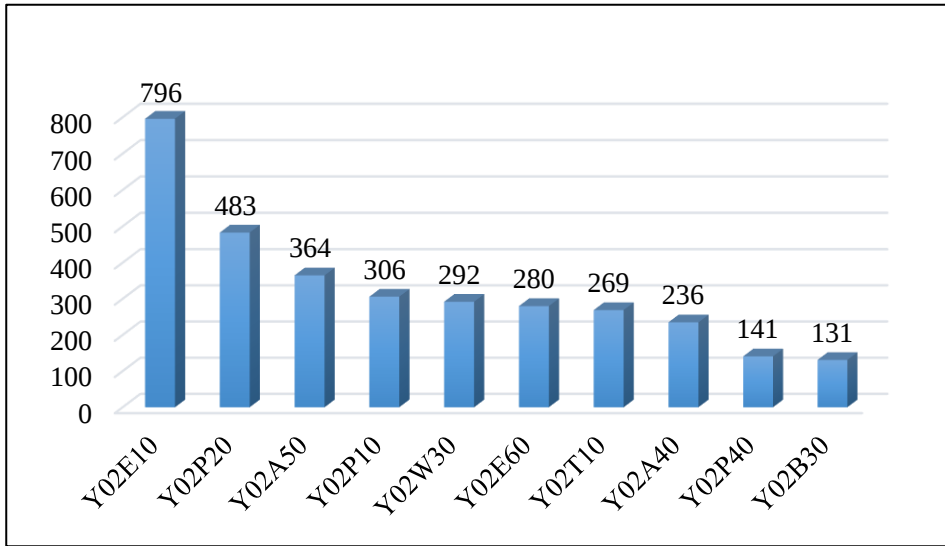
Y02E: Alt sınıf ismidir.

Y02E10: Ana Grup ismidir.

Y02E10/46: Alt Grup ismidir.

başvuru (Y02P 10/00) öncekinden farklı olarak metal işlemeyle ilgili teknolojileri içermektedir. Beşinci sıradaki başvuru (Y02W) ise atık su arıtma veya atık yönetimi ile ilgili iklim değişikliğini azaltma teknolojileri ile ilgilidir. Sınıfın 30/00 kısmı katı atık yönetim teknolojilerini belirtmektedir. İlk beş sırada yer alan bu ana gruplar toplam başvuru sayısının yarısından fazlasını (%55.6) oluşturmaktadır. İlk onda yer alan diğer ana gruplar ise sırasıyla; sera gazı emisyonlarının azaltılmasına potansiyel veya dolaylı katkısı olan kolaylaştırıcı teknolojiler (Y02E 60/00), ulaşım ile ilgili iklim değişikliğini azaltma teknolojileri özellikle de mal veya yolcuların karayoluyla taşınmasına ilişkin teknolojiler (Y02T 10/00), tarım, ormancılık, hayvancılık veya tarımsal gıda üretiminde uyum teknolojileri (Y02A40/00), minerallerin işlenmesine ilişkin teknolojiler (Y02P40/00) ve son olarak binalarla ilgili iklim değişikliğini azaltma teknolojileri özellikle de enerji tasarruflu ısıtma, havalandırma veya klimalarla ilgili teknolojilerdir (Y02B30/00). (Tablo 7).

Tablo 7. Türkiye’den CPC (Y02 Sınıfı) Ana Gruplarına Göre Yapılan Başvuru Sayıları

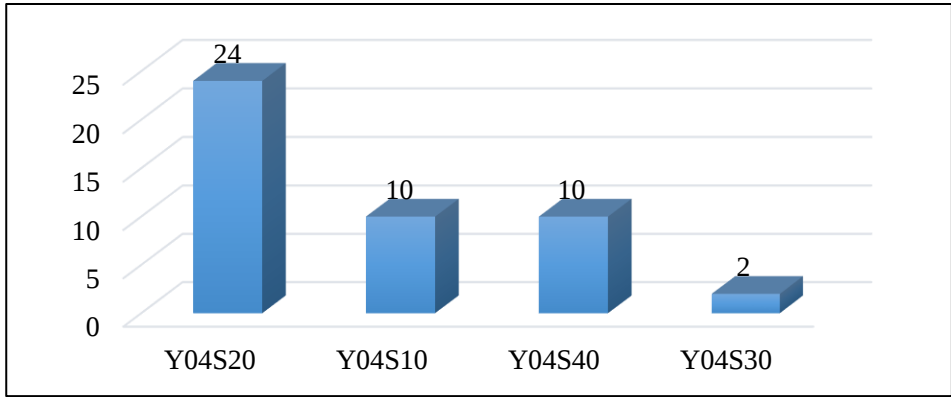

Kaynak: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search?q=cpc%20%3D%20%22Y02%22%20AND%20pd%20%3D%20%221966%3A2022%22%20AND%20pn%20%3D%20%22TR%22> web sayfasında yer alan verilerden hareketle tarafımda hazırlanmıştır.

İlgili veri tabanında Türkiye’ye ilişkin yeşil patent başvurularının CPC ana gruplarından ‘Y04S’ alt sınıfına göre dağılımına bakıldığında ise en büyük sayının Y04S20 ana grubuna ait olduğu görülmektedir. Bu alt sınıf, elektriksel güç üretimini, iletimini, dağıtımını, yönetimini veya kullanımını iyileştirmek için

güç şebekesi işletimi, iletişim veya bilgi teknolojileriyle ilgili teknolojileri entegre eden sistemler yani akıllı şebekeler için kullanılmaktadır. Sınıfın 20/00 kısmı ise son kullanıcı sabit uygulamalarının veya güç dağıtımının son aşamalarının yönetimi veya işletilmesi ile ilgilidir. En fazla başvurunun yapıldığı ikinci ana grup ise Y04S10’dur. Bu alt sınıfın 10/00 kısmı, elektrik enerjisi üretimi, iletimi veya dağıtımını destekleyen sistemleri göstermektedir. Üçüncü sırada yer alan ana grup ise Y04S40’tır. Bu alt sınıfın 40/00 kısmı, iletişim veya bilgi teknolojilerinin kullanımı veya bunları destekleyen iletişim veya bilgi teknolojisine özgü yönler ile karakterize edilen elektrik enerjisi üretimi, iletimi, dağıtımı veya son kullanıcı uygulama yönetimi sistemlerini belirtmektedir. Dördüncü ve son sırada ise Y04S30 ana grubu yer almaktadır. Bu alt sınıfın 30/00 kısmı ise ulaştırma sektöründe belirli son kullanıcı uygulamalarını destekleyen sistemleri göstermektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Türkiye’den CPC (Y04S Sınıfı) Ana Gruplarına Göre Yapılan Başvuru Sayıları

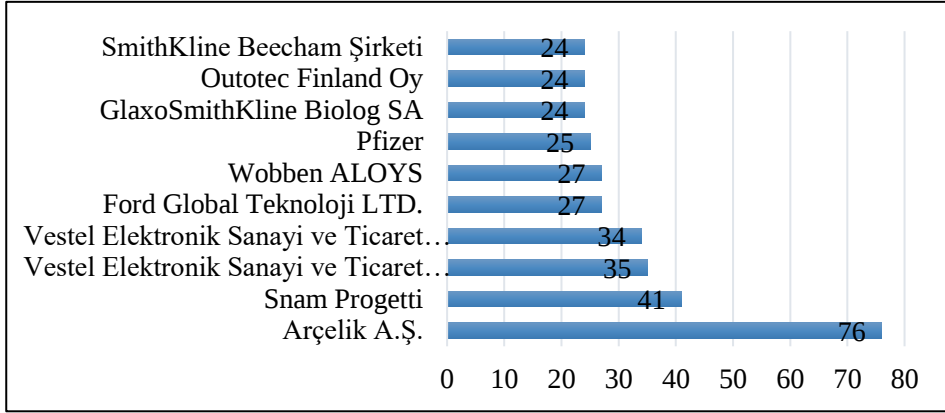
Kaynak:<https://worldwide.espacenet.com/patent/search?q=cpc%20%3D%20%22Y04S%22%20AND%20pd%20%3D%20%221966%3A2022%22%20AND%20pn%20%3D%20%22TR%22> web sayfasında yer alan verilerden hareketle tarafımda hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Tablo 7 ve 8’de yer alan verilerden hareketle, Türkiye’den Avrupa Patent Ofisi’ne yapılan başvuruların dâhil olduğu teknolojiler ile bu teknolojilerin ilgili olduğu sektörler incelendiğinde, çoğunlukla enerji sektörünün öne çıktığı görülmektedir. Türkiye’de enerji sektörünün toplam sera gazı emisyonlarının çok büyük bir bölümünden (%71.8) sorumlu olduğu (TÜİK, 2024: s.y.) göz önünde bulundurulduğunda, yenilenebilir enerji kaynaklarıyla enerji üretimi, fosil kökenli olmayan yakıt üretim teknolojileri, azaltma potansiyeli olan yanma teknolojileri ve nükleer kökenli enerji üretimi gibi ana gruplara yönelik patent başvuruları yapılması şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla

Türkiye’de enerji sektörünü karbonsuzlaştırmak amacıyla düşük karbonlu alternatiflere doğru bir başvuru eğilimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye’den yapılan yeşil patent başvuruları içerisinde ikinci büyük pay, mal üretimi veya işlenmesi ile ilgili sektörleredir. Bu sektörler ise daha çok kimya, metal, mineral, tarım, hayvancılık veya tarımsal gıda ve petrokimya gibi sektörlerden oluşmaktadır. Türkiye’de sektörler göre emisyon miktarlarına bakıldığında, bahsi geçen bu sektörlerin de söz konusu süreçte önemli bir etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. TÜİK’in 2022 yılı sera gazı emisyon verilerine göre, tarım %12.8 ile endüstriyel işlemler ise %12.5 ile en büyük paya sahip ikinci ve üçüncü sektörlerdir (TÜİK, 2024: s.y.). Bu nedenle adı geçen sektörleri kapsayan patent başvuruları yapılmış olması da anlaşılır bir durumdur. İklim değişikliği sorununun önlenmesinde kilit bir rol oynayacağı düşünüldüğü için patent başvurusu yapılan diğer sektörler ise sırasıyla atık, bina, ulaşım ve bilgi ve iletişim teknolojileri sektörüdür.

Buluşlarını patent başvurusu yaparak korumak isteyenleri yani başvuru sahiplerini listelediğimizde ise karşımıza Aşağıdaki Tablo 9 çıkmaktadır. Tablo 9’den de anlaşılacağı üzere, ‘Y02’ sınıfına yönelik en çok patent başvurusu yapan firma Arçelik A.Ş.’dir. Bu şirketi sırasıyla; Snam Progetti Şirketi, Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş., Ford Global Teknoloji Ltd. Şirketi, Wobben Aloys, Pfizer A.Ş., GlaxoSmithKline Biolog SA Şirketi, Outotec Finland Oy Şirketi ve SmithKline Beecham Şirketi takip etmektedir. Bu genel tespiti bir örnekle somutlaştırabiliriz. Türkiye’de faaliyet gösteren yerli firmalardan birisi olan Arçelik A.Ş.’nin ‘Y02’ sınıfına ait 76 patent başvurusu bulunmaktadır. Bu başvurulardan birisi 2020 tarihli ve ‘Çift güç girişli ev cihazı’ başlıklı buluşla ilgilidir. Doğrudan akım (DC) ve/veya alternatif akım (AC) güç kaynağı ile çalıştırılabilen, çift güç girişli bir ev cihazı ile ilgili olan bu buluş, CPC sınıflandırması çerçevesinde 5 alt grupta sınıflandırılmıştır. Bu alt gruplardan ikisi yeşil patentler ile ilgilidir. Bunlar: Y02A30/272 ve Y02B10/20’dir. İlk alt grup olan Y02A30/272, altyapının veya bunların işletiminin uyarlanması veya korunması ile ilgili teknolojileri (güneş enerjisiyle ısıtma veya soğutma) ikinci alt grup olan Y02B10/20 ise binalarla ilgili iklim değişikliğini azaltma teknolojileri, örnek olarak konut, ev aletleri veya ilgili son kullanıcı uygulamaları (solar termal) belirtmektedir.

Tablo 9. Türkiye’den Y02 Sınıfına Yönelik En Fazla Patent Başvurusu Yapanların Sıralaması

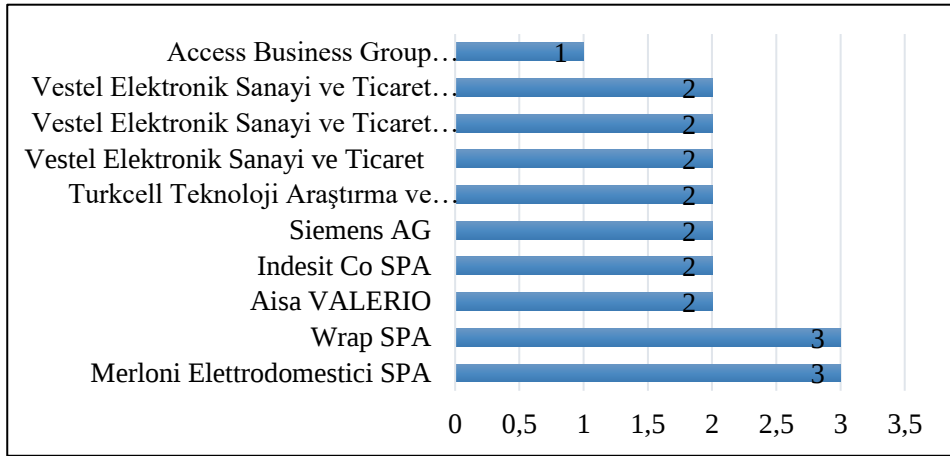

Kaynak: https://worldwide.espacenet.com/patent/search?__cf_chl_tk=oMJJZbT_hl1p4NraMSNwZ45AN5VZz6GzFCzlxdvQum4-1734969348-1.0.1.1-RZmtsbo_Ubd_uWmikxamP2nY5oBcCzBtWRsk53E6Zzk&q=cp%20%3D%20%22Y02%22%20AND%20pd%20%3D%20%221966%3A2022%22%20AND%20pn%20%3D%20%22TR%22 Web sayfasında yer alan verilerden hareketle tarafıma hazırlanmıştır.

‘Y04S’ sınıfına yönelik en çok patent başvurusu yapan ilk on başvuru sahibine bakıldığında ise Aşağıdaki Tablo 10 ile karşılaşılmaktadır. Bu sınıf içerisinde lider konumda olan şirket Merloni Elettrodomestici SPA’dır. Avrupa’nın en büyük ev aletleri üreticilerinden birisi olan Fabriano (İtalya) merkezli bu şirket, 2000 yılında üç patent başvurusunda bulunmuştur. Söz konusu başvurular; ‘Ev aletlerinin elektrik tüketimini yönetme metodu’, ‘Elektrikli ev aletlerinin takibi için cihaz, sistem ve metod’ ve ‘Bir ev aletleri setinin izlenmesi ve kontrol edilmesi için sistem’ başlıklı buluşlar için yapılmıştır. Bu buluşların CPC sınıflandırması kapsamında ortak alt grubu Y04S20/242’dir. Bu alt grup ise son kullanıcıya yönelik sabit uygulamaların veya güç dağıtımının son aşamalarının yönetimi veya işletilmesi; bunların kontrol edilmesi, izlenmesi veya işletilmesi (ev aletleri) ile ilgilidir. Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş., ‘Y02’ sınıfında olduğu gibi ‘Y04S’ sınıfında da patent başvuru ve tescilleriyle en üst sıralarda yer almaktadır. Yapılan başvurular genel olarak ‘Bekleme durumunda güç tasarrufu sağlayan akıllı otomasyon sistemi’, ‘Ultrasonik kumandalı düşük güçlü bekleme konumu güç sistemi’, ‘Bir araç istasyonu’ ve ‘Otellerde akıllı cihaz şarjı’ başlıklı buluşlar ile ilgilidir. Bu buluşların ortak bir alt grubu bulunmamaktadır. İlgili buluşlara ilişkin alt gruplar Y04S20/20, Y04S30/12, Y04S20/222, Y04S20/242 ve Y04S40/12 şeklindedir. Bu alt gruplar ise son kullanıcı uygulama kontrol sistemlerini, ulaştırma sektöründe spesifik son

kullanıcı uygulamalarını destekleyen sistemleri, yük azaltma, pik tıraşlama gibi talep yanıt sistemlerini, ev aletlerini ve izleme, kontrol etme veya yönetme birimleri ile izlenen, kontrol edilen veya çalıştırılan elektrikli ekipman arasında veri taşıma araçlarıyla karakterize edilen sistemleri belirtmektedir. Bu şirketleri ise sırasıyla; Wrap SPA, Aisa VALERIO, Indesit Co SPA, Siemens AG, Turkcell Teknoloji Araştırma ve Geliştirme A.Ş., Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Access Business Group International LTD takip etmektedir

Tablo 10. Türkiye’den Y04S Sınıfına Yönelik En Fazla Patent Başvurusu Yapanların Sıralaması

Kaynak: <https://worldwide.espacenet.com/patent/search?f=cc%3Ain%3Dtr&q=cpc%20%3D%20%22Y04S%22%20AND%20pd%20%3D%20%221966%3A2022%22%20AND%20pn%20%3D%20%22TR%22> web sayfasında yer alan verilerden hareketle tarafınca hazırlanmıştır.

Sonuç, Değerlendirme ve Öneriler

Türkiye’de yeşil teknoloji alanındaki patent başvurularına ilişkin mevcut durumun analiz edilmesi amacıyla ortaya konan bu çalışmada, söz konusu analiz Avrupa Patent Ofisi veri tabanı olan Espacenet kullanılarak yapılmış ve ‘Y02-Y04S’ sınıflandırma şeması esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, Türkiye’den yapılan patent başvuru sayılarının (hem Y02 hem de Y04S sınıfları kapsamında) 2000’li yıllardan bu yana belirgin bir hızla arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle ‘Y02’ sınıfına yönelik olarak 1966-2000 yılları arasında toplam 1.269 patent başvurusu yapılmıştır. 2000-2022 yılları arasını kapsayan 22 yıllık süreçte ise başvuru sayısının 2.756 düzeyine çıktığı tespit edilmiştir.

Teknik alanlara göre patent başvurularının dağılımına bakıldığında, enerji üretimi, iletimi veya dağıtımı, mal üretimi veya işlenmesi, metal işleme, atık su arıtma veya atık yönetimi, ulaşım, tarım, ormancılık, hayvancılık veya tarımsal gıda üretimi, mineral işleme ve bina gibi alanların ağırlıklı sektörler olduğu anlaşılmıştır. İlk onda yer alan bu sektörler arasında hâkim konumda olan sektör, enerji sektörüdür (%24.1). Bu grupta en düşük patent başvurusunun yapıldığı alan ise %3.97 oranla bina sektörüdür.

Patent başvuru sahiplerine göre yeşil teknolojilere ilişkin patent başvurularının dağılımına bakıldığında, en çok başvuru yapan ilk on patent sahibi arasında Arçelik A.Ş., Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Turkcell Teknoloji Araştırma ve Geliştirme A.Ş. gibi yerli firmaların da yer aldığı görülmektedir. Öyle ki ‘Y02’ sınıfına yönelik en fazla patent başvurusu yapanlar sıralamasında Arçelik A.Ş.’nin ilk sırada olduğu ve söz konusu şirketin ilk ondaki başvuruların %22.55’ini tek başına üstlendiği anlaşılmıştır. Buna karşın bilimsel araştırma yapma ve yenilik geliştirme konusunda öncü rol oynaması beklenen üniversitelerin yeşil patent başvuruları açısından daha geri sıralarda kaldıkları tespit edilmiştir. Hatta, aralarında Yıldız Teknik Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi gibi üniversitelerin de yer aldığı bu üniversitelerin toplam başvuru sayısının (48) bir şirketin başvuru sayısına erişemediği belirlenmiştir.

Bu çerçevede, Türkiye’de yeşil teknolojilere yönelik buluşların korunması ve teşvik edilmesi amacıyla çeşitli girişimler ve yatırımlar hayata geçirilmiş olup, bu çalışmaların bir ölçüde olumlu sonuçlar verdiği söylenebilir. Ancak bu tespit, ilgili alanda yeterli bir gelişim gösterildiği ve başarı elde edildiği anlamına da gelmemektedir. Türkiye’de bu alandaki (Y02-Y04S sınıfına yönelik) patent başvuru sayısı 4.065 iken bu sayı Fransa’da 82.102’dir. Bu örnek, küresel ölçekteki gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında Türkiye’deki mevcut durumun oldukça düşük seviyelerde kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye’de bu alanda patent başvurusu yapılmasının önündeki engellerin ortaya çıkarılması ve bu sorunlara yönelik çözümlerin geliştirilmesi gereklidir. Bunun için de patent başvurularının önemi ve faydalarına ilişkin bilgi eksikliği varsa eğitici kampanyalar düzenlenmesi, hukuki süreçlerden kaynaklı sorunlar varsa bu süreçlerin daha anlaşılır ve hızlı hale getirilmesi, teknolojik altyapıya ilişkin bir eksiklik varsa bu alanda yatırım yapılması ve iş dünyası ve üniversiteler arasında işbirliğinin teşvik edilmesi atılabilecek önemli adımlardandır.

Kaynakça

- Aithal, P. S. ve S. Aithal (2016). “Opportunities & Challenges for Green Technology in 21st Century”. *International Journal of Current Research and Modern Education*, 1(1), 818-828.
- Angelucci, S., F. J. Hurtado-Albir ve A. Volpe (2018). “Supporting global initiatives on climate change: The EPO’s “Y02-Y04S” tagging scheme”. *World Patent Information*, 54, 585-592.
- Ara, N. ve S. Das (2022). Social Aspects of Green Technology: A Review on Environmental Protection. Smart Environmental Science Technology and Management. *Lecture Notes on Environment Conservation and Enrichment*. (Ed. S. Singh, M. Aurifullah, P. Kianmehr ve M. Dragomirescu). Technoarete Publishers.
- Baele, I. (t.y.), *What makes green patents green?*,
file:///C:/Users/Hikmet/Downloads/pwhat-makes-green-patents-green%20(3).pdf
(26.11.2024).
- Bhardwaj, M. ve Neelam (2015). “The Advantages and Disadvantages of Green Technology”. *Journal of Basic and Applied Engineering Research*, 2(22), 1957-1960.
- EPO (2013), *Finding sustainable technologies in patents*,
https://link.epo.org/web/finding_sustainable_technologies_in_patents_2016_en.pdf
(03.12.2024).
- Espacenet (t.y.), *Publication Date*,
https://is.espacenet.com/help?locale=en_IS&method=handleHelpTopic&topic=publicationdate
(17.12.2024).
- Favot, M., L. Vesnic, R. Priore, A. Bincoletto ve F. Morea (2023). “Green patents and green codes: How different methodologies lead to different results”. *Resources, Conservation & Recycling Advances*, 18, 1-9.
- Ghods, M. ve Z. Mousai (2023). *Patents as green technology barometers: Trends and disparities*, Monthly Report Number 10, Vienna, Austria: The Vienna Institute for International Economic Studies.
- Haščič, I. ve M. Migotto (2015). *Measuring Environmental Innovation Using Patent Data*, France: Environment Working Paper No. 89.
- İklim Değişikliği Başkanlığı (t.y.), *Türkiye’nin 2030 Yılı Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı*, <https://netsifirturkiye.org/iklim-degisikligi-azaltim-stratejisi-ve-eylem-planı/>
(05.12.2024).
- K, V. (2019). “Green Technology and Its Effect on the Modern World”. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, 6(3), 230-237.

Khan, Z.A. ve S. Singh (2023). “Intellectual Property Rights Regime in Green Technology: Way Forward to Sustainability”. *Nature Environment and Pollution Technology*, 22(4), 2145-2152.

Kumar, P. (2020). “An Overview on Green Technology”. *Journal of the Gujarat Research Society*, 22(1), 1341-1347.

Lavopa, A. ve M. M. Menéndez (2023). *Who is at the forefront of the green technology frontier? Again, it’s the manufacturing sector*, <https://www.unido.org/sites/default/files/unido-publications/2023-10/IID%20Policy%20Brief%206.pdf> (27.11.2024).

León, L. R. K. Bergquist, S. Wunsch-Vincent, N. Xu ve K. Fushimi (2018). *Measuring innovation in energy technologies: green patents as captured by WIPO's IPC green inventory*, Economic Research Working Paper No. 44, Switzerland: WIPO.

Li, W. X. Xu, S. Huang, T. Cheng, M. Liu ve C. Zhang (2023). “Assessment of green technology innovation on energy-environmental efficiency in China under the influence of environmental regulation considering spatial effects”. *Scientific Report*, 13(1), 1-17.

OECD (1994). *The Measurement Of Scientific And Technological Activities Using Patent Data As Science And Technology Indicators Patent Manual 1994*, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264065574-en.pdf?expires=1733133062&id=id&accname=guest&checksum=6A46FA0C4B5FA7EC5F13352727AABE3C> (02.12.2024).

Oltra, V., R. Kemp ve F. de Vries (2010). “Patents as a Measure for Eco-Innovation”. *International Journal of Environmental Technology and Management*, 13(2), 130-148.

Patent Effect (2024). *Türkiye’nin Patent Raporu 2023*, <https://www.patentraporu.com/turkiyenin-patent-raporu-2023> (16.01.2025).

Ramlı, R. B., N. Z. B. Pitdin ve S. B. Md Yusof (2022). *Green Technology Compliance*. Persiaran Usahawan, Malaysia: Unit Penerbitan.

Resmi Gazete (2021). *Yeşil Mutabakat Eylem Planı*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210716-8.pdf> (05.12.2024).

Resmi Gazete (2023a). *Orta Vadeli Program (2024-2026)*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/09/20230906M1-1.pdf> (09.12.2024).

Resmi Gazete (2023b). *On İkinci Kalkınma Planının (2024-2028) Onaylandığına İlişkin Karar*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/11/20231101M1-1.htm> (05.12.2024).

Resmi Gazete (2024). *Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi (2024-2028)*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/07/20240729-10.pdf> (06.12.2024).

Tanner, A. N., L. Faria, M. A. Moro, E. Iversen, C. R. Østergaard, E. K. Park (2019). *Regional Distribution of Green Growth Patents in four Nordic Countries: Denmark, Finland, Norway and Sweden*. Lyngby, Denmark: Technical University of Denmark:

TÜBİTAK (2023a). *Yeşil Büyüme Teknoloji Yol Haritası Genel Bilgiler Ve Metodoloji*, https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2023-12/yesilbuyume_tyh_rapor_19072023.pdf (06.12.2024).

TÜBİTAK (2023b). *Yeşil Büyüme Teknoloji Yol Haritası Demir-Çelik Sektörü*, https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2023-12/yesil_tyh_demir-celik_19072023.pdf (06.12.2024).

TÜİK (2024). *Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2022*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2022-53701#:~:text=Enerji%20sekt%C3%B6r%C3%BC%20emisyonlar%C4%B1%202022%20y%C4%B1%C4%B1nda,CO2%20e%C5%9Fd.%20olarak%20hesapland%C4%B1> (20.12.2024).

Türk Patent ve Marka Kurumu (t.y.). *Cooperative Patent Classification (CPC)*, https://tr.espacenet.com/help?topic=cpc&locale=tr_TR&method=handleHelpTopic (17.12.2024).

Türk Patent ve Marka Kurumu (t.y.). *Patent Sınıflandırma Bilgisi*, <https://www.turkpatent.gov.tr/patent-siniflandirma-bilgisi> (17.12.2024).

Türkiye Cumhuriyeti (2023). *Eighth National Communication And Fifth Biennial Report Of Türkiye Under The UNFCCC*, <https://koto.org.tr/dokumanlar/65cc68a2f9ac290b373a8118e219bdcf.pdf> (09.01.2025).

Türkiye Cumhuriyeti (2024). *2053 Long Term Climate Strategy*, https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Turkiye_Long_Term_Climate_Strategy.pdf (11.12.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023a). *Orta Vadeli Program (2024-2026)*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/09/Orta-Vadeli-Program_2024-2026.pdf (09.12.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023b). *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf (17.12.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (2024). *Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi (2024-2028)*, <https://www.invest.gov.tr/tr/library/publications/Documents/turkiye-uluslararasi-dogrudan-yatirim-stratejisi-2024-2028.pdf> (06.12.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı (2024a). *2024-2030 İklim Değişikliği Azaltım ve Uyum Strateji ve Eylem Planları Yayınlandı*, <https://iklim.gov.tr/2024-2030-iklim-degisikligi-azaltim-ve-uyum-strateji-ve-eylem-planlari-yayinlandi-haber-4239> (05.12.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı (2024b). *İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi Ve Eylem Planı (2024-2030)*, [https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikl%C4%9Fi%20Azalt%C4%B1m%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Plan%C4%B1%20\(2024-2030\).pdf](https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikl%C4%9Fi%20Azalt%C4%B1m%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Plan%C4%B1%20(2024-2030).pdf) (05.12.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı (2024c). *İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi Ve Eylem Planı (2024-2030)*, <https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/Iklim%20Degisikligine%20Uyum%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Plan%C4%B1.pdf> (06.12.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2021). *Yeşil Mutabakat Eylem Planı-2021*, <https://ticaret.gov.tr/data/640f220d13b8761b449ccb42/YESIL%20MUTABAKAT%20Eylem%20Plan%C4%B1.pdf> (21.11.2024).

UK Research and Innovation (UKRI) (t.y.). *A brief history of climate change discoveries*, <https://www.discover.ukri.org/a-brief-history-of-climate-change-discoveries/index.html> (26.12.2024).

WIPO (2024). *Mapping Innovations Patents and the Sustainable Development Goals*, <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-rn2024-18-en-mapping-innovations.pdf> (10.12.2024).

Xiaoqing, H. ve Z. Chengxiao (2010). “How Can Green Technology Be Possible”. *Asian Social Science*, 6(5), 110-114.

Extended Summary

Patents On Green Technologies In Türkiye: Concepts, Policy Documents And Current Trend

Today, developments in sectors such as agriculture, health, tourism, education, textile, automotive, construction, energy, finance, retail, transportation, informatics and mining, and many other sectors, are not only threatening the existence of a few species, but also disrupting the balance of the entire ecosystem and leaving permanent effects on all living beings and their living environments. With the current environmental problems reaching alarming levels, discussions on what steps to take are frequently on the agenda both nationally and

internationally. One of the solution strategies put forward as a result of such discussions is the development and dissemination of green technologies. In order for green technologies to be effectively disseminated, it is emphasized that those who have inventions related to these technologies should be supported and intellectual property rights processes should be accelerated. In connection with both the discussions on this necessity and the urgency of environmental problems, especially climate change, an increase in the number of patent applications for green technologies is observed in Turkey as well as all over the world. In other words, the various benefits that these technologies offer for economic, social and environmental sustainability are attracting more and more attention, and many actors from different sectors are applying for patents in this field.

However, while academic studies on green technologies, which are claimed to have the potential to be an important tool in overcoming environmental problems, are quite widespread worldwide, studies in Turkey are seen to be very limited and insufficient. Of course, this does not mean that patents on green technologies have not been researched at all in Turkey. Green technologies have been the main topic of discussion in various local media news, reports and some academic studies. However, it is seen that existing studies do not fully cover the different aspects of patents on green technologies and do not provide an in-depth analysis. Therefore, this study analyzes the current status of patents on green technologies in Turkey in detail. The analysis seeks answers to questions such as what green technologies and green patents mean, what are the methods of classifying green technology patents, what steps have been taken to promote green technologies in Turkey, the change in patent applications for green technologies in Turkey over the years, in which sectors the most applications are made and who are the leading companies in this field.

In this study, which aims to evaluate the current status and general characteristics of patent applications made in Turkey on green technologies, the analysis in question was conducted using the European Patent Office (EPO) database Espacenet and was based on the ‘Y02-Y04S’ classification scheme. The reason for using the EPO database in patent analysis on green technologies is related to the broad and comprehensive perspective of the database in question. Since this database covers patent applications from many countries in Europe as well as other countries, choosing the relevant database is also beneficial in terms of understanding Turkey’s competitive power in the field of green technology. The reason for choosing the aforementioned classification scheme is related to the development of this classification for technologies and applications that can resist the effects of climate change, that is, reduce greenhouse gas emissions or remove and store greenhouse gas emissions from the atmosphere.

As a result of the analysis, it was determined that a total of 4,065 green patent applications were made from Turkey to the European Patent Office between 1966-2022. 4,025 of these were in the Y02 class and 40 in the Y04S class. When the number of applications made worldwide for these classes with CPC codes was examined, it was seen that the total number was 4,640,026. Similarly, it was determined that the Y02 class was more dominant (97.89%) in the total applications worldwide. Turkey's ranking among all world countries is 45 in the Y02 class and 43 in the Y04S class. The countries that are leaders in these classification categories include China, Japan, the United States, Germany, South Korea, Canada, Australia, France, Spain and Taiwan. This data regarding the applications made from Turkey to the European Patent Office shows that Turkey is far behind when compared to the countries in question. For example, while the number of patent applications made in Germany for the Y02 class is 263,562, the number of applications made in Turkey is 4,025, which reveals a significant difference between the two countries. Therefore, Turkey's position in this ranking indicates that investments in green technology should be increased and R&D activities should be supported more effectively.

When the sectors with the most patent applications from Turkey are examined, it is seen that energy production, transmission or distribution, production or processing of goods, metal processing, wastewater treatment or waste management, transportation, agriculture, forestry, animal husbandry or agricultural food production, mineral processing and buildings come to the fore. On the other hand, when a comparison is made between the relevant sectors, it is determined that the dominant sector in Turkey is the energy sector, while areas such as transportation and buildings are generally sectors with lower numbers of applications. The companies/individuals that stand out in patent applications from Turkey include Arçelik A.Ş., Snam Progetti Company, Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş., Ford Global Teknoloji Ltd. Company, Wobben Aloys, Pfizer A.Ş., GlaxoSmithKline Biolog SA Company, Outotec Finland Oy Company and SmithKline Beecham Company. The fact that local companies are also among these companies and play an active role in the process also has great potential in terms of economic growth, job creation and technological independence.

Makale Yazım Kuralları

- 1) Türkçe özet (en fazla 100 kelime) ve anahtar kelimeler (en fazla 5 kelime), makalenin İngilizce başlığı, İngilizce özet ve anahtar kelimeler tam olmalıdır. Özetler ve anahtar kelimeler başlıktan hemen sonra yer almalıdır.
- 2) Makale en az 5000 kelime, en çok 9000 kelimedenden oluşmalıdır. Toplam (özetler ve makale metni) kelime sayısı başvuruda belirtilmelidir.
- 3) Derginin sayfa ölçüleri üstten 2,5, alttan 2,8, soldan 2 ve sağdan 1,5 cm, kenardan uzaklıkları üstbilgi 1,5, altbilgi 1,8 boşluk verilerek ayarlanabilir. Yani metne ayrılmış alan ölçüleri 16 x 24 cm olarak kullanılmalıdır. Tablolarda ve özel çizimlerde aşağıda verilen ölçüler dikkate alınmalıdır. Tablolarda kaymalar ve şekillerde bozulmalar olmaması için bu ölçüye dikkat edilmesi yerinde olacaktır.
- 4) Metinde;
 - Yazı karakteri Times New Roman,
 - Makale başlığı 18 punto, koyu, küçük harf, sola yaslı,
 - Yazar isimleri 14 punto, adları küçük, soyadları büyük harf, sağa yaslı,
 - Öz, Anahtar Kelimeler, Abstract, Keywords ve metinleri italik, 10 punto, makale başlığının İngilizcesi koyu, italik, 11 punto ve sola yaslı,
 - Ana başlıklar 14 punto, koyu, sola yaslı ve küçük harf,
 - İkinci başlıklar 12 punto, koyu, sola yaslı ve küçük harf,
 - Üçüncü başlıklar 11 punto, koyu, italik, sola yaslı ve küçük harf,
 - Dördüncü başlıklar 11 punto, italik, sola yaslı ve küçük harf,
 - Metinde satır aralığı tek, 11 punto, iki yana yaslı ve paragraflardan sonra boşluk 2 nk,
 - Kaynakça 10 punto ve sola yaslı kullanılmalıdır.
 - Kısaltmalar, ilk gösterildiği zaman açık biçimde ve kısaltılmış biçimi parantez içinde yazılmalıdır. Daha sonraki gösterimlerde ise kısaltılmış hâli verilmelidir.
 - Tablo ve şekil numarasından sonra nokta konulup tablo ve şekil başlığı verilmelidir. Başlıkların ilk kelimeleri büyük harflerle başlamalıdır (Örnek: **Tablo 1.** Yıllara Göre Kişi Başına Gelir). Eğer tablo veya şekil başka bir eserden alınmışsa, kaynak italik olarak küçük punto ile atıf

kurallarına uygun biçimde tablo veya şeklin altında yer almalıdır. Tablo ve şekiller, siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır.

- Metin içinde, üç satırı geçmeyen doğrudan alıntılarda “çift tırnak” kullanılmalıdır. Metinde doğrudan alıntılar dışında çift tırnak kullanılmamalıdır.
- Bir kaynaktan uzun (üç satırı geçen) alıntı yapıldığında, sağ ve soldan girintili (0,5 cm) ve 10 punto ile yazılmalıdır (tırnaksız). Alıntının sonunda, aktarılan kaynak sayfa numarası ile birlikte parantez içinde verilmelidir.
- Metin içindeki özel terim ve tabirler ‘tek tırnak’ içinde gösterilmelidir. Özel isim değilse tırnağın içindeki kelimeler küçük harflerle yazılmalıdır. Vurgulanmak istenen kelime veya ifadeler için (altı çizili ya da koyu yerine) tek tırnak veya italik tercih edilmelidir.
- Metnin içindeki yabancı kelimeler italik yazılmalıdır. Türkçe bir terim ya da tabirin yabancı dildeki karşılığı da verilecekse parantez içinde italik yazılmalıdır.
- Metin içinde geçen sayılar, tek haneli ise yazı ile yazılmalı, iki ya da daha çok haneli ise rakamla yazılmalıdır.
- Metin içinde numaralandırma yapılırken inci/üncü/uncu ekleri yerine nokta tercih edilmelidir.
- Yüzde kelimesi için % işareti kullanılmalıdır.
- Bir alıntı başka bir alıntının içinden yapıldıysa ‘aktaran’ ifadesiyle atıf verilmelidir.

5) Makalelerde metin içi atıf sistemi kullanılmalıdır. Atıflar dışındaki açıklamalar, dipnot biçiminde ilgili sayfa altında belirtilmelidir. Metin içindeki her atıf, kaynakçada mutlaka yer almalıdır. Metin içinde atıf yapılmayan eserlere kaynakçada yer verilmemelidir.

6) Metin içindeki atıflar, parantez içinde (yazarın/yazarların soyadı, kaynağın basım yılı: ilgili sayfa numarası sırası izlenerek) verilmeli ve yararlanılan kaynakların eksiksiz ve tam künyesiyle içeren Kaynakça listesi, metin sonunda, atıf sistemine uygun olarak gösterilmelidir. Niteliğine göre, kaynağın metin içindeki atıflarda ve kaynakçadaki yazılış biçimlerinin bazıları aşağıda gösterilmiştir:

Tek yazarlı kitaplar

Metin İçinde:

(Mardin, 2005: 56)

Kaynakçada:

Mardin, Ş. (2005). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tek yazarlı makaleler

Metin içinde:

(Mardin, 1966: 56)

Kaynakçada:

Mardin, Ş. (1966). “Opposition and Control in Turkey”. *Government and Opposition*, 1(3), 375-387.

İki yazarlı kitaplar:

Metin içinde:

(Horkheimer ve Adorno, 1995: 35)

Kaynakçada:

Horkheimer, M. ve T. Adorno (1996). *Aydınlanmanın Diyalektiği, Felsefi Fragmanlar I*. (Çev. Oğuz Özügül). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

İki yazarlı makaleler

Metin içinde:

(Grey ve Garsten, 2001: 240)

Kaynakçada:

Grey, C. ve C. Garsten. (2001). “Trust, Control and Post-Bureaucracy”. *Organization Studies*, 22(2), 229-250.

İkiden çok yazarlı kitaplar

Metin içinde:

(Arrighi vd., 1995: 51)

Kaynakçada:

Arrighi, G., T. K. Hopkins ve I. Wallerstein (1995). *Sistem Karşıtı Hareketler*. (Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen). İstanbul: Metis Yayınları.

İkiden çok yazarlı makaleler

Metin içinde:

(Held vd., 2012: 215)

Kaynakçada:

Held, D., A. Mc Grew, D. Goldblatt ve J. Perraton (1999). “Globalization”. *bal Governance*, 5(4), 483-496.

Derleme yayınlar:

Metin içinde:

(Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 1986: 3)

Kaynakçada:

Kalaycıoğlu, E. ve A. Y. Sarıbay (Ed.) (2011). *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Derleme yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içinde:

(Mardin, 1986: 39).

Kaynakçada:

Mardin, Ş. (1986). Tanzimat’tan Sonra Aşırı Batılılaşma. *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*. (Ed. E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay). İstanbul: Beta Basım Yayım.

Bir yazarın birden fazla aynı tarihli yayını olması halinde:

Metin içinde:

(Mardin, 1990a: 61)

(Mardin, 1990b: 55)

Kaynakçada:

Mardin, Ş. (1990a). Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak “Sivil...

Mardin, Ş. (1990b). Türkiye’de İktisadî Düşüncenin Gelişmesi...

Yazarsız/kolektif yayınlar:

Metin içinde:

(TODAİE, 1991: 101)

Kaynakçada:

TODAİE (1966). *Merkezi Hükümet Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri, Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Raporu*, Ankara: TODAİE Yayını.

İkincil kaynaktan yapılan alıntılar:

Metin içinde:

(Parsons, 1951: 170 aktaran Mardin, 1983: 29)

Kaynakçada:

Mardin, Ş. (1983). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Elektronik ortamdan yapılan atıflar:

a) *Alıntı bir yazarın eserinden yapılmış ise*, metin içindeki atıflar yazılı kaynaklardaki yöntemle yapılmalı; kaynakçada ise, yazar/yazarların soyadı, adı, yayın ya da gözden geçirilme tarihi, belgenin tam adı, parantez içinde eksiksiz http ya da ftp adresi ile belgeye ulaşma tarihi, aşağıdaki örneğine uygun olarak verilmelidir.

Metin içinde:

(Chhotray ve Stoker, 2009)

Kaynakçada:

Chhotray, V. ve G. Stoker (2009), *Governance: from theory to practice*, https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230583344_10#page-1 (06.04.2017).

b) *Alıntı doğrudan bir siteden yapılmışsa*, metin içindeki atıflarda web sitesinin genel adresi ve siteye ulaşma yılı parantez içinde verilmelidir. Kaynakçada ise alt adresleri de kapsayan web adresi, siteye ulaşma tarihi (gün, ay ve yıl) ile birlikte ayrıca içinde verilmelidir.

Metin içinde:

(data.worldbank.org, 2017)

Kaynakçada:

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&type=metadata&series=SI.POV.NAHC> (30.05.2017)

ISSN 1300-1825

1300 1827

